

Sámedikki dievasčoahkkin

Čoahkkingirji 003/11

Ávjuvárgaaidnu 50, N-9730 Kárášjohka

Telefon +47 78 47 40 00

Telefaks +47 78 47 40 90

samediggi@samediggi.no

www.samediggi.no

Áigi: 21.09.11 - 23.09.11
Báiki: Kárašjohka

Áššelistu

Saksnr.	Sakstittel
030/11	Vuodđudeapmi
031/11	Sámediggeráđi doaimmađiedahus
032/11	Gažaldagat Sámediggeráđđái
033/11	Odđa áššiid dieđiheapmi
034/11	Sámedikki dieđáhus oahpahusa ja ohpu birra
035/11	Sámedikki dieđáhus ealáhusovddideami birra
036/11	Davviriikkalaš sámi giellaovttasbargu
037/11	Ohcan luvvejuvvot ámmáhis várrelahttun Sámedikkis - Anne Jannok Eira
038/11	Sámepolitihka hálddašanrevisuvdna

Čoahkkináiggit

Áigi		Ášši	Siidu
21.09.11	dii. 09.00 - 09.10	030/11	4
	dii. 09.30 - 15.10	031/11	7
	dii. 15.10 - 16.15	032/11	39
	dii. 16.15 - 18.30	033/11	46
	dii. 18.30 - 19.00	034/11	54
22.09.11	dii. 09.15 - 12.00	035/11	115
	dii. 15.00 - 16.30	036/11	165
	dii. 16.30 - 16.40	037/11	170
23.09.11	dii. 09.00 - 11.15	038/11	172

Ášši/Sak DC 030/11

Čoahkkima vuodđudeapmi

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 21.09.11 dii. 09.00.

Áirasat

Čuovvovaš áirasat ledje vuodđudeamis:

1. Mariann Wollmann Magga	21. Odd Iver Sara
2. Elin Kristin Henriksen (<i>Gunn-Britt Retter ovddas</i>)	22. Geir Tommy Pedersen
3. Knut Inge Store	23. <i>Ii várrelabttu Willy Ørnebakke ovddas</i>
4. Trond Are Anti	24. Cecilie Grape (<i>Randi A. Skum ovddas</i>)
5. Ragnhild M. Aslaksen	25. Margit Eli Anti Oskal
6. Monica Dervo (<i>Hans J. Eriksen ovddas</i>)	26. Aud Marthinsen
7. Alf Isaksen	27. Rolf Johansen
8. Aili Keskitalo	28. Ann-Mari Thomassen
9. Ronny Wilhelmsen	29. Inga-Lill Sundset
10. Per Andersen Bæhr	30. Olof Anders Kuhmunen (<i>Miriam Paulsen ovddas</i>)
11. Olaf Eliassen	31. Åge Nordkild
12. Mathis Nilsen Eira	32. Geir Johnsen
13. Anne Helene Moeng Saari	33. Jarle Jonassen
14. Anders Somby jr. (<i>Sajis 22.09.11</i>)	34. Sten Erling Jønsson
15. Anne-Marit Eira (<i>Knut Roger Hanssen ovddas</i>)	35. Ida Marie Bransfjell
16. Hilde Anita Nyvoll	36. Jørn Are Gaski
17. Rolf Fjellstad (<i>Arthur Johan Tørfoss ovddas</i>)	37. Kirsti Guvsám
18. Toril Bakken Kåven	38. Marie Therese N. Aslaksen
19. Silje Karine Muotka	39. Heidi P. Greiner Haaker
20. Inger Jørstad	

Juolluduvvon permišuvnnat

Permišuvnnat olles dievasčoahkkimis

Áirras nr. 2. Gunn-Britt Retter
Áirras nr. 6 Hans J. Eriksen
Áirras nr. 15 Knut Roger Hanssen
Áirras nr. 17 Arthur Johan Tørfoss
Áirras nr. 23 Willy Ørnebakk
Áirras nr. 24 Randi A. Skum
Áirras nr. 30 Miriam Paulsen

Permišuvnnat osiid dievasčoahkkimis

Áirras nr. 14 Anders Somby jr. 19. - 21.09.11
Áirras nr. 20 Inger Jørstad 21.09. dii 13.00 rájes - 23.09.11
Áirras nr. 18 Toril Bakken Kåven 23.09.11

Várrelahtut

Elin Kristin Henriksen lei čoahkkimis áirasa nr. 2 Gunn-Britt Retter ovddas
Monica Dervo lei čoahkkimis áirasa nr. 6 Hans Eriksen ovddas
Anne-Marit Eira lei čoahkkimis áirasa nr. 15 Knut Roger Hanssen ovddas
Rolf Fjellstad lei čoahkkimis áirasa nr. 17 Arthur Johan Tørfoss ovddas
Cecilie Grape lei čoahkkimis áirasa nr. 24 Randi A. Skum ovddas
Olof A. Kuhmunen lei čoahkkimis áirasa nr. 30 Miriam Paulsen ovddas
Cecilie Helen Eliassen Johansen lei čoahkkimis áirasa nr. 20 Inger Jørstad ovddas

Ii lean várrelahttu áirasa nr. 23 Willy Ørnebakk ovddas

I Áššebáhpirat

01.09. 2011 beaiváduvvon gohččun ja áššelistu

II Evttohusat ja mearkkašumit

Dievasčoahkkinjodihangotti árvalus Sámediggái

01.09. 2011 beaiváduvvon gohččun ja áššelistu dohkkehuvvo

III Jienasteapmi

39 áirasis ledje 37 čoahkis. Jienasteapmi dahkkojuvvui čuovvovaš vuogi mielde:

- Dievasčoahkkinjodihangotti árvalus mearriduvvui ovttajenalaččat.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhkavuorrolistu ja replihkat

	Sáhkavuorru	Replihka
1	Jarle Jonassen, dievasčoahkkinjodiheddji	

VI Sámedikki mearrádus

- 01.09.11 beaiváduvvon gohččun oktan áššelisttuin dohkkehuvvo.

Ášši meannudeapmi loahpahuvvui 21.09.11 dii. 09.10.

Sámediggeráđi doaibmadiedáhus

Arkiiva

Arkiiváššénr.

SF-

11/4308

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 21.09.11 dii. 09.30.

I Mildosat

Nr	Beaivi	Geas/Geasa	Namahus

II Evttohusat ja mearkkašumit

Sámediggeráđi árvalus Sámediggái

Sámediggi váldá Sámediggeráđi doaibmadiedáhusa áigodagas 21.5. - 7.9.2011 diehtun.

1 Álggahus

Dát diedáhus válddaha áigodaga 21.5. - 7.9 2011 ja čatnasa Sámedikki 2011 bušehtti.

Sámediggeráđdi lea dán áigodaga doallan 6 čoahkkima ja meannudan 55 ášši. Lassin leat meannudan 298 doarjjaášši.

Nugo oidno geahčastagas www.samediggi.no de lea ráđdi searvan olu čoahkkimiidda ja ovddastemiide.

Sámediggeválga

Sámediggeráđdi lea ordnen suohkaniidda vejolašvuoda beassat oaidnit Sámedikki jienastuslogu dán jagi, vai jienastuslohku sáhtii biddjot almmolaš dárkkisteapmái. Dán jagáš kvalitehtasihkkarastin mielddisbuktá ahte Sámediggi oažžu almmolaš logu čálihuvvon jienasteddjiin maŋŋel suohkan- ja fylkaválggaid. Ođđa jienastuslohku šaddá de vuodđun válgabiiriid mandáhttajuogadeapmái 2013 sámediggeválggi.

Sámediggeráđdi lea bargame ođđa válgadiehtoreaidduin maid suohkanat ja Sámediggi sáhttet geavahit. Sámediggeráđdi lea earret eará geahččaleame oažžut sámi bustávaid sisa, ja elektronalaš jienasteaddjieduid suohkaniidda, mii dagahivččii ahte suohkaniidda šaddá álkibut váldit vuostá jienaid buot válgabiiriin.

Fágalaš analiisajoavku sámi statistihka várás

Ođasmahttin- ja hálddahušdepartemeanta lea ovttas Sámedikkiin dárkkistan fágalaš analiisajoavkku njuolggadusaid sámi statistihka várás. Analiisajoavku galgá juohke jagi ovdal golgotmánu 1. b. ovddidit raportta OHD:i ja Sámediggái. Raporta galgá čilget ja analyseret sámi servodaga dili ja ovddidandovdomearkkaid. Raporta váldo vuodđun jahkásaš bušehttabarggus ja konsultašuvnnaide gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki.

Dásseárvopolitihkalaš áššit

Sámediggerádis lei 10.6.2011 čoahkkinn stáhtačálliin Kirsti Bergstøain Mánáid-, dásseárvo- ja searvadahttindepartemeanttas.

Sámediggi ovddidii earret eará Sámedikki dásseárvodoaimmaplána čuovvolemii. Čujuhuvvui earret eará ahte unnán sámi geavaheaddjit leat váldán oktavuoda Dásseárvo- ja vealahanáittardeddiin. Sámediggeráddi jáhkka ahte jus áittardeaddji kantuvrras livččii sámegeielgelbbolašvuohta, de livčče eanet sámi geavaheaddjit váldán oktavuoda. Muđui lea sámediggeráddi evttohan kandidáhtaid Dásseárvo- ja vealahánlávdegoddi.

Lea ráđdehusa ovddasvástádus ovttahttit sámi dásseárvoorganisašuvnnaid davviriikkalaš dásái. Danne bivddii sámediggeráddi stáhtačálli váldit ovddasvástádusa ja fuolahit ahte sámi dásseárvoorganisašuvnnaid váldojit fárrui davviriikkalaš dásseárvobargui. Nu go odne lea, de eai beasa sámi dásseárvoorganisašuvnnaid searvat. Sámediggi bivddii departemeanta hábmet muhtun fásta rámmaid mot sámi dásseárvoorganisašuvnnaid sáhttet fátmastuvvot oktasaš davviriikkalaš dásseárvovuoruheapmái.

Dásseárvolávdegoddi áshuvvui 12.2.2010 ja lea almmolaš orgána mii galgá čielggadit norgga dásseárvopolitihka eallingearddi, čearddalašvuođa ja luohkkádási vuodul. Lávdegoddi galgá ovddidit iežas čielggadusa Mánáid-, dásseárvo- ja searvadahttindepartementii 1.8.2012. Ulbmil čielggadusain lea hábmet vuodu boahpteáiggi ollislaš dásseárvopolitihkkii mii lea vuodđuduvvon máhtolašvuođas. Čielggadus galgá čadahuvvot eallingearddi-, luohkkádási- ja čearddalašvuođaperspektiivvas, ja perspektiivvaid oktavuodát galget digaštallot. Sámediggi vuordá ahte sámi perspektiiva laktojuvvo ja váldo fárrui dásseárvolávdegotti viidásit bargui. Sámediggi lea deattuhan ahte go odđa čielggadusat vuolggahuvvojit, de galgá maiddái sámi álbmoga dilli čielggaduvvot ja váldot fárrui.

Sámedikki hálddahus oassálasttii 16.6.2011 oktasaščoahkkimii ovttas KUN:in Senter for Kunnskap og likestilling (máhtolašvuođa- ja dásseárvoguoovddáš), Gálduin ja Reformain - resursaguoovddáš dievdduid várás.

KUN lea dásseárvoaktevra mas leat olu doaimmat ja mii lea mielde olu unnit ja stuorát regiovnalaš, nationála ja riikkaidgaskasaš proseavttain ja doaimmain. KUN galgá fállat iežas fágalaš dásseárvogelbbolašvuođa máhtolašvuođaovddideapmái ja gaskkusteapmái. Reform lea Norgga vuosttaš dievdoguoovddáš. Reform álggahuvvui 3-jagi geahččalanprošeaktan mii joatkašuvai dábálaš doaimmain maŋgel go evaluerejuvui 2004 čavčča.

Čoahkkimis mearriduvvui lágidit konferánssa sámi dievdduid várás, maid Mánáid-, dásseárvo- ja searvadahttindepartemeanta ja Sámediggi galget doarjut ruđalaččat. Konferánssa dáhton ii leat vel mearriduvvon, muhto vuordimis šaddá dat 2012:s.

Sámediggerádis lei 7.7.2011 čoahkkinn Antirasistisk senteriin (antirasttilalaš guovddáš). Guovddáš lea iešráđdeaddji guovddáš mii bargá rasimma ja vealaheami eastademiin Norggas. Čoahkkima fáddá lei earret eará rasimma maid olu sápmelaččat vásihit, guovttebeallasaš diehtujuohkin doaimbi proseassaid birra ja jurddalonohallan.

2 Oahpahus

Sámi servodagaid ovddideami ja nannema vuodđun lea máhtolašvuohta ja gelbbolašvuohta.

Váldomihttomearri

- Sámi álbmogis galgá leat máhtolašvuohta, gelbbolašvuohta ja gálggat mat dárbbášuvvojit sámi servodaga ovddideamis.

Oassemihhtomearit

- Sámi mánáin ja nuorain lea nana sámi identitehta ja oktavuoha sámi gillii, kultuvrii ja servodateallimii.
- Sámi álbmogis galgá leat duohta vuoigatvuohta kvalitatiivalaččat buori oahpahussii

sámegiela ja sámegillii.

- Alit oahpus ja dutkamis fuolahuvvo álohii sámi perspektiiva.

Strategiijat

- Gulahallama bokte guovddáš, regionála ja báikkálaš eiseválddiiguin ja eará guoskevaš aktevrraiguin sihkkarastit buriid rámmaeavttuid sámi mánáidgárddiid, vuodđooahpahusa, alit oahpu ja dutkama váste.

Sámediggeráđdi doalai álbmotčoahkkima Ájluovttas Divttasvuonas Sámediggediedáhusa birra oahpahusa ja oahpu birra. Diedáhus lei maiddái fáddá sámediggeráđi álbmotčoahkkimis Røyrvikas 22.6.2011. Harstads maid dollui álbmotčoahkkin 24.8.2011 gos diedáhus lei fáddán.

Sámediggeráđdi lea jearahallan skuvlaeaggádiid, oahpaheddjiid ja váhnemiid davvi-, julev- ja lullisámi guovlluin. Jearahallamat leat čadahuvvon sihke siskkovalde ja olggobealde sámegiela hálddašanguovllu, ja sihke unnit ja stuorát báikkiin. Álbmotčoahkkimiid ja informántaid cealkámušat leat dehálaš dieđut viidásit bargui diedáhusin.

Sámediggeráđis lei čoahkkin oahpaheddjiiguin geat oahpahit sámegiela Divttasvuonas 20.6.2011. Dat ledje suohkanoahpaheaddjit ja oahpaheaddjit Árran- julevsámi guovddášis. Oahpaheaddjit fáttmastedje sihke vuodđo- ja joatkkaskuvlla, ja sámediggeráđdi beasai gullat makkár hástalusat sis leat sihke luohkkálanjas ja gáiddusoahpahusain.

Ovttasbargočoahkkimat

Sámediggeráđdi lea oassálastán čoahkkimis 8.6.2011 Norgga ja Ruota ovttasbargojoavkkus, gos ledje ovddasteaddjit Máhttodepartemeanttas, Oahpahusdirektoráhtas, Ruota oahpahusdepartemeanttas, Skuvlaoaimmahagas, Sámeskuvlastivrras ja Norgga Sámedikkis. Ovttasbargojoavku galgá ráhkadit sámegieloahpahusa áigumuššiehtadusevttohusa gaskal Norgga ja Ruota. Šiehtadusevttohus galgá oahpaheaddjioahpu ja oahpponeavvuid birra, das maiddái Ovttas.no, sámi oahpponeavvuid portála. Gáiddusoahpahus ii váldo mielde šiehtadusevttohussii, danne go láchkaproposisuovdna gáiddusoahpahusa birra mañiduvvo Ruotas. Šiehtadusevttohus deattuha lullisámi ja julevsámi dárbbuid. Čoahkkimis ovddiduvvui sávaldat ovttasbargat Suomain ja maiddái ahte davvisámegiella galgá váldot mielde, ja dat soaitá boahit lassin viidásit barggus.

Sámediggeráđis lei ovttasbargočoahkkin Máhttodepartemeanttain (MD) Oslos 16.-17-6-2011. Dát lei nubbi čoahkkin njealji fásta jahkásaš ovttasbargočoahkkimis. Oahpahusdirektoráhtta maid oassálasttii čoahkkimis. MD diedihii earret eará ahte mánáidgárdesuorggis boahat láchkarievdadus. Dan oktavuodas lea ráđdehus nammadan almmolaš lávdegotti mii galgá árvoštallat lága rievdadandárbbu. Lávdegotti jodiheaddji, Kjell Erik Øie, muitalii sin barggu birra. Sii háliidedje čoahkkima Sámedikkiin vai ožžot sámi perspektiivva árvalusaid bargui. Dasto diedihedje ahte galgá ráhkaduvvot Stuuradiggediedáhus boahtteáiggi mánáidgárddi birra. Dasa maid háliidit oážžut cealkámušaid Sámedikkis.

Sii muitaledje maiddái MD viidásit meannudeami birra fága- ja diibmojuogu ektui ohppiide geain lea sámegieloahpahus. Ássi ovddiduvvo MD oahpahusossodaga jodiheaddjičoahkkimii čakčamánu. Viidásit muitaledje rámmabuktosa birra nationála geahččalemiin sámegiellohkama birra. Plána lea ahte nationála geahččalemit sámegillii lohkamis galget čadahuvvot vuosttaš gearde 2012 čavčča, 5., 8. Ja 9. Ceahkis.

- Váikkuhit dasa ahte refušuvnamáksomearit muddejuvvojit nu ahte dat gokčet duohta goluid.
- Váikkuhit dasa ahte Sámi allaskuvla ovddiduvvo álgoálbmotuniversitehtan.
- Váikkuhit dasa ahte sámi guovlluid giliskuvllat bisuhuvvojit.

Sámediggeráđis lei čoahkkin 23.8.2011 Skániid suohkana delegašuvnnain, maid sátnejodiheaddji Svein Berg jodihi. Sii muitaledje maid sii leat bargan Skániid skuvlla ođđasisrahpama ovddas. Sámediggeráđdi oážžu viidásit dieđuid dan proseassa birra.

- Bargat dan ala ahte ráhkaduvvojit oahpponeavvut vuodđoskuvlla ohppiide geat ožžot dárogieloahpahusa Máhttolokten - Sámi mielde.
- Ođasmahttit Sámedikki dohkkehan oahppoplánaid.

Heivehanevttohusat oahppoplánain sámegealla vuosttašgiellan, sámegealla nubbingiellan ja dárogiella ohppiide geain lea sámegealla vuosttašgiellan, leat leamaš gulaskuddamis, ja gulaskuddanáigemearri lei 31.8.2011. Daidda leat bohtán vástádusat čieža gulaskuddaninstánsain.

Sámediggeráđdi lea dohkkehan muorraduodjefága oahppoplána ja čoarve-, dákte- ja metálladuodjefága oahppoplána Jo3/oahppu fitnodagas.

- Váikkuhit dan ahte oahpahusláhka, rávesolbmuidoahpahusláhka, priváhtaskuvlalahka ja eará gullelaš láhkaásahusat mat gusket sámi oahpahussii, dárkkistuvvojit.
- Váikkuhangaskaomiid aktiivvalaš geavaheami bokte nannet máhtolašvuoda ja gelbbolašvuoda sámi servodagas.

Asplan Viak raportta vuodul sámi mánáidgárdeoarjaga evaluerema birra, lea Sámediggeráđdi evttohan rievdatit juolludaneavttuid. Evttohus lea sáddejuvvon gulaskuddamii guoskevaš beliide. Gulaskuddanáigi lea 9.9.2011.

- Váikkuhit dasa ahte boarráset sámiid máhtolašvuoda dohkkehuvvo ja oainnusin bohtá go bálkáhuvvojit máhttogaskusteaddjin mánáidgárddiin ja vuodđooahpahusas.
- Váikkuhit sámi oahpponeavvuid ja pedagogalaš ávdnasiid beaktilis ovdáneami.

Maiddái dán áigodaga leat kárten sámi stoahkanhearvvaidd. Mii leat fitnan golmma mánáidgárddis; guovtti mánáidgárddis Kárášjogas ja ovttá mánáidgárddis Bádáddjo suohkanis. Dássáži leat oktiibuot kárten 11 mánáidgárddi 8 suohkanis. Kártemiid vuodul galgá ráhkaduvvot raporta mas leat evttohusat doaibmabijuide. Mihttu lea ráhkadit sámi stoahkanhearvvaidd maid mánáidgárddit besset geahččaladdat.

Dán áigodagas leat oktiibuot 28 dábálaš ja earenoamážit heivehuvvon oahpponeavvu gárvvistuvvon, davvi, julev- ja lullisámegilli.

- Bargat dan ala ahte mánáidgárddi, vuodđooahpahusa, alit oahpu ja dutkama nationála politihkas fuolahuvvo sámi perspektiiva.

Ođđa nationála rámmaaplánabargu ovdaskuvlaoahpaheaddjioahpu várás lea ain jođus. Dán áigodagas leat rámmaaplánalávdegottis leamaš guokte čoačkkima, 16.6. ja 25.6.2011. Dál leat ráhkadeame láhkaásahusevttohusa ja oahppanutbettebeskrivelser. Rámmaaplánalávdegottis lea rabas debáhtta Hedemárkku allaskuvlla neahttasiiddus, www.hihm.no/rammefflu, mas čuožžu mii ain lea meannuduvvome. Doppe leat bohtán olu cealkámušat mat leat leamaš ávkin rámmaaplánalávdegotti bargui. Dasa lassin bargá fágajoavku ođđa rámmaaplána sisdoalu evttohusain, oktanaga rámmaaplánalávdegottiin.

- Oččodit eanet ohppiid čadahit joatkkaoahpahusa.
- Váikkuhit dan ahte mánáidgárddiin gos leat sámi mánát, lea kvalitatiiva sámi sisdoallu.
- Addit dárbašlaš dieđuid ja bagadusa sámi oahpahusa birra mánáidgárddiin ja vuodđooahpahusas.

Sámediggeráđdi lea almmuhan ovttá "Stullán" mánáidgárdeáigečállaga.

Bargu sámi mánáidgárddiid sámediggediedáhusain lea jođus. Dasa lea nammaduvvon ad.hoc joavku, ja áigeplána lea ráhkaduvvon. Dál leat bargame álggahannotáhtain mii galggašii gárvvis golggotmánus/skábmanáhus.

Sámediggerádis lea leamaš čoahkkin lávdegottiin mii galgá árvvoštallat mánáidgárdesuorggi, Øie-lávdegoddi, Kárášjogas 23.8.2011. Čoahkkimis ledje golmmas lávdegottis, golmmas Sámedikkis ja sámi váhnenovddasteaddji mánáidgárddi váhnenlávdegottis (FUB). Čoahkkima fáddá lei, lávdegotti sávaldaga mielde, Sámedikki vásáhusat ja árvvoštallamat mánáidgárdesuorggi jodiheami ektui. Lávdegoddi beasat oaidnit Sámedikki, ja sii fitne sámi mánáidgárddis gos guossohedje beaiveborramuša goađis.

- Váikkuhit dan ahte ásahuvvošii bistevaš sámi dulkaohppofálaldat

3 Giella

Sámi álbmogis galgá leat vejolašvuohta ja vuoigatvuohta geavahit gielas. Sámegiela suodjaleapmi ja ovddideapmi lea deatalaš sámi kultuvrra boahhteáigái.

Váldomihttomearri

- Sámegiella galgá geavahuvvot árjjalaččat ja galgá leat oidnosis almmolašvuođas.

Oassemihhtomearit

- Birgenvejolaš ja árjjalaš arenat sámegiela vástes.
- Sámegiella galgá geavahuvvot guovlluin gos giella lea rašis dilis.
- Guovlluin gos sámegiella lea beaivválaš giella lea nana dihtomielašvuohta geavahit sámegiela.

Strategiijat

- Gulahallama bokte báikkálaš, regionála ja guovddáš eiseválddiiguin ja eará aktevrraiguin háhkat buriid rámmaeavttuid sámegiela várás.

Guovttegielalašvuođadoarjagiid ođđa juolludaneavttut

Sámediggeráddi lea doallan álgočoahkkimiid buot gielddaiguin ja fylkkagielddaiguin sámegielahálddašanguovllus dan oktavuodas go galget ráhkaduvvot ovttasbargošiehtadusat das mo juohke giella/fylkkagiella galgá čalmmustahttit, nannet ja ovddidit sámegielaid. Ovttasbargošiehtadusat galget doaibmagoahtit 2012 rájes.

Álgočoahkkimat lámbe dehálaš vuođu viidáset bargui ovttasbargošiehtadusaid hábmemis. Sámediggi lea dáhtton dál gielddaid ja fylkkagielddaid buktit cealkámušaid ja evttohusaid ovttaskas ovttasbargošiehtadusaid. Gielddat ja fylkkagielddat galget buktit cealkámušaid ja evttohusaid ovttasbargošiehtadusii 30.09.2011 rádjai. Ovttasbargošiehtadusat hábmejuvvojit sierra juohke gielddain ja fylkkagielddain juohke áidna gieldda cealkámuša vuođul. Ovttasbargošiehtadusa sisdoalu ja hábmema birra lea lagas gulahallan beliid gaskkas. Áigumuššan lea oažžut ovttasbargošiehtadusaid oktasaččat vuolláičallojuvvo Kárášjogas go Sámedikkis lea dievasčoahkkin vahkus 48.

Sámegiela hálddašanguovllu viiddideapmi

Dan oktavuodas go Røyrvik suohkan lea ohcan beassat sámegiela hálddašanguovlui, de lea Sámediggi sádden iežas ávžžuhusaid Ođasmahttin-, hálldahus- ja girkodepartementii. Røyrvik suohkan gullá lullisámi guvlui, ja lea ge hui dehálaš ahte eanet suohkanat dán guovllus šaddet sámegiela hálddašanguovlun, ja dan bokte nannet ja ovddidit lullisámegiela. Lullisámegiela viidásit ovddideami ektui livččii hui dehálaš ahte Røyrvik suohkan šaddá sámegiela hálddašanguovlun. Sámediggi lea čilgen makkár ekonomalaš ja hálldahuslaš váikkuhusat šaddet Røyrvik suohkanii searvat sámegiela hálddašanguovlui. Ođasmahttin-, hálldahus- ja girkodepartemeanttas lea dát ášši leamaš gulaskuddamis áigemeeriin 1.9.2011. Plána mielde galgá Røyrvik suohkan šaddat sámegiela hálddašanguovlun 1.1.2012 rájes.

- Nannet ja ovddidit sámegiela sámi tearbmabarggu bokte.

Sámediggeráddi rávve ja veahkeha jorgalemiid oktavuodas, sihke telefuvnna ja E-boastta bokte, maiddá sámi tearpmaid birra, sihke davvi-, lulli- ja julevsámegilli, siskkáldasat ja olggobeallái ásahusa.

- Nannet, suodjalit ja buktit oidnosii sámegiela báikenammabarggu bokte.

Sámediggeráđđi searvvai 15.-16.6.2011 Giellagiella forumas Fanasgiettis, mii lea sámi hálddašansuohkaniid giellabargiid fierpmádatčoahkkin. Čoahkkimis digaštalle giellafágalaš áššiid mat leat guoskevaččat giellabargiide. Muitaluvvui maiddá vuđolaččat tearbma- ja báikenammaproševttaid birra, ja proševttaid ruhtadeami, gáibádusat buktagi ja dohkkehanproseassa birra.

Sámediggeráđđi lea ovttas sámi báikenammakonsuleanttaiguin rávven nammaáššiin, earret eará sámi suohkannama Divttasvuona suohkan.

Sámediggeráđđi lea ovttas sámi nammakonsuleanttaiguin rávven muhtun báikenamaid čállinvuogi Álttás, maid Stáhta geaidnodoaimmahat Davvi galgá galbet sámegilli.

Sámediggeráđđi lea ovttas sámi nammakonsuleanttaiguin bargan nammaáššiiguin main leat paralleallanamat sámegilli, kvenagilli ja dárogilli, Návuona ja Gávuona suohkaniin.

Sámediggeráđđi diehtá ahte máŋga suohkanstivrra, earret eará Narviika gávpotstivra, leat mearridan ahte eai áiggo ráhkadit nammaášši gávpoga sámi nama várás. Nu ii áiggo suohkan geavahit iige galbet gávpoga sámi namain. Sámediggeráđđi lea gulahallame Máhttodepartemeanttain geahččalan dihte rievdadit báikenammalága láhkaásahusa, nu ahte suohkanat eai sáhte earenoamáš dehálaš ákkaid haga välljet eret sámi báikenamaid.

- Álggahit barggu ođđa sátnebánjkkuin sámegiela várás
- Gulahallama bokte relevánta aktevrraiguin oainnusmahttit sámegielaid áitojuvvon dili

Sámi giellaguorahallan 2011

Sámediggi lea siehtadan Nordlandsforskning AS:in, mii galgá čadahit sámi giellaguorahallama. Sámediggi doalai čoahkkima Nordlandsforskningain 18.8.2011 Álttás. Dán čoahkkimis bealit siehtadedje ovdánanplánas ja guorahallama čađaheamis. Nordlandsforskning AS čađaha giellaguorahallama ovttasbargun Norut Altain. Guorahallamis geavahuvvot sihke kvantitatiivalaš ja kvalitatiivalaš metodat oazžun dihte nu bures go vejolaš čielgasa das, man ollugat hálddašit iešguhtege sámegiela njálmmálaččat ja čálalaččat, makkár oktavuodain giella geavahuvvo, ja man olu sámegiella geavahuvvo gulahallangiellan mánáidgárddis, skuvllas, barggus, oahpuin, astoáiggis, báikkálaš servodagas ja eaktodáhtolaš dahje politihkalaš bargguin.

Čakčat 2011:s jearahallo sámegiela geavaheddjiid unna jovkkoš. Dán láhkai vižžo diehtovuoddu, mii geavahuvvo vuodđun jearahallanskovi hábmemis. Guorahallan čađahuvvo poastta bokte. Skovvi sáddejuvvo boastta mielde 2012 álggus ja dat sáddejuvvo stuorát vástideddjiid jovkui. Dasa lassin galget čađahuvvot čiekŋalis jearahallamat 12 gielddas sámegiela hálddašanguovllu olggobealde ja siskkobealde, sihke lulli-, julev- ja davvisámegielat guovlluin. Čiekŋalis jearahallamat galget čađahuvvot čuovvovaš gielddain: Árborde, Bådáddjo, Divttasvuotna, Gáivuotna, Guovdageaidnu, Oslo, Plassje, Ráhkerávju, Romsa, Skánit Snáasa ja Unjárga.

Iešguđetlágan institušuvnnaide ja organisašuvnnaide váldo oktavuohhta. Dán láhkai gártejuvvo man ollugat hálddašit sámegiela iešguđetge suorggis, man ollu sámegiella geavahuvvo, makkár giellaválljeumiid vánhemat dahket mánáid ektui, ja man ollugat sáhtášedje oahppat sámegiela. Guorahallama bohtosat galget gárvvásmuvvat cuoŋománus 2012:s ja dat leat oaivvilduvvon Sámedikki giellapolitihka vuodđun boahhteáiggis servodaga buot surggiin. Guorahallama bohtosat leat oaivvilduvvon vuodđun sámi giellapolitihkas servodaga buot surggiin nu stáhta, guovllu go gieldda dásis. Guorahallan lea hirbmat dehálaš reaidun Sámedikki giellabarggus ovddos guvlui. Bohtosat galget geavahuvvot daid doaimbijuid hábmemis ja čađaheamis, mat laktásit sámegielaid sealluheapmái ja ovddideapmái. Dasa lassin bohtosat galget geavahuvvot Sámedikki gielladieđáhusa hábmemis.

Kronihkka giellavuoigatvuodaid birra

Sámediggepresideanttas Egil Ollis lei kronihkka Finnmark dagbladis 16.6.2011 sámi giellavuoigatvuodaid birra ja Sámedikki sámegiela čalmustahttima birra. Sámegiela hálddašanguovllu viiddideami oktavuodas vuhtii Sámediggi olu negatiiva guottuid sámivuodá ektui, ja bohciide olu boasttuipmárdusat dan ektui ahte

makkár váikkuhusat leat go searvá sámegiela hálddašanguvlui. Sámediggepresideanta čilgi dárkilit ahte juohke sápmelaččas lea riekti geavahit iežas eatnigiela, seamma ládje go norgga álbmogis lea riekti geavahit iežas giela. Son deattuhii maiddá maid giellavuoigatvuođat mearkkašit ovttaskas sápmelažžii ja suohkaniidda mat šaddet sámegiela hálddašanguovlun.

Paneladigaštallan Riddu Riđđus sámelága giellanjuolggadusaid birra ja sámegiela hálddašanguovllu birra

Sámediggeráđdi oassálastti paneladigaštallamis sámelága giellanjuolggadusaid birra ja sámegiela hálddašanguovllu birra Riddu Riđđu festiválas 22.7.2011. Digaštallan čájehii ahte lea ollu diehtemeahttuvuohta ja olu boasttudiedut dan birra ahte makkár váikkuhusat leat go searvá sámegiela hálddašanguvlui.

- Ovttasráđiid Ráđđehusain čadahit sámegiela doaibmabijuid mat leat Ráđđehusa doaibmaplánas sámegielaidda várás.

Ráđđehusa sámegielaidda doaibmaplána

Sámediggeráđis lea leamaš lagas oktavuoha Mánáid- ja dáseárvodepartmeanttain (MDD) ja Ođasmahttin-, hálldahus- ja girkodepartmeanttain (OHG) guovtti doaibmabiju ektui sámegielaidda doaibmaplánas. Doaibmabidju 67 "Sámegiela deaivvadansajit mánáide ja nuoraide" ja doaibmabidju 69 "Diehtojuohtin sámegillii nuoraide". Lea Sámedikki, MDD ja OHG oktasaš ovddasvástádus čadahit dán guovtti doaibmabiju. Doaibmabiju 69 sisdoallu lea oktasaš neahttabáiki sámi nuoraide maŋgel go Infonuorra heahtihuvvui 2010:s. Sihke Sámediggi, MDD ja OHG leat ovttaoavilis ahte sámi nuorat dárbbášit dakkár fáaldaga gos dieđut mat gusket nuoraide leat sámegillii, ja deaivadanbáikki sámi nuoraidda várás gos dieđut lonohallot ja gos nuorat besset geavahit iežaset sámegiela. Sosiála mediat leat dehálaš reaiddu sámegiela nannemis ja ovddideamis, seammás go nuorat álkut ožžon dieđuid iežaset gillii. Lea maiddá leamaš dehálaš ahte nuorat besset ieža leat fárus ásaheame oktasaš neahttabáikki sámi nuoraide, sihke hábmema dáfus ja sisdoalu hárrái. Ulbmil doaibmabijuin lea ásaheame neahttabáikki gos sihke biddjojit dieđut nuoraide buot sámegielaide, dieđut iešguđet nuoraiddaorganisašuvnnaid ja sin bargguidda birra, ja mii seammás doaibmá deaivadanbáikin sámi nuoraide.

Doaibmabidju 67 lea sámegiela deaivvadansajiid birra mánáide ja nuoraide. Jus galgá ovddidit sámegiela deaivadanbáikkiid, de lea dehálaš ahte buohkain lea ovttalágan ipmárdus doahpaga ektui, makkár vásáhusat olbmui leat iešguđetge surggiin, ja mot háliidit hukset dakkár deaivadanbáikkiid. Ulbmil lea dál vuosttaš vuorus lágideat seminára/workshop fáttá birra sámegiela deaivadanbáikkiid mánáide ja nuoraide, gos mánát ja nuorat galget leat guovddážiin, ja maiddá giellabarguidda iešguđetge sámi ásaheame. Mihttu seminára/workshopain lea lonohallat vásáhusaid, jurdagiid, kártet dárbbuid ja evttohit konkrehta doaibmabijuid mat leat heivehuvvon Sámi iešguđetge guvlui. Seminára/workshopa galggašii lágideat vuosttaš 2011.

- Váikkuhangaskaomiid aktiivvalaš geavaheami bokte ovdánahttit sámegiela geavaheami, ja earenoamážit deattuhit lullisámegiela.

Váikkuhangaskaomaid sámegiela várás

2011 giellaoproševttaid ohcanvuođot doarjagiidda ledje bohtán eanet ohcamat go ovdal. Ohcamat bohte miehtá Sámi, muhto earenoamážit lullisámi guovllus vuhtto eanet ángiruššan. Sámediggeráđdi lea earenoamážit deattuhan lullisámegiela, ja dán jagáš juolludeamis ledje ollu ohcamušat lullisámi guovllus. Earret eará ledje ohcamat lullisámi álgokursii, servodatfágatearpmáid ovddideapmái, lullisámi suopmaniid duodašteapmái, lullisámi grammatihka ođasteapmái ja ođđasit deaddileapmái, mánáidspealu ráhkadeapmái, lullisámi duodje-sátnegirjái, lullisámi biibalteavsttaide ja giellaleairraide mánáide ja rávisolbmuide.

Mii leat maiddá juolludan doarjaga iešguđetlágan ohcamiidda main ulbmil lea ovddidit sámegielaidda eanet ja ođđa giellaarenain. Giellaarenat leat hui dehálaččat sámegielaidda nannen- ja ovddidanbarggus. Mánát, nuorat ja rávisolbmot dárbbášit arenaid gos giella gullo ja geavahuvvo, ja dat guoská earenoamážit daidda guovlluide gos giella ii leat nu nanus. Sihke Várdobáiki sámi guovddáš, Aastavuona giellagoahti, Isak Saba Guovddáš ja Áltta sámi giellaguovddáš leat ožžon doarjaga ovddidit iešguđetlágan sámi giellaarenaid

nuoraid váste. Sámediggeráđđi lea maiddái hui movttet go guovllut gos sámegeiella árbevirolaččat lea leamaš nanus, maiddái álget deattuhit giellaovddideami. Beassi doaibmavisti Kárašjogas lea ožžon doarjaga gielladikšumii giellakaféa bokte.

Hálddašanguovllu giellaprošeavttaide ledje ohcanáigemearrái boahtán 44 ohcama oktiibuot 7 799 250 ru ovddas. 26 ohcama leat ožžon doarjaga, oktiibuot 4 625 000 ru ovddas. Dát lea 224 000 ru eambo go 2011 bušeahhtasupmi. Áššit leat meannuduvvon ráđdečoahkkimis 21.-23.6.2011.

Giellaprošeavttaide olggoealde sámegeiella hálddašanguovllu ledje ohcanáigemearrái boahtán 50 ohcama oktiibuot 7 725 455 ru ovddas. 34 ohcama ožžo doarjaga, oktiibuot 4 692 300 ru ovddas. Dat lea 92 300 ru go 2011 bušeahhtasupmi. Áššit leat meannuduvvon ráđdečoahkkimis 21.-23.6.11.

- Bargat dan ala vai ásahuvvošii nationála sámi giellaorgána sámi giellabarggu nannema várás.

Sámedikki giellastivra

Sámedikki giellastivrras lei čoahkkin Røyrvikas 21.6.2011. Dan oktavuodas lei Sámediggeráđđi bivdán čoahkkima giellastivrrain gos galget digaštallat viidásit organiserema Sámedikki barggus sámegeielaiguin. Leimmet ovttaoavilis ahte giellastivrras, dan hámis go dál lea, eai leat nu olu barggut earret go rávvet sámediggeráđi giellafágalaš áššiin. Danne áigu sámediggeráđđi čavčča mielde čielggadit mot bargu sámegeielaiguin galgá organiserejuvot Sámedikkis.

- Bisuhit ja viidáseappot ovddidit dáláš arenaid, ja ásahit ođđa arenaid sámegeiella várás.

Davviriikkalaš sámi giellaovttasbargu

Sámi parlamentáralaš ráđi stivra (SPR) ásahii geasset 2007:s bargojoavkku čállit evttohusa sámi giellaovttasbarggu ođdasit organiseremis. Raporta gárvánii 2008:s. SPR giedáhalai raportta Evttohus sámi giellaovttasbarggu ođdasit organiseremis sámedikki västosurggiin čoahkkimis borgemánu 2008 (SPRs 023/08). Sámi giellaovttasbarggu ođdasit organiseren lei maid fáddán Sámi parlamentariihkkáriid konfereanssas golggotmánus 2008:s Roavvenjárjggas. SPR dievasčoahkkin mearridii golggotmánus 2008 áššis SPR 06/2008 ná:

“Sámi parlamentáralaš ráđđi bivdá sámedikkiid čuoovvilit bargojoavkku raporta sámi giellabarggu ođđa organiserenevttohusa birra sámedikkiid ovddasvástádussurggiin”.

“Sámi parlamentáralaš ráđđi ávžžuha, ahte bargu álggahuvvo bušeahhtajagis 2009.”

SPR mearridii doaibmaplána 1.11.2008–31.12.2009 oktavuodas, ahte Suoma Sámediggi váldá ovddasvástádusa sámi giellaovttasbarggu ođasmahttinbarggus (ášši SPR 04/2008). Sámi parlamentáralaš ráđi ávžžuhus Suoma, Norgga ja Ruota Sámedikkis álggahedje jagi 2011 álggus Interreg-ruhtaduvvon SáFá – ovdačielggadanprošeavtta (prošeaktaáigi 6 mánu) davviriikkalaš sámegeiella dutkan- ja ámmát/resursaguovddáza vuodđudeami birra.

SáFá-ovdačielggadanprošeavtta ulbmilin lea ohcat ruđa geahččalanprošeaktii Interreg IV A Nord-programma 10. Ohcanvuorus, mas lea ohcanáigemearri 1.12.2011. Geahččalanprošeakta ii sáhte bistit guhkit go 2-2,5 jagi. Interreg IV A Davvi prográmmabadi nohká 30.6.2014. Ovdačielggadanprošeavtta ulbmilin lea 1.) čállit raportta guovddáza vuodđudeamis ja 2.) čállit joatkkaruhtadanohcamuša guovddáza geahččaleami várás. Dáid ollašuttin gáibida Norgga, Ruota ja Suoma Sámedikkiin politihkalaš mearrádusaid praktihkalaš doaimmain, nugo guovddáza ruhtadeamis ja bargiresurssaid ordnemis.

Davviriikkalaš sámegeiella dutkan- ja ámmát/resursaguovddáza bargguide gullet giellafágalaš barggut dego omd. dutkamuššii, giellagáhttemii, giella ovddideapmái, terminologijabargguide, giella-normeremii, nammabálvalussii, báikenamaide ja diediheapmái guoski barggut. Giellafágalaš bargguid čohkken sierra guovddáži álkidahtta giellaovttasbarggu, ja čalmmustahtta, nanne ja ovddida iešguđetge sámegeielaid.

Sámediggeráđđi doarju davviriikkalaš sámegeiella dutkan- ja ámmát/resursaguovddáza geahččalanprošeavtta, ja barggu oččodit guovddáza doaimma bistevažžan manjit áiggis. Ráđđi lea čuoovvolan SPR mearrádusa

5.5.2011: “Tešguhtege Sámediggi mearrida Interreg –joatkkaproševtta várás dárkilut doaibmabijuid iežasruhtadanoasi lágideapmin. Dasa lassin iešguhtege Sámediggi álggaha siskkáldas čielggadeami vejolaš bargoveahkaresurssaid ođđasit organiseremis davviriikkaid oktasaš sámegeala dutkan- ja ámmát/resursaguovddáža vuodđudeami geahččaladdama várás. Buot Sámedikkiid mearrádusat áššis leat dahkkojuvvon borgemánu 2011 loahpa rádjai.”

Sámediggeráđđi dáhttu sihkkarastit dan, ahte davviriikkaid oktasaš sámegeallaguovddáža vuodđudanprošekta ovdan á SPR mearrádusa mielde ja lea sádden ášši viidasut dievasčoahkkimii.

- Váikkuhit sámi sisdoalu ovddideami skuvlaastoáiggeortnegiin ja kulturskuvllain

4 Kultuvra

Máŋggabealat kultureallin nanne sámi gullevašvuoda ja identitehta, ja váikkuha ealli báikegottiide gos olbmot háliidit ássat.

Váldomihttomearri

- Ealli ja máŋggabealat sámi dáidda- ja kultureallin

Oassemihhtomearri

- Nanu ja aktiivvalaš sámi deaivvadanbáikkid, kulturásahusat ja museat
- Sámi dáiddalaš ja kultuvrralaš ovdanbuktimiid girjávuohta mat gaskkustuvvojit servodagas
- Máŋggabealat valáštallandoaimmat sámi álbmogii
- Viiddes kulturdoaibmafálaldat sámi mánáide ja nuoraide
- Buorre bibliotekafálaldat sámi geavaheddjiide

Strategiijat

- Gulahallama bokte báikkálaš, regionála ja guovddáš eiseválddiiguin ja earáiguin nannet sámi kulturovddideami rámmaeavttuid

Čoahkkin Sámedikki dálááiggedáidaga ja dáiddaduoji oastinlávdegottis

Sámediggeráđđi oassálasttii Sámedikki dálááiggedáidaga ja dáiddaduoji oastinlávdegotti čoahkkimis 27.5.2011. Čoahkkima fáttát ledje Sámedikki mandáhta lávdegottis, ja njuolggadusaid vejolaš rievdadeamit. Sámediggeráđđi lea áššis 77/11 veahá rievddan Sámedikki oastinlávdegotti njuolggadusaid.

Norgga - Ruošša kulturbeavvitt

Sámediggeráđđi oassálasttii Norgga-Ruošša kulturbeivviin maid Kulturdepartemeanta lágidii Festspillene i Harstad nammasaš doaluin geassemánu loahpas. Sámediggeráđđi lei ovdal evttohan fáttáid, oktavuodaolbmuid ja dáiddalaš guoimmuheami kulturbeivviide.

Čoahkkin kulturdepartemeanttain

Hálddahaslaš gulahallančoahkkin gaskal Sámediggeráđi ja Kulturdepartemeantta, mii dollo juohke jahkebeali, lei 24.6.2011 Girkonjárjggas. Lassin diehtujuohkimii ledje čoahkkima fáttát earret eará huksenáššiid stáhtus, sávaldat doallat čoahkkimiid politihkalaš dásis, lávdegotti nammadeapmi mii galgá evalueret Kulturløftet II (Kulturvuoruheapmi), kulturpolitihka bargu maŋŋel 2014, speallanruđaid ođđa juogadančoavddus, 2012 stáhtabušeahhta ja rievdadit lálkaasahusa báikenamaid čállinvuogi birra § 7. Čoahkkinoasseváldit fitne maidá Nuortasámi museas ja Saviomuseas, gos ožžo oahpisteami. Sii dolle čoahkkima Nuortasámi museain, ja das serve Deanu ja Várjjaga museasiidda stivrajodiheaddji, beavválaš jodiheaddji ja viessohoaidár. Fáddá lei earret eará váilevašvuodát ja boasttuvuodát museavisttis, vistti gárvvistepmi ja eaiggátsirdin, vuodđočájáhhus ja doaibmaruhta. Go visti ii leat dohkkehuvvon, de ii sáhte vuodđočájáhhus gárvvistuvvot, ja de ii sáhte rahpat ge musea olbmuid. Sii háliidivčče rahpat musea vuosttaš jahkebealis 2012:s. Sámediggeráđis ja Kulturdepartemeanttas galgá leat čuoovvolančoahkkin Nuortasámi musea birra maŋŋel geasseluomu.

Kulturpolitihkka maŋŋel 2014

Sámediggeráđđi válddi 23.3.2011 oktavuoda Kulturdepartemeanttain kulturpolitihka barggu birra maŋŋel 2014. Stáhtaráđđi nammadii lávdegotti dán bargui 18.3.2011. Sámediggeráđđi ii lean ožžon dieđu dan nammadeami birra, iige lávdegotti mandáhta birra. Kulturdepartemeanta čállá reivves 21.6.11 ahte lávdegotti lahtut leat persovnnalaččat nammaduvvon sin gelbbolašvuodaid vuodul, eaige leat beliidovdasteaddjit. Danne ii lean lunddolaš nammadit lávdegoddái sierra ovddasteaddji sámi beroštusaid várás. Kulturdepartemeanta miehtá ahte sámi kultuvrras galgá leat lunddolaš sadii lávdegotti barggus, ja oaivvildá ahte lávdegotti mandáhta ii guđe ge ládje hehte dan. Kulturutredning 2014 (kulturčielggadeapmi) jodiheaddji Anne Enger, lea čuovvolaš sámediggeráđi reivve ja háliida fitnat Sámedikkis skábmamánu dievasčoahkkima oktavuodas, ovttas muhtun láhtuiguin lávdegottis.

Čoahkkin Márkomeanuin

Sámediggeráđis lei čoahkkin Márkomeanuin 6.7.2011. Čoahkkimis Márkomeannu muitalii mot festivála lea rievdan, ja ahte háliidit sierra produseantavirggi festiválii. Márkomeannu ozai Sámedikkis doarjaga produseantavirgái suoidnemánu 2011. Sámediggeráđđi áigu gulahallat Nordlándda ja Romssa fylkasuohkaniiguin dakkár virggi vejolaš ruhtadeami ektui.

Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lávdegoddi (SNPL)

Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lávdegoddi (SNPL) lea dán áigodagas doallan guokte telefončoahkkima. SNPL jodiheaddji Johan Vasara nammaduvvui ođđa ráđdeaddin sámediggeráđđái. Danne lea sámediggeráđđi nammadan Sigrid Marie Fjellheim Danielsen SNPL ođđa jodiheaddjin áigodahkii 15.6.11 - 31.12.11. SNPL doalai 6.6.2011 sáhkavuoru semináras "Álgoálbmot, nationála minoritehtat ja sisafárrejeaddjit Davvi-Norggas - identitehta ja searvan". SNPL lei mielde lágideame "What's up North?!" - seminára ja workshop Riddu Riđđu festiválas 21.-22.7.2011 SNPL lea mielde pláneme oktasaš sámi nuoraidkonferánsa Sámi parlamentáralaš ráđi olis, mii galgá lágiduvvot 13.-15.10.2011 Suoločielggis Suomas. Ovdalaš suohkan- ja fylkkadiggeválggaid lea SNPL iežas bloggias ja Facebookas ávžžuhan nuoraid geavahit iežaset jienastanvuogitvuoda.

Ođđa teáhtervisti Beaivváš Sámi Našunálateáhterii

Sámediggeráđđi oassálasti ođđa teáhtervisti bargočoahkkimis 31.5.2011 Oslos. Čoahkkimis ledje Statsbygg, Kulturdepartemeanta ja Beaivváš Sámi Našunálateáhter. 21.6.2011 fitne bealit Nordlándda Teáhteris Mo I Ranas. Sámediggi lea programmenáigodagas, gulahaladettiin Beaivvážiin, buktán evttohusaid earret eará proševtta mihttosátnádeami ektui. Statsbygg sáddi 5.9.2011 beliide Beaivváš Sámi Našunálateáhtera huksenprográmma gulaskuddanevttohusa.

- Nannet ja ovddidit ovttasbarggu earáiguin mat barget sámi kulturovddidemiin.

Ovttasbargošiehtadus Sámi girkoráđiin

Sámediggi ja Sámi girkoráđđi šiehtadedje hálddahušlaš ovttasbargošiehtadusa 31.5.2011. Šiehtadusa mielde galgá jahkasaččat dollot gulahallančoahkkin hálddahušdásis, ja ulbmil lea lonohallat dieđuid áššiid birra main goappašagat beroštit, ja gos sáhtá čielggadit dárbbuid mielde fágalaččat veahkehit nubbi nuppi.

- Nannet gulahallama sámi valástallanserviiguin ja organisašuvnnaiguin movttiidahttin dihte sámi valástallantaleantaid.
- Nannet gulahallama sámi nuoraiguin.
- Váikkuhit dan sámi mediafálaldaga nannema, mii buori vuogi mielde fuolaha mátta-, julev- ja davvisámegielaide giellaguovlluid.

NuorajTv

Sámediggi muitalii jahkebeallasaš gulahallančoahkkimis Kulturdepartemeanttain hálddahušdásis 24.6.11 "NuorajTv" proševtta birra. 2010 geahččalanáigodaga vuodul, áigu NuorajTV 2012 rájes geahččalit oazžut proševtta doibmii ollislaš ruhtadeami earret eará Sámedikkis ja Kulturdepartemeanttas.

- Váikkuhit sámi teáhterdoaimma viidodaga nannema.

Beaivváš Sámi Našunálateáhtera válđočoahkkin

Sámediggi Hans Isak Olsen bokte oassálasttii 23.05.11 Beaivváš Sámi Našunálateáhtera válđočoahkkimis. Sámediggi lea vuohččan searvame dán čoahkkimii oasuseaiggádin, maŋŋel go Kulturdepartemeantta ossosat sirdojuvvo Sámediggái.

- Bargat sámi valáštallama viidodaga sihkkarastima.
- Árijalaš váikkuhangaskaomiid geavaheami bokte váikkuhit sámi dáidda- ja kultureallima bisuheami ja viidáset ovddideami.
- Sámedikki ja fylkkagielddaid gaskasaš ovttasbargošiehtadusaid bokte vel eanet geatnegahttit ovttas ovddidit sámi dáidda- ja kultureallima.
- Dáiddáršiehtadusa bokte láchit dili sámi dáidaga dahkamii ja gaskkusteapmái.

Ovttamielalašvuohta 2012 dáiddáršiehtadusa birra

Sámediggeráđdi ja Sámi dáiddárráđdi sohpe šiehtadallančoahkkimis 23.8.2011 dáiddáršiehtadusa 2012 várás. Dáiddáršiehtadusa ollislaš rámma lea 6 295 000 ru. Dat vástida oktiibuot 380 000 ru lassáneami gustovaš dáiddáršiehtadusa ektui.

- Bargat vuoruhuvvon sámi kulturviesuid huksehemiin sámi ásašusdiedáhusa mielde.
- Čuovvolit sámi ásašusdiedáhusa vuoruhuvvon doaibmajuid.
- Váikkuhit ahte sámi museat ožžot buriid rámmaeavttuid doaibmamii ja fágalaš ovddideapmái.
- Viidáseappot bargat sámi čoahkkananbáikkiid ja kulturásahusaid realiseremiin.

Čoahkkin Sáččá sámi viesuin

Sámediggeráđis lei čoahkkin Sáččá sámi viesuin 4.7.2011. Čoahkkimis digaštalle earret eará Sámedikki doarjjaortnega, earenoamážit ulbmilolahusaid ja daid eavttuid. Sámediggeráđdi juolludii 104 000 ru Sáččá sámi vissui, dainna eavttuin ahte kulturviessu galgá sáhttit čujuhit doaimmaide doaibmaplána mielde. Sámediggeráđdi beasai maiddái oaidnit viesu, maid leat ollu šaddan divvut maŋŋel čáhcevahágiid.

Sámi museat

Sámediggeráđdi bovdi sámi museaid museaseminárii Áltái geassemánu 16. ja 17.b. 2011. Seminára fáddá lei sámi kulturávdnasiid máhcaheapmi Norgga álbmotmuseas sámi museaide, ja sámi museaid dárbbuid analysa. Dárbbuid analysa galgá leat vuodđun boahktevaš sámi museapolitihkas. Dál leat bargame čielggademiin máhcaheami birra Norgga álbmotmuseas, mii galggašii gárvánit ođđajagis 2012.

5 Ealáhusat

Nana ja ealli servodagat juohkelágan ealáhusaiguin lea deatalaš eaktun bisuhit ássama sámi guovlluin. Dárbbášuvvojit eanet nissonolbmot mat vuodđudit ealáhusaid. Dat nannešii ealáhuseallima, ja bijašii vuoddu máŋggabealat ealáhuseallimii.

Váldomihttomearri

- Nana ja máŋggabealat ealáhuseallin mii fuolaha sámi kultuvrra, luonddu ja birrasa sámi guovlluin

Oassemihhtomearri

- Máŋggabealat ealáhuseallima bargodilálašvuohta bisuhuvvo ja ovddiduvvo
- Eanedit nissonolbmuid logu fitnodateaiggiid ja fitnodatbargiid gaskkas

Strategiijat

- Gulahallama bokte guovddáš, regionála ja báikkálaš eiseválddiiguin, ja earáiguin nannet buriid rámmaeavttuid sámi ealáhusovddideapmái

Sámediggeráđdi lea doallan sáhkavuoru ja oassálastán Norgga Boazosápmelaččaid riikkasearvvi jahkečoahkkimii Rørosas geassemánu 2011.

Sámediggeráđđi lea oassálastán Slow Food Sápmi konferánssas Johkamohkis Ruotas geassemánu 2011.

Sámediggeráđđi oassálasttii nuppi beaivvi LO davviguovlokonferánssas Bådádjos borgemánu 25. b. 2011. Ráđđi doalai doppe sáhkavuoru Sámedikki oainnu birra ealáhusovdáneamis davvin. Sáhkavuorus logai Sámediggeráđđi ahte davviguovloáŋgiruššan lea dehálaš Sámediggái dan sivas og dat čuohcá sápmelaččaide njuolga go leat álgoálbmogat. Viidáset daddjui ahte buorre gulahallan lea dehálaš gálgan dihte hástalusaid mat gávdnojit sámi guovlluin. Dalle sáhtttá ávkkástallat vejolašvuodain mat gávdnojit guovllus.

Sámediggeráđđi lea bidjan johtui guokte gelbbolašvuodaloktendoaimma sámi guovlluin. Nubbi deaivvadeapmi lullisámi fitnodagaid čuovvleamis dollojuvvui borgemánu 24. ja 25. b. 2011. Deaivvadeapmái serve ovcci olbmo.

Luosa, meararávddu ja mearadápmoha guolástusmudden

Sámediggeráđđi bargá guolástusmuddemiiguin jogain ja mearas jagi 2012 ovddas. Vuordimis geige bargolávdegoddi mii veahkeha konsulterenproseassas, ja masa Sámediggi lea nammadan guokte áirasa, iežas loahpparaportta golggotmánu 15. b. dán jagi. Bargojoavkku ámmát čuvvojuvvo rámmašiehtadusas maid Sámediggeráđđi lea soahpan Birasgáhttentdepartemeanttain. Beroštusorganisašuvnnat bealálaččain geaidda ášši guoská, leat mielde lávdegottis ja sáhttet dan sivas ovddidit iežaset beroštumiid lávdegotti barggu bokte Sámediggái ja direktoráhttii. Sámi beroštumit sihkarastojuvvojit bargolávdegotti bokte vuodđun reguleremiidda.

Go bargolávdegoddi lea geigen raportta, de galgá dat leat vuodđun viidáset konsulteremiidda luondduhálddašandirektoráhtain muddemiid birra, ja raportta galgá maid biddjot mielddusin go guolástanmuddemat sáddejuvvojit gulaskuddamii.

Váldi mearridit guolástanláhkaásahusa jogaide lea sirdojuvvon Finnmárkku fylkkamánis luondduhálddašandirektoráhttii. Sámediggeráđđi lea konsulteren direktoráhta njuolggadusaid birra mat leat vuodđun odđa njuolggadusaid mearrideapmái sihke jogain ja mearas. Sámediggeráđđi lea olahan oázžut mielde riektevuodu stáhta konsulterengeatnegasvuhtii ja sámi deasttaid deattuheami direktoráhta iežas njuolggadusaide mat biddjojot vuodđun muddengažaldagaide boahhteáiggis.

Mearranjiččehasaid hálddašeapmi

Mearranjiččehasaid hálddašeamis heaittihuvvui Mearranjiččehasráđđi juovlamánu 31. b. 2010. Dan sadjái bodii fágalaš lávdegoddi. Dát mielddisbuvttii earret eará ahte geavaheaddjit (guolásteaddjit) masse iežaset ovddasteami ja jiena mearranjiččehasaid hálddašeamis (omd riddonjuorju). Buhtadanortnet mii ovdal lei ásahuvvon movttiidahttin dihte bivdit riddonjuorjjuid vállojuvvui maid eret. Dát lea mielddisbuktan ahte riddonjuorjobivdu lea measta áibbas bisánan. Sámediggeráđđi válddii bajás dáid váttisvuodaid čoahkkimis Bergenis guolástusdirektevrrain geassemánu 7. b. 2011. Guolástusdirektevra bijai muitui dáid oainnuid, ja áigu čavčča mielde geahčadit proseassa gos riddonjuorjju muddendoaimma mearrideami, maiddái buhtadanortnega. Guolástusdirektoráhta doallá oktavuoda Sámedikkiin ja earáiguin boahhte jagáš muddendoaimma digaštallama oktavuodas.

Lotnolasealáhusaid ja sámi mátkkoštanealáhusaid árvoháhkkanprográmma

Lulli- ja Gaska- Romssa lotnolasealáhusbargiid čuovvolanbargu ovdána. Vuosttaš deaivvadeapmi lágiduvvo golggotmánu 4. ja 5. b. 2011. PricewaterhouseCoopers lea bálkáhuvvon čadahit čuovvolemiid. Čuovvoleamit sihke lullisámi guovllus ja Romssas leat oassin lotnolasealáhusaid ja sámi mátkkoštanealáhusaid árvoháhkkanprográmmas.

Lotnolasealáhusaid ja sámi mátkkoštanealáhusaid árvoháhkkanprográmma forum doalai čoahkkima borgemánu 31. b. 2011. Sihke ealáhusorganisašuvnnaid ovddasteaddjit ja almmolaš bálvalusolbmot serve, ja bukte oaviliid doaibmabijuide jagide 2012 ja 2013. Dát oainnut galget leat vuodđun go Sámediggeráđđi mearrida odđa prográmmabagadusa ráđđečoahkkimis golggotmánu.

Ođđa nammadeapmi regionála boraspirelávdegoddái

Sámedikki regionála boraspirelávdegoddi 7 Nordlándá miellahttu, Anna Sofie Kappfjell, lea ohcan ja beassan luovos iežas doaimmas lávdegottis. Sámediggeráđđi lea čoahkkimis borgemánu 30. b. 2001 nammadan Betty Kappfjell su sadjai.

Dutkan boraspiriin ja boazodoalus Davvi- Trøndelagas

Nu go ovdal lea diedihuvvon, de leat Birasgáhttendepartemeanta ja Sámediggi konsulteren boraspire dili birra lullisámi guovlluin. Dáid konsultašuvnnaid oktavuodas lea Sámediggi dorjon áigumuša bidjat johtui dutkanprošeavtta boraspiriin ja boazodoalus Davvi- Trøndelagas. Prošeakta álggahuvvo 1022 čavčča. Konsultašuvnnaid lea Sámediggi deattuhan dehálašvuoda ahte báikkálaš boazosápmelaččat servet dása ja eará dákkár dutkanprošeavttaide.

- Bargat dan ala ahte Riddoguolástuslávdegotti árvalus čuovvuluvvo
- Bargat dan ala ahte Sámedikki mearráduš Deanučázádaga báikkálaš hálddašemi birra čuovvuluvvo
- Bargat dan ala ahte čielggadeapmi Njeavdánčázádaga báikkálaš guollebivddu hálddašemi birra álggahuvvo
- Bargat dan ala ahte nissonolbmuid riektedilli ja sajádat vuodđoealáhusain nannejuvvo ja oainnusmahttojuvvo

Dásseárvu boazodoalus

Boazodoallošiehtadallamiin vuodđudedje Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvi ja Eanandoallo- ja biebmodepartemeanta bargojoavkku mii galgga guorahallat nissonolbmo doaimmaid. Soabadallit háliideigga bidjat fokusa dásseárvui, ja oažžut dieđuid doaimmaid birra main ulbmil lea ovddidit dásseárvvu ja nissonolbmuid dili boazodoalus. Bargojoavkkus lea maid dán raporttas leamaš bargun kártet NBR, Boazodoallohálldahusa, Sámedikki ja EBD fáaldaga dásseárvui boazodoalus. Raportta válbmanii golgotmánu 21. b. 2010.

Sámediggi lea buktán gulaskuddancealkámuša raportta doaimmaevttohusaide. Sámediggeráđđi lea duhtavaš go nissonolbmuid eavttut boazodoalus leat čuvgejuvvon go geahččá dásseárvoperspektiivvas. Sámediggeráđđi lea Sámedikki dásseárvodoaimmaplánas 2009- 2013, dovddahan ahte bargu dásseárvvuin ja ovttáarvosášvuodain lea nannosit vuoruhuvvon. Doaimmaplánas leat golbma ángiruššansuorggi: Dásseárvu sohkabeliid gaskka, gierdevašvuotta seksualálaš sojuid rastá ja veagalváldima lagas olbmuid gaskkas. Váldoulbmil lea ahte dásseárvu láchčojuvvo sisa buot politihkkasurggiide Sámedikki bargguin dainna ulbmiliin ahte olahit ovttáarvosášvuoda sohkabeliid gaskka, ja olahan dihte dohkkejumi sámi álbmogis. Dan sivas lea dehálaš ahte sámepolitihkka guoská sihke nissonolbmuide ja dievdduide.

Sámediggeráđđi lea nannosit leamaš mielde politihkas mii guoská boazodollui mángga suorggis. Ráđđi oaidná váivviin ahte nissonolbmo searvan ealáhusas lea njiedjan, ja eavttut nissonolbmuide beassat searvat ealáhusas váilot. Dan sivas lea Sámedikkis leamaš erenoamáš fokus dásseárvui go leat buktán cealkámušaid jahkásaš boazodoallošiehtadusaide. Sámediggeráđđi lea dan sivas hui ilus go soabadeaddjit siehtadallamiin vuodđudedje bargolávdegotti mii galgá geahččat nissonolbmuid dili ealáhusas. Sámediggeráđi mielas lea maid buorre go bargojoavku lea ovdanbuktán doaimmabijuid mat sáhttet álkibun dahkat nuoraid searvama boazodoalus.

- Láhčit dilálašvuodaid ealáhushtkamii, gealbudeapmái ja innovašuvdnii ovttasbarggu bokte Innovašuvdna Norggain ja gealbo- ja máhttoarrasiiguin

Sámediggeráđđi deaivvadui Innovašuvdna Norga váldostivrrain Álttás geassemánu 15. b. 2011. Doppe muitali ráđđi váldohástalusaid ja vejolašvuodaid birra ealáhusaide sámi guovlluin ja bovdii vel buoret gulahallami gaskkal Sámedikki ja Innovašuvdna Norga.

- Váikkuhangaskaomiid aktiivvalaš geavaheami bokte bisuhit ja ovdánahttit mánggabealat ealáhuseallima doarjjaruđaid buriin juogademiin sohkabeliid gaskka.

- Searvválaš doaimmaid bokte oččodit mánggalágan ealáhusaid.
- Movttiidahttit nissonolbmuid álggahit ja viidáseappot ovddidit iežaset doaimma.
- Movttiidahttit nuorra álggaheddjiid álggahit iežaset doaimma.
- Searvat sámi kulturealáhusaid ovddideapmái.
- Veahkehit bisuhit ja ovddidit mariidnaealáhusaid, boazodoalu ja eanadoalu deatalaš kulturguodddin ja bargosadjin sámi guovlluin.

Boazodoallohálddahusa rievdadeapmi

Stuoradikki diedđáhusa barggus eanandoallo- ja biebmopolitihka birra, lea ráđđehus ovddidan jurdaga ahte hálddašanmálla sámi boazodoalus galgá rievdaduvvot. Sámediggi meannudii dán sierra áššin dievasčoahkkimis geassemánu 2011. Sámediggeráđđi lea čuovvolan dievasčoahkkinnmearrádusa áššis 24/11. Eanandoallo- ja biebmodepartemeanta bovdi konsultašuvnnaide borgemánu 22. b. 2011. Sámediggi vástidii reivve bokte suoidnemánu 8. b. 2011 ahte Sámediggi searvá konsulterenčoahkkimii jus konsultašuvnnaid fáddá lea hálddašanortnegat boahhteáiggis maid áigot rievdadit, ja makkár proseassaid áigot čadahit dán oktavuodas. E- poastta bokte borgemánu 17. b. 2011 doalahii Eanandoallo- ja biebmodepartemeanta gitta das ahte čoahkkinn čadahuvvo nu go ovdal sáddejuvvon reivves čuožžu ja konsulterennotáhtas Sámediggái. Go eai šaddan čielga konsulteremat, de ii dollojuvvon čoahkkinn.

Sámediggeráđđi lea doallan oktavuoda Norgga Boazosápmelaččaid riikkaserviin (NBR) dán ášši birra, ja lea čoahkkinnastán NBR:in borgemánu 31. b. 2011. Sámediggepresideanta lea čállán reivve (čakčamánu 1. b. 2011) Stuoradikki parlamentáralaš jođiheddjiide ja bivdán čoahkkima singuin vai beassá mitalit iežas balu dán áššis, ja čielggadan dihtii movt sáhtta olahit buori ja ovttamielalašguvllot proseassa boazodoallohálddašeapmái boahhteáiggis. Presideanta lea maid bovden stáhtaráđi Lars Peder Brekk Sámediggái digaštallat hástalusaid mat leat boazodoalus, ja maidá boazodoalu almmolaš hálddašeami birra boahhteáiggis. NBR jođiheaddji Nils Henrik Sara lea bovdenuvvon searvat buot dáidda čoahkkimiidda.

Sámediggeráđi árvvoštallan lea ahte almmolaš boazodoallohálddašeapmi mii ii čuovo unnimus gáibádusaid álbmotrievtti ektui, ja maid sámi servodat ii leat dohkkehan, ii sáhte doaibmat heivvolaččat.

Boazodoallolága lánkaásahus

Sámedikkis leat leamaš konsulteremat Eanandoallo- ja biebmodepartemeanttain lánkaásahusa birra divvagiin go rihkku geavahannjuolggadusaid ja lánkaásahusa birra bággosáhkuiide. Hálddahus dásis leat čadahuvvon konsulterenčoahkkimat miessemánu 5. b. 2011, ja konsulteremat e- poastta bokte. Sámedikki mielas lea buorre go hábmejuvvojit lánkaásahusat ránggáštemiide go rihkku geavahannjuolggadusaid ja bággosáhkkoheapmái. Konsultašuvnnain leat Sámediggái leamaš čuovvovaš dilis dehálaččat mat gusket lánkaásahussii geavahannjuolggadusaid rihkkumiin:

Lánkaásahus galgá hábmejuvvo nu ahte geavaheaddjit álkis máhttet lohkat dan. Lánkaásahusas ferjejit maid boahit ovdan gos gávdná hálddašanlága njuolggadusaid, vai ovttaskas boazodoalli diehtá iežas proseasalaš vuoigatvuođaid.

Sámedikki mielas lea buorre divatgáibádusat go rihkku geavahannjuolggadusaid geigejuvvojit ovttaskas siidaossosii(dda). Lea dehálaš prinsihppa ahte ránggáštusat ja buhtadusgáibádusat boazodoalu vuostá mannet ovddasvástideaddji boazodoallái, ii ge nu go dássázi lea leamaš, orohagaide.

Sámediggi dáhttu buoret čielggadeami das mii guoská ahte giu dahje makkár orgána galgá mearridit lea go ágga geiget sáhku, mearridit sáhku sturrodaga, duodástusgáibádusaid, ja maidá čielggadit ja juohkit siva.

Sámediggi dáhttu guorahallat vejolašvuoda geavahit meroštallama go divvagat mearriduvvojit dan sadjái go fásta hattiid, ja maidá ahte biddjo ráđji man bajás divvagat sáhttet mannat.

Sámediggi lea ohcalan departemeantta árvvoštallama das mii guoská váidinvejolašvuodaide, erenoamážit das go sihke guovllustivra ja boazodoallostivra sáhttet bidjat divvagiid.

Sámediggi lea buktán cealkámuša dasa ahte fertte earuhit dáhpáhusaid “mielevttus” vai “várohisvuodas” geavvan. Lea eahpegovttolaš ahte várohisvuodas dahkku mii dahkko dáhpedorpmis dahje dan sivas go bággehallá, ránggáštuvvo lihka garrasit go dahkku maid bargá mielevttus.

Mii guoská gáibádussii geiget siva, lea departemeanta cealkán ahte siva meroštallan guorahallojuvvon, ja ahte dábaláččat ii galgga divat biddjot jus rihkkun ii sáhte biddjot sivalažžii noadđin.

Departemeanta oaivvilda ahte divvagiid bidjat muttolaččat seammás go bidjá ráji man bajás divat galgá biddjot, ii leat ulbmillaš ja maiddái váttis čađahit. Departemeanta lea baicca lasihan cealkaga mas čuožžu ahte divat sáhtta sihkkoujvvot jus dasa leat buorit ákkat. Ulbmil dákkár mearrádusain lea ahte fuobmát diliid goas boadus šaddá eahpegovttolažžan ovttaskas olbmui. Divvaga mihtideami sáhtta bidjat muttolaččat maiddái guodoheami ja boazologu njuolggadusaid rihkkumis jus dása gávdnojit erenoamáš ákkat.

Mii guoská váidimii, de lohká departemeanta ahte boazodoallostivra lea váiddaorgána guovllustivrra mearrádusaide, ja departemeanta lea váiddaorgána boazodoallostivrra mearrádusaide. Dát bohtá ovdan lánkaásahusas.

Sámediggeráđđi lea bidjan merkii ahte departemeanta lea váldán vuhtii Sámedikki oainnuid ja ožžon daid mielde lánkaásahussii ja attii dan sivas iežas doarjaga reivve bokte geassemánu 7. b. 2011.

Sámediggeráđđi lea deattuhan ahte ii soaitte ulbmillaš bidjat johtui ođđa ránggáštannjuolggadusaid boazodoalloláhkii gáhtten dihte boazodoallohálldahusa nuppástuhttima proseassa. Dát guoská nu guhká go lea stuora eahpesihkarvuohta das mii guoská movt boazodoallohállddašeapmi šaddá boahhteáiggis. Hállddašandási ja doaimmaheami gažaldat guoská lánkaásahusa sisdollui ja maiddái njuolggadusaid áimmahuššamii. Dan sivas sáhtta badjánit vel eanet eahpesihkarvuohta das mii guoská dasa ahte gii galgá áimmahuššat lánkaásahusa ja man guhká. Dát lea juoga mii mielddisbuktá eahpesihkarvuođa boazodoliide seammás go unnu ovdalgihtii meroštallan doaimmaheamis.

Sivvan go Sámediggi goitge lea válljen miehtat dán lánkaásahusbargui, lea dan sivas go mii oaidnit ahte lea dehálaš oažžut áigái njuolggadusaid maid sáhtta geavahit go geavahannjuolggadusat rihkkoujvvot. Dát lea dehálaš sihke alces ealáhussii ja olggobeale máilbmái. Lea erenoamáš dehálaš sihkkarastit boazodoalloorgánaide áimmahuššat dáid njuolggadusaid.

Rievdadit ortnega mii guoská eanandoallobuktagiid muohkadeapmái olgoriikkas – Sámedikki gulaskuddancealkámuš

Sámedikki lea reivves borgemánu 18. b. 2011 čájehan buorreielalašvuoda Eanandoallo- ja biebmodepartemeantta árvalussii rievdadit ortnega mii guoská eanandoallobuktagiid muohkadeapmái olgoriikkas. Rievdadusárvalus buorida njuovvanvejolašvuodaid Finnmárkkus njuovvanáigodagas ja mielddisbuktá vejolašvuoda doalvut ealli bohccuid Suoma bealde njuovahagaide.

Mañimus jagiid lea njuovvandilli leamaš hui váttis Finnmárkkus. Váldohástalusat leat leamaš go njuovahagat eai jođit birgguid mat sis leat vuorkkáin. Boazodoallit eai beasa njuovvat nu olu go háliidivčče. Lea dehálaš háhkat bijuid mat buktet vejolašvuoda boazodollui beassat njuovvat, vai ii dagat oallut boazodoallobearrašiid ekonomalaš dili ovdii ja maiddái boazologu dihtii mii mángga guovllus Finnmárkkus lea beare allat areálaid ektui. Vaikko johtu ja márkan ii leat vel áibbas dohkálaš, de lea riektá vuoruhit doaibmabijuid mat sihkkarastet ahte sáhtta njuovvat.

Gulaskuddancealkámušas bidjá Sámediggi eaktun ahte rievdadusat eai dagat raporterema ovdii njuovvon bohccuin ja doarjjaortnega ovdii mat dáisa leat čadnon. Viidáset bidjá Sámediggi eaktun ahte Muhtin oasis evalueremis ožžot eanet beroštumi. Ođđa ortnet ii galgga leat gilvaledđijn norgga bealde njuovahagaide. Njuovvangolut sáhttet leat unnibut go Norggas. Dát sáhtta fas mielddisbuktit ahte Norgga njuovahagat eai nagot gilvalit singuin. Evalueremis galgá maid boahtit ovdan movt dát ođđa ortnet váikkuha birgehaddái Norggas. Ii leat buorre jus dát mielddisbuktá ahte kilohaddi njedjá ollu. Rievdadus doaivumis ii unnit birgovuorká váttisvuodaid, go gorudat fievrreduvvojit fas ruovttoluotta Norgga

márkaniidda. Evalueren galgá maid guorahallat dan ulbmila jurdagiin ahte Finnmárkkus galggašii bures doaimbi márkan gos njuovvan lea heivehuvvon norgga diliide.

Ruhtadanortnegat eanandoalus

Sámediggeráđđi lea bidjan merkii ahte leat stuora hástalusat nagodit ruhtadit ođđa doaimbavisttiid eanandoalus. Ruhtadanortnegat eai govčča buot liigegoluid mat gávdnojit Finnmárkkus ja Romssas norgga lulliguovlluid ektui. Ráđđi lea vuoruhan ruhtadit mánnga stuorát visttii, muhto hástalusas lea leamaš gávdnat ruhtadeami eará sajis mánngga huksenášsis. Ráđđái lea dehálaš ahte gávdnojit dán áigásaš visttit gos nuorat olbmot áigot doaimmahit. Ráđis lea mihttu bisuhit eanandoalu sámi guovlluin.

- Veahkehit ovddidit ealáhuslaš duoji mas lea gánnáhahttivuohta ja mii vuovdá iešráhkaduvvon gálvvuid.

Ođđa duodješiehtadus

Šiehtadallamat duodješiehtadussii álggahuvvojedje borgemánu 16. b. 2011. Gáibáduš organisašuvnnain lei 14,4 miljovna ruvnno. Sámedikki vuosttaš fáladat lei 9,4 miljovna ruvnno. Šiehtadallamat galget loahpahuvvon ovdal golggoamánu 1. b. 2011. Šiehtadus galgá meannoduvvot dievasčoahkkimis skábmamánu.

Duoji ekonomalaš lávdegottis leat leamaš 2 čoahkkima dán áigodagas. Lávdegoddi dáhttu vuđolit ja buoret raporterema duojárriin.

- Veahkehit bisuhit ekologalaččat, ekonomalaččat ja kultuvrralaččat ceavzilis boazodoalu ja meahcásteami.
- Váikkuhit dan ahte ásahuvvojit buorit buolvamolsunortnegat vuodđoealáhusain.

6 Areálat, birasgáhtten ja kultursuodjaleapmi

Areálat ja resurssat leat vuodđun ássamii ja ealáhusbargui, ja leat eaktun sámi kultuvrra, ealáhusaid ja servodateallima ovddideapmái. Sámi luonddu- ja kulturárbbi, mas mielde maiddái earret eará árbevierut, kulturmuittut, báikenamat ja máhtolašvuohta ceavzilis geavaheami birra, lea deatalaš suodjalit boahhtevaš buolvvaide. Kulturmuittut čájehit makkár mearkkašupmi areálain ja luonddus áiggi mielde lea leamaš ekonomalaš, sosiála ja oskkodat diliide. Danne lea sámi kultureanadaga suodjaleapmi deatalaš maiddái sámi oktavuodaid bajásdoallamii máttuid eanadahkii. Sámit ja eará álgoálbmogat leat lávga sorjavaččat luonddus ja lea dasa oktavuoha, ja danne sii leat rašibut dálkkádatrievdamiidda ja dat čuhcet sidjiide garraseappot go earáide.

Váldomihttomearri

- Areálaiguin ja resurssaiguin ceavzilis ávkkástallan sámi guovlluin sámi historjjá ja sámi árvvuid vuodul.

Oassemihhtomearit

- Sámi kulturmuittut geavahuvvojit sámi ássama duodásteapmái.
- Sámi guovlluin deattuhuvvo ceavzilis ja guhkes áiggi perspektiiva buot areála- ja resursaávkkástallamiin.
- Sámiid vuoigatvuodát gozihuvvojit areálaid suodjaleamis ja geavaheamis sámi guovlluin.

Strategiijat

- Háhkát buriid rámmaeavttuid sámi areála-, biras- ja kultursuodjaleapmái gulahallama ja ovttasbarggu bokte vuovddáš, guovlulaš ja báikkálaš eiseválddiiguin, ja eará relevánta aktevrraiguin.

Ruvkedoaimma muddenplána Fálesnuori suohkanis

Fálesnuori suohkan sáddii 01.07.11 ruvkedoaimma váikkuhusčielggadusa ja muddenplánaevttohusa gulaskuddamii. Sámediggi attii cealkámušas 13.09.11. Sámediggi lea vuosttaldan plána go dat ii leat čielggas ráfáidathtojuvvon sámi kulturmuittuid ektui. Viidáseappot lea vuosttalduvvon ollislaš negatiiva váikkuhusaid geažil boazodollui, dás maiddá dat ahte johtolagat sáhttet giddejuvvot.

Sámediggi galgá intenšuvdnašiehtadusa vuodul Nussir ASA:in šiehtadit doaibmakonsešuvdnaohcama minerálalága vuodul. Vuosttaldeapmi lea ovddiduvvon Nussir ASA miedihemiin ahte dat galgá leat oassi plánejuvvon šiehtadallamiin. Šiehtadallamat galget čájehit galgá go vuosttaldeapmi muddenplánii gessojuvvot ruovttoluotta. Áigumuš lea čadahit šiehtadallamiid 2011 čavčča.

Konsultašuvdna Oljo- ja energiijadepartemeanttain Elgaa fápmohuksema birra, Nærøy suohkanis

Konsultašuvdnačoahkkinn dollojuvvui 15.8.11 Oljo- ja energiijadepartemeanttain Elgaa fápmohuksema birra ja Elgávatnet ja Langvatnet muddemiid birra. Doaibmabidju sáhtta gidde ja muosehuhttit boazodoalu johtolagaid. Vestre Namdal orohat konsulterjuvvo maiddá áššis. Sámediggerádis lea leamaš buorre gulahallan Vestre Namdal orohagain, mii lea ovddidan buriid ja konstruktiivva evttohusaid muddemiida ja váidudeaddji doaibmabijuide. Sámediggerádis lea jáhku dasa ahte sáhtta juksat buori čovdosa mii ii hedjonahte guovllu boazodoalu doaibmandili.

Gidđalodden

Sámediggerádis lea čuovvolan gulahallama Birasgáhttenpartemeanttain ja sádden árvalusa 27.7.2011 mii galgá leat vuoddu konsultašuvnnaide boahhteáiggi gidđaloddeneriid birra Guovdageainnu suohkanis. Ođđa lánkaásahus earremuddejuvvon gidđaloddema birra Guovdageainnus rievdaduvvui 11.5.2011, ja geahččalanortnet gusto 2012 rádjai. Árvalusa vuoddu lea čálalaš duodaštus fáttás, ja árvalus lea sáddejuvvon Guovdageainnu suohkanis 4.7.2011, dás maiddá 1985-mannosaš čielggadus gidđaloddema birra Guovdageainnus. Dán čielggadusa čálii lánvegeoddii maid Fuoddo- ja sáivaguolástusdirektoráhta lei nammadan.

Sámediggerádis evttoha árvalusastis ahte gidđalodden galgá šaddat bastevas ortnegin luonddušláddivuodálaga vuodul, nu ahte luonddu buvttadanmunni ja nálleriggodat fuolahuvvo. Sámediggerádis evttoha ahte dat čáhcelottit maid beassá báhčit, leat dat seammá go dat maid beassá báhčit dábbalaš bivdoáiggi Finnmárkku fylkkas, ja ahte bivdoguovlu viiddiduvvo gustot olles Guovdageainnu suohkanii, ja ahte bivdoáigi viiddiduvvo 20 beaivái áigodagas miessemánu 1. b. – geassemánu 10. b. Dát sihkkarastá doarvái fleksibilitehta dan dáfus goas ja gos beassá bivdit. Sámediggerádis evttoha ahte šaddá lohpi báhčit gitta 600 varris lotti juohke jagi. Dát čuovvu daid rávvagiid mat bohtet ovdan 1985 čielggadusas. Sámediggerádis evttoha ahte biddjojuvvo doarvái áigi konsultašuvnnaide, vai loahpalaš mearrádus sáhtta dahkkojuvvot buori áiggi ovdal go 2013 bivdu álgá.

Suodjalanguovllut

Ráddelahttu Vibeke Larsen doalai sártni Rohkunbori álbmotmeahci rahpama oktavuodas 20.8.2011. Sártnis deattuhuvvui ahte go bealit leat soahpan ahte Rohkunbori lea árvvolaš guovlu, de lea maiddá vejolaš soahpat mo mii ovtta sihkkarastit ja hálldašit dáid árvvuid. Aiddostahttojuvvui ahte bures ovtastuvvon ja doaibmi hálldašanstivrra vuoddu berre leat biddjojuvvon. 1.7.2011 beaiváduvvon reivves dadjá birasgáhttenministtar Erik Solheim ahte golggotmánu álgogeahčen šaddet ođđa ságastallamat álbmotmeahcestivrra nammadeami birra.

Sámediggerádis lea addán cealkámuša Sylan eanasuodjalanguovllu ja Sankkjølen luonddumeahci hálldašanplánii 8.7.2011 ja Dávga suodjimpárkka hálldašanplánii 28.7.2011. Áigumuš lea čadahit konsultašuvnnaid gaskal Sámediggerádis ja Luondduhálldašandirektoráhta ovdal go hálldašanplánat dohkkehuvvojit.

Čoahkkinn Ávjovári álgoálbmotguovlluin

Sámediggerádis lea leamaš čoahkkinn Ávjovári álgoálbmotregiovnain, mii lei bivdán čoahkkima dollojuvvot ovdal go sii vulge Osloi čoahkkimii birasgáhttenministariin Erik Solheimain. Čoahkkimis digaštallojuvvui guovllu suodjalanevttohus. Evttohusat mat giedahallojuvvojedje ledje Anárjoga

álbmotmeahci viiddideapmi, Goahteluobbala suodjaleapmi, ja nješšiid suodjaleapmi Finnmarkkus. Čoahkkimis bidje álgoálbmotguovlu ja Sámediggi ovdan ja digaštalle iežaset oainnuid áššái.

Ođđasis hávdádeapmi Nuortalaš siiddas

Sámedikki hálddahus lea mielde bargojoavkkus maid Oslo universitehta lea nammadan dan várás ahte ráhkanit ođđasis hávdádit 94 indiviidu Nuortalaš siidda hávdesajis. Ortodoksa girku Norggas lea ovddidan ášši. Girku ja báikkálaš ovddasteaddjit leat maid mielde joavkkus. Ođđasis hávdádeapmi dáhpuhuvvá 25.9.2011. Sámediggepresideanta lea okta dain geain lea sáhkavuorru. Sámediggeráđđi lea juolludan ruđaid lágideapmái ođđasis hávdádeami oktavuodas.

Ceavccageađgi máilmmiárbelisttas

Sámediggeráđđi lea nammadan bargojoavkku mii galgá bargat dainna ulbmiliin ahte Ceavccageađgi boahdá máilmmiárbelisttii. Olggobealde lahtut joavkkus leat:

- professor Bjørnar Olsen, Romssa universitehta,
- direktvevra Øystein Ballari, Bioforsk Nord ja
- dr. religiovdnadihtagis ja smávvdálolaš Unjárggas, Jorunn Jernsletten, Unjárga

Amund H. Steinbakken, gii lea prošeaktabargi Unjárgga gielddas/Várjjat Sámi Museas virggis maid Birasgáhttendepartemeanta lea ruhtadan Ceavccageađgi ovddideapmái ja gaskkustepmái, lea joavkku čállin.

Guokte Riikkaantikvára bargi leat mielde dárkojeaddjin. Bargojoavkku mandáhta lea ovddidit strategiija ja ákkasteami, hábmet diehtujuohkin- ja promoterendoaimbajuid ja evttohit mo guovllu galgá viidáseappot ovddidit. Viidáseappot galgá joavku ráhkadit čatnasemiid gaskal máilmmiárbearggu ja barggu Várnjárgga ođđa álbmotmehciin ja oázžut ávkki dán ovttasbarggus, das maidái árvvoštallat sáhttet go/mo sáhttet bivdomuittut Várnjárggas leat mielde máilmmiárbearggus. Bargojoavkkus leat leamaš 2 čoahkkima, nuppi čoahkkima oktavuodas čadahuvvui báikediđoštallan guoskevaš guovlluin.

Ovdaprošeakta máhttoásaheapmi sámi areálaberoštusaid ja eana- ja resursavuogiatvuodaid fuolaheami várás

Sámediggeráđđi lea juolludan 400.000 ru Norgga Boazosápmelaččat Riikkasearvá ovtasbarggus Ruota sámiid riikkaserviin (Svenska Samernas Riksförbund) ovdaprošektii mii galgá ráhkadit oktasaš idealisttalaš norgga-ruota ásahusa čadahanplána. Ásahusa ulmil lea ángiruššat gealbudemiin árbevirolaš sámi ealáhusaid ja sámi eana- ja resursavuogiatvuodaid várás. Ásahus galgá bargat dakkár areálasabahkkemiiguin ja rievdaduvvon meahcegeavahemiiguin, mat čuhcet geavahansurggiide ja luondduriggodagaide. Dat galgá maidái sáhttit bargat dokumeanttaiguin ja buoridit servodaga áddejumi das mii lea vuodđun ceavzilis sámi servodagaide. Ovdaprošeakta galgá čielggadit ja evttohit organiserema, hábmet ulbmiliid ja njuolggadusaid, kártet gelbbolašvuodadárbbu ja resursaolbmuid, ja kártet bušeahtadárbbu ja ruhtadanvugiid. Ovdaprošeavttas galgá leat árjjalaš gulahallan Sámedikkiin go ráhkada čadahanplána.

- Árjjalaš váikkuhangaskaoapmegeavaheami bokte nannet máhtolašvuoda sámi árbedieđuin ja historjjás, ja dasto sámi kulturmuittuid suodjalan- ja gáhttenuđđosa.
- Hálddašit sámi kulturmuittuid iežas historjjá ja árvvuid vuodul.
- Duodaštit ja gaskkustit máhtolašvuoda sámi kulturmuittuid ja kulturbirrasa birra.
- Gozihit sohkaelperspektiivva sámi kulturmuittuid duodašteami ja registrerema oktavuodas.
- Čuovvolit barggu árbedieđuid kártemiin ja hálddašemiin, maidái duodaštit ja oainnusmahttit sámi árbedieđuid registreren- ja ođastusprošeavttaid oktavuodas.
- Ovddidit positiivvalaš dálkkádatdoaimbajuid ja heivehanstrategiijaid maidda sámiid árbedieđut searvvahuvvojit, dain mearrádusain mat čatnasit dálkkádatpolitihkkii.

Dálkkádatpolitihkka

Sámediggerádis lea leamaš oktavuoha Norgga odđa dálkkádatšiehtadallanjodiheddjiin, Henrik Harboe. Birasgáhttendepartemeanta dáhkidii Sámediggái dievaslaš dieđuid proseassas ja oassálastima prosessii ovdal dálkkádatnjunuščoahkkima, COP 17, Durbanas Lulli-Afrihkás álgogeahčen juovlamánu 2011.

- Searvvaht sohkaalperspektiivva Sámedikki biras- ja areálapolitihkas.

7 Dearvvašvuoha, sosiála ja fuolahus

Sámedikki dearvvašvuoda- ja sosiálapolitihkka vuodđuduvvo dásseárvosaš dearvvašvuoda ja sosiálabálvalusaide sámi álbmoga várás seamma dásis go muđui álbmogis leat. Vuodđun dásseárvosaš mihttomeari sihkkarastimii lea máhtolašvuoha mánggakultuvrralaš áddejumi birra ja sámi gielas ja kultuvrras buot dásiin ja gelbbolašvuoha dain.

Váldomihttomeari

- Dásseárvosaš dearvvašvuoda-, sosiála- ja fuolahusbálvalusat sámi álbmogii mat váldet vuolggasaji sámi gielas ja kultuvrras.

Oassemihttomeari

- Nannejuvnon dearvvašvuoda-, sosiála- ja fuolahusbálvalus mii lea heivehuvvon sámi álbmoga dárbbuide.
- Dearvvašvuoda-, sosiála ja fuolahusbargiide miehtá riikka addojuvvo oahpahus sámi giella- ja kulturgelbbolašvuodas.

Strategiijat

- Gulahallamiin ja ovttasbargguin eiseválddiiguin ja gullelaš oassálastiiguin sihkkarastit Sámediggái váikkuhanfámu sámi álbmoga dearvvašvuoda- ja sosiálfálaldaga hábmemis ja čadaheamis.

Stuoradikki ovttasdoaimanreformma meannudeapmi

Sámediggeráddi oassálasttii, ovttas Norgga sámiid riikkaserviin, Stuoradikki gulaskuddamii láhkaevttohusa oktavuodas álbmotdearvvašvuodabarggu birra ja gielddalaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusa birra. Gulaskuddamis čilgii Sámediggi mo sii oidnet láhkamearriduvvon sámi buhcciid vuogatvuodaid guoskevaš lágain.

Oassálastin davviriikkalaš dearvvašvuodaberráigeahččokonferánsii

Sámediggeráddi oassálasttii sáhkavuoruiin lágiideapmái “Kulturáddejupmi – deatalaš álgoálbmotbálvalusfálaldahkii” davviriikkalaš dearvvašvuodaberráigeahččokonferánsas Romssas, maid Norgga dearvvašvuodaberráigeahčču lágidii.

Stuoradiggedieđáhus čálgobálvalusoahpu birra.

Sámediggeráddi lea áigodagas 13.12.2010 - 28.5.2011 oassálastán referánsajovkui stuoradiggedieđáhusbarggu oktavuodas čálgobálvalusoahpuin. Sámediggeráddi lea čálalaččat addán evttohusaid dieđáhusbarggu prošeaktajovkui. Referánsajoavkobargu lea loahpahun, ja stuoradiggedieđáhus ovddiduvvo 2011 čavčča.

Evttohusat ja cealkámušat ráđđehusa nationála strategiijii bioteknologiija várás.

Sámediggi lea addán evttohusaid ja cealkámušaid ráđđehusa bargui bioteknologiija nationála strategiijain. Sámediggi atná bioteknologiija nationála strategiija deatalažžan sámi álbmogii. Sámediggi čujuha iežas árvalusas ahte Sámediggi lea ovttas mángga departemeanttain oassálastán proseassaide main lea mearkašupmi bioteknologiija nationála strategiija bargui. Earret eará čujuhuvvo jagi 2009 bargui luonddušládđjivuodálágain ja 2010 Nagoya-protokollii biologalaš šládđjivuodakonvenšuvnna oktavuodas. Dát bargu lea bidjan njuolggadusaid genetikalaš resurssaid fidnema birra ja govttolaš ja dásseárvosaš juogadeami birra mii čuovvu dakkár resursaávkkástallamis. Sámediggi vuordá ahte dát váldojuvvojit mielde

bioteknologiija nationála strategiijii. Sámediggi čujuha maiddái álgoálbmotvuoigatvuođaide, geahča ILO-konvenšuvnna nr. 169 ja ON julggaštusa álgoálbmotvuoigatvuođaid birra.

Sámediggi čujuha viidáseappot iežas árvalusas ahte bioteknologiija nationála strategiija lea mielde mearrideamen makkár dutkama mii dárbbasit ja man láhkai min servodat galgá hálddašit dan máhtu maid dutkan addá midjiide. Dan oktavuodas leat sámi álbmogis muhtun erenoamáš hástalusat. Sámi genaávdnasat leat mángga suorggis earalárganat go Norgga eanetlohkoálbmogis, ja sáhttet dan dáfus leat miellagiddevažžan dutkamii. Sámediggi diehtá ahte dál eai registrerejuvvo genaávdnasat čearddalaš mihtilmasvuođaiuin. Muhto muhtun guovlluin Norggas lea váttis duođasit ahte genaávdnasat dán guovllus gullet sámi álbmogii.

Sámi álbmogis lea vuoigatvuohta beassat searvat proseassaide mat gusket min boahteáigái. Nu lea maiddái etihkalaš standárddaid hábmemis ja bioteknologalaš eaiggátvuođa gažaldagas.

Jurddaálbmogasbargu Dásseárvo- ja vealahusáittardeaddji

Dán jagi gieldda- ja fylkkadikkiválgga oktavuodas lágidii Dásseárvo- ja vealahusáittardeaddji jurddaálbmogasbarggu Kárásjogas 29.8.2011. Áittardeaddji lei bovden politihkkáriid, organisašuvnnaid ja bođuolbmuid digaštallat dásseárvosaš dearvvašvuođabálvalusaid sámi buhcciide. Álbmogasbargguid ulbmil lea geavahit konkrehta ovdamearkkaid čuvget prinsihpalaš čuolbmačilgehusaid vealaheami/váilevaš dásseárvvu oktavuodas ja buriid geavadiid dearvvašvuođabálvalusain, ja nu váikkuhit gealbudeami das.

Sámediggerádis sáhkavuorru čoahkkimis. Sáhkavuorru čalmmustahtii giella- ja kulturgelbbolašvuođa eaktun dásseárvosaš bálvalusaide, divššu ja fuolahusa kvalitehtii, buhcciidsihkkarvuhtii ja buhcciidduhtavašvuhtii. Ollugat čoahkkimis válde ovdan dárbbu dakkár bargiide dearvvašvuođabálvalusas, geain lea gelbbolašvuohta sámi gielas ja kultuvrras. Dásseárvo- ja vealahusáittardeaddji galgá válbmet gáibádusaid ja rávvagiid dan vuođul mii lea boahtán ovdan buot dain jurddaálbmogasbargguin, mat leat lágiduvvon. Áittardeaddji lea maid lohpidan čuovvolit ášši Sámedikkiin.

- Bargat dan ala vai sámi mánáid vuoigatvuođat mánáidsuodjalusa ektui gozihuvvojit.

Čoahkkin mánáidsuodjaluslávdegottiin

Ráđđehusa plánejuvvon stuorradiggediedáhusa oktavuodas mánáidsuodjalusa birra nammaduvvui lávdegoddi mas leat fágabirrasat ja olbmot geain lea vásáhus mánáidsuodjalusas ja mánáidsuodjalusain. Mánáidsuodjaluslávdegoddi galgá čállit raportta mas politihkkarat rávvejuvvojit mii galggašii dahkkojuvvo vai mánáidsuodjalus galgá buorránit boahte jagiin. Lávdegoddi ovddida cealkámušaid mánáidsuodjalusa organiserema, gelbbolašvuođa, geavaheaddjioassálastima ja doaibmabijuid birra. Sámedikkis lei čoahkkin mánáidsuodjaluslávdegottiin geassemánu 2011. Čoahkkima fáddá lei sámi mánáid vuoigatvuođat deaivvadettiin mánáidsuodjalusbálvalusain, giella- ja kulturáddejupmedárbu mánáidsuodjalusbálvalusas ja sámi mánáid ja bearrašiid hástalusat go deaivvadit mánáidsuodjalusbálvalusain.

Mánáidsuodjaluskonferánssa

Sámediggi lea odđajagimánu rájes borgemánu rádjai plánen mánáidsuodjaluskonferánssa Áltái 18. – 19.10.2011. Konferánssa lágiduvvo ovttas Nordlándda, Romssa ja Finnmárkku fylkkamánniiguin, davvi regiovnna Bufetatain ja Finnmárkku allaskuvllain. Konferánssa fáddán lea “Mánáidsuodjalus sámi mánáide buorrin”.

Referansajoavku mánáidsuodjalusa masteroahpu várás

Sámediggi lea miehtan searvat referansajovkui plánejuvvon mánáidsuodjalusa masteroahpu várás Romssa universitehtas. Vuosttaš čoahkkin dollojuvvo golggotmánus 2011.

- Bargat dan ala vai kriminálafuolahus heivehuvvo sámi fánggaid dárbbuide.
- Váikkuhangaskaomiid aktiivvalaš geavaheami bokte veahkkin ovddidit ja heivehit dakkár dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalusa mii lea vuođđuduvvon sámi giella- ja kulturáddejupmái buot dásin.

Váikkuhangaskaoamit dearvvašvuhtii, sosiálie ja fuolahussii

Sámediggeráđđi lea geassemánus 2011 meannudan 30 doarjjaohcama dearvvašvuoda-, sosiála- ja fuolahusprošeavttaide. Ohcansubmi lei oktiibuot 7 242 625 ru, ja 2011 bušehtas lei várrejuvvon 2 850 000 ru. 14 prošeavtta ožžo juolluduvvot 2 700 160 ru dán jagi čieža vuoruhuvvon suorggis.

Ohcamat leat boahtán buot guovlluin Sámis, ja eanemus ohcamat bohtet davvisámi guovllus. Mihttomearrin stuorra oasis ohcamiin lea ovddidit máhtu sámi gielas ja kultuvrras dálá dearvvašvuoda- ja sosiálfálaldagain. Guokte prošeavtta lulli- ja julevsámi guovllus leat ožžon prošeaktaruđaid. Sámediggeráđđi atná positiivan go dán jagi ohcamiin lea nana fágalaš čatnaseapmi iežaset organisašuvnnaide. Dat čájeha ahte váikkuhangaskaoapmeortnegis lea leamaš positiiva váikkuhus Sámedikki mihttomearrái ahte oažžut buorebut heivehuvvon dearvvašvuoda-, sosiála- ja fuolahusbálvalusa sámi geavaheddjiide.

8 Regionálaovddideapmi

Geatnegahtti ovttasbargu Sámedikki ja stáhta ja regionála eiseválddiid gaskka váikkuha sámi giela, kultuvrra ja servodateallima nannema ja oainnusin dahkama.

Váldoulbmil

- Ealli sámi kultuvra, giella ja servodateallin dain guovlluin maidda ovttasbargošiehtadusat gusket.

Strategiijat

- Háhkát buriid rámmaeavttuid sámi gillii, kultuvrii ja servodateallimii gulahallama ja ovttasbarggu bokte regionála eiseválddiiguin ja eará relevánta aktevrraiguin.

Politiikkalaš čoahkkinn gaskal Finnmárkkkuopmodaga, Finnmárkkku fylkkagieldda ja Sámedikki

Guktii jagis dollojuvvojit politiikkalaš gulahallančoahkkimat gaskal Finnmárkkkuopmodaga, Finnmárkkku fylkkagieldda ja Sámediggeráđi. Okta čoahkkimiin dollojuvvui geassemánus, man Sámediggeráđđi lágidi. Earret eará gieđahallojuvvui badjebázaortnegiid hálddašeapmi. Bealit sohpe čohkket hálddahaslaš ovttasbargojoavkku 2011 čavčča ja ráhkadit dasa mandáhta. Čákkii čalmmustahttojuvvo ahte lea vássán 5 jagi dan rájes go FeFo ášahuvvui. Muđui muitalitt Finnmárkkkuopmodaga plánaid ja ovdáneami birra. FeFo muitalii ealgabivddu birra Anárjogas, guolásteami ja smávvafoodđobivddu muddema birra ja sin barggu birra Finnmárkkkukommišuvnna. Boahte čoahkkinn dollojuvvo ođđajagimánus 2012, ja dan lágida FeFo.

- Nannet regionála ovddidanbarggu ovttasbargošiehtadusaid bokte fylkkagielddaiguin ja regionála ovddidanprográmmaiguin – Guovllu ovddidansearvevuolta
- Aktiivvalaččat váikkuhangaskaomiid geavaheami bokte nannet sámi giela, kultuvrra ja servodateallima.

9 Riikkaidgaskasaš ja sámi ovttasbargu

Sámediggi hálddaša prinsihpalaš beliid ja beroštusaid mat ovddiduvvojit ja bealuštuvvojit riikkaidgaskasaš arenain. Deatalaš lea ahte álgoálbmotdimenšuvdna nationála ja riikkaidgaskasaš forain gozihuvvo, ja ahte áššit main lea mearkkašupmi álgoálbmogiidda ovddiduvvojit sihke nationálaččat ja riikkaidgaskasaččat. Rájáid rastá bargu dahkkojuvvo earret eará nationála ja riikkaidgaskasaš foraid ja arenaid ektui mat gusket ON:ii, Davveguovlopolitihkkii, Sámi parlamentáralaš ráđđái, Barentsovttasbargui, Davviriekkalaš ovttasbargui, Árktalaš ovttasbargui, Interreg:ii ja EO:ii.

Váldomihttomearri

- Álgoálbmogat mearridit iežaset ahtanuššama ja sis lea vejolašvuolta gozihit iežaset beroštusaid Riikkaidgaskasaččat.

Oassemihttomearri

- Viiddis ovttasbargu sámiid gaska rastá riikarájaid.
- Sámediggi lea iešheanalis aktevra ovttasráđiid eará riikkaidgaskasaš bargguin.
- Riikkaidgaskasaš álgoálbmotriekteovdáneapmi lea buorránan.

Strategiijat

- Gulahallama bokte guovddáš, regionála ja báikkálaš eiseválddiiguin ja eará guoskevaš aktevrraiguin nannet rámmaeavttuid riikkaidgaskasaš barggu ja ovttasbarggu várás.
- Háhkát buriid rámmaeavttuid riikkaidgaskasaš ovttasbarggu várás gulahallama ja ovttasbarggu bokte sámiiguin rastá riikarájaid ja eará álgoálbmogiiguin.
- Čuovvovlit raporteremiid ILO:ii ja ON:ii.
- Váikkuhit dan ahte Davviriikkalaš sámekonvenšuvdna dohkkehuvvošii johtileamos lági mielde.
- Čuovvovlit Sámedikki mearrádusaid odđa norgga-ruoŋa boazoguohtonkonvenšuvnna ektui.
- Positiivvalaš ovdáneapmi nuortasámi servodagas, ja nuortasámiid ovttasbarggu viidáset ovddideapmi riikarájaid rastá.
- Váikkuhit davviguovloovddideapmái nu ahte sámi ja eará álgoálbmogiid kultuvrra ja servodaga ovddideapmi nannejuvvošii.
- Oainnusmahttit daid váttis diliid maiguin ollu máilmmi álgoálbmogat rahčet.

Čoahkkin olgoriikkadepartemeanttain

Okta dain arenain gos Sámediggi sáhtta ovddidit álgoálbmotdimenšuvnna riikkaidgaskasaš forain, lea Sámedikki ja Olgoriikkadepartemeantta (OD) gaskasaš jahkebeallásaš čoahkkimiin. 24.6.2011 deaivvadeigga sámediggepresideanta ja stáhtačállli Erik Lahnstein Kárášjogas digaštallat olgoriikapolitihkalaš áššiid main lea mearkkašupmi álgoálbmogiidda, maiddái sápmelaččaide. Áššelisttas ledje áššit mat gusket ON:i, davviguovlopolitihkkii, davviriikkalaš ovttasbargui ja Barentsovttasbargui.

Sámediggi muitalii iežas oassálastima birra Bistevaš Forumii New York:s. Bistevaš Forumas evttohii Sámediggi doallat konferánsa mas ráhkkanit máilmmi 2013 álgoálbmotkonferánsii. ON bealis ii leat plánejuvvon formálalaš ráhkkanepmi máilmmikonferánsii. Seammás leat álgoálbmogat ovddastuvvon iežaset stáhtaid bokte dán konferánsii. Danne šaddá váttis álgoálbmogiidda oazžut sáni saji máilmmikonferánsas. Ráhkkanepmi konferánsa galgá addit álgoálbmogiidda vejolašvuoda digaštallat áššiid ja oktiordnet evttohusaid ja cealkamušaid ovdal máilmmikonferánsa. Čoahkkimis OD:in digaštallojuvvui galgá go dakkár konferánsa lágiduvvot, ja mo proseassa galgá leat dakkár ráhkkanepmi konferánsa rádjai.

Maiddái ON álgoálbmogiid eaktodáhtolašfoanda ja ON álgoálbmotvuoigatvuođaid spesiáladieđiheadji, James Anaya, raporta sápmelaččaid dili birra, digaštallojuvvojedje. Raporta válđojuvvo ovdan olmmošvuoigatvuođaráđis čakčamánu.

Ráđđehus lea bargamin odđa stuorradiggedieđáhusain davviguovlopolitihka birra. Sámediggi lea gulahallamin OD:in dieđáhusa birra. Čoahkkimis deattuhii Sámediggi man deatalaš dat lea ahte álgoálbmotoaidnu lea čielggas dieđáhusas.

Eará áigeovdilis áššit davviguovlopolitihka oktavuodas mat giedahallojuvvojedje čoahkkimis, ledje ealáhusdoaimmaid etihkalaš njuolggadusat ja Ruošša bealde sápmelaččaid dili.

Norga galgá válđit badjelasaš sihke Davviriikkalaš ministtarráđi ja Barentsráđi ovdagotti. Lea maid mearriduvvon ahte Ártalaš ráđi čállingoddi galgá leat Romssas. Sámedikki ja OD gaskasaš čoahkkimis giedahallojuvvojedje Norgga guovddáš rollat dán orgánain. Sámediggái lea deatalaš ahte álgoálbmot dimenšuvdna šaddá guovddášii Norgga ovdagoddeáigodagas dán guovtti ráđis. Viidáseappot ferte Ártalaš ráđi čállingottis leat gelbbolašvuodta álgoálbmotvuoigatvuođain ja –beroštusain. Dat lei okta dain eavttuin dasa ahte Sámedikkis Ruotas, Norggas ja Suomas dorjo čállingotti ásaheami Romsii.

- Aktiivvalaččat váikkuhangaskaomiid geavaheami bokte váikkuhit dan ahte Barents álgoálbmotkantuvra Lujávrris bisuhuvvošii ja ovddiduvvošii viidáseappot.

- Aktiivvalaččat váikkuhangaskaomiid bokte váikkuhit dan ahte sámi kultuvra ja servodateallin bisuhuvvošii ja ovddiduvvošii viidáseappot.
- Bargat dan ala vai máhtolašvuohta riikkaidgaskasaš konvenšuvnnaid birra mat gusket álgoálbmotgiidda, dás mielde maiddái ON álgoálbmotjulggaštus, buoriduvvošii.

Álgoálbmotvuoigatvuođaid áššedovdimekanisma (EMRIP) - 4. sešuvdna

Sámediggeráđđi searvvai álgoálbmotvuoigatvuođaid áššedovdimekanismma (EMRIP) 4. Sešuvdnii. Guokte váldofáddá dán jagi ledje EMRIP dutkkus álgoálbmotgiid vuoigatvuođa birra oassálastit mearridanproseassaide ja ON álgoálbmotjulggaštussii. Dutkosa oktavuodas álgoálbmotgiid vuoigatvuođa birra oassálastit mearridanproseassaide doalai Sámediggi sáhkavuoru mas ledje mearkašumit EMRIP raportii. Das dovddahuvvui doarjja raportta sisdollui mii gieđahallá deatalaš osiid konsultašuvdnaprošedýraid oktavuodas ja ahte álgoálbmotparlameanttat ožžot iehčanas konsultatiiva stáhtusa, seamma dásis go stáhtat ja NGO:at ON vuogádagas. Loahpas ávžžuhuvvui ahte stáhta geassá ruovttoluotta iežas jienastanreservašuvnna mii mearriduvvui álgoálbmotjulggaštusa dohkkeheami oktavuodas.

EMRIP loahpalaš raporta dohkkehuvvui sešuvnna loahpas mas EMRIP evttohus Olmmošvuoigatvuođaráđđái boahotá ovdan. Oktii buot ovddiduvvojedje 8 evttohusa, mat dohkkehuvvojedje buot. Dieđáhusas refererejuvvojit dušše golbma evttohusa:

Evttohuvvon fáddán boahttejagi iskkadeapmái lea ain guorahallat álgoálbmotgiid vuoigatvuođa beassat oassálastit mearridanproseassaide, muhto dalle dakkár industriija ektui mii bargá resursaávkástallamiin/-ovddidemiin.

Viidáseappot evttoha EMRIP ahte Olmmošvuoigatvuođaráđđi ávžžuha Váldochoahkkima nu johtilit go vejolaš nannet álgoálbmotgiid vuoigatvuođa beassat oassálastit ON:i, mas earret eará álgoálbmotparlameanttat (nu go Sámediggi) ožžot uhčimusat seamma stáhtusa go NGO:at ON vuogádagas.

EMRIP ávžžuha Olmmošvuoigatvuođaráđđi dohkkehít Norgga bealde Sámedikki evttohusa ahte lágídit ráhkkanan konferánssa Álttás 2013:s, ja bivdá Váldochoahkkima ja stáhtaid sihkkarastit ahte dakkár ráhkkanan konferánssa loahppajurdagat váldjuvvojit mielde jagi 2014 Máilmmikonferánssa bohtosii.

Olmmošvuoigatvuođaráđđi meannuda EMRIP-raportta čakčamánu 20.09.2011 dán jagi, mas Sámediggi áigu leat sajis.

Málischoahkkin Genèveš EMRIP sešuvnnas

Dán jagi EMRIP sešuvnnas čohkkii Sámediggi dan 7 álgoálbmotregiovnna ovddasteddjiid mállásiidda, mas digaštallojuvui álgoálbmotgiid ráhkkaneapmi Máilmmikonferánsii 2014. Buot 7 regiovnna ledje ovddastuvvon mállásiin. Boađusin šattai ahte sohppojuvui ráhkadit evttohusdokumeantta mas earret eará álgoálbmotgiid ráhkkananstrategiijat namuhuvvojedje. Dát evttohus ovddiduvvui álgoálbmotgiid caucus-choahkkimii (politihkalaš choahkkin dakkár olbmuid várás mat gullet seamma politihkalaš bellodahkii dahje ossodahkii) mañit beaivvi, ja doppe mieđihuvvui čadahit plána. Norgga bealde Sámediggi lea okta dain geat leat čállán evttohusdokumeantta. Evttohusdokumeanta lei fidnemis 5.8.2011 rájes. Okta strategiijain lea ahte Sámediggi čadahá ráhkkaneaddji álgoálbmotkonferánsa Álttás 2013:s. Evttohusdokumeanta jorgaluvvo eangasgillii, fránskkagillii, spánskkagillii ja ruoššagillii. Dát bargu jotkojuvvo.

11 Ođđa áššiid dieđiheapmi - čuovvoleapmi

Mo Sámediggeráđđi lea čuovvolan daid ođđa áššiid mat almmuhuvvojedje dievaschoahkkima áššis 20/11.

Evttohus 1: Sámediggi ferte bargat ođđa goikeguollenjuolggadusaiguin

Sámediggi oaidná buorin dakkár ortnegiid mat addet guolásteddjiide vejolašvuođa goikadit guliid. Guollegoikadanáigodat lea mángga dáfus nohkan dán jagi, muhto Sámediggi áigu dás duohko váldit oktavuodas guoskevaš eiseválddiiguin ja ealáhusorganisašuvnnaiguin vai ášši čoavdašuvvá ovdal 2012 goikadanáigodaga. Sámediggi oaidná dán ášši deatalažžan vuotna- ja riddoguoalasteami ovdáneapmái sámi guovlluin.

Evttohus 2: Mánáid Sámedikki ásaheapmi

Dievasčoahkkima jođihangoddi lea vástidan Silje Karine Muotkai čuovvolanevttohusas 2 áššis 20/11 Ođđa áššiid diediheapmi.

Evttohus 3: Dárbu oažžut guolleuoastáiváldima Álttávutnii

Sámediggi oaidná áibbas deatlašžan sámi guovlluid ovdáneapmái ja ássamii ahte lea guolleuoastáiváldin dain guovlluin gos dakkár doaimmabijut dárbbášuvvojit.

Guolleuoastáiváldima oktavuodas Álttávuonas leat Sámedikkis leamaš guokte diehtujuohkinčoahkkima - 24.6.2011 ja 8.9.2011 – Álttá suohkaniin ja guoskevaš ealáhusdoaimmaheddjiiguin. Áššis leat hástalusat mat gusket sihke álgoávdnasiidda, buvttadanvugiide, logistihkkii, álgaheapmái ja ekonomijii. Ášši ii leat loahpalaččat meannuduvvon, muhto Sámediggi háliida leat posiitiiva dakkár vuostáiváldinortnegii, mii sihke guhkit ja oanehis áiggis sáhtta sihkarastit guolásteddiide ja álbmogii muđuige guolleuoastáiváldima Álttávutnii.

Evttohus 4: Árvvoštallat ođđa nama válgabiirii 5

Sámediggeráđdi árvvoštallat válgabiirre 5 nammarievdadeami mii ovddiduvvui ođđa áššin skábmamánus 2009. Dalle vástidii Sámediggeráđdi ahte ” Válgabiirenamat leat leamaš gulaskuddamis Sámediggejoavkkuin ovdalگو sámediggeválgga lálka ja lálkaásahus dohkkehuvvojedje. Sámediggeráđdi ii oainne ahte ágga álggahit válgabiirenamaid rievदानproseassa dál. Buot válgabiirriid namat leat leamaš seamma proseassas ovdalگو namat dohkkehuvvojedje.” Sámediggeráđdi ii oainne ahte livčče bohtán ođđa ákkat mat dagahivčče ahte válgabiirenama berre árvvoštallat ođđasis.

Mii guoská oktavuhtii jagi 1990-mannosaš Báikenammalálkii, de lea lága ulbmil fuolahit báikenamaid kulturmuittun, ja mearridit daidda čállinvuogi, ja nu váikkuhit máhtu namaid birra ja daid aktiivva geavaheami. Báikenamma lea § 2a) vuodul mearriduvvon ná: báikenamma, geográfalaš čuoggáid, linnjaid ja guovlluid namma maid sáhtta darvvihit kártii. Válgabiirenamat leat stuorra guovlluid ráhkaduvvon namat eai ge leat báikenamat nu mo lálka čujuha, ja danne ii gusto báikenammalálka válgabiirenamaide.

Evttohus 5: Lullisámegiela ja eará sámi fágaid oahpu birra Norggas ja Ruotas

Stáhta Loatnakássa dálá doaimmi njuolggadusaid vuodul ii addojuvvo oahppodoarjja oasseohppui Ruotas. Loatnakássa njuolggadussan lea ahte neahttaoahppu galgá leat norgga oahppobáikkis. Dál lea nu ahte studeanttat geat háliidit lohkat máttasámegiela eanet go dan 60 čuoggá maid HiNT – Davvi-Trøndelaga allaskuvla – fállá, jotket C- ja D-kurssain UmU – Upmi universitehtas, Ruotas. Jus galgá oažžut oahppodoarjja Stáhta Loatnakássa oasseohppui Ruotas, de ferte studeantta norgga oahppoásahus dohkkehut dan fága dahje oahpu oassin oahpus maid lea čađaheamen. Ferte leat studeantan dakkár Norgga oahppoásahus, mas lea studeantlonohallansiehtadus guoskevaš oahppoásahusain ja dalle dan fágas maid háliida lohkat. Dakkár oahppolonohallansiehtadus addá vejolašvuoda ja vuoigatvuoda oažžut doarjaga Stáhta Loatnakássa oahpu várás. Dakkár studeantlonohallansiehtadus guoskevaš oahppoásahusaid gaskkas ferte leat čielggaduvvon ovdalگو vejolaš oahppu álggahuvvo.

Dál eai leat dakkár siehtadusat makkárge máttasámi ohppui. Go UmU fállá oahpu sihke máttasámegiela ja eará sámi fáttáin, de oaidná Sámediggi dárbbášlašžan oažžut HiNT ja UmU gaskasaš siehtadusa dakkár oahppolonohallamiid várás. Sámediggi lea bivdán HiNT geahčadit vejolašvuodaid oažžut ovttasbarggu UmU:in. Sii ledje mielas dasa ja áigot bargat viidáseappot áššiin. Ulbmil lea ahte dakkár HiNT ja UmU gaskasaš lonohallansiehtadus galgá dahkat vejolažžan HiNT studeanttaide lohkat sierranas sámi fágaid UmU:s ja seammás addit daidda vuoigatvuoda oažžut oahppodoarjaga Stáhta Loatnakássa. Ovttasbarggu bokte sáhtta ráhkadit ollislaš máttasámegieloahpu bachelorprográmmas.

Sámediggi áigu čuovvolit ášši.

Evttohus 6: Bartahuksen ja bartaguovloplána Uhca Liidnavuonažis

Dábálaččat lea nu ahte gielddat várrejit areálaid bartahuksemii bajimus areálaplánas, gielddaplána areáloasis. Dohkkehuvvon areálaplána lea deataleamos stivrenreaidu buot gieldda areálahálddašeamis. Areálageavaheapmi mearriduvvo lagaš ovttasbarggus eará guoskevaš berošteddiiguin, ležžet dal kultur- ja

birasgáhttenberošteaddjit, eanadoallo- ja boazodoalloberošteaddjit vai iešguđet huksenberošteaddjit. Šiehtadallamat daid ollu berošteaddjiid gaskkas mearridit loahpas dakkár plána, ii čatná buot areálageavaheami mearriduvvon áigodahkii.

Guovllut gos háliiduvvo hukset barttaid várrejuvvojit almmolaš eatnamiidda dahje priváhta eatnamiidda. Bartasajit várrejuvvojit plánas guovtti sierranas prinsihpa vuodul:

- bartasajit muddejuvvon guovllus
- bartasajit maidda sáhtta hukset lávdadit ráddjejuvvon guovllu siskkobealde

Bartasajit muddejuvvon guovllus:

Finnmárkkus lea nu ahte gielddat dat ráhkadit muddenplánaid bartahukseavárás Finnmarkkuopmodaga (FeFo) eatnamiin, ja priváhtat fas plánejit iežaset eatnamiin. Bartasajiid lea dattetge eaiggát gii juohká. Finnmarkkus dat mearkkaša ahte FeFo juohká bartasajiid iežas opmodagain. Bartasajit vuorbáduvvojit. Buot ohccit leat ovttá dásis ja sis lea seamma stuorra vejolašvuohta fidnet opmodaga. Vai gieldda iežas ássiin lea stuorát vejolašvuohta go earáin oažžut bartasaji, diktá FeFo gielddaid juohkit 50 % bartasajiin gieldda fásta ássiide. Dat dáhpáhuvvá muddejuvvon bartasajiid vuosttaš vuorbádeamis. Áltá suohkan ii leat geavahan dán vejolašvuođa.

Jus priváhta eanaeaiggát bidjá ovdan muddenplána bartasajiid várás, ja gielda dan dohkkeha, de son beassá vuovdit daid nu mo ieš háliida.

Lávdaduvvon bartahuksen:

Bartasajiide lassin muddejuvvon guovllus lea maid vejolaš hukset lávda dakkár ráddjejuvvon guovlluide, mat leat várrejuvvon dasa gielddaplána areáloasis. Dát leat vuosttažettiin priváhta eatnamiin, muhto muhtun muddui maiddá FeFo eatnamiin. Jus priváhta eanaeaiggát oažžu bartasajiid hukset lávda, de son beassá friija juohkit dáid bartasajiid nu mo ieš háliida.

FeFo njuolggadusat maid vuodul sáhtta oidit gieldda iežas ássiid bartasajiid juohkima oktavuodas, eai gusto vejolaš bearašlahtuide mat orrot olggobealde gieldda. Dakkár juohkinprinsihpa livččii lossat hálddašit. Sáhtta leat eahpečielggas mii oaivvilduvvo bearašlahtuin, man guhkás galgá fuolkevuolta mahkáš lohkkovuvvo? Ja gii dan galgá dárkkistit? Dasa lassin lea opmodagaid vuovdin friija Norggas. Dat mearkkaša ahte bartaeiaiggádis lea friijavuolta vuovdit geas ieš háliida, ja goas son dan háliida.

Vejolaš gáržžideapmi dás sáhtta váikkuhit duodalaččat haddedássái, maid gal eai leat gallis geat háliidit. Áltá suohkanplána areáloassi bidjá gáibádusaid bartasajiid huksenplánaide ráddjejuvvon guovllus Uhca Liidnavuonažis. Dohko lea vejolaš hukset eanemusat 15 bartta. Guovlu lea priváhta opmodat. Dasa lassin lea vejolaš hukset lávda Uhca Liidnavuonažis. Stuorra Liidnavuonas (Mariviikas) lea vejolaš hukset 5 bartasadjái dakkár eatnamis mii lea muhtumassii priváhta ja muhtumassii FeFo-eana. Áltá suohkanii dieđihit ahte sis lea oktavuolta FeFo:in vai buorebut besset stivret lávda bartahuksema. Jurdda lea ahte dat galgá addit sidjiide buoret vejolašvuođa háhkat bartasaji deike, geain ii deaivva leat priváhta opmodat guovllus.

Evttohus 7: Ovddasmanni prošekta boarráset sápmelaččaide Oslos

Barggadettiin Sámedikki ja Oslo gieldda gaskasaš ovttasbargošiehtadusain lea sámediggeráđđi ovddidan kultuvrii heivehuvvon divššu ja fuolahusa boarráset sápmelaččaide Oslos. Mii leat čujuhan sámi boarrásiid dillái giela ja gulahallama ektui, go gielddain leat hástalusat jus buohccit boarisvuođa ja/dahje eará dávddaid geažil šaddet ovttagiellalaš sápmelažžan ja divššáriin ii leat sámi giella- ja kulturgelbbolašvuohta. Giella- ja kulturgelbbolašvuohta bargiin lea deatalaš eaktun divššu kvalitehtii ja sihkarvuhtii, muhto uhcimusat seamma deatalaš fuolahusfálaldahkii nu ahte boarisvuohta šaddá ulbmillaš ja árvvolaš.

Mo Oslo gielda vállje dustet hástalusaid lea vuosttažettiin sin iežaset ovddasvástádus, muhto sámediggeráđđi áigu váikkuhit ahte boarráset sápmelaččat Oslos ožžot nu buori dili go vejolaš. Mii áigut earret eará čájehit ovdamearkkaid mo eará gielddat leat dusten sullasaš hástalusaid. Oslo gielda oažžu maid dieđuid daid doarjaruđaid birra, maid Sámediggi hálddaša dearvvašvuođa- ja sosiálaprošeavttaide dan várás ahte láchit dearvvašvuođa-, sosiála- ja fuolahusprošeavttaid sámi geavahedjiide.

NSR ovddasmanniprošeaktaevttohus boarráset sápmelaččaid várás Oslos presenterejuvvo maiddá Oslo gildi. Dan oktavuodas lea lunddolaš orienteret Nationála buohceviessobálvalusaid ovddidanguovddáza birra mii aiddo lea ásašuvvon sámi álbmoga várás, mii dáidá sáhttit veahkehit Oslo gieldda máhtuin ja jurdagiguin.

Nubbi doaimbidju masa sámediggeráđđi áigu čujuhit, lea dearvvašvuodaprošeakta Várdobáikkis maid Sámediggi maid lea dorjon ekonomalaččat mánga jagi. Dat guovtti gieldda gaskasaš ovttasbargoprošeakta mii lea lasihan diehtomielalašvuoda ja máhtu sámi giela ja kultuvrra birra, sámi boarráset geavaheddjiid birra ja sin dárbbuid birra ásašusain ja rabas fuolahusas. Dearvvašvuodadeaivvadeamit Várdobáikkis lea buorre ovdamearkan mo sii leat nagodan čohkket ja ráhkadit čoahkkananbáikki guovllu boarráset sápmelaččaid várás, gos sii leat beassan deaivat earáid, hállat sámegeiela, borrat árbevirolaš sámi borramuša ja čadahit iešguđetlágan doaimmaid. Várdobáiki lea dearvvašvuodadeaivvadeamiid bokte addán dieđuid gielddaide earret eará sámi buhcciid dárbbuid birra.

Dál ii leat sierra fáladat sámi boarrásiidda Oslo ja dan birrasis eai ge guovllu boarráset sápmelaččat leat organiserejuvvon joavkun. Go ráhkada čoahkkananbáikki/birrasa Oslo ja birrasa boarráset sápmelaččaid várás, de lea álkit oktiordnet boarrásiid jiena ja nu kártet hástalusaid ja dárbbuid vai sáhtta duhtadit sámi boarrásiid dárbbuid buoremus ja ulbmilleamos lági mielde.

Sámediggeráđđi áigu čuoovvot Oslo gieldda dan barggus ahte fuolahit sámi buhcciid ja geavaheddjiid/boarrásiid vuoigatvuodaid ja dárbbuid dearvvašvuoda- ja fuolahussuorggis.

Evttohus 8: Sihkarastit doaimma prošeaktii Nuoraj TV – julevsámi mediafálaldat

NuorajTV doaimmaid 2010 čavčča geahččalanáigodahkan ja lihkostuvai hui bures. Sámediggi, Nordlándda fylkkasuokkan ja Bargo- ja searvadahttindepartemeanta ruhtadedje geahččalanprošeavtta. Sámediggeráđđi lea 2011:s gulahallan mángii sihke NuorajTV doaimmahusain ja prošeaktajođiheddjiin, ja muitalan Kulturdepartementii prošeavtta birra. NuorajTV ii leat ohcan ruđaid doibmii 2011:s Sámedikkis. Dasa leat mánga siva, nu go váilevaš olmmošlaš resurssat ja ahte olbmot leat oahpu gazzamin. NuorajTV háliida 2012 rájes oažžut ollásit ruhtaduvvot julevsámegiela doaimma ja maid dá máttasámegiela doaimmahusa, earret eará ruđaiguin Sámedikkis. Sámediggeráđđi lea dieđihan ahte bohtá ohcan NuorajTV doibmii 2012 várás.

Sámediggeráđđi lea ovttaoaivilis das ahte lea deatlaš ángiruššat mediafálaldagain sámi mánáid ja nuoraid várás, erenoamážit julev- ja máttasámegilli. Sámediggeráđđi oaidná hui positiivan ahte NuorajTV áigu bidjat návccaid interneahhtafálaldahkii nuoraid várás dáid goappašiid sámi gillii. Sámediggeráđđi máhccá NuorajTV doaimma ruhtadangazaldahkii go sin ohcan boahtá.

Evttohus 9: Ealáhushutkan dehálaš guovllupolitihkalaš váikkuhangaskaopmi

NSR:s lea riehta go dadjet ahte iskkadeapmi čájeha ahte eanet nuorat mat leat leamaš mielde ohppiid- ja nuoraidfitnodagain, álggahit iežaset doaimma rávesolmmožin, go dat mat eai leat leamaš mielde dakkár fitnodagain. Danne lea deatlaš eanet návccat geavahuvvojit ohppiid- ja nuoraidfitnodagaide maid dá sámi guovlluin. Dat lasihivččii álggaheddjiidlogu dáid guovlluide. Ungt entreprenørskap (nuorra ealáhushutkan) bargá ealáhushutkamiin oahpus ja lea guovddáš ja hui deatlaš oassálasti dán oktavuodas.

Sámediggeráđđi áigu dán vuodul ságastallat Ungt entreprenørskapain mo sáhtta nannet ángiruššama ohppiid- ja nuoraidfitnodagaiguin sámi guovlluin. Dasa lassin lea guoskevaš ságastallat mo Ungt entreprenørskap sáhtta nannet iežas sámi gelbbolašvuoda ja mo organisašuvdna sáhtta ovttasbargat Sámedikkiin.

Evttohus 10: Sámediggi háliida eambo giellaguovddážiid

Sámediggeráđđi lea ovttaoaivilis ahte giellaguovddážit leat dehálaš arenat sámegeielaid ovddideamis ja nannemis. Go galgá giela sealluhit lea deatlaš ahte gávdno bastevaš báiki gos olbmot sáhttet finadit go dihtet ahte doppe beassá sámástit, ja giellaguovddáš iešalddis čalmmustahtta sámegeiela ja buktá oidnosii báikki sámevuoda. Otne lea nu ahte Sámediggi ii sáhte ásašit giellaguovddážiid. Juohke suokkan ferte ieš válljet movt sidjiide heive buoremusat bargat sámegeiela ovddideamiin ja nannemiin, ja fertejit ieža válljet

ásahit go giellaguovddáža. Sámediggeráđđi lea dál bargame ovttasbargošiehtadusaiguin hálddašanguovllu suohkaniiguin. Ráđđelahttu Ellinor Marita Jáma lea dan dihte doallan čoahkkimiid juohke suohkaniin ja juohke fylkkasuohkaniin. Dáin čoahkkimiin lea ráđđelahttu ovddidan maid Sámediggi atná dehálažžan go suohkanat ja fylkkasuohkanat galget ráhkadit šiehtadusaid. Dáin čoahkkimiin lea Ellinor Jáma deattuhan dan, ahte giellaguovddážit leat dehálaččat sámegeilaid ovddideamis ja nannemis.

Evttohus 11: Ovdaprošeakta Henrik Kvandahl museii

Sámediggeráđđi atná positiivan go Várdobáiki ohcá ovttasbarggu Henrik Kvandahla barggu kártemii, duodašteapmái ja gaskkusteapmái. Sámediggeráđđi oaidná maiddái ahte dát ovttasbargu sáhtta maiddái vuolggahit sámi ovddasmani Henrik Kvandahla bargguid gaskkusteami ja hálddašeamii. Viidáseappot atná Sámediggeráđđi positiivan go bargu organiserejuvvo Várdobáikki sámi guovddáža doibmii Oassečielggadeami vuodul mii dadjá ahte Davit Nordlándda ja Romssa fylkka sámi museadoaimma berre čohkkejuvvot Várdobáikki museadoimii. Sámedikki bušeahtas leat várrejuvvon ruđat sierranas ulbmiliidda ja dat juogaduvvojit ohcama vuodul. Ohcan mas lea prošeaktačielgehus árvvoštallojuvvo dalle gustojeaddji vuoruhemiid vuodul.

Evttohus 12: Oahpahusfálaldat sámegeielas rávisolbmuide

5-jagi rávesolbmuid oahpahusprográmma sámegeielas maid Sámi allaskuvla lea ožžon bargun ovddidit ja čadahit, lea prográmma man mihttomearri lea háhkat eanet aktiivva sámegeielgeavaheddjiid. Dán rávesolbmuid oahpahusprográmma ulbmiljoavkun lea buot sápmelaččat geat eai hála sámegeiela viiddes geográfalaš guovllus ja erenoamážit dain guovlluin gos dáruiduhttin lea dagahan stuorámuš vahágiid. Dát rávesolbmuid oahpahusprográmma galgá heivehuvvot báikkálaš dárbbuide. Sámi allaskuvla bargá dál ovttas measta buot giellaguovddážiiguin mat galget veahkehit geavatlaš čadahemiin.

Dát fálaldat lea vuosttažettiin dakkár fálaldat mas sii geat eai hála sámegeiela, galget beassat hárhjehallat hállat sámegeiela. Dát fálaldat lea vuodđo- ja joatkkaohppodásis. Sámediggi oaidná ahte viidáset giellahárhjehallan maŋŋá kurssa lea deatalaš. Sámediggi áigu oahpahusdieđáhusastis mii dál biddjojuvvo ovdan, árvvoštallat mo buoremusat sáhtta láchit dilálašvuodaid deaivvadansajiide gos sáhtta geavahit ja viidáseappot ovddidit sámegeiela. Dát áimmahuššojuvvo eanet gielladieđáhusas.

Sámi servodat dárbbasa eanet sámegeielat studeanttaid, lea maiddái deatalaš ahte Sámi allaskuvla maiddái láchá dilálašvuodaid dasa ahte maiddái sii geat eai hála sámegeiela, galget sáhttit šaddat sámegeielagin ja oazžut vejolašvuodaid váldit sámegeielat alit oahpu.

Evttohus 13: Háhkat boarrásiidda ja guhkitáiggi buhcciide árgabeaivvi mas lea sisdoallu huksejuvvon iežaset giela ja kultuvrra nala

Sámedikki váldomihttomearri lea sihkkarastit dearvvašvuoda-, sosiála- ja fuolahusfálaldaga sámi álbmogii. Dat mearkaša ahte fálaldat galgá heivehuvvot sámi álbmoga dárbbuide. Eaktun lea earret eará ahte dearvvašvuoda-, sosiála- ja fuolahusbargit miehtá riikka ožžot oahpu sámi gielas ja kultuvrras, viidáseappot ahte mihttomearit čadnojuvvot stivrendokumeanttaide ja ahte doaimmabijut ráhkaduvvojit ja čadahuvvojit bálvalusas.

Dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusat leat stáhta ovddasvástádusa vuodul geatnegahttojuvvon lága bokte Norggas, mas gielddain lea ovddasvástádus vuodđodearvvašvuodabálvalusas ja regionála dearvvašvuodadoaimmain buohcevesuin ja spesialistadearvvašvuodabálvalusas. Sámedikki rolla bálvalusfálaldagain lea čájehit mat sápmelaččaid dárbbut leat ja gozihit ahte sámi vuoigatvuodát ollašuhthtojuvvot.

Sámediggi lea bargan ja bargá ain ollu dásiid ja oassálastiid ektui sihkkarastin dihtii ahte sámi boarrásat fuolahusásodagain, buohcceruovttuin ja buohcevesuin galget oazžut kultuvrii heivehuvvon divššu ja fuolahusa. Dat dáhpáhuvvá gulahallama, konsultašuvnnaid ja ovttasbarggu bokte guovddáš eiseválddiiguin, gielddaiiguin, fylkkagielddaiiguin ja eará guoskevaš oassálastiiguin main lea ovddasvástádus bajimus láidestusain ja láchkaaddimis bálvalusfálaldaga čadaheami oktavuodas.

Dasa lassin lea Sámediggi mánggaid jagiid juolludan ruđa gielddaid dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusaid ja eará oassálastiid prošeavttaide, maid ulbmil leamaš ovddidit máhtu sámi giela ja kultuvrra birra veahkkebálvalusas. Daid prošeaktaruđaid árvvoštallan maid Sámediggi lea juolludan 2001-2007, čájeha ge ahte doarjagiin lea leamaš buorre ávki máhttui ja áddejupmái sámi kultuvrra ja giela birra dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusas, ja erenoamážit boarrásiidfuolahusas ja geriatriijas.

Dan jagi lea earret eará juolluduvvon doarjja guovtti prošeaktii Sámi álbmoga buohcceruoktobálvalusaid nationála ovddidanguovddázis. Nubbi lea almmuhit girjji mas leat artihkkalat dan birra mo sámi buohccit vásihit deaivvadeami gieldda dearvvašvuodabálvalusa dikšo- ja fuolahusbargiiguin ja nubbi fas prošeaktii sámi borramušvieruid nannen buohcceruovttuin ja birrajándorásodagain gos sámi buohccit ássat.

Sámediggi lea maiddái ovttas Kárašjoga gielddain veahkehan ásahtit Sámi álbmoga buohcceruoktobálvalusaid nationála ovddidanguovddáza. Dat lea 5-jagi prošeakta mii álggahuvvui 2011:s, man váldobargamuššan lea ángiruššat máhtuin ja kvalitehtain ja láhčit buohcceruoktofálaldagaid sámi álbmogii. Okta jagi 2011 doaibmabijuin lea ahte sáme giela hálddašanguovllu gielddat galget bargat ásaheimiin buriid heivehuvvon bálvalusaid iežaset fáddásurggiin. Gávccii fáddásuorggi leat välljejuvvon: Termináladikšu, Bávdččasvaidudeapmi, Árbevirolaš sámi dikšun, Fuolkevuolta, Reminiseansabargu, Dávvaiddat ja dearvvašvuoda ádden, Borramuš ja biebmuváilebiebman, Luohtamušduddjon.

Dearvvašvuodadoaimmain dat lea ovddasvástádus sámi kultuvrii heivehuvvon fuolahus- ja doaibmafálaldagas. Sámedikkis leat jahkásaš konsultašuvnnat dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeanttain dearvvašvuodadoaimmaid bargamušdokumeanttain hárrái dan ektui ahte sihkkarastit sámi dárbbuid ja vuoigatvuodaid. Viidáseappot lea Sámedikkis leamaš konsultašuvnnat ieš dan Ovttasdoaibmanodastusa birra ja ođđa lálkaaddima birra mii das čuovvu.

Sámediggeráđdi lea oaidnán ahte dálá dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusas sihke gieldda ja regionála dásis lea buorebut kultuvrii heivehuvvon bálvalusfálaldat sámi boarrásiidda. Danne áigu Ráđdi maiddái boahhteáiggis ángiruššat iešgudet doaibmabijuiguin vai sámi boarrásiid giella ja kultuvra fuolahuvvo, beroškeahhtá gos riikkas dal orošedje, vai sámi boarrásiid iešárvu ja eallinkvalitehta fuolahuvvo.

Evttohus 14: Doaibmaplána sámi riddo- ja vuotnaguovlluide

Sámediggerádis lea dan konsultašuvdnaortnega bokte mii formaliserejuvui ja dohkkehuvvui 2005:s, leamaš eanet ja eanet ovttasdoaibman ja gulahallan almmolaš eiseválddiiguin. Dan áššis ahte sihkkarastit sámi ja báikkálaš guolástusberoštumiid (Riddolávdegotti evttohus - NOU 2008:5) lea Sámediggeráđdi ožžon dohkkehuvvot erenoamáš deatalaš osiid go guoská dasa ahte ođasmahttit ja sihkkarastit guolástusberoštusaid mearrasámi guovlluin.

Dan šiehtadusbohtosa vuodul maid Sámediggeráđdi ja Guolástus- ja riddodepartemeanta leat soahpan, ožžot sihke báikkálaš guolásteaddjit ja Sámediggi dakkár hálddašan- ja gulaskuddanortnegiid mat addet álbmogii áibbas ođđa ja earalágan vejolašvuoda go ovdal ovddidit iežaset oainnuid mariidna resurssaid hálddašeamis ja geavaheamis sámi guovlluin. Dan oktavuodas oaidná Sámediggeráđdi uhccán áigeguovdilín ráhkadit doaibmaplána okto, ii ge dan geahččat stuorát oktavuodas daid proseassaid ektui mat leat čađahuvvomin.

Mearkkašupmi, NSR:a sámediggejoavku, Aili Keskitalo

NSR sámediggejoavkkus leat muhtun mearkkašumi Sámediggeráđi doaibmadiedáhussii áigodagas

Sámediggerádi diedáhugas daddjojuvvo juoga dan birra mo Ráđdehusa doaibmaplána sáme giela birra lea čuovvoluvvon, muhto ii daddjojuvvo diedáhugas njuolggá ahte gulahallan ráđdehusain ii leat áibbas buorre. Mii čujuhit gulahallančoahkkimii Máhttodepartemeanttain Oslos geassemánu 16.-17. b. 2011. Doppe digaštallojuvui sáme gielaid doaibmaplána. 400 000 ru lei várrejuvvon Elgå Opplæringsi terminologijja ja oahpponeavvuid ráhkadeapmái. Čoahkkinprotokollas boahhtá ovdan ahte ”Sametinget ønsker at tildeling til tiltakene drøftes før de settes i verk, da Sametinget har ansvar for utvikling av samiske læremidler og ønsker at utviklingen sees i sammenheng, slik at det ikke blir overlapping. Sametinget og Fornyings- og administrasjonsdepartementet tar nærmere kontakt om saken.” Dan

oktavuodas oazžu dadjat ahte orru leamen nu ahte Sámedikki rolla sámegielaide doaibmaplána ektui ii leat doarvái nanus.

Mii guoská stuorradiggediedáhussii boahhteáiggi mánáidgárddi birra, nu gohčoduvvon Øie-lávdegoddi, de boahotá diedáhusas ovdan ahte Sámediggi ii leat ovddastuvvon lávdegottis. Ohcaluvvojit evttohusat lávdegotti bargui Sámedikki bealis. Lea deatalaš deattuhit ahte sámi ovddastus dakkár lávdegottiin mearkkaša hui ollu vai lea váikkuhanfápmu áššiide. Sámediggerádis lea diedáhusa mielde leamaš čoahkkin Øie-lávdegottiin 23.08.11. Dán čoahkkimis lei maiddá berret vuoruhuvvot oassálastin bajásšaddan-, fuolahus- ja oahppolávdegoddái, go dat lea deatalaš ášši lávdegotti doaimma váldogovllus, ja danne go stuorra mánáidgárdediedáhus lea diedihuvvon Sámedikkis 2012:s.

Ášši 27/11 Guolástanvuoigatvuohta mearrasámi guovlluin dohkkehuvvui uhca eanetloguin Sámedikkis geassemánus. Mii registreret fuolastusain ahte diedáhusa mielde ii leat ášši čuovvoluvvon mange láhkai. Dás lea hui stuorra vuostálasvuohta dan stuorra hohppui mii eanetlogu bealis lei oazžut meannuduvvot ášši. Go ii leat mihkkege dahkkojuvvon, de lea guovdil jearrat ahte ii go livččii lean vuogas vuordit áššiin dán dievasčoahkkimii, ja de meannudit dan vudoleappot. Dás han lea sáhka mearrasámi servodaga boahhteáiggis, ja sámi organisašuvnnaid 40 jagi barggus mearrasámi vuoigatvuođaiguin.

Diedáhusas boahotá ovdan ahte Máhttodepartemeanta mitalit dan raportta viidáset meannudeami birra, mii gieđahallá ohppiid fága- ja diibmojuogu geain lea sámegiella oahpus. Raporta ii leat leamaš gulaskuddamis, ja dan dat lei berret ovdal go ášši ovddiduvvo Oahppodepartemeantta oahppoossodaga njunušoahkkimii čakčamánus. Sámi fágaolbmot, fuolaheaddjit ja earát geaidda ášši guoská ledje galgat beassat ovddidit mearkkašumiid raportii ovdal go ášši meannuduvvo.

Diedáhusas boahotá ovdan ahte sámедiggeráđđi rávve ja veahkeha jorgalemiiguin, sihke telefonna ja e-poastta bokte, maiddá sámi tearpmaid oktavuodas, sihke davvi-, lulli- ja julevsámegilli, siskkáldasat ja olgguldasat. Ii han dat gal leat duohta? Gii sámедiggeráđi lahtuin fuolaha dán barggu rádis? Ferte leat eanet ulbmillaš ahte Sámedikki hálddahuš geavahuvvo dán oktavuodas?

Registrerejuvvo ahte ovddasvástáduš dásseárvvus ii šat gula sámедигgepresideantta Egil Olli áššesurggiide. Lea ovdal jerrojuvvon dievasčoahkkimiid oktavuodas guđe áššesuorggit gullet guđe sámедiggeráđdelahttui. Almmolašvuhtii ja Sámedikki parlamentariihkkáriidda mearkkaša hui ollu diehtit gii gieđahallá guđe áššiid sámедiggerádis. Ferte almmuhit albma láhkai go áššesurggiid lonuhit sámедiggerádis ja guđe beaivvi rájes dat gusto, ja ii berre dahkkojuvvo vaikke goas. Eanetlogu ágga geassit sámедiggeráđi eret dievasčoahkkimis lei earret eará galggaš šaddat čorgadet ja čielgaset ovddasvástádušdilli. Mii eat oainne ahte sámедiggeráđđi lea nagodan dan ollašuttit dán rádjai.

Lea uhccán duhtadahtti ahte deatalaš Ovttasdoaibmanodastusa čuovvoleapmi lea ožžon nu uhccán fuomášumi sámедiggeráđi bealis áigodagas, earret oassálastima stuorradiggegulaskuddamii. Ii lea doarvái gulahallat dušše Stuorradikkiin dán áššis, ferte hui viidát bargat maiddá gielddaid ja fágabirrasiid ektui mat duođai fállat dearvvašvuođabálvalusaid geavahedjiide. Sámedikki váilevaš ángiruššan sáhtta earret eará leat dagahan ahte deatalaš proševttat nu go mánggakultuvrralaš dearvvašvuođaguovddáš Divttasvuonas ii lea ožžon ruhtadeami Dearvvašvuođa- ja fuolahusdepartemeanttas. Sámediggi lea ovdal veahkehan guovddáža ovdabarggus Dearvvašvuođa- ja sosiálarudaiguin, ja danne das lea ovddasvástáduš sihkkarastit čuovvoleami.

Mii guoská áššái neahttsiidduid birra sámi nuoraid várás, de lei berret boahtit ovdan goas dát neahttsiiddut galggašedje ilbmat plána mielde. Jahki lea juo vássán dan rájes go neahttabáiki Infonuorra heaittihuvvui, ja lea deatalaš ahte dovddahuvvo konkrehta goas ođđa neahttsiiddut galget ilbmat.

Sámedikki 2011 bušeahta meannudeami oktavuodas evttohii NSR nuoraidángiruššama, mii earret eará galggaš mannat julevsámi fállalahkii NuorajTV. Dán evttohusa ii dorjon Sámedikki posišuvdna, ja lea šállošahtti go NuorajTV doaibma gaskkalduvai 2011:s. Lea veaháš imaš go dál ráđi diedáhusas deattuhuvvo man deatalaš dakkár mediafálaldat lea sámi mánáide ja nuoraide, ja eaktuduvvo ahte 2012 várás nákecejt dán čuovvolit bušeahtameannudeamis.

Lea viehka šállošahtti go Njávđán duhátjagibáikin ja ođđa museavisttiin ii leat vel rahppojuvvon. Sihke nuortalaččat, álbmot muđui ja Máttá-Várjjaga gielda lágideaddjigieldan leat guhkit ággi juo vuordán duhátjagibáikki, ja lea áibbas deatalaš ahte sámediggeráđdi čuovvola ášši sihkkarastin dihtii ahte duhátjagibáiki rahppojuvvo nu johtilit go vejolaš.

NSR váillaha ahte čuovvoluvvo dat ovdaprošeakta mii galgá guorahallat Álttá-Guovdageainnu-ášši duođaštusguovddáža ásaheami Mázi. Sámediggi juolludii 2010:s ruđaid ovdaprošektii maid mii rehkenastit dál leat luvvejuvvon RiddoDuottar Musea bealis. Eaktuduvvo ahte ášši čuovvoluvvo Sámedikki 2012 bušeahtas ruđaiguin ovdaproševtta čuovvoleapmái.

Lea hirmástuhtti go Sámediggi ii leat diedihuvvon dan lávdegotti nammadeami birra, mii galgá bargat kulturpolitihkain. Ii ge leat Sámediggái diedihuvvon mii lea lávdegotti barggu mandáhta, ii ge leat bovdejuvvon searvat dan hábmemii. Lea šállošahtti go Sámediggi ii leat searvvahuvvon aktiivvalačča hábmet boahteáiggi kulturpolitihka. Mii oaidnit viidáseappot ahte lávdegottis leat mielde resursaolbmot vuostažettiin stuorát norgga gávpogii, mii lea váttisvuohtan go geahččá guovlopolitihkalaččat kulturpolitihka ektui maŋŋá 2014. Dat lea čielgasit vuostálagaid dainna strategiijain ahte ásaht kultur bargosajiid ovdamearkka dihti Finnmárkui.

Diedáhusas boahťa maid ovdan ahte sámediggepresideanta Egil Olli ii leat lihkestuvvan oazžut oktavuoda eanadoalloministariin Lars Peder Brekk:in boazodoallohállddaseami organiserema oktavuodas maid Eandoallo- ja biebmodepartemeanta ieš okto lea evttohan. Dát lei maid fáddán Sámedikki dievasčoahkkimis geassemánus, go sámediggeráđdelahttu Ellinor Jáma ii lean nagodan oazžut telefonoktavuoda stáhtarádiin vaikko lei máŋgii geahččalan. Lea fuolastahtti go EBD stáhtaráđdi čájeha nu uhccán beroštumi ja árvvuatnima ahte oazžut gulahallama Sámedikki politihkalaš njunušgottiin. Ii ge leat čielggasmahttojuvvon mo Sámediggi lea searvan bargui boahtevaš biebmodiedáhusain mii lea diedihuvvon. Sivva lea ballat ahte váilevaš návccat oazžut oktavuoda stáhtarádiin sáhttet váikkuhit negatiivalaččat Sámedikki čađahanfápmui boahtevaš eanandoallo- ja biebmodpolitihka sisdoalu ektui. Dán diedáhusas vurdojuvvo ahte eanadoalloáššit main lea stuorra mearkkašupmi sámi boanddaide, giedahallojuvvojit almmá Sámedikki vejolašvuođa beassat ovddidit beroštusaid mat leat hui deatalaččat sámi eanadollui.

Boazodoallohállddaha ođđasisorganiserenproseassa lea duođaštan váilevaš gulahallama Sámedikki ja eará eiseválddiid gaskkas. Lea hui moaittehahtti go almmolaš boazodoallohállddahas galgá ođđasisorganiserjuvvo dan haga ahte Sámediggi ja guoskevaš bealit leat beassan oassálastit dan bargui ahte árvoštallat mo lobálašvuohta sámi servodagas galgá fuolahuvvot buoremusat.

Mii gávnnaht ahte diedáhusas lea máinnašuvvon ođđa vuohki mo konsulteret formálalačča guovddáš eiseválddiiguin, namalassii konsultašuvnnat e-poastta bokte divatláhkaásahusa ektui geavahannjuolggadusaid rihkkuma oktavuodas ja bággosáhkohanláhkaásahusa oktavuodas. Lea miellagiddevaš oazžut čielggasin lea go dát dakkár bargovuohki maid mii sáhttit vuordit eanet boahteáiggis, earret eará dannego orru leamen nu ahte leat muhtun hástalusat dan oktavuodas ahte beassat gulahallat ovddasvásttolaš ministariiguin sámediggeráđi bealis.

NSR ovddidii ođđa ášši Sámedikkis geassemánus 2010:s mirkoluoitimiid birra Máttá-Várjjat ruvkkis Báhcaveaivuonas. Ášši vástiduvvui dievasčoahkkimis čakčamánu 2010. Sámediggeráđdi dajai dalle ahte sii áigo čuovvolit ášši viidáseappot Klif ektui ja eará almmolaš instánssaid ektui ovddasgavlui. Fáddá lea hui áššeguovdil, maiddái boahteáiggis go jurddaša ruvke- ja mineráladoaimmaid plánema ja álggaheami birra eará sajiin Finnmárkkus ja riikkas muđui.

Mearraluossaguolástanáššái oazžu dadjat ahte eai leat vel ožžon doarjaga viiddidit bivdoáiggiid ja bivdosiid geavaheami mat leat dárbbaslaččat. Dát ášši lea hui deatalaš mearraluossabivdiide, ja danne lea áibbas dárbbaslaš ahte sámediggeráđi diedáhusas leat dieđut stáhtusa birra dáid áššiin mat leat nu deatalaččat mearraluossabivdiide.

Mii guoská bohccobierggu vuovdimii, de lea median leamaš sáhka ahte biergorájut leat gurrujuvvon. Lea eahpečielggas lea go dat duohta. Sámediggeráđdi ii leat máinnašan dili dan ektui man ollu bohccobiergu ain

lea iešguđet rájuin. Lea deatlaš ahte sámediggeráđđi čielggada ahte lea čuovvolan dakkár deatlaš ášši, earret eará dainna lágiin ahte sii leat iskan mo duohta dilli lea. Almmatge orru leamen nu ahte sámediggeráđđi ii leat bargan árjjalaččat áššiin, ja dat fuolastuhtá. Ferte fargga árvvoštallat bargagoahhtit dan ala ahte bohccobierggu vuovdin sihkkarastojuvvo buorebut, ja ahte láchčojuvvo buorebut priváhta njuovvamii ja vuovdimii, ii ge hehttet dan.

Ráđi diedáhusas ii boađe ovdan guđe vuordámušat ja strategijjat Sámedikkis leat go guoská Anárjoga álbmotmeahci viiddideami oktavuodas ja Goahteluobbala suodjaleami oktavuodas. Ii ge boađe ovdan mii lea áigeperspektiiva Sámedikki konsultašuvnnain Birasgáhttentdepartemeanttain dain áššiin.

Loahpalaččat gávnnavuvvo ahte Sámedikki dievasčoahkkimii eai boađe olus politihkalaš áššit. Midjiide lea váttis jáhkkit ahte dát dávista sámi servodagaid dárbbuide, ja čujuhit daidda ollu áššiide maid sámediggeáirasat leat ovddidan dán áigodagas. Livččii jurdda ovddidit dáid áššiid dievasčoahkkimis, go sámediggeráđđi ii náke buvttadit politihkalaš áššiid.

Mearkkašupmi, NSR:a sámediggejoavku, Geir Tommy Pedersen

Sámi riddo- ja vuotnaguovlluid doaibmaplána

Sámedikki ovddit mearrádusa vuodul NSR dáhttu Sámediggeráđi ovddidit odđa hoahppodoaibmaplána sámi riddo- ja vuotnaguovlluid várás, seammás maŋgelis guhkit áigásaš doaibmaplána.

NSR oaidná ahte ráđdehus hilgu sápmelaččaid historjjálaš vuoigatvuodaid mearrariggodagaid ávkkástallamii vuotna- ja áhpeguovlluin. Sápmelaččat leat ávkkástallan mearrariggodagaid, guolástan ja geavahan vuona nu guhkás maŋos áiggis go historjjálaš gáldut sáhttet duođaštit.

Daid maŋimus jagiid, erenomažit 70-logu rájes, sierra eiseválddit leat bidjan johtui dievva lágaid, ásausaidd, ráddjehusaidd ja mearrádusaidd mat sihke prinsihpalaččat ja geavatláččat leat dolvon eallináibbi ollugiin, geat orrot mearrasápmelaš guovlluin ja leat vuojehan dáid olbmuid gáddái. Dát ii leat dáhpáhuvvan ovdal, historjjálaš áiggis. Viidát nammaduvvon áššedovdilávdegotti (Riddoguoalástuslávdegoddi) - mii ovdanbuvttii ovttajenalaččat ávžžehusaidd, ovdanbuktima vuodul ráđdehus lea válljen hilgut dán measta ollásit, ja evttohusa man lávdegoddi ovddidii. Dát mearkkaša dan, ahte vuosttas geardde historjjás almmolaš eiseválddit Norggas leat hilgon sámeálbmoga historjjálaš vuoigatvuodaid, mat gusket sisabođu háhkamii dain resurssain mat ássanbáikkis ja kultuvrras álot leat leamaš.

Sámediggi ferte ieš bidjat johtileamos lági mielde johtui sierra doaimmaid mat sáhttet sihkkarastit ja ealáskahttit mearrasápmelaš kultuvrra, go guovddáš eiseválddiin lea váilevaš dáhttu njulget dološ boasttuvuoda.

Dát lea fas áigeuovdil go orru leamen nu ahte 3000 tonna lasseearri várta gártá feastonuhtiide, iige boađe riddofatnasiidda ávkin.

<http://www.kystogfjord.no/nyheter/forsiden/Urfolk-avtale-kan-ende-i-traalen>

III Jienasteapmi

- 39 áirasis ledje 33 čoahkis. Dán áššis ii jienastuvvon.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhkvuorolistu ja replihkat

	Sáhkvuorru	Replihkka
1	Egil Olli, áššejođiheaddji	Aili Keskitalo
		Ann-Mari Thomassen
		Trond Are Anti

	Egil Olli	
2	Aili Keskitalo	Rolf Johansen
	Aili Keskitalo	
3	Geir Tommy Pedersen	Jørn Are Gaski
	Geir Tommy Pedersen	
4	Elin K. Henriksen	
5	Åge Nordkild	Jørn Are Gaski
	Åge Nordkild	
6	Alf Isaksen	Trond Are Anti
		Geir Tommy Pedersen
		Silje Karine Muotka
	Alf Isaksen	
7	Geir Johnsen	Jørn Are Gaski
		Kirsti Guvsám
		Rolf Johansen
	Geir Johnsen	
8	Jørn Are Gaski	Kirsti Guvsám
		Ann-Mari Thomassen
		Trond Are Anti
	Jørn Are Gaski	
9	Heidi P. Greiner Haaker	
10	Láilá Susanne Vars	
11	Vibeke Larsen	
12	Hilde Anita Nyvoll	
13	Åge Nordkild	
14	Ronny Wilhelmsen	
15	Ragnhild Melleby Aslaksen	
16	Marie Therese Nordsletta Aslaksen	
17	Silje Karine Muotka	
18	Per Andersen Bæhr	
19	Olaf Eliassen	
20	Anne Helene Moeng Saari	
21	Mariann Wollmann Magga	
22	Jørn Are Gaski	
23	Mathis Nilsen Eira	
24	Ronny Wilhelmsen	
25	Ellinor Marita Jåma	
26	Egil Olli, áššejođiheadji	
	Aili Keskitalo, čeahkkinortnegii	
	Geir Tommy Pedersen, čeahkkinortnegii	
	Geir Tommy Pedersen, čeahkkinortnegii	

VI Sámedikki mearrádus

Sámediggi váldá Sámediggeráđi doaibmadiedáhusa áigodagas 21.5. - 7.9.2011 diehtun.

Ášši meannudeapmi loahpahuuvui 21.09.11 dii. 15.10.

Gažaldagat Sámediggeráđđái Sámedikki čoahkkinortnega § 11 vuodul

Arkiiva Arkiiváššennr.
SF- 11/4309

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 21.09.11 dii. 15.10.

I Mildosat

Nr	Beaivi	Geas/Geasa	Namahus
1	12.09.2011	Áirras Odd Iver Sara, Árja	Sámegeala oahppofálaldaga ásaheami birra Finnmárkku allaskuvlii
2	14.09.2011	Áirras Rolf Johansen, NSR:a sámediggejoavku	Lea go Sámediggeráđđi ájihan doarjjaáššiid meannudeami
3	14.09.2011	Áirras Kirsti Guvsám, NSR:a sámediggejoavku	Sámedikki čuovvleapmi stuoradiggemearrádusas ovttasdoaimama birra
4	14.09.2011	Áirras Silje Karine Muotka, NSR:a sámediggejoavku	Dutkandimensuvdna sámi giellabarggu oktavuodas davviriikkalaš dásis
5	14.09.2011	Áirras Silje Karine Muotka, NSR:a sámediggejoavku	Visogovva mii čájeha meannudanáiggiid ja bálvalusaid daid báikediđoštallamiid oktavuodas, maid Sámediggi čadaha, geahča Kulturमितolága §10

II Evttohusat ja mearkkašumit

Gažaldat 1 áirras Odd Iver Sara, Árja

Árja ovddidii skábmamánuš diibmá odđa ášši sámegeala oahppofálaldaga ásaheami birra Finnmárkku allaskuvlii. Mu gažaldat lea; mii lea dahkkon áššis ja man guhkás lea ráđđi ollen bargguin?

Sámediggeráđi vástáduš 1. gažaldahkii

Sámediggeráđđi oaidná ahte dárbbášuvvo gelbbolašvuohta sámi gielas, kultuvrras ja historjjás.

Sámediggeráđđi oaidná maidái ahte Finnmárkku allaskuvla dárbbáša oahppofálaldaga sámegealas, sámi historjjás, kulturáđdejumis ja kulturgaskusteamis.

Ii 2011 čavčča ge leat Finnmárkku allaskuvla nagodan ásahit makkárge oahppofálaldaga bajábealde namuhuvvon surggiin. Allaskuvlla áidna fálaldat, mas lea sámi fáttát, lea 10 oahppočuoggá fáddá mii gohčoduvvo ”reindrift og utmark” (boazodoallu ja meahcci).

Sámediggeráđđi áigu fas váldit oktavuodá Allaskuvlla stivrenorgánaiguin vai sámi fáttát ja oahput vuoruhuvvojit Allaskuvllas.

Gažaldat 2 áirras, Rolf Johansen, NSR:a sámediggejoavku

Lea go Sámediggeráđđi ájihan doarjjaáššiid meannudeami

Sámedikki eanetlohku lea mearridan sirdit doarjjaáššiid meannudeami Doarjjastivrras Sámediggeráđđái. Rievdadus dáhpáhuvai 01.01.2011 rájes, ja ággan lei vuosttažettiin dat ahte meannudeapmi galggai dahkkojuvvot johtileappot. Ohccit eai galgan dárbbasit vuordit vástádusaid menddo guhká. Duohtavuohta maŋŋá rievdadeami orru leamen aiddo nuppe láhkai, meannudeapmi váldá guhkit áiggi go ovdal.

Munnje, áirrasin, mitaluvvo ahte áššemeannudeapmi lea maŋiduvvon ja maŋiduvvon, ii ge leat eará ágga go dat ahte ”ii leat šaddan áigi meannudit du ohcama Sámediggeráđi mearridančoahkkimis”. Hálldahusa evttohus lea leamaš gárvvvis, muhto mearrádus ii leat dahkkojuvvon.

Nu vásiha ohcci ahte áššiid fertejit ráhkkanit ođđasis, ja ahte áššit šaddet ođđa vuordinlistui. 3 mánnosaš vástidanáiggi lohpadus lea ovdamearka dihti gártan 7 mánnun ovttá ohccái. Dakkár dili ii sáhte dohkkehuvvot.

Maid áigu Sámediggeráđi dahkat vai doarjjaáššiid áššemeannudanáigi buorrána, nu mo lohpiduvvui go politihkkarasttideaddji Doarjjastivra heaittihuvvui?

Sámediggeráđi vástádus 2. gažaldahkii

Dan oktavuodas go Sámediggeráđi válddi badjelasaš doarjjahálldasašemi, lea Sámediggeráđi deattuhan ahte ohcamat galget meannuduvvot dadistaga, sihke hálldahusaš ja politihkalaš vuogádagas. Vai nagodit vuostáiváldit dan stuora áššehivvodaga, de lea Sámediggeráđi áššis R 212/10 addán mearridanvuoigatvuođa hálldahussii mearridit earkil áššiid. Sámediggeráđi lea doalahan doarjjastivrra ovddeš mearrádusválddi, muhto lea lasihan rámmaid muhtin boasttain. Mearridanvuoigatvuođa árvoštallamis lea Sámediggeráđi deattuhan ahte álkes áššiid, main eai čuožžil prinsihpalaš gažaldagat, galgá hálldahus dadistaga sáhttit meannudit ja mearridit áššiid. Hálldahusaš mearrádusain čállo beavdegirji juohke mánu ráđđái.

Áššit leat meannuduvvon Sámediggeráđi dábalaš čoahkkimiin. Lassin lea Sámediggeráđi meannudan ohcamiid muđui, earret dábalaš čoahkkimiin, dainna ulbmiliin ahte ohcamiid meannudanáigi galgá oatnut ja šaddat beaktileabbon.

Sámediggeráđis lea ain ulbmilin oanidit áššemeannudanáiggi ohcamiin, ja áigu ain joatkit bargguin buoridit bargovugiid doarjagiid áššemeannudemiin. Sámediggeráđi oaidná dehálažžan dan ahte ohccit ožžot dohkálaš meannudeami boahhteáiggis, ja oaidná dehálažžan ahte ohcamat meannuduvvojit govttolaš áigái. Ráđđi oaidná dehálažžan dan ahte sihke hálldahusaš ja politihkalaš mearrádusat leat dahkkon dohkálaš áigemearrái ja lea fokus dasa ahte áššit mat biddjojit politihkalaš meannudeapmái eai ájihuvvo dárbbasmeahtumiid.

Gažaldat 3 áirras Kirsti Guvsám, NSR:a sámediggejoavku

Sámedikki čuovvoleapmi stuoradiggemearrádusas ovttasdoaimama birra

Dál aitto juolludii Dearvvašvuođa- ja fuolahusdepartemeanta 24 miljon ruvno ovttasdoaimama várás suohkaniid gaskkas, ja dat lea čuovvoleapmi Stuoradikki ovttasdoaimmanreformma mearrádusas. Dan oktavuodas ozai Divttasvuona suohkan prošeaktadoarjaga ovdaprošeaktii ásahtit mánggakultuvrralaš dearvvašvuođaguovddáža Ájluktii Divttasvuonas. Guovddáš galggai deattuhit sámi giela ja kultuvrra. Divttasvuona suohkan ii vuoruhuvvon ruđaid juogadeamis.

Man muddui lea sámediggeráđi fuolahen ahte sámi geavaheddjiide strukturerejuvvo ja heivehuvvo, dál go suohkanat ožžot eanet ovddasvástádusa ovttasdoaimmanreformma geažil? Mot áigot ovddasguvlui čuovvolit ovttasdoaimmanreformma sihkkarastin dihte sámi pasieanttaide seammaárvosaš dearvvašvuođafálaldaga sihke vuodđodearvvašvuođabálvalusas ja spesialistadearvvašvuođabálvalusas?

Sámediggeráđi vástáduš 3. gažaldahkii

Stuorradiggi dohkkehii ovttasdoaimmanodastusa njukčamánuš 2010. Vuosttaš proseassat mat álggahuvvojedje guovddáš eiseválddiid bealis ovttasdoaimmanodastusa čuovvovleapmin, lei evttohit odđa álbmotdearvvašvuodálága ja lága gielddalaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusa birra, ja evttohit odđa nationála dearvvašvuoda- ja fuolahusplána.

Sámediggi lea, ovttas Norgga Sámiid Riikkaserviin, konsulteren Ráđđehusa sámi buhcciid fuolaheami birra Ovttasdoaimmanodastusas. Min konsultašuvnnain Ráđđehusain mii leat ovddidan konkrehta láhkateakstaevttohusaid mat galget fuolahit sámi buhcciid vuoigatvuodaid beassat deaivvadit dakkár dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusain, mas lea sámi giella- ja kulturáddejupmi. Maiddá evttohii Sámediggi ahte lága bokte galget sámi beroštusat deattuhuvvot gielddaid álbmotdearvvašvuoda plánabarggus. Sámediggi oaivvildii ahte dat ferte dovddahuvvot čielgasit álbmotdearvvašvuodálága láhkateavsttas. Ráđđehus biehttalii oainnusin dahkat sámi beroštusaid álbmotdearvvašvuodálága evttohusas. Gielddalaš dearvvašvuoda- ja fuolahuslágas áigu Ráđđehus váldit mielde láhkatekstii ahte sámi buhcciin lea vuoigatvuodta oažžut láhččojuvvot dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusaid, muhto dušše sámegiela hálddašanguovllus. Sámediggi dovddahii čielgasit konsultašuvnnain ahte dat ii leat dohkálaš čuovddus. Gielddaid geatnegasvuodta láchit dili sámi buhcciide ferte gustot buot Norgga gielddaide. Ráđđehusa evttohus rihkku Ovttasdoaimmanodastusa dásseárvoulbmila, ja lea nu mielde earuheamen sámi buhcciid.

Sámediggi lea maŋŋá konsultašuvnnaid oassálastán rabas gulaskuddamii Stuorradikki dearvvašvuoda- ja fuolahuslávdegottis. Gulaskuddamis Sámediggi deattuhii dan dárbbu ahte oažžut lága bokte dovddahuvvot sámi buhcciid vuoigatvuoda ja dárbbu oažžut láhččojuvvon dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid gielddain, ja dárbbu oažžut sámi beroštusaid čielgasit dovddahuvvot álbmot dearvvašvuoda láhkateavsttas. Sámediggi čujuhii maiddá KS Finnmárku ja Romssa gulaskuddanvástádusaide, ja Divttasvuona, Hápmira ja Snoasa sátnedijeddiid rabas reivviide. Dáin reivviin deattuhuvvo man deatálaččat láhččojuvvon fáldadagat leat sámi buhcciide, ja reivviin namuhuvvui maiddá plánejuvvon dearvvašvuodaguovddáš Divttasvutnii.

Odđa gielddalaš dearvvašvuoda- ja fuolahusláhka dohkkehuvvui sámi hálddašanguovllu gielddaid geatnegasvuodain fuolahit sámi buhcciid vuoigatvuoda beassat deaivvadit dakkár dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusain, mas lea sámi giella- ja kulturáddejupmi. Muhto seammás boahá ovdan láhkamearkkašumis ahte eará gielddat, main leat sámi buohccit, maiddá leat geatnegahttojuvvon addit láhččojuvvon bálvalusa. Odđa álbmotdearvvašvuodáláhka dohkkehuvvui almmá geatnegasvuodaid haga jearahit erenoamáš álbmotdearvvašvuodadárbbu sápmelaččaid gaskkas.

Ovttasdoaimmanodastusa čuvvot ollu proseassat ja doaimmabijut. Sámediggi áigu ain aktiivvalaččat gozihit ahte sámi geavaheddiid dárbbut ja vuoigatvuodat fuolahuvvojit dán barggus, sihke gielddain, spesialistadearvvašvuodabálvalusas ja guovddáš proseassain. Gielddat galget čadáhut ollu doaimmabijuid, earret eará gielddaid gaskasaš ja gielddaid ja spesialistadearvvašvuodabálvalusa gaskasaš ovttasbargošiehtadusaid bokte. Sámediggái lea deatálaš ahte sámi geavaheddiid vuoigatvuodat ja dárbbut fuolahuvvojit go ovttasbargošiehtadusat sohppojuvvojit. Viidáseappot bohtet doaimmabijut ovdan dearvvašvuodadoaimmaid bargamušdokumeanttain. Sámediggi áigu maiddá 2011:s konsulteret 2012 bargamušdokumeantaid birra.

Gažaldat 4 áirras Silje Karine Muotka, NSR:a sámediggejoavku

Dutkandimenšuvdna sámi giellabarggu oktavuodas davviriikkalaš dásis

Áššis 36/11 sámi giellaovttasbarggu birra davviriikkalaš dásis, evttohuvo ahte Sámediggi galgá searvat prošehtii Davviriikkalaš sámi dutkan- ja fága/resursaguovddáža birra.

Go guoská sámi giellabarggu ovddasvástádusaide, de lea dát ášši maid maŋggas guorahalle Butenschøn-lávdegotti cealkámuškonferánssas čakčamánu 13.b. Bádádjos. Dan oktavuodas daddjui maid sámediggeráđi bealis makkár rolla Sámedikkis berre leat dutkama ektui.

Lea go árvoštallon ahte sáhtta go davviriikkalaš sámi dutkan- ja fága/resursaguovddáža ásaheapmi buhttet dan dutkanovddasvástádusa mii eará dutkanásahusain lea? Makkár rolla galgá Sámedikkis leat

dutkan- ja fága/resursaguovddáža ektui, go jurddaša eaiggáduššanvuoda dan boahttevaš guovddáži? Lea go dát doaibmabidju árvvoštallon ovdalaš Davviriikkalaš Sámi Instituhta vásáhusaid olis?

Ovdal go beakkán oahpahusdieđáhus meannuduvvo Sámedikki dievasčoahkkimis, dahje Butenschön-lávdegotti bargu ja ávžžuhusat meannuduvvojit dievasčoahkkimis, de leat ain olu prinsihpalaš áššit ovddasvástádusa ja rolla birra sámi giela ja dutkama ektui.

Sámediggeráđi vástádus 4. gažaldahkii

SáFá –ovdačielggadanprošeakta davviriikkalaš sáme giela dutkan-, fága- ja resursaguovddáža vuodđudeamis lea loahppa muttus. Ovdačielggadanprošeakta gárvvasta čakčamánu lohppii raportta, mii sisttisdoallá evttohusa guovddáža organisašuvnnas, barggus, ovddasvástádusas ja ruhtadeamis. Das árvvoštallo maiddá, mo guovddáš čadno dálá institušuvnnaide ja mo dutkan čadno guovddáži. Dasa lassin raporttas bohtet ovdan iešguđetgelágan doaibmamálet guovddáža bargiresursain ja ruhtadeamis.

Sámi parlamentáralaš ráđđi (SPR) lea sámedikkiid oktasaš orgána. Dan doaibmaplána mielde Sámi parlamentáralaš ráđis lea bajimus politihkalaš ovddasvástádus oktasaš sámi giellabarggus. Dat mearkkaša dan, ahte Sámedikkít sáhttet SPR bokte ovtta hábmet árvaluvvon guovddážiis áiddu dakkára go ieža háliidit. Dat makkár doaibma dál árvaluvvon davviriikkalaš sáme giela dutkan-, fága- ja resursaguovddážiis šaddá ja makkár sajádat guovddážiis lea eará ášhusaid ja institušuvnnaid ektui lea SPR duohken. Sámedikkít sáhttet “oamastit” SPR bokte árvaluvvon guovddáža, muhto dát čielggaduvvo raporttas mii gárvána čakčamánu lohppii. Sámedikkiin lea dál vejolašvuhta ovddidit, ahte árvaluvvon guovddáš šattašii oktasaš fágainstitušuvnna sáme giela nannemi ja ovddideapmái.

Árvaluvvon doaibmabidju ii leat buohhtastahkon dahjege veardiduvvon ovdeš Davviriikkalaš Sámi Instituhta doaimmaide dahje vásáhusaide. Sámi Instituhtta ulbmilin lea dutkama bokte nannet ja ovddidit sáme giela, sámi kultuvrra ja servodateallima. Árvaluvvon davviriikkalaš sáme giela dutkan-, fága- ja resursaguovddáža barggut leat earret eará dutkan, gielladikšun, giellaovddideapmi, terminologijabargu, normeren, nammabálvalus, báikenamat ja sáme giela giellafágalaš gažaldagaide guoski diehtujuohkin

Gažaldat 5 áirras Silje Karine Muotka, NSR:a sámediggejoavku

Visogovva mii čájeha meannudanáiggiid ja bálvalusaid daid báikediđoštallamiid oktavuodas, maid Sámediggi čađaha, geahča Kulturmuitalága §10

Altaposten čálii ovdal geasi ášši birra mas priváhtaolmmoš dovddahii ahte Sámediggi lei dieđihan ahte galggai čađahuvvot báikediđoštallan ovdalgo son beasa huksegoahtit návsttu iežas eatnamii.

Doaibmabidju eaiggát vurddii guokte jagi ii ge gullan maidege Sámedikkis. De čálle mediat ahte Sámediggi lei dasto dieđihan ahte ii dárbbášuvvon dattetge báikediđoštallan.

Dan oktavuodas bivdá NSR sámediggejoavkkus visogovva mii čájeha meannudanáiggiid, bálvalusaid ja man muddui lea diehtu mannan ruovttoluotta go guoská dieđihuvvon báikediđoštallamiidda kulturmuitalága §10 vuodul. Man muddui dieđihuvvojit báikediđoštallamat mat eai čađahuvvo, ja man guhkes áiggi váldá dan rájes go Sámediggi dieđiha báikediđoštallama dassážiigo dat duodai čađahuvvo?

Sámediggeráđi vástádus 5. gažaldahkii

Áirasa Silje Karine Muotka gažaldagas čujuhuvvo Altaposten lávvardaga miessemánu 14. b. 2011 aviisaartihkkalii.

Sámediggeráđđi áigu vuos deattuhit ahte dat ii leat riektá ahte doaibmabidjoeaiggát fertii vuordit guokte jagi ovdalgo oaččui vástádusa Sámedikkis. Mii áigut dás čilget guoskevaš ášši masa čujuhuvvo gažaldagas. Ohcan bođii álggus Sámediggái Áltta suohkanis 29.09.2009 beaiváduvvon reivves. Ášši registrerejuvvui 07.10.09 ja meannuduvvui dasto ja vástiduvvui 21.10.09 reivves. Dan reivves dieđihii Sámediggi ahte báikediđoštallan galggai čađahuvvot danne go Uhca Liidnavuonaš adnojuvvo leat mearrasámi guovlun ja nu go mii dovdat guovllu, de doppe sáhttet leat sámi kulturmuittut mat eai leat vel registrerejuvvon Uhca Liidnavuonažis. Muhto áššiid oktavuodas, mat bohtet midjiide nu maŋjit gieddeáigodagas, ii geargga

Sámediggi dábálaččat čadahit báikediđoštallama (gieddeáigodat Finnmárkkus bistá dábálaččat miessemánu loahpageažis čakčamánu loahpageahčái). Dasa leat guokte váldosiva:

De leat vuos mis dábálaččat máŋga ášši juo min báikediđoštallanlisttas, maid mii leat ožžon juo árat jagis, ja ovddit jagi loahpageahčen, ja danne mii vuoruhit vuos daid báikediđoštallamiin geargat.

Báikediđoštallanáššiin han lea vuoruhánlista nu ahte dat áššit mat bohtet ovddemusat, dat maid diđoštallojuvvot vuosttamuččas, vaikke vel ii čuvvojuvvo álo nu čavga. Jus čájehuvvo ahte diđoštallanášši mii lea boahán maŋŋit, lea dakkár guovllus gosa mii leat juo plánen diđoštallama mii ii leat vel čadahuvvo, de mii dieđusge diđoštallat maŋŋit boahán ášši seammás. Muhto dát ii lean nu 2009:s Uhca Liidnavuonaš áššis, mii leimmet juo čadahán buot báikediđoštallamiid dien guovllus.

Nubbi ášši lea ahte dálkkat Finnmárkkus rivdet hui johtilit beaivvis beaivái go leat joavdan nuppi beallái golggotmánus. Sámediggi dárbbáša bievlaeatnama, girssehis eatnama ja doarvái čuovgga go galgá čadahit báikediđoštallamiid dakkár dilis maid mii atnit dohkálažžan. Min árvvoštallama mielde leat diđoštallandilit Finnmárkkus eahpedohkálaččat golggotmánu nuppi bealis. Boađusin lei ahte dán áššis ii čadahuvvon báikediđoštallan 2009 čavčča, muhto dat maŋiduvvui 2010 gieddeáigodahkii.

Dattetge čadahuvvui dán ohcama oktavuodas odđa ollislašárvvoštallan go 2010 báikediđoštallamat geahčaduvvojedje ja plánejuvvojedje, ja dan vuodul gessojuvvui báikediđoštallan. Sivvan dasa lei go Sámedikkis ledje 2010:s máŋga stuorra ja resursagáibideaddji báikediđoštallama ja dan oktavuodas gessojuvvojedje muhtun uhcit báikediđoštallama. Dán áššis dat fuomášahttojuvvui Álttá suohkani 25.05.2010 beaiváduvvon reivves. Dán reivves sáddejuvvui maid máŋggus doaibmabidjoeaiggádii. Nappo ii geavahan ge Sámediggi 2 jagi ovddidit loahpalaš cealkámuša áššái. Dat ahte Álttá suohkan maŋŋá Sámedikki loahpalaš cealkámuša geavahit lagabui jagi addit lobi hukset guoskevaš návsttu, dan geažil ii sáhte Sámedikki sivahallat.

Dattege lea šallošahtti go doaibmabidjoeaiggát dán ášši gárttai vuordit Sámedikki loahpalaš cealkámuša máŋga liigemánu. Muhto muhtumin čuožžila dakkár dilli ahte Sámediggi vuos dieđiha báikediđoštallama, ja dasto geassá dan. Dat sáhtta dáhpáhuvat go ovdamearkka dihtii doaibmabiju man nu siva geažil ii šat dárbbáš diđoštallat, go bohtet odđa dieđut mat čuvgejit ášši eará láhkai ja diđoštallan ii šat oro dárbbášlaš, go oazžut dieđu ahte fylkkagielda lea diđoštallan guoskevaš guovllu ii ge leat gávdnan kulturmuittuid dahje go mii oaidnit ahte diđoštallama ii berre šat vuoruhit resursageavaheami geažil (nu mo dán áššis).

Báikediđoštallamat dieđihuvvojit dain áššiin main mii jáhkkit ahte ohccojuvvon doaibmabidju sáhtta váikkuhit sámi kulturmuittuid ja dain áššiin maid mii eat jáhke leat doarvái bures čuvgejuvvon ovddežis. Muhto lea maid nu ahte Sámedikkis dál eai leat resurssat čadahit buot báikediđoštallamiid maid mii sávašeimmet čadahit fágalaš vuoduin. 2010 dieđihii Sámediggi kulturmuittoeiseváldin oktiibuot 169 báikediđoštallama buohkanassii 2826 sáddejuvvon cealkámuša oktavuodas (Sámedikki 2010 jahkediđáhus). Dát dahke 6 % buot áššiin. Danne mii fertet vuoruhit fágalaččat buot daid áššiid maid mii oazžut. Dat áššit main mii oaidnit stuorra vejolašvuoda ahte doaibmabidju guoská njuolggá kulturmuittuide, vuoruhuvvojit dieđusge álo. Dan lassin iskkastuvvojit juohke jagi eará áššit mat adnojuvvojit miellagiddevažžan sámi kulturmuittooainnu vuodul, muhto galle iskkastaga čadahuvvojit, sorjá álo das man ollu resurssaid mii sáhttit geavahit. Sámedikkis han alddis leat uhccán resurssat diđoštallat areála- ja plánaáššiid ja ieš álggahit áššiid. Dát ášši Uhca Liidnavuonažis lei dakkár báikediđoštallanášši, man goluid Sámediggi ieš lei fertet gokčat. Danne mii lávet čohkket áššiid seamma guovllus ovdal go báikediđoštallan čadahuvvo, ja dalle stuorát báikediđoštallamin. Dat lea sihke bevtolaš ja seastá goluid sihke doaibmabidjoeaiggádiidda geat fertejit máksit goluid ja Sámediggái hálddašaneiseváldin. Danne mii geahččalit álo geavahit min ruđaid báikediđoštallamiid oktavuodas nu ulbmillaččat go vejolaš, ja dat váikkuha min vuoruheami go mii áigut čadahit báikediđoštallamiid.

Finnmárkkus leat mis dán rádjai 2011:s leamaš 10 ášši maid mii leat geassán eret dieđihuvvon diđoštallamis, muhto eatnašat dain leat gessojuvvon dan sivas go doaibmabidjoeaiggádat ieža leat geassán guoskevaš doaibmabijuid dahje fylkkagielda lea juo diđoštallan guovllu ii ge gávdnan kulturmuittuid ja ahte mii dalle atnit uhccán dárbbun diđoštallat seamma guovllu. Dábálaččat dat leat 1-2 ášši jahkái juohke fylkkas maid mii geassit ja maid mii ovdal leat dieđihan galget diđoštallojuvvot go mii leat árvvoštallan ášši odđasis.

Almmolaš ja stuorra doaibmabijuid plánema oktavuodas galgá Sámediggi kulturmuutoeiseváldin kulturmuitolága vuodul dábálaččat addit loahpalaš cealkámuša 3 mánu siste. Go mii gávnnaht ahte guoskevaš doaibmabidju guoská automáhtalaččat ráfáidduhttojuvvon sámi kulturmuittuide, de mis lea vuoigatvuohta gáibidit vel mánu lassi áigemeari. Ja vel sáhtta departemeanta guhkidit áigemeari. Muhto dálkkádagaid geažil ii sáhte Sámediggi dábálaččat addit loahpalaš cealkámuša dán áigemeari siste dain áššiin main mii leat dieđihan báikediđostallama ja mat meannuduvvojit áigodagas golggotmánus guovvamánui. Dáin áššiin váldá guhkit go 4 mánu ovdal go min loahpalaš cealkámuš boahtá, go dieđihuvvon báikediđostallamiid ii sáhte dábálaččat čađahit ovdal miessemánu/geassemánu. Dain áššiin mat meannuduvvojit áigodagas njukčamánuš čakčamánuš ja main mii leat dieđihan báikediđostallama, mii sáhttit dábálaččat addit iežamet loahpalaš cealkámuša, dat mearkkaša maŋŋá báikediđostallama, 4 mánu áigemeari siste. Dábálaččat leat dušše áššit mat meannuduvvojit áigodagas golggotmánus juovlamánui, mat maŋiduvvojit maŋit jahkái. Dat mearkkaša ahte guhkimus áigi báikediđostallama dieđiheami rádjai dan rádjai go mii čađahit báikediđostallama, lea dábálaččat 7-8 mánu. Dasa ferte gal lasihit ahte gieddeáigodat ii leat seamma guhki buot fylkkain.

Sámediggeráđdi čujuha loahpalaččat dasa ahte doaibmabidjoeaiggádiin ja gielddain dat lea oktasaš ovddasvástáduš das ahte dat áššit mat sáddejuvvot gulaskuddami, leat nu bures čuvgejuvvon go vejolaš. Dán áššis Uhca Liidnavuonažis ii lean gostege sáddejuvvon áššebáhpáriin dieđihuvvon ahte ovdal lei leamaš návstu oktan leikejuvvon semeantta geađejuvggiin ohccojuvvon huksenbáikkis. Dat boahtá ovdan easkka namuhuvvon aviisaartihkkalis. Jus dat livččii lean dieđihuvvon álggu rájes juo, de ii livččii várra Sámediggi goassege dieđihan báikediđostallama dán návsttu huksema oktavuodas Uhca Liidnavuonažis.

III Jienasteapmi

- 39 áirasis ledje 33 čoahkis. Dán áššis ii jienastuvvon

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhkvuorolistu ja replihkat

	Sáhkvuorru	Replihkka
1	Odd Iver Sara	
	Láilá Susanne Vars	
	Aili Keskitalo	
	Jørn Are Gaski	
	Cecilie Grape	
	Láilá Susanne Vars	
2	Rolf Johansen	
	Vibeke Larsen	
	Jørn Are Gaski	
	Geir Tommy Pedersen	
	Aud Marthinsen	
	Rolf Johansen	
	Vibeke Larsen	
3	Kirsti Guvsám	
	Ellinor Marita Jáma	
	Silje Karine Muotka	
	Kirsti Guvsám	
	Ellinor Marita Jáma	
4	Silje Karine Muotka	
	Ellinor Marita Jáma	
	Jørn Are Gaski	
	Trond Are Anti	

	Silje Karine Muotka	
	Ellinor Marita Jåma	
5	Silje Karine Muotka	
	Marianne Balto	
	Silje Karine Muotka	
	Marianne Balto	

Ášši meannudeapmi loahpahuuvui 21.09.11 dii. 16.15.

Ođđa áššiid diediheapmi

Arkiiva Arkiiváššennr.
SF- 11/4310

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 21.09.11 dii. 16.15.

I Mildosat

Nr	Beaivi	Geas/Geasa	Namamus
1	20.09.2011	Árras Toril Bakken Kåven, Nordkalottfolket	Iešjávri guovllu gaskkaboddosaš gáhttema bisseheapmi
2	20.09.2011	Árras Toril Bakken Kåven, Nordkalottfolket	Reaidadoarjaga eret váldin mielddisbukta váddásit árgabeaivvi ealahusdoaimmaheddjiide
3	20.09.2011	Árras Monica Dervo, Ovddádusbellodat	Vuodđoskuvlla oahppogirjjiid giella
4	20.09.2011	Árras Elin Kristin Henriksen, NSR/SáB:a sámediggejoavku	Dearvvašvuodabálvalus Finnmárkkus unniduvvo
5	20.09.2011	Árras Elin Kristin Henriksen, NSR/SáB:a sámediggejoavku	Sámegiela mánáidgárdebergiid rekrutteren
6	20.09.2011	Árras Åge Nordkild, NSR:a sámediggejoavku	Sierra ossodat mánáidgárdái Bádádjoi
7	20.09.2011	Árras Trond Are Anti, NSR/SáB:a sámediggejoavku	Sámegielaohpahus olggobealde sámegiela hálddašanguovlluid
8	20.09.2011	Árras Trond Are Anti, NSR/SáB:a sámediggejoavku	Sihkkarastit priváhta sámi mánáidgárddiid fálddagaid
9	20.09.2011	Árras Aili Keskitalo, NSR:a sámediggejoavku	Lassi ságastallanáigi sámegielgeavaheddjiide
10	20.09.2011	Árras Rolf Johansen, NSR:a sámediggejoavku	Diedáhusaidd meannudeapmi Sámediggerádis
11	20.09.2011	Árras Ann-Mari Thomassen, NSR:a sámediggejoavku	Ambulánsagirdi ásaheapmi Gaska-Hálogalandii
12	20.09.2011	Árras Ann-Mari Thomassen, NSR:a sámediggejoavku	Boazocagganáidi Sáltoduoddaris
13	20.09.2011	Árras Olaf Anders Kuhmunen, NSR:a sámediggejoavku	Julevsáme vahkko
14	20.09.2011	Árras Kirsti Guvsám, NSR:a sámediggejoavku	Doaimboplána solidaritehta várás álgoálbmogiiguin ja álgoálmotguovlluiguin

II Evttohusat ja mearkkašumit**Evttohus 1, Árras Toril Bakken Kåven, Nordkalottfolket**

Iešjávri guovllu gaskkaboddosaš gáhttema bisseheapmi

Oassin Ráddehusa luonddugáhttenplánain árvaluvvo ráfáidahttit Iešjávri guovllu davágeaži. Duogáš gáhttenplánaide lea giljobašnáll, man čuočuhit nohkat oalát. Dán guovllu árvalit gáhtten vaikko giljobašnáll ii leat nohkamin Norggas, muhto daid riikkain gos dáid lottiid bivdet. Giljobaš boahká Norgii gidđat ja guodđá guovllu árrat čakčat.

Guovllu gáhtten lea gaskaboddosaččat bissehuvvon olu váidagiid geažil. Ealáhusbargit Iešjávrris fuomášedje árabut dán čavčča ahte Fylkkamánni lea gáhttegoahtán gaskaboddosaččat Iešjávrris – ja vuordá loahpalaš gáhttema.

Dán láhkai Fylkkamánni lea váldán eret buot vuoigatvuodaid luondduealáhusbargiin Iešjávrris, ja hálldaša guovllu dál áibbaš iešoaiivválaččat, almmá makkárge demokrátalaš proseassa haga. Ealáhusbargit leat oalát dulbmojuvvon, iige sis leat leamaš makkárge cealkinvuoigatvuohta dán guovllu gáhttema oktavuodas. Fylkkamánni Finnmárkkus sáhtta bissehit buotlágan doaimmaid olles geassái nugo dat dál doaimmá Finnmárkkus doaimmá Luonddumánnggabearlátvuođalága vuođul. Dát lea juo šaddagoahtán roassun luondduealáhusii.

Ealáhusat Iešjávrris eai leat vuostálaid giljobaččain, muhto leat buorre ovdamearkan olbmo ja ealliid ovttaseallimis. Sámediggi berre johtileamos lági mielde váldit oktavuoda stáhtaráđđái ja oažžut bissehit dán gaskaboddosaš gáhttema, ovdalگو mángga bearraša buot ealáhusat duššet Fylkkamánni gáhttendáhtu geažil.

Vuosttamušžan ferte fámoahuhtit gaskaboddosaš gáhttema, dan maŋŋá ferte bargat ángirit dan guvlui, ahte gáhttenplánaid bissehit.

Evttohus 2, Árras Toril Bakken Kåven, Nordkalottfolket

Reaidadoarjaga eret váldin mielddisbuktá váddásit árgabeavvi ealáhusdoaimmaheddjiide

Leat boahtán dovddahusat dasa ahte stáhta heaittiha reaidadoarjaga 2012 geasi.

Stáhta bealis daddjo ahte reaidadoarjaga ulbmil lea váikkuhit dasa ahte:

- Bearrašat ožžot eanet áiggi ieža atnit fuolahusa iežaset mánáide
- Bearrašat ožžot duohta välljenvejolašvuođa das mii guoská makkár fuolahusvuogádaga mánát ožžot.
- Šaddá eanet seammalárganvuohta ruhtademiin maid bearrašat ožžot mánnáfuolaheapmái

Reaidadoarjaga eretváldin lea hui váidalahtti ja heitot. Sámi ealáhusain ja erenoamážit vuođđoealáhusain, lea nana árbevierru das ahte mánát leat mielde nu ollu doaimmain go vejolaš, ja de áinnas go leat oassin stuorabearrašis. Dasa lassin leat ealáhusdoaimmaheddjiin dávjá barggut mat bistet jándora miehtá, ja vaikko guđe áiggis jándoris, ja dalle dárbbáša soames háve veahki mánnáfuolaheapmái beaivet, ja eará háviid fas eahkes dahje ihkku. Reaidadoarjaga sáhtta dalle veahkehit dasa ahte bearáš sáhtta, ovttas stuorabearrašain, addit fuolahusa mánnái, vaikko leat váttis bargodilálašvuođat.

Reaidadoarjaga eretváldin mielddisbuktá váddásit eallima mángga ealáhusdoaimmaheaddjái sámi guovlluin, ja sáhtta mielddisbuktit ahte erenoamážit nisssonolbmot eai hálit dan noađi ahte álggahit fitnodagaid dan áiggi eallimis go sis leat smávva mánát. Buoremus livččii ahte gávdno ortnet man sáhtta heivehit, gos juohkehaš beassá ieš mearridit movt lámčēt mánnáfuolahusa, ja seammás eai masse doarjaga maid sáhtta oažžut dákkár oktavuodain. Dát mielddisbuktá maiddái eanet seammalárganvuođa ja rievttalašvuođa, nu go lea oaiivilduvvon ortnegiin.

Nordkalottfolket bivdá Sámedikki ovddidit dán oainnu ráđđehussii.

Evttohus 3, Árras Monica Dervo, Ovddádusbellodat

Vuođđoskuvlla oahppogirjjiid giella

Ollu sámi rávesolbmot hálldašit dál njálmmálaš sámegiella, muhto rahčēt čállingielain. Sivvan lea go sin skuvlagirjjiit ledje dárogillii.

Go sis dál leat mánát skuvllas, de sii rahčēt veahkeheamiid mánáid bihtáiguin, go buot oahppogirjjiit leat sámegillii. Erenoamážit dakkár fágas go matematihkas, mas leat ollu erenoamáš fágasánit, lea váttis veahkehit mánáid go oainne daid doahpágiid maid dovddai iežas skuvlaáiggis.

Okta čoavddus sáhtta leat ráhkadit oahppogirjiid mas juohke prentehus lea sihke sámegillii ja dárogillii. Dalle sáhttet váhnemat buorebut veahkehit mánáideaset fágaiguin ruovttus, ja mánát sáhttet dalle maiddái ráhkkanit skuvlaoahpahusa sámi guovlluid olggobealde, ovdamearkka dihtii universitehtas.

Evttohus:

Sámediggi bivdá sámediggeráđi ovddidit ášši mas dát čuolbmačilgehus váldojuvvo ovdan.

Gollomeroštallan galgá čuovvut ášši vai sáhtta bušeteret goluid dákkár girjiide.

Evttohus 4, Áirras Elin Kristin Henriksen, NSR/SáB:a sámediggejoavku

Dearvvašvuodabálvalus Finnmárkkus unniduvvo

NSRa oaidná ahte Helse Finnmark ekonomalaš sivaidda geažil lea evttohan geahpedit ollu virggiid ja unnidit doaimma.

Mi sáhttit namuhit ahte omd psykiariija ja gárrenmirkobargguid siskkobealde

Guovllupsykiatralaš guovddážiin sihke Leavnnas ja Deanus galget doaimmaheamit unniduvvot.

NSRa ballá ahte Finnmárkku álbmoga fáladat unniduvvo nu ollu ahte báhcet dušše dat doaimmat vel mat leat áibbas dárbbaslaččat, ja ahte mii geat orrut dáppe fertet vel dávjjit oazžut divššu romssa

Universitehtabuohcciviesus. Dát mielddisbuktá ollu heađuštusaid, erenoamážit boares olbmuide. NSR

bivdá ahte Sámediggeráđi seaguhá Sámedikki dan doibmii ahte sealluhit buori dearvvašvuodafálaldaga

Finnmárkku álbmogii, ja mii bivdit ahte bargu mii dahkko Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeantta ja

Helse Finnmark ektui čilgejuvvo.

Evttohus 5, Áirras Elin Kristin Henriksen, NSR/SáB:a sámediggejoavku

Sámegielat mánáidgárdebargiid rekrutteren

NSRas leat vuordámušat Sámedikki diedáhussii sámi mánáidgárddiid birra. Mii leat vuorjastuvvan go lea

nu unnán rekrutteren sámegielat bargiide mánáidgárddiin sámi guovlluin hálldašanguovllu olggobealde.

Mii bivdit dan sivas ahte buorit rekrutteren- ja movttidahttinortnegat deattuhuvvojit diedáhusas mat

sáhttet mielddisbuktit álkít rekrutterema sámegielat mánáidgárdebargiin.

Evttohus 6, Áirras Åge Nordkild, NSR:a sámediggejoavku

Sierra ossodat mánáidgárdái Bådåddjoi

Bådåddjo suohkanis lea leamaš mánáidgárdefálaldat sápmelaš mánáide skábmánu 2008 rájes. Mánáidgárdi

lea sihke dáro- ja sámegielat, muhto dássáži ii leat láchčon sierra ossodat gos hállošii dušše julevsámegiella.

Sámi mánáidgárddit leat guovddážiis sámegiella nannemis. NSR deattuha ahte lea dehálaš bidjat sápmelaš

mánáid mánáidgárdefálaldaga guovddážiis. NSR:a áirras Miriam Paulsen lea ovdalis ovddidan Sámediggái

ášši, mas son dáhttu ollislaččat geahččat sámi mánáid mánáidgárdefálaldaga. Vástádussan dása lea

Sámediggeráđi lohpidan almmuhit ollislaččat diedáhusa sámi mánáidgárddiid birra 2012 lohppii. Sámi

mánáidgárdefálaldaga dáfus lea dehálaš ahte sámegiella ja kultuvra leat guovddážiis, vai sámegiella ja

sápmelaš identitehta nanosmuvvá ja ovdána. Mánáidgárdi lea olu mánáide áidna sadi gos sii gullet

sámegiella beaivválaččat. Danin lea erenomaš dehálaš ahte máná oahppá geavahit sámegiella, vai

sámegiella árrat šaddá vuolggasadiin viidásit giellaoahppamii.

NSR illuda dainna go Bådåddjos leat nu mánga sápmelaš máná ahte lea vuodđu sierra sámegielat

ossodahkii ja NSR diehtá váhemiid jearahan dán. Danin mii ávžžuhat Bådåddjo suohkana láchit

fálaldaga, vai dát dárbu dustejuvvo. NSR oavvvilda lunddolažžan dan, ahte Sámediggi doarju dán barggu.

NSR ávžžuha Sámediggeráđi johtileamos lági mielde bargagoahtit dainna.

Evttohus 7, Áirras Trond Are Anti, NSR/SáB:a sámediggejoavku

Sámegieloahpahusa olggobealde sámegiella hálldašanguovlluid

Oahpahušlága § 6-2 lea sámi vuodđoskuvlla ohppiin olggobealde sámegiella hálldašanguovlluid

vuogitvuohka oazžut oahpahusa sámegielafágas. Oahpahušláhka cealká ahte Departemeanta sáhtta addit

njuolggadusaid molssaeavttu oahpahušhámiide go dákkár oahpahuš eai sáhte fállát iežaset skuvlla

oahpahušbargiin.

NSR- ja NSR/SáB sámediggejoavku oaivvilda ahte lea dárbu kártet ožžot go buot sámi vuodđoskuvllaohppit olggobealde sámi hálddašanguovlluid fálaldaga oahpahusa sámegielfágas. Lea maid dárbu kártet ožžot go sámi oahppit ja sin váhnemat olggobealde hálddašanguovlluid diehtujuohkima ahte ohppiin lea vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámegielfágas. Jos skuvllat eai nagot fállat oahpahusa sámegielfágas sin oahpaheddjiin, de Departemeanta sáhtta dohkkehit molssaeavttu oahpahushámiide nugo gáiddusoahpahusa. Ulbmilin kártemin lea oažžut ovdan ožžot go sámi vuodđoskuvlla ohppit olggobealde sámi hálddašanguovlluin oahpahusa sámegielas.

Dát kárten galgá leat vuodđun diehtit lea go váilevašvuodát sámegielfága oahpahusas olggobealde sámi hálddašanguovlluid. Jos leat váilevašvuodát, de galgá dát kárten leat vuodđun makkár doaibmajiid bidjat johtui deavdit Oahpahuslága vuoigatvuođa ahte buot sámi vuodđoskuvlla ohppit olggobealde sámi hálddašanguovlluin galget oažžot oahpahusa sámegielfágas.

Evttohus 8, Árras Trond Are Anti, NSR/SáB:a sámediggejoavku

Sihkkarastit priváhta sámi mánáidgárddiid fálaldagaid

Ollu sámi mánáidgárddit leat priváhta danne go almmolaš eiseválddit eai leat vuoruhan sámi mánáidgárddiid. Priváhta geain lea beroštupmi leat ásahan priváhta mánáidgárddiid go leat oaidnán árvvu ja dan dehálaš barggu mii dahkkojuvvo sámi mánáidgárddiin sámi mánáid bajasgeassima, sámi giela ja kultuvrra ektui.

Borgemánu 1. b. 2011 rájes galget priváhta mánáidgárddit oažžut uhcimusat 91% maid sullasaš gielddalaš mánáidgárddit ožžot doarjagiin. Dasa lassin sáhttet sámi mánáidgárddit ohcat sierra doarjaga Sámedikkis. Doarjaga ulbmil lea sihkkarastit sámi mánáide mánáidgárdefálaldaga mii lea vuodđuduvvon sámi gillii ja kultuvrii. Sámediggi máksá juolludan doarjagiid gieldda hálddahusa bokte priváhta mánáidgárddiide.

Gidđat 2011 áitojuvvojedje guokte priváhta sámi mánáidgárddit Deanus, mat leat áidna sámi mánáidgárddit Deanus, loahpahit fálaldaga ekonomalaš sivaid geažil. Čájuhuvvui ahte eai lean ožžon ollislaš doarjaga maid galge oažžut.

NSR- ja NSR/SáB sámediggejoavku oaivvilda ahte lea dárbu iskat ahte priváhta sámi mánáidgárddit ožžot juolluduvvon Sámedikki doarjagiid áiggil ja ahte doarjja lea lassin dan 91% doarjagiid maid gielddat mákset priváhta sámi mánáidgárddiide. Lea maid dárbu iskat ahte gielddat meannudit priváhta mánáidgárddiid dásseárvosaččat ekonomalaččat go gieldda mánáidgárddiid. Eará ášši lea oažžut čielggasin ahte rehkenastet go gielddat buot goluid mánáidgárddis dan 91% numo viessogolut el-rávdnji, viessohoaiddárbbálvalusat, bassigolut jna.

NSR- ja NSR/SáB sámediggejoavku oaivvilda ahte Sámedikkis lea erenoamáš ovddasvástádus sihkkarastit sámi mánáidgárddiid. Sámi mánáidgárddit leat dehálaš ásahusat mat sihkkarastet, ovddidit ja sealluhit sámegiela ja –kultuvra.

Evttohus 9, Árras Aili Keskitalo, NSR:a sámediggejoavku

Lassi ságastallanáigi sámegielgeavaheddjiide

Lea mángii cuiggoduvvon sihke Sámedikkeáirasiid bealis ja medias ahte unnán áirasat sámástit Sámedikke sárdnestuolus. Dáinna vugiin ii leat Sámediggi buorre giellaovdagovvan maid galggašii leat. Sámediggi lea olggosoidnit ”dárodiggi” (NRK Sápmi’ čuoččuhusaid mielde).

Maŋemuš digaštalaimet dán geassemánu 2011:ii dievasčoahkkimis, Sámedikki lávdegodde- ja dievasčoahkkimiid ođđa organiserema ášši vuolde. Lea dađibahábut duohta ahte ollu Sámedikkeáirasat eai sámás, muhtimat máhttet gielaset, muhto eai bures doarvái digaštallat, earát ges geavahit dárogiela váikko sáhtaše sámástit.

Sámediggi berre posiitiiva vuogi mielde váikkuhit nu ahte eanet áirasat geavahišgohtet sámegiela sárdnestuolus. Dát sáhtta dahkkot jus lasiha ságastallanáiggi sidjiide geat sámástit sárdnestuolus.

Ságastallanáigi lea vátni parlamentarihkkáriin, nu ahte dát berre leat movttiidahttin. Dáinna ortnega mielde láhčit saji sámegilli ja ságastallanvuohkái mii lea mánga dáfus eambo “indireakta” mii geažuha ja lea bienalaš go dárogiella ja dárogiella ságastallanvuohki.

Dasalassin oazžut posiitiivva bohtosa ahte sámegiella gullo eambo sárdnevuolu, danne go jáhkkimis eambbosat geavahišgohtet sámegiella, ja sii geat válljejit sámegiella ožžot guhkit sárdnevuoru.

Dá lea konkrehta doaibma mii lasiha sámegielageavaheami oasi Sámedikke sárdnevuolu, mii johtilit sáhtta bidjot johtui ja geahččaluvvot.

Evttohus 10, Árras Rolf Johansen, NSR:a sámediggejoavku

Diedáhusaid meannudeapmi Sámediggerádis

Oassin Sámedikki bargovugiid rievdadeamis, leat dál eambo diedáhusat mat galget meannuduvvot lávdegottiin ja dievasčoahkkimis.

Sámedikki bargovugiid maŋemus rievdadeami oktavuodas daddjui ahte ortnegat galget árvvoštallojuvvot dađistaga.

Sámedikki barggus berre leat ulbmil sihkkarastet fátmasteaddji ja geatnegahtti oassálastima politihkalaš proseassain olles Sámedikki politihkalaš birrasis. Diedáhusaid meannudeami oktavuodas, orru dego ahte Sámedikki bargoortnet ja bargovuohki daguha ahte joavkkut ja eaŋkiláirasat eai oaččo doarvái sáni saji ahte beasaše buktit evttohusaid ovdan.

Viidáset orru dego ahte diedáhusat šaddet strategalaš dokumeantan mat eai mielddisbuvvte vuoruhuvvon surggiin eambo doaibmadidolašvuoda.

Doaibmaplánas mii hukse digaštallama diedáhusaid birra, berre leat áigumuš ahte

- Sihkkarastit ahte Sámedikki dievasčoahkkin oazžu vejolašvuoda vuoruhit politihkkasurggiid mat galget biddjot doibmii
- Vuhtiiváldá joavkkuid ja eaŋkiláirasiid ovddasvástádusa váikkuhit politihkkahábmema
- Hábmets buoret dynamihka politihkalaš proseassain
- Lea eambo einnotahti

Bivdit Sámedikki čielggadit ja ovddidit árvalusa dasa movt áššit galget meannuduvvot nu ahte dát dehálaš demokráhtalaš prinsihpat vuhtiiváldojuvvojit.

Evttohus 11, Árras Ann-Mari Thomassen, NSR:a sámediggejoavku

Ambulánsagirdi ásaheapmi Gaska-Hálogalandii

Gaska- Hálogalandda guovllus, masa gullet Lofuohta, Ofuohta, Lulli- Romsa ja Viestterálas, orrot sulli 120 000 olbmo. Guovllus ii leat doarvái buorre helikopterfálaldat dalle go áigi lea heaggadehálaš ášši. Ambulánsagirdifálaldat ferte sáhttit geasehit doavtterspesialistaid dohko gos lea hehti ja gos áigi lea heaggadehálaš dasa mii guoská eallá go buohcci dahje sáhtta go hehttet guhkit áiggi divššu buohccis. Buohcciviesuid organiseren lea mielddisbuktán ahte buohccidikšunfálaldagat leat biddjon guovddáš buohcciviesuide. Dát mielddisbuktá ahte buohccit sáhttet šaddat guhkás mátkkoštit buohcciviesuide ja eará dálkkodanbáikkiide.

Dálki maiddái rievddada dán guovllus. Jus ambulánsagirdi gávdnošii Gaska- Hálogalanddas, de eai livčce guovllu olbmot nu hearakit, ja dálkkis ii livčce nu ollu dadjumuš go odne, gos helikopterat leat báikáduvvon stuora gávpoigiidda. Váldoulbmil helikopteriin lea ahte doavttir olle buohcci lusa nu jođánit go vejolaš. Dát gáđju heakka.

Odne lea beare guhkes girdináigi lagamus ambulánsagirdibásii olbmuide geat orrot Gaska- Hålogalánda. Lea dárbbašlaš ásaht ambulánsagirdibása gaskal Bådádjo ja Romssa vai olbmot Gaska- Hålogalánda ožžot seamma buori fáldadaga go riikka ássit muđui.

NSR sámediggejoavku bivdá Sámediggeráđi guorahallat ášši dearvvašvuodaieiseválddiiguin. Ráđdehus ferte stáhtabušehta bokte várret ruđa ambulánsagirdibásii Gaska- Hålogalándii buoremussan guovllu olbmuide.

Evttohus 12, Árras Ann-Mari Thomassen, NSR:a sámediggejoavku

Boazocagganáidi Sáltoduoddaris

NSR sámediggejoavku lea duhtavaš dasa ahte Ruovdemáđiidoaimmahat lea ceggen boazocagganáiddi Sáltoduoddarii. Boazovuojuhállan váttisvuodát eai almmatge noga dušše njealje kilomehtera guhkkosaš áiddiin mii manná Nordlándaruovdemáđiid guora Sáltoduoddaris. Vai elliid tragediijat nogašedje, ferte áiddi cegget viidasut 22 km davás Luonosvákkis Rusanessii. Dán gaskkas leat dáhpáhuvvan stuorámus boazotragediijat daid mañimus dálvviid. Lea dehálaš ahte boazoáidi viiddiduvvo juo boahhte dálvá. Plánaid ferte danin bidjat dalán johtui jus dás galggaš šaddat mihkkige.

NSR sámediggejoavku diehtá ahte Ruovdemáđiidoaimmahat lea ožžon 60 miljon ruvnnu stáhtabušehtas fuođđovuojuhállanváltisvuhtii ja danin fertejit leat buorit vejolašvuodát olahit politihkalaš áigumušaid geahpedit fuođđovuojuhállamiid Sáltoduoddaris.

NSR sámediggejoavku gáibida ahte sámediggeráđđi váldá boazotragediija váttisvuoda duodas. Sámediggeráđđi berre gulahallagoahtit Ruovdemáđiidoaimmahagain ja Johtolatdepartemeanttain ja viidasut gáibidit boazocagganáiddi viiddideami. Boazodoallu Sáltoduoddaris lea gillán stuorra ekonomalaš vahágin. Dilli lea dagahan gierdameahttun psykalaš ja fysalaš váttuid sihke boazodolliide, togabargiide ja togamátkkošteddjiide.

Evttohus 13, Árras Olof Anders Kuhmunen, NSR:a sámediggejoavku

Julevsáme vahkko

Julevsáme vahkko – Julevsámi vahkku lea okta dain moatti julevsámi dáhpáhusein gos leat giella-, kultur- ja valástallandoaimmat. Doaimmat čohkkejit julevsápmelaččaid rastá suohkan-, fylka- ja riikkarájiid. Sihke mánát, nuorat, váhnemat ja áhku ja ádját čeahkkanit kultuvrralaš somás buđaldemiide. Doppe leat sihke árbevirolaš doaimmat nugo julevsámi duodji, giella, valástallan ja biebmoárbevierut, ja ođđaáigasaš kulturdoaimmat nugo koarttaid ráhkadeapmi ja filmbabuvttadeapmi.

NSR sámediggejoavku evttoha ahte Julevsáme vahkko sihkarastojuvvo bistevas ruhtademiin Sámedikki bušehtas seamma ládje go eará sámi kultuvrralaš dáhpáhusat Sámis.

Evttohus 14, Árras Kirsti Guvsám, NSR:a sámediggejoavku

Doaimmaplána solidaritehta várás álgoálbmogiiiguin ja álgoálbmotguovlluiguin

Álgoálbmogat miehtá máilmmi rahčēt iežaset vuoigatvuodaid ovddas, earret eará iežaset eatnamiid ovddas ja maiddá mánggariikkalaš fitnodagaid vuostá mat geahččalit geavahit sin eatnamiid.

Okta ovdamearka lea Mapuche-indiánaid rahčamušat Chiles. Konflikta sin ja stuoraservodaga gaskkas lea juste dakkár riidu mánggariikkalaš fitnodagaid vuostá, ja rahčamuš oažžut vuoigatvuodaid iežaset guovlluide. Das čuovvu maiddá veahkaválddalašvuotta, friddjavuodavealaheapmi ja váilevaš árvvusatnin álgoálbmogiin ja sin árbevieruin.

Eará ovdamearka lea Statoila searvan bihkkasáttoolju roggamis Canadas. Dat lea stuora nággovuloš energiijagáldu danne go das leat hirbmat negatiiva birasváikkuset eatnamiidda ja olbmuide.

NSR oaivilda ahte Sámediggi ferte geahčadišgoahtit dáid čuolmmaid miehtá máilmmi, sihke danne go mii galgat čajehit solidaritehta eará álgoálbmogiidda ja lundui, muhto maiddá danne go norgga fitnodagain muhtumin lea dehálaš rolla dain oktavuodain.

NSR háliida ahte Sámediggi galgá garrasit hoahpuhit norgga eiseválddiid, ja maiddá leat mielde čalmmustahttimiin dan.

Danne mii evttohit ahte Sámediggi galgá ráhkadit doaibmaplána solidaritehta várás álgoálbmogiguin ja álgoálbmotguovlluiguin. Das sáhtta ovdamearkka dihtii boahit ovdan mo gaskavuohta galgá leat norgga eiseválddiid politihkkii dan suorggis, mo gaskavuohta galgá leat norgga fitnodagaide. Dat sáhtta maid dadjat juoga min rolla birra ON-vuogádagas ja váikkuhanvejolašvuodaid birra ON-vuogádagas. Lea maid guoskevaš árvoštallat sámi váikkuheami Stáhta olgoriikka penšunfondii.

Dievasčoahkkinjođihangoddi árvalus

- Ođđa áššit 9-10 sáddejuvvojit dievasčoahkkinjođihangoddi meannudeapmái ja ođđa áššit 1-8 ja 11-14 sáddejuvvojit Sámediggeráđđái meannudeapmái.

III Jienasteapmi

39 áirasis ledje 28 čoahkis. Jienasteapmi dahkkojuvvui čuovvovaš vuogi mielde:

- Dievasčoahkkinjođihangotti árvalus mearriduvvui ovttajienalaččat.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhavuorolistu ja replihkat

	Sáhavuorru	Replihka
1	Toril Bakken Kåven	
2	Toril Bakken Kåven	Anne Helene Moeng Saari
	Toril Bakken Kåven	
3	Monica Dervo	Ida Marie Bransfjell
	Monica Dervo	
	Jørn Are Gaski	
4	Elin K. Henriksen	Mariann Wollmann Magga
		Anne Helene Moeng Saari
	Elin K. Henriksen	
5	Elin K. Henriksen	Inga-Lill Sundset
6	Åge Nordkild	Inga-Lill Sundset
	Åge Nordkild	
7	Trond Are Anti	Hilde Anita Nyvoll
		Ragnhild Melleby Aslaksen
		Rolf Johansen
		Marie Therese Nordsletta Aslaksen
	Trond Are Anti	
8	Aili Keskitalo	Silje Karine Muotka
		Trond Are Anti
		Monica Dervo
	Aili Keskitalo	
9	Trond Are Anti	Silje Karine Muotka
		Jørn Are Gaski
		Geir Tommy Pedersen
	Trond Are Anti	
10	Anne-Marit Eira	
11	Rolf Johansen	Jørn Are Gaski
	Rolf Johansen	
12	Geir Tommy Pedersen	

13	Per Andersen Bæhr	Rolf Johansen
14	Ann-Mari Thomassen	
15	Geir Johnsen	
16	Ann-Mari Thomassen	Ida Marie Bransfjell
17	Jarle Jonassen	
18	Mariann Wollmann Magga	Ann-Mari Thomassen
	Mariann Wollmann Magga	
19	Olof Anders Kuhmunen	Kirsti Guvsám
20	Kirsti Guvsám	Sten Erling Jønsson
	Kirsti Guvsám	

VI Sámedikki mearrádus

- Ođđa áššit 9-10 sáddejuvvojit dievasčoahkkinjodihangoddái meannudeapmái ja ođđa áššit 1-8 ja 11-14 sáddejuvvojit Sámediggeráddái meannudeapmái.

Ášši meannudeapmi loahpahuuvui 21.09.11 dii. 18.30.

Ášši/Sak DC 034/11**Sámedikki dieđáhus oahpahusa ja ohpu birra**Arkiivaáššennr..
10/248006 / 25 - 58

Meannudeamit

Politiikalaš dássi	Beaivi	Áššennr.
Sámediggeráđđi	23.08.11	SR 088/11
Sámedikki dievasčoahkkin	21.09.11	DC 034/11

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 21.09.11 dii. 18.30.

I Mildosat

Nr.	Beaivi	Geas/Geasa	Namahus

1. ÁLGGAHUS**1.1 Duogáš dieđáhussii**

Norgga Samediggi ii leat dan rájes go diggi ásahuvvui 1989:s vel ovddidan bajemusdási ulbmiliid oktilas sámi oahpahuspolitiikkii. Dáinna oahpahusdieđáhusain áigu Sámediggi lávket lávkki ovddos ollislaš sámi oahpahuspolitiikka hábmemis, ovddemustá danin go oahpahuspolitiikka mearkkaša hui ollu sámi servodahkii ja servodat-ja gealbohuksemii sihke dál ja boahttevuodas. Dasa lassin leat oahpahas ja oahpaheamis čanastagat eará dehálaš politiikalaš surggiide; mat leat suorggit nugo árbedieđuid áimmahuššan ja nannen, ealáhusovddideapmi, innovašuvdna ja barggaheaddjihoidu, dearvvasvuoda-ja sosialáššit, fuolahusáššit, ássangažaldagat, guovlopolitiikka ja internašunála-ja eamiálbmotriekti. Lea hui dárbu oaidnit servodatsurggiid iešguđet beliid oktavuodas. Nannoseamos huksengeadggat maid ala hukset buori ja bissovaš servodatovdáneami, lea dat go min mánát ja nuorat besset háhkat gelbbolašvuoda mainna ovddidit ealáhusaid, nannejit máhtolašvuoda ja ovdánahttet servodaga iežaset eavttuid vuodul. Go lea vuosttaš geardi go Sámidiggi ráhkada dákkár bajitdási dieđáhusa mii guoská oahpaheapmái ja oahpahussii, de mearkkaša dat ahte dieđáhus ferte sistisdoallat muhtun prinsihpalaš čielggademiid, earenoamážit dan ektui mii lea Sámedikki rolla.

Sámediggi lea guhkit áiggi juo gullan álbmogis ahte mii galggašeimmet vuoruhit oahpahuspolitiikalaš barggu sámediggi. Danin ferte ge geahččat Sámedikki barggu ráhkadit dieđáhusa oahpaheami ja oahpahusa birra dien servodatgáibádusa olis.

Skuvla lea min deháleamos servodatinstitušuvdna. Dat lea čanastuvon vássán áiggiide ja galgá ráhkkanahhtit min boahttevuhtii. Skuvla ja oahpaheaddji gaskkustit máhtu, kultuvrra ja árvvuid sohkaolvas sohkaolvvii. Máhttu lea servodaga nannoseamos árja. Danin lea ge skuvlla ja oahpahusa nannen hui ollu mearrideaddjin dasa go galgá sámi servodaga ovdánahttit sámi álbmoga iežas višuvnnaid, vuoruhemiid ja eavttuid vuodul.

Oahpahusdieđáhusa vuolggabáiki lea sámi oahppi ja fidnooahppi beaivválaš dilli, dat čilge movt dilli lea ja geassá oidnosii hástalusaid mat deaividit sámi ohppiid ja fidnoohppiid beaivválaččat. Oppalaččat lea Sámedikkis dakkár ádejupmi ahte sámi oahppit loktet bures áiggi skuvllas. Liikká lea duohtavuodas dat nubbe bealli ahte sámi ohppiin leat ollu hástalusat beaivválaš dilis skuvllas. Muhtun dain hástalusain vulget njuolgut das go oahppis lea sámi duogáš. Sámi mánáid givssidit danin go sis lea sámi duogáš. Sámedikki mielas lea dat hui duođalaš ášši, ja danin diggi hálida viidát servodatságastallama sámi mánáid ja nuoraid bajásšaddandili birra Norggas, máiddái dan birra go sámi mánát ja nuorat vealahuvvojit. Liikká leat ollu sámi mánát ja nuorat mat bures áktejit ja árvvusatnet iežaset identitehta, ja servet sámi kultuvrra ovddidanbargguide iežaset vuogi mielde, earet eará kultuvrralaš deaivvademiiin, dáidagiin, girjjálašvuodain, filmmain, festiválain ja politihkalaš bargguin.

Sámi servodat ja politihkalaš ášahus Sámediggi dohkkehit ahte sámi oahppit leat min servodaga dehálemos riggodat. Sámedikki oahpahuspolitihka čalmmustahttin lea mávssolaš ii dušše danin ahte sihkkarastit ahte ohppiid rievttit doalahuvvojit, muhto maiddái danin vai sihkkarastit sámi servodahkii buot lágán gelbbolašvuoda maid min servodat ja institušuvnnat dárbbasit. Sámegeilmáhttu ja dat ahte oažžut oahpu sámi kultuvrras lea dehálaš sihke oahppái alces ja maiddái sámi servodahkii. Dat rahpá ollu vejolašvuodaid go mañit áiggis galgá välljet barggu.

Dáinna dieđáhusain áigu Sámediggi čalmmustahttit oahpahuspolitihkalaš hástalusaid ja prinsihpalaš beliid mat gusket Sámedikki rollii oahpahuspolitihkas. Ulbmil dieđáhusain lea hábmegoahtit bajitdási politihka oahpahussuorggis. Go dá lea vuosttaš dieđáhus mii gieđahallá Sámedikki oahpahuspolitihka ollislaš oktavuodas, de lea dárbu čielggadit muhtun prinsihpalaš gažaldagaid, nugo mat dan movt sáhtttá sihkkarastit sámi oahppi rievtti oažžut oahpu sámegeilas ja sámegeillií našuvnnalaččat. Leat ollu buorit bealit sámi oahpahusas, maidda hárve giddejit fuomášumi mediain. Dieđáhus galgá maid čuvget sámi oahpahuspolitihka buriid ovdánanbeliid. Dan viidodaga siste mii dákkár sámediggedieđáhusas lea, lea unnán vejolašvuodta gieđahallat eaŋkiláššiid vuđolaččat dahje digaštallat dohkálaš vugiin čuolmmaid mat dagahit váttisvuodaid. Danin ferte vuordit ahte Sámediggeráđđi čuovvola sámediggedieđáhusa sierra doaimmaiguin searválaga institušuvnnaiguin maiguin lea lunddolaš ovttasbargat.

Dieđáhus suokkarda makkár rolla ja politihkalaš váldi Sámedikkis lea ja galggašii leat oahpposuorggis, nugo sámiid álbmotválljejuvvon ášahusas. Dat suokkarda galgá go Sámediggi leat politihka vuolgaheaddji, gulahallanbeallelaš, bearráigeahččanásahus, galgá go leat čielga hálddašaneiseváldi dahje doarjaortnegiid hálddašeaddji, dahje galgá go Sámedikki doaibmá viiddiduvvot nu viidát ahte diggi maid doaibmagoahtá skuvlaoamasteaddjin.

Sámediggi ferte dárkileappot digaštallat iežas oktavuoda fylkasuohkaniidda, suohkaniidda ja eará almmolaš ja priváhta ášahusaide oahpposuorggis. Váldogažaldat lea movt ovddasvástádusa jierpmálaččat sáhtášii juohkit vai sihkkarastá daid oahpahuspolitihkalaš ulbmiliid mat Sámedikkis leat. Dasa lassin lea oktavuodta ja gulahallan guovddáš eiseválddiiguin mearrideaddjin dasa ahte doallá go Norga iežas álbmotrievttalaš geatnegasvuodaid mat gusket sámi mánáide ja nuoraide, ja sámi álbmogii ollislaččat.

1.2 Sámi skuvlahistorjá

Sámi skuvlahistorjá lea historjá sámi ohppiid deaivvadeami birra skuvllain mas sii eai ipmirdan bálo maidege dahje eai maidege. Dat lea vábnemiid váinvádasaid historjá, go šadde 7-jahkásaš mánáid sáddet amas dillái, ja dat lea oahpabeddiid historjá geain ii lean seamma giella go mánáin. Dat lea maid historjá mii muitala sámi oahpabeddiid, vábnemiid, ohppiid ja politihkeáriid rahčamušaid oažžut dakkár skuvlla man vuoddu lea ohppiid giella ja kultuvra. Dat lea historjá dan birra movt eiseválddit čuodenare jagi geavahedje skuvlla luohatabuhttit sámegeila ja sámi kultuvrra ja movt dál skuvla galgá leat mielde ealáskabhtit fas sámegeila ja kultuvrra dáruiduvvon guovlluin. Ja ollu, ollu eambo..

- Ovdasátni, Sámi skuvlahistorjá 1 / Saemien skuvle-vaajese 1/ Samiske skolehistorie 1

Sámi skuvlahistorjjas leat ollu vuostálasvuodas. Čada historjja leat leamaš ollu dramáhtalaš nuppástusat skuvlavuogádagas. Álggos lei skuvla mišunearaid bargoneavvu, ja de nuppástuvai ja šattai politihkalaš veahkkeneavvun assimileremis ja dál lea rievdan ja šaddan báikin gos giela ovddidit ja kultuvrra gaskkustit. Dat lea ollu háviid ja bahčavuoda historjá, muhto maiddái historjá masa dađistaga leat čállán smávva ja stuorit oahpahuspolitihkalaš vuottuid – mat leamaš dehálaččat sámi servodahkii ja sámi oahppái. Sámi

oahpahuspolitihka bargguin viidáseappot galgá sámi skuvlahistorjá leat dehálaš duogáš, earet eará go galgat hábmet ulbmiliid ja oahpahusa sisdoalu.

1.3 Sisdoallu ja ráddjen

Sámediggediedáhus fátmmasta viidát ja guoskkahallá eanas áššiid mat gusket sámi bajášsaddamii ja oahpahussii. Dat mielddisbuktá diehttelas ahte šaddá ráddjet, go ii leat vejolaš suokkardit eaŋkilváttisvuodaid dahje áššiid mat leat váttisvuohtan čuolbmašuvvan muhtun surggiin oahpahuspolitihkas. Diedáhus lea čállojuvvon nu ahte čuvge oahpahuspolitihka bajitdási čuolmmaid ja árvvoštallá daid. Dat dahkko danin go lea dárbu čielggadit diekkár čuolbmašuvvan diliid vai Sámediggi buorebut sáhtá meannudit dán politihkkasuorggi eaŋkiláššiid.

Politihkalaš áššit mat gullet oahpahussuorgái, sáhttet leat máŋgga hámis, dađi mielde makkár geográfalaš guvlui dat gullet; omd. lea go oahppi dahje fidnooahppi sámegeielat vai ii, leat go sus sámegeielat váhnemat dahje biras, ássá go sámegeiela hálddašanguovllus vai dan olggobealde, vázzá go sámegeiel luohkás vai ii, lea go guhkes vai oanehaš mátki skuvlii dahje oahpahusbáikái jna. Oanehaččat dadjat; sámi oahppi ja fidnooahppi beaivválaš skuvladiid mii lea dán diedáhusa vuolggabáiki, lea hui máŋggalágan. Leat ollu faktorat mat váikkuhit juohke oahppi beaivválaš skuvlavásahusaide, dakkár diŋggat maid oahppi ieš hui unnán sáhtá stivret. Eanas dat leat dakkár áššit nugo oahpahusa rámma mii lea mearriduvvon lágain ja láhkaásahusain, suohkaniid ja fylkasuohkaniid politihkalaš ja hálddahaslaš mearrádušat mat gusket skuvllaide ja daid fáldagaide, ja makkár ovttasbargu lea fidnodagaiguin gos fidnooahppit galget oažžut oahpu. Sámediggi oaivvilda ahte sámi ohppiin leat earenoamáš hástalusat mat galggaše oažžut stuorát beroštumi ja saji sámedipolitihkalaš ságastallamiin. Danin lea ge Sámedikki oahpahusdiedáhus dehálaš vuodđodokumeanta go galgá bargat viidáseappot daid áššiiguin mat leat čuolbmašuvvan sámi oahpahuspolitihkas.

Diedáhusas gieđahallat dušše vuodđooahpaheami (vuodđoskuvlla ja joatkkaohpahusa) ja rávisolbmuid oahpahusa. Jagi 2012 mielde galgá ilbmat sierra diedáhus mii gieđahallá mánáidgárddiid. Sámedikki nannensurggiide gullá maid sámi alitdási oahppu ja dutkan. Eat gieđahala daid surggiid ge jur njuolgut dán diedáhusas, muhto mii oaidnit diehttelas ahte dat mii vuodđoskuvladási oahpaheamis čuolbmašuvvá, čatnasa dávjá sámi dutkamii ja alitdási ohppui. Danin Sámediggi dáhttu gieđahallat oahpahusdiedáhusa olles eallináiggi oahppama oktavuodas, ja nu ráhkadit čanastagaid daid eará politihkkasurggiide.

Sámediggi áigu almmuhit sierra gielladiedáhusa 2012 čavčča. Dan diedáhusas galgat suokkardit Sámedikki giellapolitihka bajitdási hástalusaid ja ulbmiliid oppalaš dásis.

1.4 Diedáhusa gárvvisteami mannolat

Sámediggeráđđi ovddiidii oahpaheami ja oahpahusa čielggadeami geassemánu 2011 dievasčoahkkimii. Dalle čilgejuvvui mii lea duogáš dán diedáhussii, ja čujuhuvvui muhtun hástalusaid maid sámediggeráđđi dáhttu digaštallat diedáhusas. Dievasčoahkkima ságastallan lei láiddesteaddjin dasa makkár gažaldagaide galgá bidjat eanemus deattu diedáhusas.

Diedáhusa bargguid birra lea čállojuvvon Sámedikki ruovttusiiddus, gos leat bivdán berošteddjiin oaiviliid ja bidjat daid deike: oahppu@samediggi.no. Dát diehtu lei maid biddjojuvvon sosiála mediaide Facebookii ja Twitterii. Dasa lassin leat čállojuvvon áviisačállosat ja neahttaartihkkalat oahpahusdiedáhusbarggu birra.

Leat čadahuvvon jearahallamat skuvlaoamasteddjiiguin, oahpaheddjiiguin ja váhnemiiguin lulli, - julev- ja davvisámi guovlluin. Informánttat välljejuvvo veaháš gos ge. Jearahallamiid leat čadahan sihke sámegeiela hálddašanguovllus ja dan olggobealde, ja sihke smávit ja stuorát báikkiin (gávpotsuohkaniin). Dieđuid čohkken informánttain lei hui ávkálaš diedáhusbargui. Dán barggus eat leat jearahallan ohppiid. Diedáhus hukse Nordlandsforskning loahppaárvoštallamiidda ohppiidiskadeamis maid čadahii oassin Máhttolokten-sámi árvvoštallamis. Lea dárbu bargat vel buorebut searválaga sihke Sámedikki Nuoraidpolitihkalaš lávdegottiin ja sámi ohppiiguin go galget ráhkaduvvot sámedipolitihkalaš doaibmaplánat oahpahussii ja oahpaheapmái, go dan maid leat dahkan dán Sámediggediedáhusa barggus.

Diedáhus lei faddán sámediggeráđi álbmotčoahkkimiin mat lágiduvvo ráđđečoahkkimiid oktavuodas Guovdageainnus 26.04 ja Ráureviikkas 22.06.11. Ájluovttas Divttasvuonas lágiduvvui 20.06.11sierra

álbmotčoahkkin dieđáhusa birra. Álbmotčoahkkimiin ledje oasseváldin joatkkaskuvllaid nuorat ja sámi nuorat mat barget ovdaskuvlaoahpaheaddjin ja oahpaheaddjin. Álbmotčoahkkimiin leat ožžon mánggalágan dieđuid ja oaiviliid. Eanas áššit gusket dihto doaimmaide maid sihke sámi nuorat ja rávisolbmot dáhtoše Sámedikki ásaht, oassin ollislaš oahpahaspolitihka ovddideamis. Sámediggeráđi árvvoštallama mielde leat ollu dain evttohusain dakkárat maid sáhtášii bidjat sierra doaimman go maŋitaiggis ráhkadit oahpaheapmái ja oahpahussii doaimmaplánaid.

Maiddái Sámedikki iežas mearrádušat ja čielggadeamit leamaš ávkkálaččat dieđáhusa vuodđoávnnsin. Bargadettiin dieđáhusain leat maid geahčadan našuvnnalaš láidestemiid, statistihkaid ja árvvoštallanraporttaid. Leat ollu almmolaš čielggadeamit, statistihkat, dutkanproševttat ja árvvoštallamat main leat ávkkálaš dieđut maid dákkár dieđáhusbarggus sáhtta atnit veahkkin. Buot dieid eat sáhte giedahallat dieđáhusas, vai ii šatta menddo guhkki. Muhto loahpas dieđáhusa gávdná listtu mas oaidná Norgga Almmolaš Čielggadusaid ja Stuoradiggedieđáhusaid mat leat áigeuvodilat dán dieđáhusa ektui.

1.5 Definišuvnnat

Lea dárbu čielggadit muhtun fáhtehusaid ja doahpagiid maid olu geavahit dán dieđáhusas, vai oažžut seamma ipmárdusa das mas lea sáhka. Sihke oahpahaslágas, Máhttolokten (LK06) oahppoplánabuktosiin, ja Máhttolokten - sámi (LK06-S) oahppoplánabuktosiin gávdnojit fáhtehusat ja doahpagat maid sáhtta dulkot iešguđetládje. Danin lea ge dehálaš čilgestit movt Sámediggi ipmirda daid.

Internašunála konvenšuvnnain ja Eamiálbmotjulggaštusas geavahit fáhtehusa education sihke vuodđoahpahusa ja alitoahpahusa dáfus, ja dat fáhtehus lea dávjá jorgaluvvon oahpahussan. ILO-konvenšuvdna nr. 169 geavaha dasa lassin fáhtehusa vocational training, mii lea jorgaluvvon fidnoahpahussan. Norgga oahpahasláhka guoská vuodđoskuvlii, joatkkaohpahussii ja rávisolbmuid oahpahussii. Maŋgel go LK06 váldjuvvui atnui, de leat geavahišgohtán doahpaga vuodđoahpahas, mii fáttmasta sihke vuodđoskuvlla ja joatkkaohpahusa. Joatkkaohpahas lea lágiduvvon studerenráhkkanahhti ja fidnofágalaš oahppoprográmmain, ja oahpahaslágas lea sáhka joatkkaohpahusa oahppoprográmmain. Oahpahas, oahppu ja oahpaheapmi leat synonymat, muhto dávjá geavahuvvo oahpaheapmi go lea sáhka vuodđoahpaheamis (vuodđoskuvla ja joatkkaohpahas) ja rávisolbmuid oahpaheamis, ja oahpahas dahje oahppu sátni geavahuvvo fas go lea sáhka alitdási oahpus. Dán dieđáhusas geavahuvvo oahpahas-sátni bajitdási doaban nu ahte gokčá sihke oahpaheami, oahpu ja oahpahusa. Go geavahuvvo oahpaheapmi, de oaivilduvvo dat oahpaheapmi mii dáhpáhuvvá vuodđoskuvllas ja joatkkaohpahasas, ja dasa gullá sihke studerenráhkkanahhti ja fidnofágalaš oahpahas, ja rávisolbmuid oahpaheapmi.

Sámi guovlu: Sámi guovlun gohčoduvvojit dat suohkanat mat gullet sámegeiela hálddašanguvlui (Sámelága § 3-1). Hálddašanguvlui gullet dál dát ovcci suohkana: Kárášjohka, Guovdageaidnu, Unjárga, Porsáŋgu, Deatnu, Gáivuotna, Divttasvuotna, Loabát ja Snåase.

”Sámi skuvla” lea oassi oktasaš skuvllas ja sisttisdoallá skuvlla dahje joavkku mii čuovvu Máhttolokten - sámi (LK06-S:31) oahppoplánabuktosa.

Sámi skuvla galgá hukset ja áimmahuššat ohppiid duogáža girjáiuvuoda ja dat galgá dahkkot oahppi eavttuid mielde. Sámi skuvla galgá maid láchit dili nu ahte oahppit ožžot buorreuvuoda dáfus dohkálaš oahpahas man vuodđun lea sámegeiella, sámi kultuvra ja eallindilli (LK06-S:31).

Ollu sámi skuvllat leat našunála mihtuid ektui oalle unnit. Giliskuvllain leat guokte dahje eanet jahkeceahki seamma luohkás. Skuvllat leat dávjá giliservodagaid náhečoalli, ja dain lea dehálaš doaimma sámegeiela, kultuvrra ja árbedieđuid áimmahuššamis ja viidasit fievrredeamis.

Sámi oahppis lea riekti oažžut oahpahas sámegeilli dahje sámegeielas, sámi oahppi lea maid oahppi geasa oahpahas Máhttolokten - sámi (LK06-S) oahppoplánaid mielde. Dat guoská buot sámegeielaide mat geavahuvvojit Norggas; namalassii nuortalaš, - davvi, - bihtán, - julev- ja lullisámegeilli. Dábálaččat namuhuvvojit almmolaš dokumeanttain dušše dat golbma geiela davvi, - julev- ja lullisámegeiella maid eanemus olbmot hupmet. Ferte earenoamážit fuomášahttit ahte go Sámediggi hábmegohtá konkrehtalaš oahpahaspolitihkalaš doaimmaid, de dain galgá ábaida čalmustahttit bihtán- ja nuortalašgeielaide. Go

dieđáhusas čállojuvvo sámegeiella, de dat guoská buot sámegeielaide, jus ii čujuhuvva guđege gillii earenoamážit.

Sámi oahppin sáhtta viiddis ipmárdusain gohčodit buot ohppiid sámegeiela hálddašanguovllus, beroškeahhtá čearddalaš gullevašvuodas ja gielladuogázis.

2. RÁMMAT JA DÁLÁ HÁLDDAŠEAPMI OAHPAHUSSUORGGIS

2.1 Sámi skuvlla árvovuodđu

Norgga vuodđoskuvla lea huksejuvvon dan vuodđoipmárdussii ahte skuvla galgá leat fágalaččat mánggabéalát. Oahpahuslága ulbmilparagrafa hukse maid dien viiddis árvovuodđui. Skuvllas galget nannet historijálaš ja kultuvrralaš ipmárdusa ja čanastaga, oahppat mánggakultuvrralašvuoda birra, ovddidit demokratiija ja dásseárvvu ja maiddái oahppat dieđalaš jurddašeami. Oahppit galget beassat hutkáivuoda iluin ovddidit, oahppat atnit beroštumi ja dutkanhálu. Oahppit galget maid oahppat kritihkalaččat jurddašit ja doaimmat etihkalaččat ja birra árvvusatnemiin (geahča oahpahuslága § 1-1). Lea maid vuodđoprinsihppa Norgga skuvllas ahte oahpaheapmi galgá heivehuvvot oahppi návccaide ja eavttuide (gč. oahpl. § 1-3). Norgga skuvllat, nu maiddái sámi skuvllat, galget leat vuodustuvvon árvvuide nugo dásseárvui ja galget oahppat dohkkehit ahte olbmot leat iešguđetláganat. Diet vuodđoipmárdus lea čilgejuvvon oahppoplánain, earenoamážit oppalaš oasis.

Sáhtta go dasto earuhit dáru ja sámi skuvllaid árvovuodu? Sámi skuvllaid árvovuodđu lea gal álgogeahčasteamis seammalágan go dáru skuvllaid. Sámi árvvut ja sámi oahpahanfilosofiija lea oppalaččat hui čihkosis oahppoplánain, muhto oahppoplánat ja oahpahanprinsihpat galggaše speadjalastit oahpahusa sámi árvvuid. Sámi skuvladutkamiin oaidnit ahte gávdnojit ollu vejolašvuodas movt sáhtta nannet oahpahusa sámi sisdoalu, ovdamearkkadihte geavahit árbevirolaš sámi lohkanmálliid matematihkas, vai dat buorebut čatnasa kultuvrii (Ylva Jannok Nutti, 2010), ja mánáidgárddiin ja skuvllain čalmmustahttit buorebut sámi bajásgeassinárvvuid (Balto 2003 ja earát). Sámi skuvllas ja oahpahusas lea guovddáš sadji sámi servodaga ovddideamis, ja Sámediggi guorrasa daid bajitdási rávvagiidda maid sámi skuvladutkit lea buktán, mat gusket sámi skuvlla sámi sisdollui.

Gažaldahkan lea movt sámepolitihkka sáhtta váikkuhit sámi mánáid, nuoraid ja rávisolbmuid oahpaheami árvovuodđui, dahje sáhtta go oppalohkáid dasa váikkuhit. Sámedikki rolla otná dilis lea ahte diggi mearrida oahppoplánaid, mii sáhttit juogo ráhkadit oahppoplánaid dahje váikkuhit oahppoplánaid sisdollui maid guovddáš eiseválddit mearridit.

Sámedikkis nugo sápmelaččaid álbmotválljejuvvon ásašusas lea maid sadji digaštallamiin mat gusket sámi skuvllaid árvovuodu ovddideapmái. Sámediggi báidná árvogažaldagaid fágalaš doaimmaid bokte, nugo ovdamearkkadihte oahppoplánaid mearrideamis, oahpponeavvoproševttaid válljemis ja politihkalaš doaimmain

Sámi oahppi ja oahpaheaddji leat čađahan ollu ođastusaid. Máhttolokten - sámi oahppoplánaid váldoprinsihppa, nugo dat lea čállojuvvon sámi oahppoplakáhttii, lea ahte sámi skuvla ja oahppofidnodat galgá láchit dili nu ahte oahppi/fidnooahppi oázžu kvalitehta dáfus buori oahpahusa, mii lea vuodđuduvvon sámegeiellii, sámi kultuvrii ja servodateallimii. Sámedikki ulbmil oahpahaspolitihkain lea doarjut dien vuodđojurdaga.

Našunála oahpahaspolitihka váldoprinsihppa lea ahte oahppit galget dovdat oadjebasvuoda sihke skuvllas ja iežaset beaivválaš eallimis minddár. Dat guoská maid sámi skuvlii. Oahpahuslágas leat dasa čielga láidesteamit 9a. kapihttalas, mii lea ohppiid skuvlabirrasa birra. § 9a-3 čuodjá ná: Skuvla galgá ángirrit ja systemáhtalaččat bargat ovddidit buori psykologalaš birrasa, dakkára gos juohke oahppi dovda oadjebasvuoda ja sosiálalaš gullevašvuoda. Ja daddjo vel earet eará ahte skuvllaid galgá láchit ja jodihit nu ahte vuhtiiváldá ohppiid oadjebasvuoda, dearvvašvuoda ja oahppama. Lea skuvlajodiheddji ovddasvástáduš bearráigeahččat ahte ohppiin lea buorre fysalaš ja psykososiálalaš oahppanbiras skuvllas. Oahpahuslágas leat maid čielga láidesteamit dasa movt oahppái galgá láchit dili ja vejolašvuodaid beassat ieš ovdánit iežas eavttuid mielde.

Skuvlla ja ruovttu lagas ovttasbargu lea mielde ásaheamen oadjebas birrasa mánáide ja nuoraide. Oahppi dárbbasa dovdat dakkár searvevuhtii gullevašvuoda gos dohkkehít ja áktejit mánggabealátvuoda, ja oadjebas identitehta duddjo oadjebas dili. Sámi oahppit galget rámiin diehtit makkár duogáži gullet. Skuvla galgá ovddidit mánggakultuvrralaš ipmárdusa ja áimmahuššat ja nannet ohppiid identitehta ja nu váikkuhit dasa ahte oahppi oázžu buori iešdovddu ja buori dovddu iežas kultuvrii. Das lea sáhka ovdamearkkadihte das ahte dohkkehít ja áktet iežas duogáža. Orro leamen nu ahte lea juo almmolaččat dohkkehuvvon ahte sámi kultuvrra galgá beassat atnit bilkun, ja dat dagaha dorvvohisvuoda ohppiide geain lea sámi duogáš.

Sámediggi lea sápmelaččaid álbmotválljejuvvon ásahus. Sámi álbmoga álbmotválljejuvvon ásahussan galgá Sámediggi jođihit doaimmas oahpahussuorggis nu ahte dat lea vuodđuduvvon sámi árvvuide ja bajitdási sámepolitiikkalaš prinsihpaide mat gusket sámi iešmearrideapmái ja sápmelaččaid riikkaidgaskasaš ovttasbargui. Mii dieid fáhtehusaid duohta sisdoallu galgá leat, dan ferte mearridit iešguđetge politihkkasuorggis ja dat ferte harmoneret politihkkasurggiid gaskka. Sámedikki bušehtamearrádušat gusket buot Sámedikki politihkkasurggiide. Bušehtas čilgejuvvojit sámi árvvut ná:

”Sámedikki bargu nannet ja ovddidit sámi servodaga lea vuodustuvvon sámi árvvuide.

Árvvuide fáhtehusain oavvildit dán oktavuodas guottuid ja ipmárdusaid mat leat vuodđun min vuorubemiide ja välljemiidda, ja mat ipmirduvvojit oktasažžan sámi servodagain. Bušehttabarggus lea áigeguovdil čalmmustahttet árvvuide nugo sámegiela ja kultuvrra, ovtadássášvuoda ja dan ahte ákte iežas ja earáid kultuvrra, ja maiddá ovttasbarggu ja solidaritehta.

Sámegiela ja kultuvra lea dat maidda Sámediggi vuodusta buot bušehttasurggiid, leaš dal oahpahus, ealáhusat, areálabálddašepmi dahje internašunnaš bargu. Eará vuoddoárvvut sámi servodaga ovdánahttimis leat ákten, ovttasbargu ja solidaritehta. Ákten ja ovttasbargu leat maid mearrideaddjin dasa go galgá lihkestuvvat sámegiela ja kultuvrra ovddidemiin buot oktavuodain. Ákten, ovttasbargu ja solidaritehta leat sibke árvvut ja veahkkeneavvut maiguin ovddida daid árvvuide.”

Oahpaheapmi mii dáhpáhuvvá sámi birrasis, beroškeahhtá das gos oahppi dahje fidnooahppi lea dahje makkár fágain oahpahuvo, boktá álo gažaldaga ahte makkár árvvut leat vuodđun oahpahusas, ja makkár vuoddoárvvuide mánát ja nuorat galget oahppat skuvllas. Diekkár sámi vuoddoárvvut leat čadnon eatnigilli, mánggabealátvuhtii, ákemii, oadjebasvuhtii, árbedieđuide, searvevuhtii, mánggakultuvrralaš gelbbolašvuhtii ja dasa ahte diehtá mii boahhtá dáhpáhuvvat. Dán árvolisttu, maid sáhtá gohčodit guovddáš áššin sámi oahpaheamis ja oahpahusas, sáhtášii vel guhkibun čállit. Dasa sáhtášii lasihit vel eará árvvuide mat diekkár oktavuodas leat dehálaččat.

2.2 Internašunála rámmat

2.2.1 Riekti oázžut oahpu – vuđolaš olmmošvuoigatvuohta

Riekti oázžut oahpu lea vuđolaš olmmošvuoigatvuohta. Dat boahhtá ovdan earet eará Olmmošvuoigatvuođaid máilmmijulggastusa § 26:s, gos daddjo ahte juohkehaččas lea riekti oázžut oahpu. Dakkár eavttut go sohkaheali, návccat, osku dahje čearddalaš gullevašvuohta eai sáhte dien rievtti ráddjet. Daddjo maid ahte vuoddooahpaheapmi galgá leat nuvtá ja geatnegahttejuvvon oahppu. Lea leamaš dárbu mearridit eará riikkaidgaskasaš juridihkalaš čadni soahpamušaid daid stáhtaide mat dieid julggastusaid leat ratifiseren dahje dohkkehan, mat čielgaseappot presiserejit maid dat duohta dilis mearkkaša ahte riekti oázžut oahpu lea olmmošvuoigatvuohta. Dat lea earet eará dahkkon ON mánáidkonvenšunnaš, nugo dás vuolábealde oaidná.

ON Váldočoahkkinn lea mearridan jagiid **2003-2012 ON Alfabetiserenlogijahkin**. Dien logijagi ulbmil lea oázžut eanebuid oahppat lohkat ja čállit. Alfabetiserenlogijagi leat oassi stuorát internašunála barggus oahpahus-ja ovddidansuorggis, gos okta váldonannendoaimmain lea prošeakta **Education for All** (Buohkaide oahppu). ON organisašuvdna UNESCO lea ožžon earenoamáš ovddasvástádussan ovttahttit dieid nannenbargguide. Maiddá Sámediggi lea čalmmustahttán oahpahuspolitiikka ja alfabetiserenprošeavttaid oassin daid doaimmaide maid mii bargat joksán dihtii meriid maid ON lea bidjan.

2.2.2 ON Mánáidkonvenšuvdna

ON olmmošvuoigatvuođakonvenšuvnnat suodjalit buot olbmuid, beroškeahhtá agis, duogáži dahje eará iešvuođain, ja nu dat suodjalit ge mánáid ja nuoraid maid. Norga lea ratifiseren ON konvenšuvna mii

guoská mánáid vuoigatvuođaide (mánáidkonvenšuvnna) 1991:s. Mánáidkonvenšuvdna atná dan vuodđun ahte danin go mánát eai vel leat láddan fysalaččat ja vuoigŋalaččat, de sii dárbbasit earenoamáš suodjalusdoaimmaid ja bearráigeahču. Maiddái ON konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra (SP) sisttisdoallá 24. artihkkalis sierra mánáide guoski mearrádusaid. Mánáidkonvenšuvdna válđojuvvui lálkkaásahusaide mielde olmmošvuoigatvuođalágain 2003:s ja nu dat lea ge biddjojuvvon ovddabeallái Norgga lágaid, ja vurdojuvvo ahte dat galgá vuhttot dain lágain mat Norggas leat dál.

Konvenšuvdna lea huksejuvvon golmma caggai, namalassii suodjalus, doarjja ja searvan. Konvenšuvnna njeallje vuodđoprinsihpa leat ii-vealaheapmi (art. 2), mii mánái lea buoremus (art. 3), máná riekti eallit ja beassat ovdánit (art. 6) ja máná riekti beassat searvat ja vuhtiválđojuvvot (art. 12). Diet vuoruheapmi čuovvu mánáidlávdegotti stáhtaraporttaid njuolggadusaid.

Mánáidkonvenšuvnna vuoigatvuođat speadjalastet eanas daid vuoigatvuođaid mat leat ON siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid konvenšuvnna (SP) ja ON konvenšuvnna mii válldahallá ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid (ESK). Oahpahusa regulerejit artihkkalat 28 ja 29. Eará guoskivaš konvenšuvnamearrádusat leat ESK artihkal 13, SP artihkal 18 nr. 4 ja Eurohpálaš olmmošvuoigatvuođakonvenšuvnna (EOK)vuosttaš lassiprotokolla artihkal 2. Mánáidkonvenšuvnna artihkal 29 válldahallá oahpahusa sisdoalu, ja artihkal 28 giedahallá vuoigatvuođa oažžut oahpu. 28.artihkal nr 1 dadjá ahte riekti oažžut oahpu galgá dađistaga duohtandahkkojuvvot. Mearrádusa vuosttaš čuoggá mielde lea dásseárvogáibáduš áibbas vealttakeahtá. ¹

Artihkkala vuosttaš lađas namuha eandalii rievtti oažžut oahpahusa. Bustáva(litra) a vuodul galgá vuodđooahpamus leat geatnegahttejuvvon ja nuvtá. Nubbe ceahkki, joatkkaoahpamus, galgá leat gávdnamis ja dasa galget buot mánát sáhttit beassat. Olahusmearrin galgá leat ahte maiddái dat oahpamus lea nuvtá mánáide. Alitdási oahpamus, galgá bustáva (litra) c mielde leat nu ahte buohkat dasa sáhttet beassat, muhto dan olaheapmi lea guđege návccaid duohken. Olbmot geat álget allaohppui, leat dábálaččat badjel 18 jagi, ja de eai leat ge šat mánáidkonvenšuvnna ipmárdusa mielde mánát. Mearrádus lea dása guoskivaš, sihke danne go ovdalaš oahpamus galgá gealbudit alit ohppui, ja maiddái danne go mearrádus bidjá direktiivvaid stáhtii goasii dadjat juo áibbas beroškeahtá vejolaš vuoigatvuođoamasteddjiin. Mánát galget litra d mielde oažžut dieđuid ja bagadallama, ja galget ásahuvvot doaimmat mánáide geat šaddet olggobeallái oahpahusa (geahča litra e). ²

Mánáidkonvenšuvnna artihkal 29 lea oahpahusa ulbmila birra. Lea earenoamáš ágga mearkašit ahte 29 b) ja c) artihkal geavaha vuodđun dan ahte mánáid oahpaheapmi galgá ovddidit olmmošvuoigatvuođaid doahttaleami ja maiddái oahpahit máná gudnijahttit iežas identitehta, giela ja árvvuid. Dasa lassin galget mánát oahppat árvvusatnit eará kultuvrraid go dan mas mánát ieža leat oassin. Viidáseappot oaidná ahte bustáva d) dadjá ahte oahpahusa ulbmil galgá leat ráhkkanahhttit máná eallit friddja servodagas gos lea ráfi, gierdavašvuolta ja ustivuohta buot olmmošlájaid, našuvnnaid, oskkoldat joavkkuid ja eamiálbmogiidda gullelaš olbmuid gaskkas ja gos olbmui lea ustivuođavuoigŋa. Die lea dehálaš direktiiva Norgga ja sámi oahpamuspolitihkkii. Artihkal 30 lea giedahallá unnitlogu álbmogiid dahje eamiálbmogiid mánáid. Mearrádusat leat buoremuddui vuodustuvvon SP 27. artihkkalii. 30. artihkal čuodjá ná:

Stáhtain gos leat čearddalaš, oskkolaš dahje gielalaš unnitlogu olmmošjoavkkut dahje olbmot geat gullet muhtun eamiálbmogiid, ii galgga biehttalit mánái giid gullá diekkár unnitlogu olbmuid dahje eamiálbmogiid seamma vuoigatvuođa orttas earáiguin su čearddas eallit iežas kultuvrras, dovddastit ja čuovvut oskkus, dahje geavahit gielas.

Dien mearrádusas gávdnojit mánaga individaášsi mat leat váidojuvvon ON olmmošvuoigatvuođalávdegoddái ja maiddái oppalaš mearkašeapmi.³ Mearrádusa sátnádeapmi lea gieldinláhká (“shall not be denied”), muhto dan galgá, seammaládje go SP 27. artihkkala nai, ipmirdit nu

¹ Geahča dán oktavuodas maid art. 23 ja 1960 UNESCO-konvenšuvnna mii gieldá vealaheami oahpahasas.

² Mánáidlávdegoddi lea ráhkadan oppalaš mearkašeamiid oahpahusa sisdollui, mat muhtun surggiin maid siskkistit art. 28. Geahča General Comment No. 1 The Aims of Education (CRC/GC/2001/1). ON ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid komitea lea ráhkadan guokte guoskivaš mearkašeami; oahpu birra ja nubbi lea doaimmashehttejuvvon olbmuid birra, geahča CESCR General Comment No. 13 1999 (E/C.12/1999/10) ja CESCR General Comment No. 5 1994 (E/1995/22).

³ Geahča General Comment No. 23 (CCPR/C/21/Rev.1/Add.5)

ahte dat miedihá positiiva vuoigatvuodaid, ja geatnegahtta stáhtaid álggahit earenoamáš doaimmaid.⁴ Olmmošvuoigatvuodálávdegotti bargodábit leat maid buktán čielgasii ahte 27. artihkal suodjala maiddá ealáhusdoaimmaid. Olmmošvuoigatvuodálávdegoddi čujuha dasa lassin maid ahte kultuvra oainnusinboahhtá iešguđetládje; dan oaidná maid earenoamáš eallinvugiin mat leat čadnon eanageavaheapmái. Go lea celkojuvvon ahte Vuodđolága § 110a galgá sisttisdoallat seamma go SP 27.artihkal, de sáhtta dán mearrádussii guoskivaš praksis čuvget 30.artihkkala sisdoalu čielgaseappot.

Mánáidkonvenšuvnna artihkal 30 lea (seammaládje go SP art. 27) sátnáduvvon nu ahte das lea sáhka juohkehažžii sierra (individuála) vuoigatvuodain. Ii goappás ge diein mearrádusain leat unnitloguálbmot dahje eamiálbmot doaba dárkileappot čilgejuvvon. Norggas lea almmatge sihkkaris ášši dat ahte stáhta eiseválddit leat dohkkehan sápmelaččaid Norgga eamiálbmogiin. Dan oaidná earet eará Stuoradiggediedáhusas sámepolitihka birra.

Mánáidkonvenšuvnna artihkal 30 sisttisdoallá individuála rievtti sámi mánáide oazžut oahpu sámegeielas ja beassat áimmahuššat iežaset kultuvrra ja iežaset kultuvrralaš iešvuođa. Dat sisttisdoallá maid gulahallangeatnegasvuodaid stáhta eiseválddiide, ahte galget álggahit positiiva earenoamášdoaimmaid sámi mánáide govullu in gos sámegeiella ja kultuvra lea áitojuvvon.

ON mánáidlávdegoddi lea buktán čuovvovaš ávžžuhusa, dalle go meannudii Norgga maŋemus áigodatrapportta mánáidkonvenšuvnna čuovvoleami birra: ⁵

”61. Lávdegoddi ávžžuha guoskivaš stáhta bargat nu bures go nagoda sihkkarastin dihtii čearddalaš unnitloguide gullevaš mánáide ja eamiálbmotjoavkkeid mánáide seamma vejolašvuođa joksat buot vuoigatvuodaid mat eará mánáin leat, dasa gullá dat ahte galget oazžut seamma buresbirgejumi, dearvašvuođabálvalusaid ja skuvlla, ja sin galgá suodjalit ovdagáttuid, veahkaválddi ja stigmatiserema vuostá.”

2.2.3 ON Eamiálbmotjulggaštus 2007

Eamiálbmotjulggaštusa 14.artihkal nanne ahte álgoálbmogiin lea riekti ásaht ja bearráigeahččat iežaset oahppovuogádagaid, ja sis galgá maid lea riekti ásaht alcceseaset oahppoinstitušuvnnaid ja stivret daid. ON julggaštus ii leat dakkár konvenšuvdna mii rievttalaččat čatná masage, muhto dat geatnegahtta daid stáhtaid politihkalaččat mat dan leat ovddidan ja dohkkehan.

Eamiálbmotjulggaštus lea earenoamáš álbmotrievttalaš oktavuodas, danin go dat sisttisdoallá sierra mearrádusaid mat celket movt julggaštusa artihkkaliid galgá čuovvolit riikka lágain.

Eamiálbmotjulggaštusa 14. artihkal čuodjá ná:

Artihkal 14

1. Eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta doalahit ja bearráigeahččat iežaset oahpahušvuogádagaid ja institušuvnnaid gos fálojuvvo oahppu sin iežaset gillii, dan láhkái mii heive sin kultuvrra oahppan-ja oahpahanvugiide.
2. Eankilolbmui mat gullet eamiálbmogi, earenoamážit mánáin, lea riekti oazžut buot dásis oahpu ja buotlágan stáhtalaš oahpahuš, almmá vealakeahhtá.
3. Stáhtat galget, ovttas eamiálbmogiiguin, ásaht buresdoaimbi doaimmaid nu ahte olbmot geat gullet eamiálbmogiidda, earenoamážit mánát, maiddá sii geat ellet olggobealde iežaset báikkálaš servodagaid, ožžot vejolašvuođa oahppat iežaset kultuvrra birra ja iežaset gillii, doppe gos dat lea vejolaš.

14.artihkkala vuosttaš lađas nanne ahte eamiálbmogiin leat riekti ásaht ja bearráigeahččat iežaset oahppovuogádagaid, ja sis lea maid riekti ásaht ja bearráigeahččat iežaset oahppoinstitušuvnnaid. Riekti bearráigeahččat sámi oahppoinstitušuvnnaid lea Sámedikki árvoštallama mielde oassi das maid

⁴ GČ. ON olmmošvuoigatvuodálávdegotti General Comment . 23

⁵ Mánáivuoigatvuodálávdegotti viđalogiigoalmmát sešuvnna ođđajagimánu 11. - 29. beivvi 2010 loahpalaš mearkkašeamit Norgga áigodatrapportii.

eamiálbmotjulggastusa 14. artihkal gohčoda siskkáldas ja báikkálaš dilálašvuohtan maid eamiálbmogat rievtti mielde ieža galget beassat stivret. Dán mearrádusa ferte maid ipmirdit eamiálbmotjulggastusa 3. artihkkala čuovggas⁶.

Ii oro sáhttimin dadjat ahte dál lea mis sámi iešstivrejupmi oahpahuš-ja skuvlasuorggis. Seammaládje go dutkansuorggis ge, de orro álbmot oalle viidát leamen ovttaoavilis dan áššis ahte sámi institušuvnnat galget oažžut stuorát válldi ja eanet dadjamaša sámi oahpahuš-ja skuvlasuorggi ovddideamis. Váldováttisvuohta oahpahuš-ja skuvlasuorggi iešmearrideami áššis lea dat go stáhtaeseiválldit ieža mearridit bearehaga rámmaeavttuid sámi oahpahušsui. Earet eará lea álo nu ahte leat našuvnnalaš oahppoplánat mat adnojuvvojit vuođđun oahpahuš hábmemis, ja boadus das lea ahte sámi plánat álo fertejit heivehuvvot našuvnnalaš plánaide.

Eamiálbmotjulggastusa 14.artihkkala nuppe lađas nanne rievtti oažžut oahpu stáhta oahppoásahusain buot dásiin, ja vaikko makkár oahpu, ja dat galgá dahkkot almmá makkárge vealaheami haga. Vaikko dien mearrádusa sánit dadjet ge ahte sápmelaččain galgá seamma vuoigatvuohta oažžut oahpu go eanetloguálbmoga olbmui, de sáhtá dan geahččat mearrádusa vuottaš lađđasa čuovggas, ja jearrat ii go oahpahuš vealaheami birra gáibit maid dan ahte diekkár oahpahuš galgá leat sámegeallii.

Goalmát lađas geatnegahtá eiseválddiid ovttas sápmelaččaiiguin, sin ovddasteaddji orgánaid bokte, ásaht doaimmaid maid bokte sápmelaččat ožžot oahppat iežasat kultuvrra ja oahpu sámegeallii ja sámegeallii, gos dat lea vejolaš. Mearrádus gusto earenoamážit mánáide, muhto dat guoská maiddá rávisolbmuid geat ássat olggobealde iežasat ruovttuservodagaid, mii mearkkaša ahte mearrádusa sáhtá geavahit rávisolbmuid oahpahuš ektui.

Lassin 14.artihkkalii lea maid 13. ja 15. artihkkaliin oahpahušsuorgái guoskivaš sisdoallu. Artihkkal 13 dohkkeha sápmelaččaid rievtti beassat geavahit ja ovddidit iežasat gielalaš ja kultuvrralaš árbevieruid, ja fievrredit árbedieđuid viidáseappot, dat gohčču maid seammás stáhta eiseválddiid suodjalit dien rievtti. Artihkkal 15 bidjá gáibádussan ahte buot oahpu galgá áktet; ahte galgá hui čielgasit árvvusatnit sámi kultuvrra mánggabeallátvuođa, historijá ja árbevieruid.

2.2.4 ON earenoamášdieđiheadji James Anaya raporta sámiid birra

Earenoamášdieđiheadji James Anaya raporta eamiálbmogiid olmmošvuoigatvuođaid ja vuđolaš friddjavuođa birra lea maid oassi dan máhttovuođus maid geavahit ollislaš sámi oahpahušpolitihka hábmemis. Earenoamášdieđiheadji čujuha raporttastis sápmelaččaid birra Norggas, Ruotas ja Suomas daid ollu oahpahušpolitihkalaš váttisvuođaide maid Sámedikkiit searválaga fertejit čuovvolit. Dat guoská ábaida Davviriikkaid sámegeallaid duodaš dillái, dat leat gažaldagat mat galget vuđoleappot suokkardallojuvvo sierra gielladieđáhusas. Raporta lea ovdanbiddjojuvvo ON Olmmošvuoigatvuođaráđđái, mii galgá čuovvolit earenoamášdieđiheadji rávvagiid viidáseappot ON Váldočoahkkimii. Sámediggi áigu dien barggu čuovvut našunála dásis ja maiddá Sámi parlamentáralaš rádis. Lea maid lundolaš oainnusindahkat eamiálbmot mánáid ja nuoraid oahpahušdili Eamiálbmogiid Máilmmikongreassas 2014:s.

2.3 Davviriikkalaš ovttasbargu ja Davviriikkaid sámekonvenšuvdnaevttohus

2.3.1 Riikkaidgaskasaš sámi ovttasbargu oahpahušsuorggis: Sámi Parlamentáralaš Ráđđi

Ollislaš oahpahušpolitihka mearkkaša maid ahte ferte leat rájiidrasttildeaddji ovttasbargu. Sámi álbmot ássá njealji riikkas. Sámi mánat ja nuorat leat rájekeahes olbmot dan dáfus ahte sis lea oktasaš kultuvra, nanu fuolkevuodačanastagat ja oktavuodadovdu eará sámi nuoraiguin. Nu lea earenoamážit rádjeguovlluin. Ollislaš oahpahušpolitihka galga nannet dien oktiigullelašvuođa.

Lea dehálaš sámi mánáide ja nuoraide beassat nannet iežasat giela ja identitehta, beroškeahhtá das guđe riikkas sii ássat. Oahpahušpolitihka bajemusdási jurddašeamis ferte smiehttat movt olles sámi

⁶ Sámediggi atná dás vuođđun dan ahte artihkal 3 lea sisdoalu dáfus seamma go riekti iešmearrideapmái, nugo dan sátnádeapmi lea seammassullasaš artihkal 1:s siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid konvenšuvnnas (SP) ja konvenšuvnnas mii válddahallá ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid (ESK), ja maiddá davviriikkalaš sámekonvenšuvdnaevttohusa 3.artihkkalis

riikkaidgaskasaš oahpahasovttasbarggu sáhtta doaimmahit. Go galgá nannet ovttasbarggu gaskal sámi gelbbolašvuodabirrasiid ja Davviriikkaid sámi servodagaid, de dat gáibida sihke oanehit áiggi ja guhkitáiggi vuollái smiehtamušaid. Ja sámi servodagas ferte maid viidát ságastallojuvvot dan birra makkár vuodđoprinsihpaide ollislaš oahpahaspolitihka galgá hukset. Sámi servodaga siskkáldas gulahallan ja ságastallan lea seammá dehálaš go dat ahte gulahallat stáhtalaš eiseválddiiguin.

Sámi mánáid ja nuoraid oktiigullevašvuoda, man vuodđun lea oktasaš kultuvra ja historjá, sáhtta mángga suorggis nannet nu ahte olahit vel nannosit ollessámi kultuvrralaš ja gielalaš oktiigullevašvuoda ja oktasaš identitehtadovddu sámi giellaguovlluin. Lea Sámi Parlamentáralaš Ráđđi (SPR), mii goziha davviriikkalaš ovttasbarggu sámi oahpahasáššiin. SPR áshuvvui jagis 2000. Okta dien ráđi nannensurggiin lea bargat dan guvlui ahte hábmet oktasaš giella- ja oahpahaspolitihka.

Sámi Parlamentáralaš Ráđđi mearridii 2003:s álgit árvvoštallat ahte livččii go vejolaš ráhkadit oktasaš davviriikkalaš oahppoplánabuktosa. Ášši ovddiduvvui Suoma, Norgga ja Ruota sámi áššiid ovddasvástideaddji ministariidda. Dieid riikkaid ministtarčoahkkimis 2003:s, gos maiddái sámediggepresideanttat ledje mielde, mearriduvvui ahte galget bargagoahit oktasaš sámi oahppoplánaiguin ja oahpponeavvuiguin. Mearrádusas daddjo ahte galgá hábmet oktasaš meriid dihto surggiin mat ovdanbohtet dan golmma riikka oahppoplánain. Dat dolvošii lagat davviriikkalaš ovttasbargui ovddidit oahpponeavvuid sámi ohppiide. Mearriduvvui álgit álggos sámi fágaiguin duodji ja sámegiella.

Dan mearrádusa čuovvoleapmin, álggahii Sámi Parlamentáralaš Ráđđi čielggadanbarggu mas galge geahčadit sámi mánáid oahppandili Davviriikkain. Čielggadeami čadahii Ulla Aikio-Puoskari Suoma Sámedikkis. Ulbmil čielggademiin lei bálddastahttit davviriikkaid oahpahasdili ja kártet erohusaid mat gusket sámegielaid dillái, lágaide, veahkkeváriide, oahppoplánaide, hálddašepmái jna. Iskkadeami loahpalaš boadus ovddiduvvui raportan Sámi Parlamentáralaš Ráđđái guovvamánus 2005.

Raporta čujuha ahte riikkaid oahppoplánain leat stuora erohusa, ja dasa lassin leat erohusat mat gusket gillii stuorámus cakkit mat dagahit ahte ii sáhte nuppi riikkaid oahpponeavvuid geavahit. Danin lea ge dárbu čohkket návccaid ja bargagoahit ráhkadit oktasaš terminologiija fágaide. Raporta čujuha maid ahte dien golmma riikkas leat hui iešguđetlágan ruhtadanortnegat mat gusket dasa movt ruhtadit oahpahas sámegielas ja sámegillii, ja maiddái iešguđetlágan doarjjaortnegat sámegiel oahpponeavvuid ovddidanbargui.

Dien čielggadeami vuodul mearridii SPR áššis 07/05 ahte SPR mihttomearri lea ahte davviriikkalaš dásis galget ráhkaduvvot oktasaš ulbmilat sámi oahpahasii, oktasaš oahppoplánat ja oahpponeavvut maid sáhttet buot dan golmma riikkas geavahit. Davviriikkaid sámeministarat ávžžuhuvvojit dien mearrádusas láchit dilálašvuodaid nu ahte diet golbma riikka duodái nákkejit ovttasbargat sámi oahpahasain. Ministarat bivdojuvvo árvvoštallat movt lágaid sáhtášii ovttastahttit, vai šattašii vejolaš ráhkadit oktasaš davviriikkalaš oahppoplánaid ja oahpponeavvuid. Sii ávžžuhuvvo maid čielggadit makkár ekonomalaš váikkuhusat leat das go sápmelaččat ožžot iešguđetge bealde riikkarájiid oahpahas, ja hábmet evttohusa movt praktihkalaččat diekkár oahpahas sáhtta čadahit.

Sámi Parlamentáralaš Ráđđi meannudii raportta čuovvoleami fas ođđasis 2008:s. De bivddii SPR Suoma, Ruota ja Norgga sámi áššiid ovddasvástideaddji ministariid fas ođđasis čuovvolit dan barggu man ulbmil lea ráhkadit oktasaš olahanmeriid dien golmma riikka oahpahasii. SPR nannii viidáseappot ahte diet čuovvoleapmi berre dáhpáhuvvat daid láidestemiid mielde mat leat evttohuson Davviriikkalaš sámekonvenšuvnnas.

Sámi Parlamentáralaš Ráđđi lei čállán iežas doaimbaplánii 1.11.2008 – 31.12.2010 vihtta doaimma mat gullet oahpahasii. SPR lea nammadan hálddahasdási bargajoavkku, mas buot golbma sámedikki leat mielde, ja man mandáhtta lea evttohit movt doaimbaplána jurddašuvvon doaimmaid galggašii čuovvolit. Bargajoavku galggai gárvvistit evttohusastis loahpageahčen 2010, muhto eai leat vel geargan dainna bargguin.

2.3.2 Davviriikkalaš Sámekonvenšuvdnaevttohus

Davviriikkalaš ekspeartajoavku mas leat áirasat maid Norgga, Ruota ja Suoma stáhtat ja sámedikkít leat nammadan, gárvvistii 2005:s ovttajienalaččat davviriikkalaš sámekonvenšuvdnaevttohusa. Evttohus lea ráhkaduvvon daid álbmotrievttalaš geatnegasvuodáid vuodul mat dan golmma stáhtas leat sápmelaččaid ektui, nugo eamiálbmot. Evttohuvvon davviriikkalaš sámekonvenšuvdna dohkkeha ahte sápmelaččain lea iešmearridanriekti, ja ulbmil lea ahte sápmelaččaid ovttasbargu, nugo okta álbmot, galgá geahpeduvvot davviriikkalaččat.

Konvenšuvdnaevttohus lea leamaš dien golmma riikkas gulaskuddamiin 2006:s. Sámedikki dievasčoahkkin lea gulaskuddancealkámušain ollislaččat dorjon konvenšuvdnaevttohusa, ja deattuhan ahte dat golbma stáhta ja sámedikkít eai galggaše šat bearehaga duohtadit evttohusa viidásit šiehtadallamiin. 2007:s gárvvistii bargojoavku raportta mas suokkardit evttohuvvon konvenšuvnna mearrádusaid našunála lágaid ja álbmotrievtti ektui. Dan bargojoavkkus ledje mielde Bargo-ja searvadahttindepartemeantta, Justisdepartemeantta, Olgoritdepartemeantta ja Sámedikki ovddasteaddjit. Bargojoavku mii lea árvvoštallan evttohusaid našunála lágaid ja álbmotrievtti ektui, lea gávnahan ahte ii guhtege evttohus mana daid álbmotrievttalaš geatnegasvuodáid dobbeliidda maidda Norga juo lea čadnojuvvon. Mii guoská sápmelaččaid birra diehtajuohkimii, de manná evttohus veaháš olggobeallái našunála rievtti. Sámedikki mielas lea dárbu čadahit láchkabargguid mat čanaše dieid geatnegasvuodáid Norgga lágaide. Seammás galggašii oahpahuslága mearrádusaiguin buvttelit lagabui daid álbmotrievttalaš geatnegasvuodáid mat juo leat gustovacčat.

Go Norgga, Ruota ja Suoma stáhtat ja sámedikkít vuos ledje ollu jagiid digaštallan dan movt konvenšuvdnašiehtadallamat galggaše čadahuvvot, de viimmat álggahuvvo šiehtadallamat 2011:s. Norgga vidaolbmo sáttagottis leat Sámedikkis guokte ovddasteaddji. Konvenšuvdnašiehtadallamat galget čadahuvvot viđa jagis.

Davviriikkalaš sámekonvenšuvdnaevttohusas leat artihkkalat 26, 28 ja 30 mat ábaida gusket oahpahussuorgái.

26. artihkkalii lea evttohuvvon čuovvovaš sátnádeapmi:

Sámi oahpahus

Sápmelaččain geat ássat sámi guovlluin galgá leat vejolašvuohka oažžut oahpu sámeielas ja sámegillii. Oahpahus ja studerenruhtadeapmi galgá heivehuvvot sin duogáži. Diekkár oahppu galgá dahkat vejolaššan searvat joatkkaoahpabussii buot dásiin, ja seammás gokčat daid dárbbuid mat sápmelaččain leat go galget ain beassat bargat árbevirolaš sámi ealáhusain. Studerenruhtadeapmi galgá leat dakkár ahte addá vejolašvuodáid čadahit alladási sámi oahpu.

Sámi mánáide ja nuoraide geat ássat olggobealde sámi guovlluid galgá lágiduvvot vejolašvuohka oažžut sámeieloahpu, ja maiddá oahpu sámegillii dađi mielde go orro govttolaš gudege guovllus. Oahpaheapmi galgá eanemus lági mielde heivehuvvot sin duogáži.

Nášunála oahppoplánat galget ráhkaduvvot ovttasbarggus sámedikkiiguin ja heivehuvvot sámi mánáid ja nuoraid kulturrálaš duogáži ja dárbbuide.

Vuosttaš lađas mielddisbukta ahte sámi guovlluid sápmelaččain lea riekti oažžut oahpahusa “sámeielas ja sámegillii”. Eiseválddiin lea ges geatnegasvuohka láchit ja ruhtadit lohkama nu ahte heive sámiid duogáži.

Nubbe lađas guoská sápmelaččaide geat ássat olggobealde dieid guovlluid. Doppe lea sápmelaččain riekti oažžut oahpahusa sámeielas ja sámegillii ”dađi mielde go orro govttolaš”. Ekspeartajoavku lea iežas mearkašemiin čujuhan oahpahuslága mearrádusaide. Oahpahuslága njuolggadusat devdet 26.artihkkala gáibádusaid mat gusket oahpaheapmái vuodđoskuvllas. Lea eanet eahpečielggas man muddui mearrádusat joatkkaoahpahusa birra duhtadit 26. artihkkala.

Bargojoavku mas leamaš mielde mánga departemeantta ja maiddá ovddasteaddjit Sámedikkis, lea geahčadan teavstta mii lea evttohuvvon davviriikkalaš sámekonvenšuvdnan. Bargojoavkku

loahppaárvoštallamis daddjo ahte oahpahuslága mearrádusat vástidit oktii evttohusa 26. artihkkaliin, danin go 26.artihkal ii njuolga daja ahte galgá leat vuoigatvuohta oažžut sámegeiel oahpu maŋŋel vuodđoskuvlaagi.

Ja lohkan/studerenruhtadeapmi galgá vuosttaš lađđasa goalmát čuoggá mielde leat dakkár ahte lea “vejolaš” čadahit alladási sámi oahpu. Dálá studerendoarjjanjuolggadusaid mielde lea vejolaš oažžut loana ja stipeandda lohkamiidda gávccii jagi, ja normerejuvvon mastergráda lohkanáigi lea vihtta jagi. Go galgá lohkat mastergráda dásis viidáseappot, de lea vejolaš oažžut loana ja stipeandda vel golbma jagi lohkami, maid omd. sáhtta geavahit lohkat sámegeiela sámegeiel masterlohkama oktavuodas.

Goalmát lađas gáibida ahte našunála oahppoplánat galget ráhkaduvvot ráđđálaga Sámedikkiin, ja dat galget heivehuvvot sápmelaččaid duogáži ja dárbbuide. Oahpahuslága § 6-4 mielde lea Sámediggái delegerejuvvon váldi ráhkadit lánkaásahusa sámi kultuvrra, sámegeiela ja earenoamáš joatkkaoahpahusfágaid oahppoplánaide. Movt §6-4 geavahuvvo, boahká šaddat mearrideaddjin dasa ahte duhtada go dálá ortnet evttohuvvon konvenšuvnna gáibádusaid.

28. artihkkali lea evttohuvvon čuovvovaš sátnádeapmi:

Oahpahus ja diehtjuohkin sámiid birra

Sámi álbmoga kultuvra ja servodateallin galgá ulbmillaš vuogi mielde ovdanboahit oahpahusas maiddá olggobealde sámi servodaga. Diekkár oahpahus galgá earenoamášit ovdidit dieđuid sápmelaččaid dili birra nugo riikka eamiálmot. Stáhta galgá ovtasbarggus sámedikkiguin fállat oahpu sámi kultuvrra ja servodateallima birra olbmuid geat galget bargat sámi guovlluin.

Stáhta galgá ovtasbarggus sámedikkiguin bearráigeahččat ahte almmolaččat lágiduvvo sámi kultuvrii ja servodateallimii guoskivaš diehtjuohkin.

Vuosttaš lađđasa mearrádusat sistisdollet golbma váldoelemeantta. Vuosttažettiin dan ahte sámi kultuvra galgá ovdanboahit oahpahusas olggobealde sámi servodaga. Dasto lea mearrádusain dákkár gáibádus dien oahpahusa sisdollui; oahpahus galgá ovdidit máhtu sápmelaččaid birra eamiálmogin. Ja goalmát elemeanta lea ahte stáhtat geatnegahttejuvvojit fállat sámi kulturoahpu olbmuid geat galget bargat sámi guovlluin. Sullasaš mearrádus gávdno maid ILO-169 artihkkalis 31. Dat artihkal čuodjá sámegeilli ná:

Galget álggahuvvot diehtjuohkin doaimmat buot servodatsurggiin, ja earenoamášit dakkár olmmošjoavkkeid gaskkas main eanemusat lea njuolgo oktavuodta daid namuhuvon olbmiguin. Dákkár doaimmat galget ásbuvvot dan várás ahte jávkadit ovdagáttuid mat sáhttet leat dieid olbmuid bárrái. Vai dieinna libkostuvvá, de ferte sirret veahkeváriid vai sibbekarastá ahte oahppogirjiit historjias ja oahpponeavvut mudui addet vuoiggalaš, rievttis ja bureslágiduvvon dieđuid ja gova dieid olbmuid servodagas ja kultuvrras.

Diet mearrádus nanne maid seammas ahte galgá leat geatnegasvuohta lánčit sámi kulturoahpu maiddá olggobealde árbevirolaš sámi guovlluid. ILO-169 mearrádus gal lea viidát, dat nanne miha eanet konkreetalaš geatnegasvuođaid go daid mat davviriikkalaš sámekonvenšuvnna 28.artihkkalis leat, go ILO gáibida ahte dakkár oahppu galgá addit vuoiggalaš, rievttis ja dieđuid dáfus buori gova sámiin. Go geahččá našunála lágaid, de lea oahpahusláhka mii sistisdollá dása guoskivaš mearrádusaid. Vuosttaš lađđasa vuosttaš ja nuppi čuoggá sáhtášii áimmahuššat dan lánkáii ahte biddjo gáibádussan ahte našuvnnalaš oahppoplánain, mat gusket buot ohppiide, galgá leat sámi sisdoallu, gč. oahpahuslága § 6-4. Sáhtta gal diehttelas maid jearrat galgá go gáibádus mii guoská sámi kulturoahpahussii, nugo namuhuvvon 28.artihkkalis, maiddá gustot vuodđoahpaheamis viidáseappot. Dat ii boade jur njuolgut ovdan konvenšuvdnaevttohusa sátnádeamis, muhto dat lea presiserejuvvon 28.artihkkala mearkkašemiin; ahte oahppu sápmelaččaid birra, nugo eamiálmot, berre maid leat oassi allaoahpus. Dálá lágain ii leat daddjon ahte maiddá allaoahpus galgá oahpahuvvot sámi kultuvrra birra, ja Sámedikki mielas lea dehálaš oažžut allaoahpahussii diekkár fálladaga. Maiddá goalmát čuoggá gáibádus; mii guoská sámi kulturoahpaheapmái olbmuid geat galget bargat sámi guovlluin, lea juoga ođas Norgga lágaid ektui

28.artihkkala nubbe lađas nanne stáhtaid geatnegasvuođa bearráigeahččat ahte jođihuvvo almmolaš diehtjuohkin sápmelaččaid birra, ja ahte dat dahkko ráđđálaga sámedikkiguin. Sullasaš gáibádusa gávdna

ILO-169 artihkkalis 31, geahča mii dás ovdalis lea daddjon. Ii diet ge geatnegasvuohta lea válđojuvvon mielde Norgga riektivuogáđahkii sierra láhkan.

30. artihkkalii lea evttohuvvon čuovvovaš sátnádeapmi:

Sámi mánát ja nuorat

Sámi mánáin ja nuorain lea riekti beassat ovdánit iežaset kultuvrras ja áimmahuššat ja ovddidit iežaset sámi identitehta.

Mearrádus nanne earenoamážit mánáid ja nuoraid vuoigatvuođa beassat ovdánit iežaset sámi kultuvrras ja áimmahuššat ja ovddidit iežaset sámi identitehta. Seamma vuoigatvuohta lea maid čállojuvvon skábmamánu 20. beaivvi 1989 ON mánáidkonvenšuvnna 30. artihkkalii.

30.artihkkala sáhtta maid bálddastahttit sámekonvenšuvdnaevttohusa 24. artihkkaliin; go lea sáhka sámegeielas. 24. artihkal geatnegahtta stáhtaid suodjalit, ovddidit ja viidánahttit sámegeiela, ja das leat maid njuolggadusat mat gusket sámegeiela geavaheapmái almmolaš oktavuodain.

Mánáidkonvenšuvnna 17. artihkkalis (d) daddjo viidáseappot ahte *"Soahpamušriikkaat galget arvvošmahttit diedihangaskaomiid giddet earenoamáš fuomášumi unnitlogučearddaid ja eamiálbmogiid mánáid gielalaš dárbbuide"*.

Davviriikkalaš sámekonvenšuvdnaevttohusa 25.artihkkal čuovvola dien, ja dan ferte bálddastahttit 30.artihkkaliin, danin go artihkal 25 geatnegahtta stáhtaeseválddiid bearráigeahččat ahte TV ja radio ráhkadit sámi sáddagiid, ja ahte bábermediat čállet sámegilli. Dála odđáigasaš servodagas lea tv – ja suohtastallanindustriija dehálaš kultur-ja identitehta gaskkusteadđji. Danin lea ge dárbu gozihit ahte mánáide ja nuoraide gávdnojit buorit tv-, filbma-ja radioprográmmafálaldagat, ja ii unnimustá ahte gávdnojit maid internehtas fálaldagat.

Diekkár láidesteamit sáhttet nannet ollu mánáid ja nuoraid sámi iešvuođadovddu rastá riikkarájiid, ja maddái nannet sámegeiela oktasaš giellan.

Sámediggi čujuha dán oktavuodas Mánáidáittardeaddji guláskuddancealkámuššii mas lea čuovvovaš loahppaárvoštallan:

"Mánáidáittardeaddji oavvilda ahte ON mánáidkonvenšuvdna mánáid vuoigatvuođaid birra buori muddui maid gokečá sámi mánáid ja nuoraid vuoigatvuođaid, muhto oktasaš davviriikkalaš sámekonvenšuvdna, mas mánáid vuoigatvuođat deattuhuvvojit, sáhtta vel eanet nannet mánáid identitehta. Min oavvilda mielde sáhtta buoret riikkaidgaskasaš ovttasbargu leat ávkkálaš sámi mánáide ja nuoraide. De jurddašit ovddemustá daid buriid beliid maid diekkár ovttasbargu sáhtta duddjot oktasaš giela nannemis skuvllas ja olggobealde skuvlla, ja movt dat nannešii girjjálašvuođa ja fágagirjiid ovddideami, ja odđáigasaš mediaid heivebeami ja buvttadeami".

Sámediggi sáhtta dien oainnu doarjut, ja oavvilda ahte lea dehálaš hábmet hui čielga davviriikkalaš sámekonvenšuvnna mii nanne sámi mánáid ja nuoraid unnimusdási vuoigatvuođaid oahpahussii; ja mii maddái nanne seammadássásaš oahppofálaldagaid. Almmatge ii leat doarvái dušše dohkkehit davviriikkalaš sámekonvenšuvnna artihkkaliid jus diekkár dássálasvuođa galgá olahit. Eaktun dásseárvvu olaheapmái, lea ahte Norgga oahppoeiseválddit ožžot searvadahtti ja buriid miellaguottuid sámi kultuvrii.

2.4 Našunála hálddašepmi, lágat ja našunála oahppoplánabuvttus

2.4.1 Oahpahussuorggi hálddašandásit

Oahpahussuorggis leat ollu ja mánggalágan goahkat. Dat leat Stuoradiggi, Máhttodepartemeanta, Oahpahusdirektoráhtta, fylkamánnet (19), fylkasuohkanat (19), suohkanat (430), priváhta – ja stáhtalaš skuvllat ja Sámediggi; ja vel iešgudetlágan orgánat, ráđit, lávdegottit ja nammagottit fidnodagaid fágaoahpahasas. Dasa lassin lea vel skuvllaid ja váhnenfierpmádagaid váikkuhanorgána.

Stuoradiggi mearrida juolludemiid ja lea láhkaaddi eiseváldi mii mearrida ráđdehusa evttohusaid mat gusket oahpahasu ulbmiliidda ja rámmaide, nu maddái oahpahaslága. Oahpahasláhka muitala makkár fágat vuodđooahpahas galget leat, movt vuodđoskuvla lea juhkkujuvvon ja man galle jagi vuodđooahpaheapmi galgá bistit.

Máhtodepartemeanta lea riikka skuvllaid ja oahpahusa alimusdási hálldašanorgána. Dan ovddasvástáduš lea čadahit našunála skuvlapolitiikka. Oahpahušláhka addá departementii láhkavuoda man vuodul sáhtta mearridit láhkaásahusaid; omd. dan ektui man ollu oahpahušáigi oktiibuot galgá leat joatkkaoahpus, fidnoohppiide ja oahpaheaddjekandidáhtaide, ja maiddá láhkaásahusa mii guoská joatkkaoahpahusa ceškiide ja prográmmasurggiide (fálaldagaide). Departemeanttas lea maid láhkavuoddu mearridit láhkaásahuid fágaide, oahpahusa ulbmiliidda (oahppoplánaide), fágaid oahpaheami viidodahkii (fága- ja diibmojuohkimii) ja dasa movt vuodđoskuvlla ja joatkkaoahpahusa oahpaheapmi galgá čadahuvvot. Departemeanta mearrida láhkaásahusaid maid mielde galgá árvoštallat ohppiid, fidnoohppiid, oahpaheaddjekandidáhtaide, privatistaid ja hárrjehallikandidáhtaide, ja láhkaásahusaid mat dadjet movt árvoštallama váidit, láhkaásahusa eksámeniid, fága- ja sváinnadutkosiid ja vuodđoskuvlla ja joatkkaoahpahusa dokumentašuvnnaid birra.

Oahpahušdirektoráhta lea vuodđoskuvlla ja joatkkaoahpahusa etáhta ja gullá Máhtodepartemeantta vuollái. Dát etáhta bargá oahpponeavvuiguin, árvoštallamiiguin (eksámeniiguin, našunála geahččalemiiguin, kártengeahččalemiiguin), analysaiguin, ovddidemiin, diehtujuohkimiin, bearráigeahččamiin ja hálldaša iešgudetlágan doarjagiid.

Fylkamániid ovddasvástáduš lea raporteret, bearráigeahččat ja gozihit ahte lágat ja njuolggadusat čuvvojuvvojit, ja galget veahkkinn ovddidit kvalitehta, čadahit diehtujuohkima ja bagadallama. Fylkamánnet galget maid juohkit dieđuid sámegeiel gáidosisoahpu birra vuodđoskuvllas ja joatkkaoahpahušas iežaset fylkkain. Nordlándda, Romssa ja Finnmárkku fylkamánnet hálldašit diimmuid maid galget juogadit suohkaniidda/friddjaskuvllaide vuodđoskuvladasis. Skuvllat ohcet oazžut sámegeieloahpu iežaset fylkka Fylkamánnes. Olggobeale Davvi-Norgga suohkanat ja friddjaskuvllat sáddejit maid ohcamuša Finnmárkku Fylkamánni.

Fylkasuohkanat ja suohkanat leat skuvllaid oamasteaddjit. Oahpahušlága mielde galgá suohkan gozihit vuogitvuoda ahte fálluojvvo vuodđooahpahuš ja earenoamášpedagogalaš veahkki. Fylkasuohkan galgá maid gozihit vuogitvuoda oazžut joatkkaoahpahušas, ja seammaláde maid rávisolbmuidoahpu. Rektor galgá skuvlla jođihit njuolggadusaid mielde. Lágain ja oahppoplánabuktosiin lea geatnegahtti rámmat, muhto daid rámmaid siste sáhtta suohkan, skuvla ja oahpaheaddjit váikkuhit maid galgá oahpahit ja movt.

Sámediggi lea oahpahušlágas ožžon válddi mii guoská oahppoplánaide, muhto dat lea hui gáržžes váldi. Liikká lea Sámediggi politiikka vuolgaheaddji, iežas autonomiija olis, ja maiddá oahppoplánabarggu ja konsultašuvdnašiehtadusa bokte. Sámedikkis leat maid lágasmearriduvvon doaimmat oahppoplánabarggus ja eará hálldašanbarggut maid juolludeaddji eiseválddit earet eará čatnet oahpponeavvuid ráhkadeapmái. Sámedikkis lea maid nuoraidpolitiikkalaš lávdegoddi (SNPL) mii bargá nuoraidpolitiikkalaš bargguiguin, ja mii leat vásihan ahte ollu dán lávdegotti bargguin leat ge oahpahušsii gullevaš áššit. SNPL dahká iešheanaláččat mearrádusaid, ii ge leat čadnon dasa makkár vuđđui Sámediggeráđdi lea iežas politiikka vuodustan.

Orgána mii lea čadnon fidnodagaid fidnooahpaheapmái lea earet eará Fidnooahpu ja ovcci fágarađi ovttasbargoráđdi. Diet ovcci fágarađi lea Máhtodepartemeantta ja Oahpahušdirektoráhta ráđdeaddi orgána ja maiddá bargosajiid ja oahpahušeseiválldiid ovttasbargoráđdi. Dasa lassin leat fylkkain fidnooahpponammagottit ja fága- ja sváinnasdutkanos váiddanammagottit, maid departemeanta nammada.

Skuvllaid ja váhnenfierpmádagaid váikkuhanorgána

Juohke vuodđo-ja joatkkaskuvllas galgá leat ovttasbargolávdegoddi, skuvlabiraslávdegoddi, ohppiiráđdi ja váhnenráđdi. Dasa lassin galgá leat juohke vuodđoskuvllas váhnenráđdi ja váhnenlávdegoddi maid Gonagas Stáhtarádis nammada. Joatkkaoahpahušas ohppiid ovddasteddjiin lea čoahkkinn-ja sániváldinriekti fylkasuohkanii gullevaš nammagottiin.

Sámi váhnenmat leat organiseren sámi váhnenfierpmádaga. Fierpmádagas leat báikkálaš searvvit ja dan ulbmil lea leahket váikkuheaddjin politiikkalaš bargguin, sihke báikkálaččat ja riikka dásis. Muhto sámi váhnenfierpmádatbargu lea mángga suorggis áibbas bisánan danin go váilot olmmošlaš ja ekonomalaš veahkkevárit.

Sámi allaskuvllas lea Sámedikki 5-jagáš rávisolbmuid oahppoprošeavttas dakkár doaibma ahte galgá láchit rávisolbmuid oahpu našunála dásis. Lassin Sámi allaskuvllii leat maid eará ovttasbargit rávisolbmuid oahpahasas, nugo sámi oahppolihtut ja fylkamánnet. Maiddái Sámi giellaguovddážiin, museain ja eará institušuvnnain lea doaibma rávisolbmuid oahpaheamis, ovttasbargin ja kursafálaldagaid ovddideaddjin.

2.4.2 Sámelahka, oahpahasláhka ja dasa guoskivaš oahppoplánabuvttus

Oahpahaslága 6.kapihtal sisttisdoallá sámi vuodđoskuvlla (§ 6-2) ja joatkkaskuvlla (§ 6-3) oahpahasu birra mearrádusaid. Sámegeleain oaivvilduvvo davvi-, lulli- ja julevsámegelella. Oahppis lea ge dasto lágas mearriduvvon individuála riekti oazžut oahpu sámegelelágas sihke mánáiddásis, nuoraiddásis ja joatkkaskuvllas, gos dal de ain oroš dán riikkas. Oahppit válljejit ieža dien golmma sámegelella gaskkas go vállejit sámegeleloahpu. Dál njuolggadusat leat váilevaččat dan dáfus ahte dain ii daddjojuvvo čielgasit man viidat sámi ohppiin lea vuoigatvuohta oazžut oahpu bihtánsámegelellii ja nuortalašgelellii.

Oahpahaslága § 6-2:as daddjo ahte sámi guovllus, lea vuodđoskuvllaagi ohppiin vuoigatvuohta oazžut oahpu sámegelella ja sámegelellii. Dainna oaivvilduvvo ahte sis lea vuoigatvuohta oazžut oahpu sámegelellii maiddái eará fágain, čielgaseappot dadjat; ahte oahpahasuvvo sámegelellii.

Sámelága § 3-8 válddahallá vuoigatvuođa oahppat sámegelella. Muhto das gal lea sáhka veaháš eará áššis go dain vuoigatvuođain mat čuvvot oahpahaslága. Dát mearrádus guoská sidjiide geaidda eará njuolggadusat eai atte vuoigatvuođa oazžut sámegeleloahpahasu aige, ássanguovllu jna, geažil. Vuoigatvuohta dán paragrafa mielde guoská buohkaide, sihke sápmelaččaide ja earáide. Vuoigatvuohta sisttisdoallá ahte juohkehaš galgá sáhttit gáibidit oazžut heivvolaš oahpu sámegelella, maiddái rávisolbmooahpahasun.

Olggobealde sámegelella hálddašanguovllu lea sápmelaččain vuoigatvuohta oazžut oahpahasu sámegelella ja sámegelellii jus unnimustá 10 oahppi dan háldit, ja nu guhká go dan jovkui báhcet 6 oahppi. Suohkan sáhtta mearridit dihto skuvllii oahpahasu dahje ahte dakkár oahpahas sáhtta addot mángga skuvllas suohkanis. Lea suohkan mii mearrida guhte skuvla diekkár oahppofálaldaga galgá lágidit. Skuvlla oamasteaddjis lea bajemusdási ovddasvástádus bearráigeahččat ožžot go oahppit sámegeleloahpu maid sis lea vuoigatvuohta oazžut.

Oahpahaslága § 6-3 guoská joatkkaoahpahasu ohppiide. Sámi ohppiin lea juohkehažžii guoski (individuála) riekti oazžut oahpu sámegelella joatkkaskuvllas. Joatkkaoahpahasu dáfus sáhtta departemeanta addit láhkaásahasu mii gohčču vassis skuvllaid láchit oahpu sámegelella dahje sámegelellii dahje ahte galgá addit oahpu dihto eará sámi fágain. Oahpahaslága § 7-1 láhkaásahasu vuodul lea ohppiin riekti oazžut eará vejolaš lágii mielde oahpu jus skuvlla iežas oahpaheaddjit eai sáhte dan oahpu fállat. Dábalaččat lea diet vejolaš earalágan oahpahasu gáidosisoahpaheapmi, intensiivoahpaheapmi dahje goadástallanskuvla.

Vuodđoskuvllat ja joatkkaskuvllat miehtá Norgga leat oahpahaslága § 6-4 vuodul geatnegahttejuvvon oahpahit sámi álbmoga, sámegelella, kultuvrra ja servodateallima birra.

Friddjaskuvllaid ohppiin ii leat makkárga vuoigatvuohta oazžut sámegeleloahpu. Friddjaskuvllaid sámi oahppit fertejit earenoamážit ohcat oazžut sámegeleloahpu. Lea skuvlla duohken áigu go fállat sámegeleloahpahasu iežas ohppiide.

Máhttolokten lea vuodđoskuvlla ja joatkkaoahpahasu ođđa ođastus. Ođastusa ulbmil lea rievdadit skuvlla sisdoalu, vuogádaga ja organiserema vuosttaš ceahki rájes vuodđoskuvllas gitta mañemus ceahkkái joatkkaoahpahasas.

Leat guokte oahppoplánabuktosa mat leat anus:

a) Máhttolokten (LK06) oahppoplánabuvttus

á) Máhttolokten– sámi (LK06-S) oahppoplánabuvttus

Máhttolokten-sámi oahppoplánabuvttus sisttisdoallá a) oahppoplánaid sámegeiel fágii, á) earenoamáš sámi fágaid oahppoplánaid joatkkaskuvlla várás ja b) oahppoplánaid fágaide maidda leat ráhkaduvvon parallealla seammadássásaš sámi oahppoplánat vuodđoskuvlii, čadačuovvu fágaide, ja joatkkaoahpahusa oktasáš fágaide ja prográmmafágaide. Joatkkaskuvlla earenoamáš sámi fágat leat earet eará sámi historjá- ja servodatoahppu, mat gullet studerenráhkkanahhti oahppoprográmmii, ja boazodoallu ja duodji, mat gullet fidnofágalaš oahppoprográmmii, main lea oahpaheapmi skuvllas ja fidnodagain.

Máhttolokten – sámi oahppoplánabuvttus sisttisdoallá earet eará oahppoplánaid fágaide sámegeiella vuosttašgiellan, dárogiella ohppiide geain lea sámegeiella vuosttašgiellan, sámegeiella nubbingiellan ja sámegeiella čiekŋudahttinfiellan. Oahppit geat ožžot sámegeielloahpu olggobealde sámi guovllu čuvvot sámegeiel fága-ja diibmojuohkima, ja sii čuvvot Máhttolokten-sámi oahppoplánaid sámegeiel ja dárogiel fágain, muhto sii eai oáččo oahpahusa sámi oahppoplánaid mielde eará fágain.

2.4.3 Rávisolbmuidoahpahus

Mii guoská rávisolbmuid oahpporíektái, de dadjá oahpahušlága § 4A-1 ahte rávisolbmui lea vuoigatvuohta oážžut heivehuvvon vuodđoskuvlaoahpaheami. Rávisolbmui geain lea riekhti oážžut vuodđoskuvlaoahpaheami, lea maid riekhti oážžut veahki kártet iežaset oahppandárbbuid, ja sis lea maid riekhti oážžut oahpu heivehuvvot iežaset gelbbolašvuhtii ja dan ovdáneami mielde mii heive. Ii gáibiduvvo ahte rávisolbmot galget čadahit visot oahpu ovttá fágas.

Dasa lassin lea rávisolbmui oahpahušlága § 4A-3 vuodul riekhti oážžut joatkkaoahpu dan jagi rájes go devdet 25 jagi. Vuoigatvuohta beassat joatkkaoahppui guoská sidjiide geat leat čadahan vuodđoskuvlla dahje sullasaš oahpu, ja geat ovdal eai leat ollasii čadahan joatkkaoahpahusa. Rávisolbmot geat čuvvot joatkkaoahpu, galget dábálaččat čuovvut oahppoplánaid mat leat biddjojuvvon.

Oahpahušlága § 4A-4 geatnegahtta suohkaniid ja fylkasuohkaniid bearráigeahččat ahte vuodđooahpahus ja joatkkaoahpahus lágiduvvo rávisolbmuide, ja dan geatnegasvuoda deavdimii sáhttet geavahit oahppolihtuid, dohkkehuvvon neahttaskuvllaid ja eará ášahusaid mat fáallet vuodđooahpu ja joatkkaoahpu. Rávisolbmui geain lea vuoigatvuohta oážžut joatkkaoahpu, lea maid vuoigatvuohta oážžut soapmasa árvvoštallat iežaset reálagelbbolašvuoda ja sis lea riekhti oážžut gelbbolašvuodađuodaštusa. Gelbbolašvuodađuodaštusa galgá fylkasuohkan addit.

Sámi servodagas lea stuora dárbu fállat rávisolbmuide oahpu, sihke vuodđoskuvla-ja joatkkaoahpahušdásis. Sámedikki áŋgiruššan nannet rávisolbmuidoahpaheami namuhuvvo oanehaččat dás vuolábealde. Eará bealli rávisolbmuidoahpaheamis mii lea hui earenoamáš sámi váttisvuohta, lea ahte ain leat ollu boarrasit sápmelačča geain oalát váilu vuodđooahppu ja geain váilu vuodđumáhttu lohkamis ja čállimis. Dat mearkaša ahte analfabetisma lea muhtun sámi guovlluin servodatváttisvuohta.

2.5 Sámedikki politihkalaš stivrendokumeanttat

2.5.1 Sámediggeráđi politihkalaš geađgejuolgi

Sámediggeráđi lea iežas politihkalaš geađgejuolggis 2009 – 2013 áigodahkii vuodđudan iežas oahpahušpolitihka čuovvovaš sániiguin:

Máhttu ja gelbbolašvuohta lea juohke servodaga vuoddu. Danne ferte oktilaččat ovdidit sámi gelbbolašvuoda ja doarvái oahpponearvviid vai sáhtta sámi servodaga dárbbuid ollašuttit. Mii áigut árjjalaččat searvat ovttasbargui guoskevaš eiseválddiiguin vai sámi mánáide ja nuoraide lábččojuvvojit vejolašvuodat oahppamii. Mii áigut duddjot oahppovuogádaga mii addá buot sámi mánáide, nuoraide ja rávisolbmuide oahppanarenaid gos giella ja kultuvra ovdiduovvo viidáseappot.

Sámediggedieđáhus galgá konkretiseret ráđi politihkalaš geađgejuolggi bajitdási ulbmiliid.

2.5.2 Sámedikki bušeahhta

Sámedikki bušeahhta lea váldoramma dikki doaimmaide. Jahkásaš bušeahtain mearrida Sámediggi ulbmiliid, strategiijaid ja vuoruhemiid. Sámedikki váldoulbmil oahpahušain lea guhká leamaš bissovaš, ja lea dat ahte sámi álbmogis galgá leat máhttu, gelbbolašvuohta ja gálggat mat gáibiduvvojit go galgá ovdidit sámi servodagaid.

Oasseulbmil lea ahte sámi mánáin ja nuorain lea nanu iešvuodadovdu ja čanastat sámegilli, kultuvrii ja servodateallimii, ja ahte sámi álbmogis lea duohta riekti oažžut buori oahpahusa sámegielas ja sámegilli. Sámedikki bušeahhta sáhtta maid adnot dasa oččodit eanebuid váldit fágareivve duojs, dakko bokte ahte juolluduvvo bálkádoarjja oahppofidnodagaide ja stipeanda duojárohppiide.

Lea Máhttodepartemeanta mii juolluda dieid doarjagiid. Doarjagat juolluduvvojit rámmapoastan, maid Sámediggi ieš stivre. Muhto departemeanta lea gal bidjan láidestemiid dasa movt dáhttot ahte ruđat galggaše geavahuvvot. Dat dagaha ahte Sámediggi ii beasa áibbas iežas oaivila mielde ovddidit politihka oahpahussuorggis.

2.5.3 Ovttasbargošiehtadusat fylkasuohkaniiguin

Sámediggi lea ásahan ovttasbargošiehtadusaid sámi guovlluid fylkasuohkaniiguin, mat maiddá gusket oahpahaspolitihkkii. Šiehtadusaid bajemusdási ulbmil lea nannet ja oainnusindahkat sámi kultuvrra, giela ja servodateallima. Ovttasbargošiehtadusas válddahallet oahpahasgáldagaid ja geatnegahttet searválaga ovttasbargat joatkkaoahpahussuorggis. Sáhtta ovdamearkan namuhit 15.artihkkala ovttasbargošiehtadusas mii lea ráhkaduvvon Finnmárkku fylkasuohkaniin; mas daddjo ahte goappešat šiehtadusbealálaččat áiguba bargat dan badjeli ahte fylkka joatkkaskuvllat láchčēt oahpu sámegielfágain ja dat guoská maid fágaid sámi sisdollui.⁷

Vidat artihkal šiehtadusas mii lea ráhkaduvvon Romssa fylkasuohkaniin lea mihá dárkileabbo go Finnmárkku šiehtadus, das daddjo earet eará ahte šiehtadusbealálaččat áiguba bargat dan badjeli ahte joatkkaskuvllain Romssa fylkkas galgá oahpahas lágiduvvot Máhttolokten – sámi oahppoplánaid mielde, ja ahte fylkasuohkan áigu álggahit dihto prográmmafágaid.⁸ Vidat artihkal sisttisdoallá maid doaimmaid nugo ohppiid hospiterema ja ohppiid lonohallama sámi guovlluin. Buot ohppiide joatkkaskuvladásis Finnmárkkus ja Romssas galgá šiehtadusaid mielde fálljuvvot sámegieloahppu. Ovttasbargošiehtadusa bealálaččat galget láchčēt dili nu ahte sáhtta oččodit ohppiid duodjefágii ja fállat oahpu fidnodagain. Viidáseappot leat šiehtadusat dan birra movt galgá ángiruššat oažžut oahpaheddjiid ja loktet oahpaheddjiid sámegielfágaide guoskivaš gelbbolašvuoda joatkkaskuvllas, ja gelbbolašvuoda mii guoská fágaid sámi sisdollui. Leat maid sierra čuoggat Máhttolokten-sámi diehtujuohkima birra ja sámi oahpahusa prinsihpaid birra. Šiehtadus mii lea dahkkon Finnmárkku fylkasuohkaniin geatnegahtta bealálaččaid doallat jahkásaš čoaikkimiid Máhttolokten-sámi oahpaheami birra, ja movt ovttasbargošiehtadusa galgá čuovvolit. Ovttasbargošiehtadus mii Romssain lea dahkkon, sisttisdoallá mánga oahpponeavvokárten doaimma ja doaimma mat gusket rávisolbmuid oahpaheapmái. Áarjelaemieh ovttasbargošiehtadussii lea hábmejuvvon sierra strategiija dasa movt sihkkarastit heivvolaš sámi oahppofálaldagaid ovdaskuvla-, vuodđoskuvla- ja joatkkaoahpahasdásis, ja maiddá heivvolaš alitdási oahpu, ja ahte ferte sihkkarastit stáhtajuolludemiid suohkaniidda ja fylkkaide vai dat sáhttet ollašuttit Máhttolokten-sámi áigumušaid.⁹

Buot ovttasbargošiehtadusaid ulbmilin lea nannet gaskaneasdiehtujuohkima, veahkehit bagadallamiin ja vuoruhit guoskivaš skuvlafágalaš čoaikkinoasálastima. Šiehtadus galgá maid nannet sámi kulturgaskkusteami ja kulturipmárdusa fylkka skuvllain.

Sámediggepresideantta ja guđege fylkka fylkasátnejodiheddjiid jahkásaš čoaikkimiin galget geahčadit movt ovttasbargošiehtadus lea doaibman ja ja makkár doaimmaid ferte čuovvolit. Dasa lassin dallet hálddahasaid jodiheaddjit oktasaščoaikkimiid gos maid geahčadit fylkasuohkaniid šiehtadusaid ja movt daid galgá čuovvolit. Sámedikki mielas lea hui dehálaš bures gulahallat fylkasuohkaniiguin, maiddá oahpahasáššiin, muhto diet gulahallan sáhtta šaddat váttis danin go ovttasbargošiehtadusain lea nu iešguđetlágan iešvuoha. Šiehtadus Romssa fylkasuohkaniin lea hui dárkil, muhto eará fylkasuohkaniid šiehtadusat leat hui oppalaččat hábmejuvvon. Oažžu ge jearrat ii go boahhteáiggis berreše maiddá fylkamánniid váldit mielde šiehtadussii, geain beaivválaččat lea stuora ovdasvástádus sámegieloahpahusa

⁷ Geahča Finnmárkku fylkasuohkana ja Sámedikki ovttasbargošiehtadusa, beaiváduvvon 23.11.2007

⁸ Geahča Romssa fylkasuohkana ja Sámedikki ovttasbargošiehtadusa, geassemánu 28.beaivvi 2007

⁹ Geahča lullisámiguovllu ja Sámedikki ovttasbargošiehtadusa, divoduvvon 2010-2013. Ovttasbarggu bealálaččat leat Norgga Sámediggi, Nordlándda fylkasuohkan, Davvi-Trøndelága fylkasuohkan, Lulli-Trøndelága fylkasuohkan ja Hedmárkku fylkasuohkan.

oktavuodas. Jus lea jurdda árvvoštallat ovttasbargošiehtadusaid, de berre dien maid guorahallat dárkileappot.

3. POLITIHKALAŠ HÁSTALUSAT OAHPAHUSSUORGGIS

3.1 Sámi skuvla: Koloniseremis eret gelbbolašvuohtaloktemii

Sámi skuvlahistorjá duogážiis leat sámi skuvladutkit čielggadan movt sámi skuvla dađistaga lea koloniseremis luovvanan, mii mearkkaša movt skuvlla ja oahpponeavvuid ráhkadeami leat huksegohtán sámi árvvuide, sámi bajásgeassinmállii ja norpmaide mat leat guovddážiis sámi bearaš- ja servodateallimis. Sámi skuvlla sisdoalu leat maid moaitán; ahte dat beare unnán speadjalastá sámi árvvuid. Ođđa duktamiin čuočuhuvvo ahte sámi skuvlla sámivuohhta dávjá lea dušše dan sámi namma, duohtavuodas lea unnán mii earuha dárú skuvlla sámi skuvllas. Lea hui ollu skuvlaoamasteaddji, rektora ja oahpaheddjiid duohten mearridit makkár oahpahanvugiid ja metodaidda geavahit, ja makkár osiid deattuhit lohkanmearreplánas.

Sámediggi oaidná dárbbu giddet fuomášumi dieid gažaldagaide maidá politihkalaš digaštallamiin gos lea sáhka sámi oahpahaspolitihkas. Sámi skuvla galgá leat buorre skuvla, sihke kvalitehta dáfus, pedagogalaččat ja soisálalaččat. Sámedikki rolla mii guoská oahpahusa sisdollui ja vuodustussii, lea ahte Sámediggi lea mielde mearrideamen eavttuid oahppoplánaide. Oahppoplánat galget váikkuhit dasa ahte oahppit eai dušše oahpa sámegeala, muhto ahte oahpahas lágiduvvo sámi geahččanguovllus, nu ahte oainnusindahká sámi árvvuid ja oahpahanmálliid. Sámedikki ovddasvástádus lea gozihit ahte gávdnojit oahpponeavvut mat galget leat veahkkeneavvun movttiidahttit mánáid, nuoraid ja rávisolbmuid oahppat.

Sámi skuvla lea nuppastuvvamin. Dat lea boadus das go sámi servodat dađistaga geahččala ođđasis hukset ja ovdeštit iežas árbevirolaš servodatinstitušuvnnaid, iežaset gielaid ja sosiála norpmaid. Skuvla speadjalastá servodaga mas dat lea, ja sámi skuvllas vuhtto gal ain ahte ii leat nu beare guhkes áigi gollan dan rájes lei gielddu hupmat sámegeala skuvllas. Sámi oahpaheaddjit geat ovdalaš áiggi bággehalles oahpahit sámegeal mánáid dárogillii, ja geat eai ožžon lobi diktit sámi mánáid hupmat eatnigielasat skuvllas, ellet ain ja sii muitalit oamedovddubákčasiid ja morraša birra go leat nie geavahuvvon gaskaoapmin dáruiduhttinpolitihkas. Lea áddjás bargu divodit ja ovddidit juoidá maid stáhta hui earenoamáš ángiris dáruiduhttinpolitihkain lea njeaidán. Go digaštallá sámi oahpahaspolitihka, de ii sáhte vajáldahttit makkár historjaguoddit sámi váhnemat, áhku ja ádját ja máttarváhnemat leat. Sin historjá lea dehálaš duođaštussan dasa ahte juohke assimilerenpolitihka vearrámus bealli lea dat mii čuočá bajásšaddi buolvvaid vejolašvuhtii oahppat iežaset eatnigiela. Dáruiduhttinpolitihka áiggi billistemiid oaidná ain otná servodagas. Leat hui ollu sápmelaččat geat eai máhte iežaset eatnigiela, ja eai ge leat sáhtán dan oahpahit mánáidasas. Ollu mánát geaid váhnemat leat massán eatnigielas, eai leat oahppan sámegeala, ja sii šaddet dávjá váttis dillái go sin iežaset mánát ohppet sámegeala ja háldit hupmat ja geavahit sámegeala ruovttus.

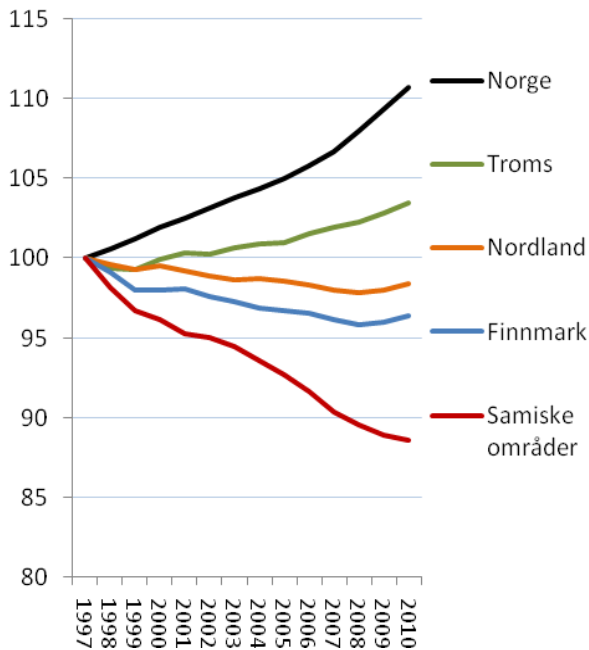
Maidá sápmelaččat, geat eai massán eatnigielas, leat gillán dáruiduhttima geažil. Váilevaš skuvlavázzin ja oahpahas dagahii ahte sii ožžo hui heajos gova skuvllas; ahte dat lei dakkár báiki gos šattai ballat ja gos sin kultuvra ja giella ii dohkkehuvvon. Dáruiduhttinpolitihka bohtosa doarggástusaid oaidná maid guovlluin mat gohčoduvvojit sámi guovddášguovllun, nugo Guovdageainnus ja Kárášjogas, gos ollu vuoras sápmelaččat eai máhte čállit ja lohkat iežaset eatnigiela. Dat leat nu stuora hástalusat maid Sámediggi nugo institušuvdna ii lea godan gieđahallagohtit ja čoavdit.

Sámediggi oaivvilda ahte lea riektá čalmmustahttit daid issoras váikkuhusaid maid diekkár billisteaddji politihkka lea dagahan sápmelaččaide go geahččá oahpahussii. Ii soaitte beare lunddolaš smiehttat; ahte sivvan dasa manne muhtun máná gii oahppá sámegeala sámi mánáigárddis Álttás, ii gulahala iežas váhneimiiguin ruovttus iežas eatnigillii, lea ahte máná máttarváhnemat eai beassan hupmat sámegeala dalle go sii ledje mánát. Sámi mánát guddet ain dáruiduhttinpolitihka árbbi. Lea stáhta ovddasvástádus doarjut daid mánáid, vai sámegeala fas šaddá ruovttugiellan buot sápmelaččaide geat háldit dan. Lea earenoamáš dehálaš dán ášši čanastit mánáidkonvenšuvnna 29.artihkkalii ja gáibádussii ahte buot mánát galget árvvusatnit nuppiid duogáža, historjá, sihke buriid ja heajut osiid historjjás. Ođđaáigasaš sámi oahpahaspolitihkka galggašii mángga dáfus doaibmat juste nuppeláhkái, namalassii divvut dan maid dološ Norgga dáruiduhttinpolitihkka lea billistan.

3.2 Álbmoga birra diedđut: Olmmošlogu ovdáneapmi sámi ássanguovlluin

Lea čielga čanastat gaskal sámi guovlluin olmmošlogu ovdáneami ja skuvladiilálašvuođa ja skuvlafálaldagaid. Tabeallas dás vuolábealde oaidná olmmošlogu ovdáneami olles riikkas, dain golmma davimus fylkkain ja sámi guovllus. Sámi guovlluin oaivvildit dás dan 22 suohkana mat gullet Sámedikki ealáhusaid váikkuhangaskaomiid doaibmaguvlui (STN-guovlu). Stuora suohkanat nugo Máttá-Várjjat, Áltá, Romsa ja Narviika, main oassi suohkanis lea mielde váikkuhanguovllus, eai leat váldojuvvon mielde dán analysii. Dien láhkái čájeha tabealla olmmošlogu ovdáneami árbevirolaš sámi ássanguovlluin davvin, ja maiddái oktiibuot golmma davimus fylkkas.

Govus 1: Olmmošlogu ovdáneapmi, ordnejuvvon nu ahte 1997 dássi =100. Telemarksforskning 2011

Oppalaččat Norggas lassánii olmmošlohku 1987 rájes 2010 rádjái, muhto sámi suohkaniin (STN-guovllus) njiejai olmmošlohku hui garrasit seamma áigodagas. Sivvan njiedjamii lea sihke dat ahte riegádedje unnán mánát ja maiddái eretfárren guovllus. Sámi guovllus lea olmmošlohku njiedjan miha eanet go buot golmma davimus fylkkas. Romssas lea olmmošlohku lassánan 1997 rájes, ja Nordlánddas ja Finnmarkkus lea maŋemus jagiid njiedjan rievdan lassáneapmin. Sámi guovllus gal olmmošlohku ain njiedjá.

Leat eanas nuorat geat fárrejit eret, ja dat boahtá áiggi mielde dagahit vel stuorát olmmošlogunjiedjama sámi guovlluin. Dat geat sámi guovlluin vulget, fárrejit dávjá gávpotguovlluide.

Guovtti suohkanis, Kárášjogas ja Guovdageainnus lea earalágan dilli, go doppe lassána olmmošlohku dán áigodagas. Lassin dasa go olmmošlohku sámi guovlluin njiedjá, boahtá vel dat ahte dohko báhcet eanet vuorrasit olbmot. Dat gal ii dáhpáhuva dušše sámi guovlluin, muhto maiddái olles riikkas muđui. Muhto dat mii lea sámi guovlluin dovdomearka, lea ahte vuolábealde 30-jahkásaččaid lohku álbmogis njiedjá miha johtileappot go riikkas muđui. Dat dilli mielddisbuktá stuora hástalusaid sámi skuvlii, sihke árbevirolaš ássanguovlluin ja maiddái gávpotlagas guovlluin.

3.3 Oahppit geain lea sámegeiella vuodđoskuvlla ja joatkkaoahpahusa fágasuorggis

Vuodđoskuvlla diehtujuohkindoaibma internehtas (GSI) ráhkada juohke jagi statistihka mas oaidná man ollu oahppit válljejit sámegeiella vuosttaš- dahje nubbingiellan vuodđoskuvllas. Raporttas **Sámi logut muitalit** 1-3 leat diet logut ovdanbiddjojuvvon ja analyserejuvvon. Oahpahasdieđáhus lea viežžan statistihkkadieđuid ja mearkkašemiid diein raporttain ja vuodđoskuvlla diehtujuohkindoaibmas internehtas.

Vuodđoskuvlla sámegeielfága ohppiidlohku lea mearrideaddjin dasa man ollu sámegeiella boahtá geavahuvvot boahpteáiggis sihke čállingiellan ja hupmangiellan. Ohppiidlogu nuppástuvvan sáhtá muitalit veaháš dan birra man bures skuvla lea lihkestuvvan fállat ohppiide oahpu sámegeiella, ja man bures lea nagodan váldit mielde sámegeiella ja kultuvrra iežas plánaide.

Tabealla 2 Vuodđoskuvlaohppiid lohku geain lei sámegeiella fágan 1990/91 rájes 2005/06 rádjái

Jahki	1990/91	1993/94	1995/96	1997/98	2005/06
Ohppiidlohku	1214	1680	1755	2115	3055

Tabealla 3 Vuodđoskuvlaohppiid lohku geain lei sámegeiella fágan 2005/06 rájes 2010/11 rádjái

	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11
Oktiibuot	3055	2672	2542	2517	2346	2245
Davvisámegeiella	2844	2479	2354	2339	2158	2058
Julevsámegeiella	88	77	79	77	81	96
Lullisámegeiella	123	116	105	101	97	91

Ohppiidlohku vuodđoskuvllas geain lei sámegeiella fágan, lassánii duppalit áigodagas 1991/92 gitta 2007/08 rádjái. Sihke vuosstaš- ja nubbingiellaohppiid lohku ja buot sámegeielaid lohku lassánii dien áigodagas. Skuvlajagis 2005/06 lei 3055 vuodđoskuvlaohppis Norggas sámegeiella fágasuorggis.

Vuodđoskuvlaohppiid lohku geain lea sámegeiella fágasuorggis, lea njiedjan juohke jagi dan rájes Máhttolokten – sámi válđojuvvui atnui 2006:s. Ovdal dien áiggi lassánii ohppiidlohku juohke jagi. Oktiibuot lea ohppiidlohku njiedjan 810 ohppiin buoremus jagi rájes mü lei 2005/06.

Davvesámegeiel ja lullisámegeiel ohppiidlohku lea njiedjan sullii seamma ollu proseanttaid mielde mañemus viđa jagis, ja julevsámegeiel ohppiidlohku lea lassánan. Muhto logut maidda dás hukse, leat unnán, nu ahte muhtun soaitáhagas nuppástusat sáhttet ollu rievdadit proseanttaid.

Raporta Sámi logut mitalit 3 digaštallá dien nuppástusa, ja namuha ahte okta čilgehus sáhtta leat ahte skuvllat eai leat nákcen čuovvolit ohppiid geat vállejedje Sámegeiella ja kultuvra fágan 10-jagi vuodđoskuvlla sámi oahppoplánain. Dat fága ii fievrreduvvon viidáseappot go Máhttolokten - sámi válđojuvvui atnui 2006:s. Raporta čujuha maid dasa ahte oahppit geat ássat olggobealde sámegeiella hálddašanguovllu ja válljejit sámegeiella nubbingiellan, ožžot eanet skuvladiimmuid go earát luohkás dahje sii šaddet válljet eret muhtun eará fagaidd.

Tabealla 4 Vuodđoskuvlaohppiid lohku geain lea sámegeiella vuosstašgiellan

	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11
Oktiibuot	998	1020	1027	1043	1010	971
Davvisámegeiella	953	971	984	997	964	923
Julevsámegeiella	29	31	25	27	26	29
Lullisámegeiella	16	18	16	19	20	19

Sámegeiella vuosstašgiellan lea njiedjan golmmain proseanttain 2005/06 rájes 2010/11 rádjái. Dan ferte gohčodit oalle dássedis dillin. 3 proseantta njiedjan viđa jagis lea unnit go dan ahkásaš ohppiidlogu njiedjan mü lei Davvi-Norggas seamma áigodagas, dat njiedjan lei badjel 7 proseantta. Vaikko vuosstašgiella ohppiidlohku lea ge leamaš oalle dássat oalle guhkes áiggi, de lea mañemus guovtti jagis dovdogoahán čielga njiedjan, oktiibuot 72 oahppi unnit. Lea beare árrat dadjat čájeha go diet man guvlui lea mannamin, vai čájeha go lohku dušše muhtun soaitáhagas rievdamá.

Julevsámegeielat vuosstašgiella ohppiidlohku lea 29 skuvlajagis 2010/11. Dat lea seamma lohku go vihtta jagi dás ovdal, ja leat golbma oahppi eanet go skuvlajagis 2009/10.

Lullisámegeielat vuosstašgielat ohppiidlohku lea lassánan golmmain skuvlajagis 2010/11 skuvlajagi 2005/06 ektui. Muhto dás lea sáhka nu unnán ohppiin ahte smávva soaitáhagas nuppástusat sáhttet ollu rievdadit proseantlogu. Tabealla 4 čájeha ahte sihke lullisámegeiella ja julevsámegeiella vuosstašgielat ohppiidlohku lea leamaš dássat mañemus viđa jagis.

Tabella 5 Ohppiidlohku geain lea sámegiella joatkkaskuvlla fágasuorggis, fylkkain gos leat eanet go vihtta oahppi.

	Skuvlajahki 2008-2009			Skuvlajahki 2009/2010			Skuvlajahki 2010/2011		
	Vuottaš- giella	Nubbin- giella	Okti- buot	Vuottaš- giella	Nubbin- giella	Okti- buot	Vuottaš- giella	Nubbin- giella	Okti- buot
Olles riika	189	152	341	215	154	369	248	185	433
Finnmárku	172	95	267	180	103	283	216	125	341
Romsa	11	30	41	10	30	40	12	37	49
Nordlánda		12		21	7	28	18	9	27
Davvi- Tr.lága		12			8			9	
Muđui	6*	3	33	4**	6	14**	2	5	16**

* Muđui riikkas sisttisdoallá maid Nordlándda ja Davvi-Trøndelága

** Muđui riikkas sisttisdoallá maid Davvi-Trøndelága

Oktasaš listu mas oaidná buot ohppiid logu miehtá riikka geain lea sámegiella joatkkaskuvllaid fágasuorggis, ii leat ovdandivvojuvvon ovdal. Tabella dás bajábealde lea vižžojuvvon raporttas Sámi logut mitalit 4, mii ii vel leat almmuhuvvon. Tabella čájeha ahte ohppiidlohku geat válljejit sámegiella joatkkaoahpahusa fágasuorgái, lea garrasit lassánan maŋemus golmma skuvlajagis. Sihke vuottaš- ja nubbingiella ohppiidlohku lea lassánan. Dat lea dáhpáhuvvan sihke Finnmarkkus ja muđui riikkas.

Okta čilgehus dasa sáhtta leat ahte dál joavdagohtet joatkkaoahpahusdássái dat vuodđoskuvlaluohkát main ledje earenoamáš ollu oahppit geain lei sámegiella fágasuorggis birrasii jagis 2005.

3.4 Máhttolokten ja Máhttolokten – sámi oahppoplánabuktosiid atnuiváldin

2006-2011 áigodagas leat dutkanvuđolaččat árvvoštallan Máhttoloktema. Árvvoštallan galggai čuvget ja dokumenteret man muđui vuodđooahpahusa hástalusaid ja ođastusa áigumušaid leat čuovvolan ja makkár bohtosat leat ilbman.

Máhttolokten lea našuvnnaš oahpahušođastus mii siskilda sihke oahpahusa stivrema, struktuvrra ja sisdoalu. Máhttodepartemeanta bijai Oahpahusdirektoráhta árvvoštallat dien ođastusdoaimma. Hálddahušdásiid ja institušuvnnaid rolla árvvoštallan Máhttoloktema atnuiváldima oktavuodas sisttisdoallá earet eará stivrenmálla analyserema, ja movt dásiidgaskka rollaid ja ovddasvástádusa juohkin doaibmá. Dat sisttisdoallá maid karakteristihka movt vejolaččat sáhtášii rievdadit skuvlajođiheddjiid ja oahpaheddjiid profesuvdnaipmárdusa. Lea gárvvistuvvon guokte oasseraportta: Raporta 42/2008 Det nasjonale styringsnivået. Intensjoner, forventninger og vurderinger (Našunála stivrendási. Áigumušat, vuordámušat ja árvvoštallamat) ja Raporta 42/2009 Kunnskapsløftet – tung bør å bære? (Máhttolokten – lossa noadđi guoddit?) Vuottaš oasseraporttas (raporttas 42/08) boahťa ovdan ahte Máhttolokten presentere vuogádatodastusa, ja ođđa stivrenvuogádat lei ge okta deháleamos nuppástusain ođastusdoaimmas. Bargamušat ja váldi galggai lávdaduvvot, ovddasvástádusa mearrideapmi iešguđetge dásiid gaskkas galggai šaddat čielgaseabbon, skuvlaoamasteaddji galggai oažžut eanet friddjavuođa ja stuorát ovddasvástádusa, ja ođastus lei vuodđuduvvon báikkálaš gelbbolašvuoda ja návccaid luohhtámuššii. Árvvoštallan govvida suorggi mas leat eahepečielggasvuodát sihke stivrendimenšuvnna ja maiddái ovddasvástádusa juohkima oktavuodas. Guovddáš eiseválddit eai oro ollislaččat nákcen ođastusa atnuiváldima gieđahallat, ja Máhttolokten nugo stivrenodastus orro hui hejot čanastuvvon daid našunála mearridan-ja hálddašandási guovddáš searvadálliide geat dan galget čađahit. Árvvoštallanraporttas celkojuvvo maid ahte guovddáš oassálastit leat bargan ollu dan guvlui ahte juogadit ovddasvástádusa eanebuidda, muhto ii fal juogadit mearridanválddi. Loahppaárvalus deattuhuvvo ahte sáhtta hejot váikkuhit jus bidjá ovddasvástádusa ja vuordámušaid dakkáriidda main lea unnán váldi. Ođastusa atnuiváldima gieđahallama oktavuodas rehkenastujuvvo diet gávnnus váttis čuolbman.

Nuppi oasseraporttas (raporttas 42/09) čállojuvvo suohkaniid eahepečielga statusa birra nugo stáhtavuollásaš hálddahušorgánat ja seammás maid iešstivrejeaddji orgánat main alddineaset lea mearridanváldi, álbmotválljejuvvon áirasat ja iežaset hálddahuš. Dat bidjá Máhttoloktema atnuiváldima

mearriduvvon rámma sisa. Suohkansuorgi galgá sihke stivret iešheanalaččat ja maiddáid bidjat johtui dan maid stáhta mearrida.

Suohkaniid/fylkasuohkaniid dási informánttat, skuvllat ja fágasearvvit ja maiddáid skuvlaoamasteddjiid vástideaddjit, dovddahit ahte sii leat bajitdásis vulos bággoráddema vuolde ođastusa atnuiváldimis, mii mearkkaša ”badjin vulos”-atnuiváldin. Earenoamáš ášši maid leat fuobmán go leat árvvoštallan Máhttoloktema stivrenodastussan, (Raporta 42/2009), lea ahte leat čilgekahtes váttis dilálašvuodát vuos politihkalaš ja profešuvdna stivrema oktavuodas, ja dasto vel nuppe bealis guovddáš ja vuolitdásiid stivrejeddjiid gaskkas vuodđooahpahusas. Stivrendásiid oktavuodálinnját eai leat buorit. Suohkansuorggi oahpahushálddašeaddji jodiheaddjit čujuhit gealddadillái mii lea šaddan go vuos leat ožžon stuorát friddjavuoda ja doaibmanviidodaga, muhto nuppe bealis fas lea garrasit guovddáš stivrejupmi raportačállimiin ja bearráigeahčuin. Árvvoštallan čájeha stuora systemáhtalaš erohusaid suohkaniid gaskkas. Skuvlaoamasteaddjit čilgejit alddineaset leat buori oktavuoda fylkamánniin, muhto oktavuoha lea earalágan go ovdal. Fylkamánnii lea biddjojuvvon garrasit bearráigeahččandoaibma mii čuohtá ovddidan-ja bagadallandoibmii.

Dat ahte leat nie ollu oassálastit iešguđetdási váikkuhanfámuin mielde dien doaimmas, lea mielddisbuktán ahte NF-raportta nr. 3/2009 Sámi oahpahus LK06-sámi olis dutkit leat välljen bidjat governance-perspektiivva (“ovttasstivrenperspektiivva”) daid proseassaide mat leat jođus Máhttolokten – sámi atnuiváldima oktavuodas. Dat sistisdoallá ahte doaimmaid ovddideapmi ja daid mearrideapmi dáhpuhuvvá šiehtadallamiin ja vuoroságastallamiin, áinnas fierpmádagas, mas leat mielde oassálastit geain lea oallemuddui eahpečielga ja bissomeahtun doaibma, ja geaid rollat ja bargamušat mannet ruossut rássut. Jus ovdáneapmi galgá diekkár vuodđojurdaga mielde dáhpuhuvvat ja stivrejuvvot, de dat eaktuda luhttámuša ja rabas kanálaid oassálasttiid gaskka, vai besset ovttasdoaimmahit bargamušaid mat dolvot ulbmiliidda mat áddejuvvojit sullii ovttaládje.

Nordlandsforskning ja Finnmarkku allaskuvla leat searválaga Norut Álttáin ja Norut Romssain čadahan dutkanprošeavtta man váldoulbmil lei gávnnaht leat go Máhttolokten- sámi oahppoplánabuktosat (LK06-S) dagahan ahte lea šaddan eanet ovttadássásaš skuvla ja oahpahus sámi álbmotjoavkkuide Norggas. Bargaheaddjin lei Oahpahusdirektoráhta.

Máhttolokten – sámi árvvoštallamis leat boahtán golbma oasseraportta. Vuosttaš oasseraportta (NF-raporta nr.3/2009) Samisk opplæring under LK06-samisk – Analyse av læreplan og tidlige tiltak for implementering (LK06-sámi oahpahus – Oahppoplánaid ja ovdalaš atnuiváldindoaimmaid analyseren) sistisdoallá golbma fáttá. Álggos geahčadit historijálaččat Norgga skuvlapolitihka sámiid ektui 1700-logu rájes ja gitta otnáži. Dasto čilgejuvvo iešalddis oahppoplánabuktosiid atnuiváldin. Dat čilgen lea vuodustuvvon LK06-S sámi oahppoplánadokumeantaid, Sámedikki, fylkamánniid ja skuvlaoamasteddjiid váldodokumeantaid analyseremiidda, ja jearahallamiidda mat leat dahkkon Sámedikkiin, fylkamánniiguin ja skuvlaoamasteddjiiguin. Ja dasto lea boahtán vuosttaš árvvoštallan mii giedahallá LK06S oahppoplánaid, mii lea huksejuvvon sihke oppalaš oahppoplánaid analyseremii ja maiddáid L97S ja LK06 buohtastahttimiidda, dakko bokte ahte leat analyseren guoskivaš oahppoplánaid sisdoalu.

Raportta čájeha ahte Finnmarkku álbmot diehtá hui bures makkár rievttit ohppiin leat oažžut sámi oahpahusa ja sámegilli oahpahusa. Olggobealde Finnmarkku eai leat diet rievttit nu dovddus, ja doppe lea miha stuorát diehtujoahkindárbu. Hástalusat mat leat čadnon ođastusa atnuiváldimii, orrot leamen stuorábut olggobealde sámegiela hálddašanguovllu.

Nubbe oasseraportta (NF-raporta nr.6/2010) *Fra plan til praksis – Erfaringer med Kunnskapsløftet - samisk* (LK06S) (Plánas bargoeallimii – Máhttolokten – sámi vásáhusat) lea iskan movt LK06-S lea váldojuvvon atnui muhtun välljejuvvon skuvllain. Das leat geahččan sihke davvi-, julev- ja lullisámi giellaajoavkkuid, sihke sámi guovlluin ja daid olggobealde. Das leat čuvgen dakkár beliid go sámegiel oahpahusa lágideami, oahpaheaddjegelbolašvuoda ja oahpponeavvuid. Iskkadeapmi lea earet eará huksejuvvon seamma skuvlla skuvlajođiheddjiid, oahpaheddjiid, ohppiid ja váhnemiid jearahallamiidda.

Raportta čájeha ahte leat erohusat mii guoská sámegiel ja sámegilli oahpahussii. Oahppit mat orrot olggobealde guovddáš sámi guovlluid eai oaččo seamma giellalaš doarjaga ja kulturdoarjaga olggobealde

skuvlla birrasa go dat oahppit geat ássat báikkiin gos sámegeiella lea nanus. Birrasiin gos sámegeiella lea nanus, lea maid sámi kultuvra, sámi duodjeárbevierut ja sámi servodateallin minddár hui nanus. Dan golmma sámegeiella guovlluin leat sierralágan hástalusat sihke dan ektui mii guoská oahpaheddjiid ja oahpponeavvuid skáhppomii, ja maiddái das makkár oktavuoha lea oahppoplánaid áigumušain ja duohta dilis – makkár veahkkevárit leat gávdnamis, nugo iešguđetlágan mediat ja giellabáikkid. Dat guoská earenoamážit lullisámi oahpahussii.

Dutkit eai leat gávnahan ahte Máhttoloktema ođasmahttinjurdagii lea biddjojuvvon beare ollu deaddu, ja sii leat dán rádjái oaidnán unnán mii lea nuppástuvvan ovddeža ektui maŋŋil go Máhttolokten- sámi válđojuvvui atnui. Dutkit celket loahppaárvoštallamisahte:

Skuvla mas leat beajos olgguldas rámmat, ja mii ii oaičo seammadássásaš nannenfaktoriid ge, illá sáhtá fállat seammadássásaš skuvlejumi buot ohppiide.

Goalmát oasseraporta (NF-raporta nr.3/2011) *Rett til samiske opplæring – ideal eller realitet* (Riekti oažžut sámegeiel oahpahusa – ideála vai duohtavuoha) lea kárten mas geahčadit movt oahppit ieža árvoštallet sámegeieloahpahusa. Kártemis leat mielde vuodđoskuvlaohppit 5.jahkeceahki rájes ja oahppit joatkkaskuvllain.

Raporta dokumentera dan movt oahppit ieža árvoštallet iežaset máhtolašvuoda sámegeielas, geavahit go sámegeiella ruovttus ja ustibiiguin, makkár oaidnu ohppiin lea sámegeiel fágii skuvllas ja movt sii árvoštallet sámegeieloahpahusa bargovugiid, oahpponeavvuid ja árvoštallanvugiid.

Eanas oahppit árvoštallet sámegeiel fága dehálažžan ja ávkkálažžan, muhto oaivvildit maid ahte dat fága lea gáibideaddji. Kárten čájeha ahte giella válljen vuosttaš-dahje nubbingiellan orro oalle muddui vuolgim in das makkár dilli sámegeielas lea ruovttus ja lagasbirrasis.

Eanas oahppit árvoštallet ahte sámi oahpponeavvut eai leat buorit.

3.5 Sámi oahppi rievttit ja oahppanbiras

3.5.1 Goabbatlágan rievttit vuodđo- ja joatkkaoahpahusas

Sámi ohppiin vuodđo- ja joatkkaoahpahusas leat oahpahuslága mielde goabbatlágan rievttit sámegeieloahpahusa ektui. Buot sámi guovlluin vuodđoskuvlaohppiin lea § 6-2 mielde riekti oažžut oahpahusa sámegeielas ja sámegeilli. Olggobealde sámi guovlluin lea vuodđoskuvlaohppiin riekti oažžut oahpahusa sámegeielas ja sámegeilli go unnimusat 10 oahppi seamma suohkanis hálidit diekkár oahpu, ja nu guhká go leat 6 oahppi vel báhcán seamma jovkui. § 6-3 mielde lea sápmelaččain joatkkaoahpahusas riekti oažžut sámegeieloahpu, muhto sis ii leat lágas nannejuvvon riekti oažžut oahpahusa sámegeilli.

Oahpahuslágas daddjo ahte departemeanta sáhtá ráhkadit lánkaásahusaid maid vuodul muhtun skuvllain, kurssiin dahje luohkain galgá sáhttit fállat oahpu sámegeielas dahje sámegeilli dahje fállat earenoamáš sámi fágaid joatkkaoahpahusas. Diekkár lánkaásahus ii leat vel bohtán. Ii oktage joatkkaskuvla leat geatnegahttejuvvon lánkaásahus sámegeilli dahje Mahttolokten – sámi oahppoplánabuktosiid mielde, muhto dan gal dahket sámi joatkkaskuvllat. Joatkkaskuvllat leat dušše geatnegahttejuvvon geavahit daid oahppoplánaid sámegeielas ja muđui čuovvut dárogiel oahppoplánaid go lágidit oahpahusa ohppiide geain lea sámegeiella vuosttašgiellan. Dála lágat (mearráduusat) orrot leamen eahpečielgasat sámi álbmoga joatkkaoahpahusa ektui. Riekti oažžut oahpu sámegeilli joatkkaoahpahusas ferte nannejuvvot lágain dahje lánkaásahusain, ja geatnegasvuoha lágidit oahpu Máhttolokten – Sámi oahppoplánabuktosiid mielde joatkkaoahpahusas ferte mearriduvvot sierra lánkaásahusain. Dat mearkkaša ahte šaddá divvut oahpahuslága 6.kapihttala ja oahpahuslága lánkaásahusa.

ILO-konvenšuvnna nr. 169 artihkkalis 26 daddjo ahte galget ásaheavvot doaimmat mat sihkarastet daid álbmogiid lahtuide unnimusat seamma buriid vejolašvuodaid oažžut oahpahusa buot dásiin go riikka servodagas muđui. Ja 21. artihkkalis daddjo ahte daid álbmotjoavkkuid lahtuin galgá leat unnimustá seamma vejolašvuoha oažžut fidnooahpu go eará ássiin riikkas. Dat ferte maid mielddisbuktit ahte sihkarastá seamma buriid vejolašvuodaid sápmelaččaide joatkkaoahpahusas go riikka álbmogis muđui, ja

seammás maid ahte riekti oazžut oahpahusa sámegeiela ja sámegeilli lea seamma go vuodđoskuvllas. Lea váttis dadjat ahte dákkár dilli lea dál.

Maiddái mánáidkonvenšuvnna artihkal 30 addá láhkavuodu ásaht earenoamáš doaimmaid nannen váras sámegeiela ja sámi kultuvrra. Rievtit mat sámi ohppiin leat álbmotrievtti vuodul, gustojit beroškeahttá das leat go sii vuodđoskuvllas dahje čuvvot go joatkkaoahpu. Danin áigu ge Sámediggi ain bargat dan badjelii ahte sámi ohppiid vuoigatvuodát joatkkaoahpahusas duohtandahkkojuvvojit ja nannejuvvot lágas, nu ahte dárur láhkamearráduusat dadjet dan seamma maid álbmotrievttalaš mearráduusat dadjet, vai šaddet seammalágan vuoigatvuodát vuodđoskuvllas ja joatkkaoahpahusas.

3.5.2 Oahpaheddjiid oččodeapmi

Sámi servodagas leat stuora hástalusat nagodit oččodit doarvái oahpaheddjiid. Mii dárbašit sámegeielat oahpaheddjiid ja oahpaheddjiid geain lea máhttu sámegeiela ja diehtu sámi servodahki gullevaš dilálašvuodaid birra. Vuodđu man ala boahpteáiggi hukse, leat studeanttat geat váldet oahpaheaddjeoahpu. Almmá oahpaheddjiid haga geat máhttet oahpahit sámegeiela ja sámegeilli, eat jovssa dan ovdáneami sámi servodagain maid háldit.

Álbmotčoahkkimiin 2011 giđa bodii čielga gohččun Sámediggái ahte diggi ferte johtileappot álgit bargat oččodit eanet sámegeielat oahpaheddjiid. Seammás lea Sámediggi áican ahte jagis 2011 ledje dušše njeallje gelbbolaš ohcci Sámi allaskuvlla sámi oahpaheaddjeohppui. Dat mielddisbuktá ahte oahpaheaddjeoahppu ii álggahuvvo 2011 čavčča. Diekkár ovddosmannu ii leat buorre go diehtá ahte váilot ollu sámegeielat oahpaheaddjit, muhto diet váttisvuohta ii leat čuolbman dušše sámi oahpaheaddjeoahppui. Maiddá riikkas muđui oaidná ahte vaikko leat čadahan divrras ánggirdemiid oččodan dihte olbmuid ohcat oahpaheaddjeohppui, de leat unnát ohccit, ja unnán gelbbolaš ohccit dien ohppui.

Sámediggi lea guhkit áiggi juo vuoruhan sierra oahppostipeanddaid sidjiide geat álget sámi ovdaskuvla-dahje dábálašoahpaheaddjeohppui. Sámedikkis leat maid sierra stipeanddat maid sáhttet ohcat studeanddat geat váldet allaoahpu sámegeiela. Die lea Sámedikki dihtomielalaš oahpahuspolitihkalaš vuoruheapmi, mii mielddisbuktá ahte eará oahpahusat main maid váilu gelbbolašvuohta sámegeiela, eai oáččo seammalágan movttidahttima. Sámediggi oaidná ahte lea stuora dárbu sámegeielagiidda earet eará dearvvašvuodasuorggis, politidoaimmain ja duopmostuollo-/riekteásahusain. Muhto daid rámmaeavttuid siskkobalde mat dál leat Sámedikkis, ii leat vejolaš vuoruhit buot daid oahpahussurggiid main livččii duohta dárbu nannet sámegeielgelbbolašvuoda ja kultuvrra. Lea guhkit áiggi juo leamaš váttisvuohtan dat ahte váilot sámegeielat oahpaheaddjit, ja Sámedikki mielas lea ain dárbu earenoamážit čalmmustahttit oahpaheaddjeoahpu, go smiehtá movttidahttindoarjagiid nugo oahppostipeanddaid.

Jahkásaš bušeahttemearrádušain maid Sámedikki dievasčoahkkin dahká, lea vejolaš divodit vuoruhanlisttu mii guoská allaoahpu oahppostipeanddaide. Muđui áigut gieđahallat eará prinsihpalaš gažaldagaid mat gusket sámi alitdási ohppui sierra čielggadusas dahje dieđáhusas mas meannudit sámi alitdási oahpu.

Sámediggi oaidná ahte jus galgat lihkestuvvat sihke bargguin mii guoská oahpaheaddjeohppui ja maiddá eará alitdási oahpuiguin, de dat ferte leat ovttasbargu mas mánga eará oassálasti leat mielde. Sámedikki mielas lea buorre ja ávkkálaš go lea álggahuvvon čielggadeapmi mii galgá árvvoštallat sámi allaoahpu ja dutkama. Butenschön-lávdegoddi lea dál čielggadeamen ollu dilálašvuodaid mat gusket sámi dutkamii ja allaohppui našunála, regionála ja internašunála geahččanguovllus. Čielggadeapmi galgá gárvvistuvvot loahpageahčen 2011. Lávdegoddái leat válđojuvvon lahtut oalle viidát, njunuš oahpahus-ja dutkaninstitušuvnnain mat barget sámi gažaldagaiguin Davviriikkain, ja lea earenoamáš buorre go lávdegoddái leat vállejuvvon áirasat viidát fágalaččat ja geográfalaččat. Sámediggi hálda namuhit dan buori konsultašuvdnabarggu mii leamaš dan oktavuodas go leat nammadan olbmuid dien lávdegoddái. Sámediggi lea duhtavaš go lávdegottis leat gelbbolaš sámi ovddasteaddjit suomabealde, ruotabealde ja norggabealde, ja go Máhtdepartemeanta deattuhii Sámedikki evttohasaid go nammadii lávdegoddái áirasasiid.

Lávdegoddi galgá čielggadit movt dutkan ja allaoahppu sáhtta doaimmat eavttuidbiddjin ja ovdánahttin sámi servodaga ovddideamis. Dan oktavuodas galgá lávdegoddi maid čielggadit movt oččodit

studeandaid sámi allaohppui, movt dat lea vuodđun servodatovddideapmái ja dasa ahte nannet nanu dutkanbirrasiid.

Lávdegoddi galgá dasa lassin vel árvvoštallat Sámi allaskuvlla ovdáneami dieđalaš allaskuvlan ja das viidáseappot eamiálbmotuniversitehtan. Dan oktavuodas lea ge hui buorre go lávdegoddi giedahallá sámi allaoahpu miehtásámi oktavuodas. Sámi allaskuvllas lea earenoamáš hástalus lágídit sámi oahpaheaddjeoahpu maiddá lulli-ja julevsámi giellaguovlluide, áinnas rastá rájiid doaimman, mii mearkašivččii ahte ásahuvvo ovttasbargu ásahusaiguin Ruotas ja Suomas mat barget oahpahusain.

Mii guoská dasa ahte oččodit eanebuid váldit alitdásis sámi oahpu, de lea sámegeiel institušuvnnain duppal hástalus. Sámi institušuvnnat gilvalit oazzut daid seamma studeanttaid maid eará universitehtat ja allaskuvllat miehtá Davviriikkaid maid oččodit. Lassihástalus sámi institušuvnnaide lea ahte olu studeanttat mat sáhtáše álgit studeantan dohko, fertejit vuossáiggi oazzut vejolašvuoda háhkat dárbbaslaš máhtu sámegeielas.

Sámediggi lea 2010:s leamaš mielde ánggirdanbarggus *Gollevirgi – Drommejobben*, man ulbmil lei oččodit ohccit ovdaskuvla- ja vuodđoskuvlaoahpaheaddjeohppui Finnmárkkus. Dat lei ovttasbargu mas ledje mielde earet eará Sámi allaskuvla, Finnmárkku allaskuvla ja Finnmárkku Fylkamánne. Sámedikki sávaldat lea ahte sullasaš ánggirdanbarggut čadahuvvoše maiddá guovlluin lulleis Finnmárkku. Sámediggi áigu cavčča mielde váldit oktavuoda iešguđetlágan ovttasbargoverddiiguin ja plánet stuorat ánggirdemi skuvlajahká 2012/2013. Das galget maid leat mielde julev-ja lullisámi guovllut.

Sámediggi oaidná almmatge ahte ii leat ávki dušše dákkár ánggirdandoaimmaid čadahit go galgá sihkarastit studeanttaid oahpaheaddjeohppui ja eará alitdási ohppui Sámi allaskuvlii dahje eará allaskuvllaide. Lea maid dárbu geahčadit lohkanfálaldagaid ja lohkanbáikki doaimmaid organiserema ollislaččat, nugo studeanttaid orrun-ja astoáiggefálaldagaid.

Suohkaniin ja fylkasuohkaniin fertejit leat virgeráidalasbagadallit geain lea máhttu sámegeielas ja diehtu sámi servodahkii guoskivaš dilálašvuodaid birra. Sis livččii dehálaš doaimma go galget bagadit ohppiid makkár skuvlema galget välljet viidáseappot. Oahppit fertejit oazzut dieđuid dan birra makkár oahppo- ja bargovejolašvuodát sis leat go välljejit sámegeiela viidásit oahpus. Sámediggi lea ságastallan Máhttodepartemeanttain dan birra ahte sámi ofelaččaid mandáhtta maid berre sistisdoallat ahte sii juogadit dieđuid sámegeiel lohkanfálaldagaid birra ja studeantaeallima birra maŋŋá go geargá joatkkaskuvllas. Lea maid leamaš ságas čohkket buot sámi oahppofálaldagaid buot guoskivaš allaskuvllaid ja universitehtaid neahttsiidduide, ja maiddá Máhttodepartemeantta ja Sámedikki neahttsiidduide. Dat lea oassi sierra našunála rekrutterenstrategiija diehtujuohkindoaimmain. Dan barggus lea Sámediggi leamaš mielde ja lea leamaš ráđđadallamiin mat gusket strategiijadoaimmaide.

3.5.3 Oahpaheaddji – oahppi luohttámušolmmoš

Jus oahppi galgá sáhttit ovdánit máhtu dáfus ja maiddá persovnnalaččat, de gáibiduvvo ahte skuvlla árgabeivviin lea oaivil, dan láhkái ahte lea molsašuddi oahpahus mii lea heivehuvvon oahppái. Skuvla ferte leat dakkár sosiála báiki gos oahppi bures loaktá áiggi. Oahppi ferte hástaluvvot sihke máhtu ja árvvuiddá dáfus, ja oahpahus ferte leat heivehuvvon oahppi iežas eavttuide, ja das galgá váldit vuhtii oahppi sosiála duogáža, ealáhusgullelašvuoda ja máhttodási. Buot diet gáibidit ahte skuvllas leat pedagogalaččat čeahpes oahpaheaddjit. Oahpaheaddji lea oahppi lagamus luohttámušolmmoš. Lea oahpaheaddji gi beaiválaččat gaskkusta oahpu, kultuvrra ja árvvuiddá. Lea oahpaheaddji gi buoremusat oaidná ja dovdá oahppi skuvlabirrasis. Diehttelas ferte oahpaheaddji leat gárvvistuvvon, sihke fágalaččat ja olmmošlaččat, hálddašit iežas válddi ja ovddasvástádusa oahppi ektui fágalaččat čehpet ja kultuvrralaččat oadjebas vuogi mielde.

Lassin dasa ahte gáibiduvvojit oahpaheaddjit geain lea fágalaš máhttu, lea diehttelas ášši ahte oahpaheaddjibarggus fertejit maid leat buorit rámmaeavttut. Mii diehtit ahte sámegeiel oahpaheddiin dávjá lea váttis bargodilli, sihke fágalaš birrasa dáfus ja maiddá go guoská njuolgut bargobirrasii. Dakkár dilli lea earenoamážit dain suohkaniin gos sámi oahppit leat bieđgguid mánggáin skuvllain. Eaŋkiloahpaheaddjit geat johtet skuvllas skuvlii fállat ohppiide dárbbaslaš oahpahusa, vásihit dávjá ahte sii leat hui okto. Ii leat sámi fágalaš dahje pedagogalaš fágabiras doarjjan, ja seammás sii dovdet maid dego duvdiluvvon eret skuvllaid oahpaheaddjeoavkkus, ja dan láhkái gáidet bargobirrasis eret, vaikko eai hálidivčče ge dan.

Diekkár váttis dilálašvuoda boadus lea ahte sámi oahppi čadat šaddá vásihit oahpaheaddjelonohallama, mii dagaha ahte heaitá čuovvumis oahpahusa dahje njuolgut juo botke oahpu. Dát hástalusat namuhuvvojit maid Mánáidáittardeaddji raporttas mii lea sámi mánáid mieldeváikkuheami birra¹⁰. Sámedikki mielas, mii lea sámi mánáid áittardeaddji, lea dákkár skuvlaárgabeaivi dohkkemeahttun.

Danin ferte ge oahpaheaddjis, su doaimmas nugo sámi máná luohttámušolbmoss, leat seamma buorre bargodilli go eará oahpaheddjiin. Oahpaheaddji dárbbáša su doaimmas fágalaš vuodu ja oktavuoda dahje čanastaga buori bargobirrasii. Dasa lassin lea dehálaš ahte bargoaddi doarjumiin čuovvu oahpaheaddji fágalaččat ja pedagogalaččat. Juohke oahppis lea riekti oažžut kvalitehta ja sisdoalu dáfus buori oahpu. Skuvlla (skuvlla oamasteaddji) geatnegasvuotta lea ge oahpaheaddji čuovvolemiin bearráigeahččat ahte oahppi oažžu nu buori ávkki go vejolaš oahpahusas.

Stáhta oahpahuseiseválddit leat searválaga bargiidorganisašuvnnaiguin, KS:ain ja universitehtaiguin ja allaskuvllaiguin ráhkadan bissovaš našunála strategiija oahpaheddjiid joatkkaoahpaheapmái; Kompetanse för kvalitet (Gealbolokten danin go dárbbášuvvo kvalitehta). Okta 2009-2012 oasseulbmiliin lea háhkat lassi gelbbolašvuoda oahpaheddjiide dárogiel ja sámeviel fágain, matematihkas ja engelasgielas, ovddemustá nuoraiddásis. Sámedikki gelbbolašvuodadárbbu kárten sámi skuvllain čájeha ahte lea dárbu loktet gelbbolašvuoda sámeviel, earet eará fágačállimis ja lohkamis, guovttegielatpedagogihkas ja nana oahpahanmáliid geavaheamis. Dasa lassin lea maid dárbu háhkat lassigelbbolašvuoda das movt árbemáhtu fievrredit luondufágii, servodatfágii, matematihkkii ja eará fágaide. Matematihkas lea maid dárbu hukset gelbbolašvuoda mii guoská sámeviel fágatearpmáide ja praktihkalaš metodaid geavaheapmái. Lea maid dárbu nannet gelbbolašvuoda earet eará engelasgielas, duojsis, mánggakultuvrralaš áddejumis ja eamiálbmotpedagogihkas. Našunála gealboloktendoaimmat áimmahuššet hui unnán daid dárbbuid mat sámi skuvllaid oahpaheddjiin ja sámeviel oahpaheddjiin leat.

2010 loahpageahčen juolludii Oahpahusdirektoráhta 2 000 000 ruvno sámi skuvllaid gelbbolašvuodanannemii Máhttolokten-sámi oktavuodas, ja ulbmiljoavku ledje vuoddoahpahusa oahpaheaddjit. Doarjat galget movttiidahttit nannet gelbbolašvuoda sámeviel ja sámi kultuvrras sámi skuvllain. Doarjagat eai geavahuvvon 2010:s, ja sirdojuvvo jahkái 2011. Sámedikki 2011 bušehta divodeamis, áššis 22/11, fievrreduvvui Oahpahusdirektoráhta doarjja bušehttakapihttalii 17.2 Earenoamáš proševttat, sámi skuvlla gelbbolašvuodanannen Máhttolokten-sámi oktavuodas. Bušehta Kap.17 sistisdoallá hálddahasdási jođihangoluid. Eai leat biddjojuvvon eará gáibádušat go dat ahte doarjagat galget geavahuvvot Oahpahusdirektoráhta juolludanreivve ulbmila mielde. Sámi allaskuvla lea, Sámedikki bargogohččuma mielde, ráhkadan lotnolas lassi-ja joatkkaoahpahussii prinsihpaid – sámi oahppoplakáhta. Vuolláičállojuvvon soahpamuša mielde galgá Sámi allaskuvla maid čadahit dan lassi-ja joatkkaoahpahusa.

3.5.4 Ovttasbargu gaskal skuvlla ja ruovttu

Váhnemiin ja váhnensadjásaččain lea stuora ovddasvástáduš gozihit iežaset mánáid oahppama ja ovdáneami. Mánáid oahppanmoktii váikkuha ollu dat go váhnemat atnet beroštumi iežaset mánáid oahpus. Muhto lea skuvlla ovddasvástáduš gozihit ovttasbarggu ruovttuin. Skuvlla ja ruovttu ovttasbargu lea dehálaš go galgá ásahit buriid oahppandilálašvuodaid guđege mánái ja maiddá go galgá oažžut buori oahppanbirrasa ohppiidoavkkuide ja skuvlii minddár. Váhnemiid miellaguoddu skuvlii ja oahpahussii mearkkaša ollu mánáid oahppanmoktii. Váhnemat fertejit duođas beassat leat mielde ovttasbarggu ja sis ferte leat duohta miel demearridanfápmu, jus galgá leat buorre ovttasbargu gaskal skuvlla ja ruovttu. Ovttasbarggu ulbmil galgá leat ahte mánát loktet áiggi skuvllas, leat oadjebasat ja ohppet bures. Skuvlla ja ruovttu ovttasbargui mearkkaša maid ollu dat man ollu máhttu ja diehtu oahpaheaddjis lea sámevela ja sámi kultuvrra birra, ja movt skuvla vuostáiváldá sámi ohppiid ja váhnemiid.

Muhtun sámi oahppit sáhttet muosáhit sihke dorvvohisvuoda ja váttis beaivválaš dili skuvllas. Earenoamážit guovlluin gos sámeveli ja kultuvra lea rašes dilis. Dain guovlluin vásihit oahppit vel dál nai givssideami iežaset sámi gullevašvuoda dihtii. Muhtun oahpaheaddji muitala ná:

¹⁰ Rätten til delaktighet och inflytande för samiska barn och ungdomar (2008:27)

”Duollet dalle vásihit mii maid abte hárdet ohppiid danin go sii leat sápmelaččat, muhto mun láven álo lohkat abte sii galget oadjebasvuodas leat nugo sii leat, dainna kultuvrrain mii sis lea, ja de ferte dušše čilget abte buohkat leat seammaárvosáččat, ja abte mii galgat čearlávuođain guoddit dan liige kultuvrra mii mis lea.” (Jearaballan oahpaheddjiin 24.05.2011).

Bearaš ja sohka leat mávssolaččat ja hui guovddázis sosialiseremis, ja leat mielde nanosmahttimin mánáid ja nuoraid identitehta. Máhttolokten -sámi oahpahusa prinsihpain leat dat namuhuvvon ovttasbargu ruovttuin vuolde:

”Mánát ja nuorat leat maid oassi sosiála fierpmádagas ja sogas, mii lea veahkekin bisubeamen ja nannemin identitehta ja árbeárvvuid. Váhneimiid/váhneasadjásaččaid, áhkuid ja ádjáid, soga, ristváhneimiid ja ustibiid kulturmahttu galgá adnojuvvot árvvus oahpahusas.”

Go skuvllas lea buorre ovttasbargu ruovttuin, de lea vejolaš geavahit ohppiid áhkuid ja ádjáid, bearraša ja earáid báikkálaš servodagas árbedieđuid viidasit fievrredeamis. Dat lea mielde nannemin ohppiid sámi identitehta.

Ollu oahppit vázzet skuvlla dakkár skuvllain gos leat dušše moattes geain lea sámegiel oahpahus. Dábálaččat ožžot diet oahppit sámegiel oahpu gáidosisoahpahussan. Dat sáhtta buktit hástalusaid dan ektui ahte nákket geavahit oahpus ávkin dan máhtu mii bearrašis ja sogas lea. Dan ferte sihke dat skuvla gos oahppi vázzá, ja skuvla mii fállá oahpahusa atnit muittus ja dihtomielas go plánejit oahpaheami.

Lea našunála mihttomearri ahte Norgga skuvllat galget váldit atnuti nugohčoduvvon Feide-modealla (Oahpahussuorggi oktasaš elektruvnnalaš identitehta), oktasaš IKT-siskkáldasstruktuvrra, seamma elektruvnnalaš identitehta buot skuvllaide ja oahppoásahusaide. Jagi 2012 mielde galget buot skuvllat váldán atnui Feide-gulahallanmodealla. Feide lea identifiserenvuogádat ohppiide, váhnenovddasteddjiide, oahpaheddjiide ja rektoriidda, mii galgá dahkat oahpaheaddji ja oahppi ja skuvlla ja ruovttu gulahallama álkibun. Ollu skuvllain lea SMS šaddan deháleamos gulahallanvuohki gaskal oahpaheddjiid ja ohppiid ja ruovttu-skuvlla ovttasbarggus.

Lea dehálaš ahte sihke guovddáš eiseválddit, nugo láhkaaddit ja eiseválddit mat láhkamearrádusaid galget fápmuibidjat, gullet sámi váhneimiid jiena. Sámi váhnenfierpmádaga leat dan oktavuodas dehálaččat. Váhnenfierpmádaga bargu lea guhkit áiggi leamaš lossat sámi váhneimiidda dan sivas go leat guhkes gaskkat ja unnán ánggiris olbmot geain lea vejolašvuolta geavahit astoáiggi eaktodáhtolaš váhnenbargguide. Danin eai leat ge Sámi váhnenfierpmádagas leamaš dat eavttut mat das galggaše leat go galget bargat oahpahuspolitihkalaš gažaldagaiguin.

Sámediggi oáččui 2010:s vuosttaš geardde miedáhusa dan vuodđojurdagii ahte ráđdehusa mánáidgárddiid Váhnenlávdegoddái (dárogiilli FUB) dárbbasuvvo maid sámi váhnenáirras. Sámediggi lea evttohan ja ožžon lávdegoddái nammaduvvot ovttá váhnenovddasteaddji áigodahkii 2010-2014. Sámediggi lea maid bargamin ožžut sámi váhnenáirasa Vuodđooahpahusa váhnenlávdegoddái (dárogiilli FUG), go dasa galget nammadit olbmuid ođđajagimánus 2012.

3.5.5 Oahpponeavvut

Sámi oahpponeavvut leat Sámedikki ovddasvástáduš. Sámi oahpponeavvuid vátnivuolta lea leamaš oahpahuspolitihkalaš ášši masa mediat leat gidden eanemus fuomášumi. Sámi oahpponeavvuid vátnivuolta buot fágain ja buot luohkáin lei guovddáš fáddán dalle go Máhttolokten – sámi váldojuvvui atnui. Maŋemus jagiid leat oaidnán ahte sámi mánáid ja nuoraid oahpponeavvodilli lea buorránišgohtán. Čilgehus dasa lea sihke Sámedikki ulbmilaš plána oahpponeavvuid ovddideapmái, ahte sámi lágádušat leat áššái gidden nu stuora fuomášumi ja nuvttá oahpponeavvut mánáidgárddiide ja skuvllaide, ortnet mii lea leamaš 2008 čavčča rájes. Joatkkaohpahusa oahppit ožžot našunála dásis nuvttá oahpponeavvuid, maiddá dat ortnet lea leamaš 2008 rájes.

Liikká lea ain dárbu nannet oahpponeavvuid ráhkadeami vel eanet go dat maid Sámediggi dál ekonomalaččat sáhtta dahkat, dahje maid sámi servodat ieš nákke. Bargojoavku, mas leat mielde Máhttodepartemeantta, Sámedikki ja Oahpahusdirektoráhta ovddasteaddjit, lea evttohan rievdadusaid mat galggaše ožžut buorre doaimmi oahpponeavvoráhkadeami.

Ovdal leat čalmmustahtán dan ahte ráhkadit fágaidgaskasaš fáddaoahpponeavvuid, sihkkarastin dihtii oahpponeavvuid goittotge muhtun fáttáide juohke ceahkis. Sámediggi doarju dál čadačuovvu oahpponeavvuid sámegillii, sihke girjiid ja digitála veahkkeneavvuid. Okta vuohki lea ahte jorgalit ja heivehit oahpponeavvuid eará gielain sámegillii, muhto lea seammás maid dárbu ovddidit sámi oahpponeavvuid juo álgu rájes muhtun sámegillii, ja dasto almmuhit daid oktanis buot sámegielaide ja dárogillii.

Sámediggi oaivvilda ahte skuvllaid oamasteaddjit galget diehtit iežaset ovddasvástádusa go smiehtá oahpponeavvuid ja dan ahte áimmahuššat sámi ohppiid rievtti oazžut oahpu. Nuvttá oahpponeavvuid juohkinortnet lea leamaš ávkálaš. Dainna ortnegiin leat sáhtán sihkkarastit buot sámi skuvllaide sámi oahpponeavvuid, beroškeahhtá suohkana ruhtadilis. Skuvlaoamasteaddji ovddasvástádus ferte šaddat čielgaseabbon. Sámediggi oaivvilda ahte leat skuvlaoamasteaddjit geain lea válđoovddasvástádus sihkkarastit skuvllaide sámi oahpponeavvuid, ja danin áigu Sámediggi árvoštallat nuvttá oahpponeavvoortnega.

Sámediggi oaidná maid dárbbu ásahit lagat gulahallama lágádusaiguin ja skuvlaoamasteddjiiguin áššiin mat gusket oahpponeavvuid geavaheapmái ja buvttadeapmái. Dat ahte eai leat skáhpon oahpponeavvuid go bidjet johtui almmolaš ođastusa, ii leat válđun dušše sámi skuvllain, maiddá dárui skuvllat leat leamaš ođasmahttejuvvon oahpponeavvuid haga maŋgel go Máhttolokten válđojuvvui atnui. Stuora hástalus lea dat ahte eai gávdno vaikko man ollu oahpponeavvoráhkadeaddjit, áibaida eai lulli- ja julevsámi guovlluin.

Máhttolokten buvttii 2006:s digitála gálga viđat gálgan skuvlii, lassin lohkamii, čállimii, rehkenastimii ja njálmmálaš ovdanbuktimii. Maiddá sámi nuorat leat “digital natives”, sii álget árrat juo geavahit digitála reaidduid. Digitála skuvla gáibida maid ahte oahpponeavvuid ráhkadeamis fertejit hálddašisgoahit teknologalaš innovašuvnnaid. Dalle go álggahuvvui nuvttá oahpponeavvoortnet joatkkaskuvlaohppiide, de oste hui ollu skuvla-PC:aid. Dat mielddisbuvttii ahte ásahuvvui sierra fylkasuohkan oahpponeavvobuvttadeaddji NDLA (Našunála digitála oahppanarena).

Skuvllat geavahit dávjá oahppanlávddi, mii lea intraneahhta gos oahpaheaddit, oahppit ja váhneamat sáhttet gulahallat. Diekkár oahppanlávddit geavahuvvojit sihke pedagogalaččat ja hálldahusbargguin. It’s learning ja Fronter geavahuvvojit eanemusat Norgga skuvllain. 2011 giđa čađahedje buot maŋemusjagi oahppit joatkkaskuvllas eksámena elektruvnnalaččat čálalaš eksámeniin.

Dán rádjái lea váilon oppalašlistu mas oaidná buot oahpponeavvuid mat leat gávdnamis. Danin lea Sámediggi bidjan ollu návccaid prošehtii mii galgá ovddidit oahpponeavvobáikki internehtii, gosa galget čohkkejuvvot buot sámi oahpponeavvut. Dan neahttabáikki namma lea ovttas.no, ja dan lea Sámediggi ovddidan ovttas Senter for IKT oahpahasain. Ovttas–Aktan–Aktasne- prošeavtta vuosttaš oasi rahpan mearkkaše ge ođđa áiggi sámi oahpponeavvobarggus. Teknologalaš ilbmamat nugo elektruvnnalaš luohkkálatnja, elektruvnnalaš breahtha geavaheapmi oahpahas leat ovdamearkkat dasa ahte oahpponeavvut leat miha eanet go dušše skuvlagirjiit.

Finnut Consult AS árvoštalai 2006:s sámi oahpponeavvuid ovddidanortnega. Árvoštallanraporttas leat muhtun rávvagat viidásit bargui. Raporta ii buktán makkárge čielga vástádusaid dasa makkár rolla Sámedikkis galggašii leat boahhteáiggi sámi oahpponeavvuid ovddideamis, muhto ávžžuhuvvui ahte dan ferte ain čielggadit viidáseappot. Árvoštallan čuvvii earet eará dan ahte skuvllaide lea váttis oazžut oppalaš gova das makkár sámi oahpponeavvut leat gávdnamis.

Máhtdepartemeanta, Oahpahusdirektoráhtta ja Sámediggi leat 2010:s searválaga ráhkadan rapporta “Doaimmat mat galget buoridit sámi oahpponeavvuid ovddideami ja buvttadeami “. Dan ávžžuhusat leat oassi duogášdieđuin maid dán diedáhusa barggus leat geavahan. Rapportas boahhtá ovdan ahte lea skuvlaoamasteaddji ovddasvástádus bearráigeahččat ahte oahpahaslága gáibádusat ja láhkaásahusat čuvvojuvvot, ja dat mearkkaša ahte galgá skáhppot ohppiide oahpponeavvuid. Bargojoavku oaivvilda ahte doarjagat mat geavahuvvojit nuvttá oahpponeavvoortnegii, baicca galggaše geavahuvvot ođđa oahpponeavvuid ovddideapmái.

Sámediggi lea ráhkadan ulbmilaš plána oahpponeavvuid ovddideapmái 2009-2012. Ulbmilaš plána višuvdna lea ahte galget gávdnot buot fágasurggiin oahpponeavvut sihke lulli, -julev-ja davvisámegiilli, vai joksá Mánáidgárddiid rámma-plána ja Máhttolokten-sámi oahppoplánaid áigumušmeriid. Okta ulbmliin lea ásahtit resursaskuvllaid oahpponeavvuid ovddideapmái.

Sámediggi hálida geahččalit iešguđetlágan vugiid movt oažžut buorrodoaimbi sámi oahpponeavvobuvttadeami ja movt oahpponeavvuid álkibut bidjat gávdnamassii. Sámediggi lea ruhtadan pilohtaproševtta Ájluovtta skuvllas Divttasvuonas, mii lea okta dain odđa doaimmain mat gusket oahpponeavvuid ovddideapmái. Skuvla lea gaskaboddosaččat ožžon resursaskuvla árvvu julevsámegiell oahpponeavvuid oktavuodas, ja lea ožžon bargun ovddidit oahpponeavvuid. Doppe galget ovddidit oahpponeavvuid skuvllas, luohkkábirrasiin, ja galget dasto geahčaladdat oahpponeavvuid ohppiiguin ovdal go loahpalaččat daid gárvvistit. Maiddái eará skuvllat sámi guovlluin leat čájehan beroštumi oahpponeavvuid ovddideapmái. Sámediggi diehtá ahte Elgá skuvla Engerdálas dáhtošii oažžut seamma árvvu ja ruhtadeami, ja ahte Guovdageainnu suohkan lea guorahallamin makkár sisdoallu Láhpoluobbala skuvllas galgá leat dasto go doppe eai leat šat doarvái oahppit doalahit skuvlla. Julevsámi pilohtaproševtta áigemearri lea biddjon 2011 rádjái, ja dáid áiggiid lea ge Sámediggeráđdi árvvoštallamin proševtta. Árvvoštallan lea dehálaš dan ektui makkár geainnuid Sámediggi vállje go galgá viidáseappot bargat oahpponeavvobuvttadeami nannemiin, ja galgá gávnnahtit galgá go bargagoahtit doarjut eará resursaskuvlamálliid sámi guovlluin. Sámediggi bargun lea geahččat oahpponeavvopolitiikka ollislaš geahččanguovllus, earet eará oahpponeavvuid ovddideami Ulbmilaš plána ektui, ja galgá maid árvvoštallat makkár sadji sámi lágádusain galgá leat oahpponeavvuid ovddideamis. Dat galgá dahkkot ráđđálaga sámi lágádusaiguin.

3.5.6 Sámi mánáid ja nuoraid vealáheapmi

Sámediggi lea ožžon diehttevassii ahte sámi mánát ja nuorat givssiduvvojit, maiddái danin go sis lea sámi duogáš. Givssideapmi dáhphávvá luohkkálanjas, skuvlašiljus, ohppiid gaskkas ja maiddái gaskal oahpaheaddji ja oahppi. Buot lágán givssideapmi lea dohkkemeahttun láhtten, ja Sámediggi sávvá skuvllaid čájehit ahte sii eai moktege dohkket givssideami. Earenoamáš duodalaš lea givssideapmi mii dáhphávvá gaskal oahpaheaddji ja oahppi, gos oahpaheaddji čájeha dakkár miellaguottuid ja láhttema mii baldá oahppi ja billista oahppi oahppanberras. Buorre luohkkámušvuohka gaskal oahpaheaddji ja oahppi lea áibbas mearrideaddjin oahppi oahppamii. Danin oaidná ge Sámediggi dárbbu geassit ohppiid vel eanet fárrui go galgá árvvoštallat oahpahusdili, masa maid gullá juohke oahppi oahppanbiras. Muhto dáhphávvá maid nuppegvlui givssideapmi; namalassii ahte oahppit givssidit oahpaheaddji. Diekkár dáhpháhusaid galgá bargoaddi hui duodalaččat meannudit, ja ferte bargat ohppiid miellaguottuiguin, dat sáhtta eastadit givssideami ja nannet kultuvrralaš girjáivuoda ipmárdusa ja árvvu.

Givssideapmi dáhphávvá maid siskkáldasat sámi servodagas, iešguđet sámi mánájoavkkuid gaskkas, dan sivas go gullet vassis ealáhussii, geográfalaš guvlui dahje eará sivaidd geažil. Odđa dutkan čájeha ahte stuora oassi sámi mánáin šaddet gillát givssideami, dat lea oassi sin beaivválaš skuvladilis, ja dat lea hui duodalaš ášši. Sámediggi dáhttu giddet fuomášumi dien servodatváttisvuhtii, ja oaidná dárbbu nannet doaimmaid mat galget eastadit heajos guottuid mat olbmui leat sámivuhtii. Riiddut dahje riidobohcciideaddji ságot našunála dási sámepolitiikkas viidánit dávjá gitta vuodđoskuovladássái, gos mánát fievrredit riiduid luohkkálatnjii ja skuvlašiljui. Sámepolitiikkárat ja guovddáš politiikkárat berrejit oažžut ipmárdussii dan movt diekkár riidoságot váikkuhit sámi mánáide ja nuoraide, muhto seammás lea dehálaš ahte ii hávkadit buriid politiikkalaš oavádallamiid mat galget leat min rabas servodagas.

Maŋŋá suoidnemánu 22.beaivvi 2011dáhpháhusa ja Utøyasorbmemiid lea čuovga dal biddjojuvvon kultuvrralaš girjáivuhtii ja mánggakultuvrralaš Norgii. Norga lea álo leamaš mánggakultuvrralaš, maiddái ovdal go riikii boahthohte sisafárrejeaddjit eará riikkain. Almmatge lea dilli ain nu ahte sámi álbmot ja sámi kultuvra lea amas eatnasiidda geain ii leat sámi duogáš. Diehtemeahttunvuohka lea stuorámuš sivan gierdameahttunvuhtii. Dieđuid ja máhtu bokte huksejuvvojit šalddit kultuvrraid gaskka. Sámi mánát leat mánggakultuvrralaččat, ja lea maid dehálaš čalmmustahtit sámi mánáid ja nuoraid bajásšaddandili, ahte sii galget dovdat oadjebasvuoda skuvllas ja astoáiggis ja ahte sin kultuvrralaš duogáš ádnoujvvo árvvus.

Mánáidlávdegoddi lea árvalan iežas oppalaš mearkkašeamis nr. 11 eamiálbmotmánáid ja sin vuoigatvuodaid birra mánáidkonvenšuvnna vuodul, movt dan konvenšuvnna galgá dulkot eamiálbmotmánáid ektui. Ii-vealaheaddji prinsihpa oktavuodas cealká lávdegoddi:

*"States parties should ensure that public information and educational measures are taken to address the discrimination of indigenous children. The obligation under article 2 in conjunction with articles 17, 29.1 (d) and 30 of the Convention requires States to develop public campaigns, dissemination material and educational curricula, both in schools and for professionals, focused on the rights of indigenous children and the elimination of discriminatory attitudes and practises, including racism."*¹¹

Sámediggi oaidná dárbbu vel eanet diehtujuohkimii sámi kultuvrra ja sámi mánáid ja nuoraid vuoigatvuodaid birra Norgga skuvlaásahusain. Sámi ofelaččat lea buorre ortnet mii lea veahkkin juohkimin dieđuid sámi kultuvrra birra dárba ohppiide. Sámediggi oaidná dárbbu viiddidit diehtujuohkima vel eanet, nu ahte vuodđooahpahusa oppalaš oahppoplánain speadjalastá sámi kulturmáhttu miha buorebut go dál. Earet eará berrejit maid eará mánát go sámi mánát oahppat dáruiduhttinpolitihka birra ja makkár váikkuhusaid dat lea dahkan sámi servodahkii. Dieinna lágiin ožžot mánát eanet ipmárdusa das manne lea dárba ásahit iešguđetlágan doaimmaid mat nannejit sámi mánáid ja nuoraid vuoigatvuodaid oahpahusa oktavuodas, ja ožžot maid buoret ipmárdusa das makkár mearkkašupmi earet eará Sámedikkis ja sámi institušuvnnain lea ođđaáigasaš Norggas.

Danin lea ge Mánáidlávdegotti ávžžuhus dehálaš njuolggadus man mielde Sámediggi ovttas eará eiválddiiguin galgá bargat.

3.5.7 Sámegeielaid dilli

Oahpahuspolitihkalaš hástalus mii guoská buot sámi giellaguovlluide, lea ahte leat oalle unnán olbmot Norggas geat dieid gielaid hupmet. Lea hui eahepečielggas man oallugat duohtavuodas máhttet guđege sámegeiela, danin lea ge Sámediggi álggahan sierra giellaiskkadeami, vai oazžut buoret dieđuid sámegeielaid dili birra. Lulli, -julev – bihtánsámegeiella ja nuortalašgiella leat nu go diehtit eanemus duođalaš dilis. Go dán dieđáhusas eat earut dien gielaid, de dat lea danin go dáhttu lea lahkoniit oahpahusaššiiide oppalaččat. Oahpahusdieđáhusa čuovvoleamis áigut čalmmustahttit konkrehtalaš strategijaid ja oahpahuspolitihkalaš doaimmaid iešguđet giellaguovlluin, ja dain galgat váldit earenoamážit vuhtii daid sámegeielaid mat leat eanemusat áitojuvvon.

Sámediggi lea juo čađahan politihkalaš doaimmaid maiguin dustet hástalusaid mat gusket earenoamážit áitojuvvon sámegeielaide. Dan dahkat earet eará go Sámediggi jahkásaš bušehtain lea vuoruhan oahpponeavvoovddideami lulli, -ja julevsámegeillii, ja addán oahppostipeanddaid studeanttaide geat váldet allaoahpu lulli, -ja julevsámegeielas. Bihtánsámegeiela ja nuortalašgiela suodjaleapmi ja ovddideapmi leat dán rádjái unnán čalmmustahttejuvvon sámepolitihkas. Sámediggi oaidná dárbbu giddet eanet fuomášumi daid buot rašimus sámegeielaide, earenoamážit oahpahuspolitihkalaš doaimmain.

Sámediggedieđáhusa čuovvoleapmin galgá ráhkaduvvot sierra doaimbaplána, ja buot sámegeielaide guoskivaš doaimmat ja strategijat galget konkretiserejuvvon diekkár plánas.

Sámediggi oaidná maid dárbbu nannet sámegeielaohpu mánáide ja nuoraide geat eai leat sápmelaččat. Doaimbaplánas galgat maid árvalit movt dan sáhtta bargat.

3.6 Sámedikki rolla, ovddasvástáduš ja váldi oahpahussuorggis

Sámelága § 1-2 nanne ahte sápmelaččain galgá leat sin iežaset álbmotválljejuvvon Sámediggi, masa sápmelaččat Norggas válljejit áirasiid. Sámedikki ásaheapmi lea guovddáš ilbmun Vuodđolága § 110a ollašuttimis, gos daddjo ahte

"Det paaligger Statens Myndigheter at legge Forholdene til Rette for at den samiske Folkegruppe kan sikre og udvikle sit Sprog, sin Kultur og sit Samfundsliv".

¹¹ Mánáidlávdegotti Oppalaš Mearkkašeamis nr. 11 (2009) CRC/C/GC/11: General Comment no. 11: Indigenous Children and their rights under the Convention, punkt. 56.

Sámediggi lea iešheanalaš riektesubjektta mii lea sirrejuvvon ráđđehusas. Dan geavaha dál sihke Sámediggi ja ráđđehus vuodđun¹² ja dat mearkkaša ahte ráđđehus ii sáhte politihkalaččat instrueret Sámedikki. Bajemus dási ulbmil Sámedikki politihkalaš doaimmaide, iešheanalaš álbmotválljejuvvon orgánan, lea sihkkarastit ahte diggi beassá eanemus lági mielde iešheanalaččat doaibmat sihke politihkalaš orgánan ja hálddašanorgánan. Dat ii mearkkaš dan ahte galgá leat mihttomearrin ahte Sámediggi iešokto galgá dahkat mearrádusaid buotlágan áššiide maid diggi ieš hálida mearridanválddi, muhto dat mearkkaša ahte Sámediggái dohkkehuvvo eanet váldi áššiin mat lunddolaččat gullet sámi álbmoga iešmearridanválddi siskkáldas osiide. Okta diein osiin leat sámi oahpahasgažaldagat, dan suorggis livččii lunddolaš ahte Sámedikkis lea eanet guovddáš sadi go das dál lea.¹³

Sámedikki árvvoštallamis, maid professor Per Selle čadahii 2011:s, cealká son loahppajurddan ahte “juoga lea áibbas boastut”, go Sámediggi dán rádjái ii leat nagodan ráhkadit giella- ja oahpahasplánaid nugo sámi servodat vuordá Sámedikki dahkat.¹⁴ Das čujuhuvvo viidáseappot ahte sivvan dasa ii leat dušše dat ahte guovddáš eiseválddiid bealis eai dohkket ollasii dan ahte Sámedikkis galgá leat váldi oahpahasáššiin, dat lea maid seamma ollu Sámedikki iežas organiserema ja politihkalaš vuoruhemiid (dahje váilevaš vuoruhemiid) sivva go sáme politihkas eai gidde fuomášumi oahpahaspolitihkkii. Árvvoštallan čujuha maid dasa ahte oahpahas lea okta guovddáš surggiin olles Sámedikki doaimmas, masa ollu eará politihkkasuorggit huksejit dahje man duohken dat leat.:

“Buot mii guoská giela ja oahpahusa heiveapmái, beaivválaš bearašgielas mánáidgárdái ja viidáseappot skuvllaide, berre mu árvvoštallama mielde gessojuvvot miha čielgaseappot ovdan ja oainnusindahkekojuvvot miha buorebut go dál.”

Oahpahasdiedáhus galgá čielggadit ja nannet Sámedikki rolla oahpahaspolitihkas. Otná dilis lea Sámedikki váldi ja ovddasvástádus oahpahusa lágasmearriduvvon vuoigatvuodaid čađaheamis eahpečielggas. Sámedikkis leat dál máŋga iešguđetlágan rolla ja dikkis lea dahkamuš buot hálddašandásiin olles oahpahasuorggis. Sámediggi doaibmá sihke doarjagiid juohkin ásaheamis, hálddašanorgánan mii galgá čuovvut lágas mearriduvvon hálddašanbargamušaid, politihkalaš orgánan, guláskuddanásaheamis ja konsultašuvdnabeallelažžan. Seammás lea stuora hástalus ahte sihke sámi báikkálaš servodagain, suohkaniin, fylkasuohkaniin, fylkamánneámmáhiin, departemeanttain ja direktoráhtain lea nu unnán diehtu Sámedikki birra. Dan hástalus digastallá diedáhus.

Sámedikki ovddasvástádus sámi oahpahasáššiin lea ovdánan cehkiid mielde. 1993:s oáččui Sámediggi válddi nammadit lahtuid Sámi oahpahasráđđái. Sámi oahpahasráđdi nammaduvvui 1975:s Girko- ja oahpahasdepartementii sámi skuvlaáššiid ráđdeaddi orgánan. Sámi oahpahasráđdi viiddiduvvui áiggi mielde ja oáččui sierra čállingotti. 1998:s addojuvvui Sámediggái váldi oahpahaslága § 6-4 vuodul ráhkadit lánkaásahusaid vuodđoskuvlla ja joatkkaoahpahusa sámegeiel oahpahusa oahppoplánaide, ja joatkkaoahpahusa earenoamáš sámi fágaid oahppoplánaide.

Oahpahaslága mielde galgá Sámediggi maid ovttas departemeanttain evttohit lánkaásahusaid dihto eará oahppoplánaide sámi guovlluid vuodđooahpahas ja ohppiide geat muđui ožžot sámegeiel oahpahusa vuodđoskuvllas ja joatkkaoahpahas. Muhto lea departemeanta mii galgá dohkkehit ja mearridit daid lánkaásahusaid. Sámediggi dohkkeha sámegeiela oahppoplánaid ja muhtun dihto fágaid oahppoplánaid joatkkaoahpahas daid rámmaid siste maid departemeanta mearrida. Nu ii beasa ge Sámediggi áibbas iežas oaiivila mielde mearridit oahppoplánaide sisdoalu. Sámedikkis ii leat váldi mearridit duodjefága oahppoplánaid ja eará fágaid vuodđoskuvllas oahppoplánaid.

Oahppoplánaid lánkaásahusat oahpahaslága § 2-3 ja § 3-4 gohččot addit oahpu sápmelaččaide, sin giela ja servodateallima birra iešguđetge fágasurggiin. Daid rámmaid siskkoale maid departemeanta mearrida, lea Sámedikkis váldi addit lánkaásahusa mii guoská diekkár oahpu sisdollui.

¹² Geahča earet eará bargojoavkku raportta mii lea geahčadan Sámedikki riektedili ja Lánkaossodaga ođđajagimánu 26.beaivvi 1995 reive.

¹³ Geahča Gáldu – Álgoálbmogiid vuoigatvuodaid gelbbolašvuodaguovddáža loahppárvvoštallama eamiálbmogiid rivttiid birra, Seminára iešguđetlágan oainnuid birra mat gusket iešmearrideapmái, Gáldu Čála – Eamiálbmotvuoigatvuodaid áigečála, Nr. 2/2009, “Sámi iešmearrideapmi: Oahpahas, dutkan ja kultuvra”, s.24.

¹⁴ Geahča Per Selle, Bergen Universitehta ja Norut Alta-Áltá, Sámedikki organistuvrralaš hástalusat. Árvvoštallan, siidu 43.

Váldi mii addojuvvui Sámediggái oahpahuslágas, lei vuosttaš láhkahálddašanváldi mii biddojuvvui njuolga Sámediggái lága bokte, mii ii lean delegerejuvvon láhkaásahusain. Dan válddi oaččui Sámediggi 1998:s, almmá makkárge hálddahusviiddidemiin mii livččii adnon dan čuovvoleapmái. Duohta dilis lei ge dasto Sámi oahpahráđđi, mii lei Girko-ja oahpahusdepartemeantta vuollásaš etáhtta mii fágalaččat čuvvolii dieid bargguid. Easka jagis 2000 sirdojuvvui Sámi oahpahráđi čállingoddi, mas ledje oktiibuot 25 virggi, Sámediggái.

Dat ahte manai nu guhkes áigi ovdalgo bargamušat ja ovddasvástádusa sirdojuvvui Sámediggái, lea várra báidnan ovttasbargu gaskal Sámedikki ja oahpahusovddasvástideaddji departemeantta. Nu aitto go 2008:s lei Sámediggi ja departemeanta fágalaččat hui garrasit vuostálaga gažaldagas ahte man muddui departemeanta sáhtta gohččut Sámedikki rievdatit dohkkehuvvon oahppoplánaid sámi fágain. Daid vásáhusaid vuodul mat Sámedikkis leat oahppoplánabargguin, sáhtta leat ágga jáhkkit ahte lassi váldi Sámediggái oahpahusgažaldagain, nugo galggašii leat álbmotrievtti mielde, gáibida vuđolaš ságastallama gaskal stáhtalaš eiseválddiid, Sámedikki ja sámi institušuvnnaid main lea ovddasvástádus fállat oahpu.

Sámedikki konsultašuvdnariecti addá diggái buoret vejolašvuoda váikkuhit našuvnna oahpahuspolitihkkii ja láhkaaddimii go lei dalle ovdal go konsultašuvdnaortnet ásahuvvui. Muhto eaktun dasa lea ahte departemeanttat mat leat oahpahusa ja máhtu ovddasvástideaddjit, čuvvot šiehtadusa nugo lea jurdda ahte dan galgá čuovvut. Dan rájes go Sámedikki ja stáhtalaš eiseválddiid konsultašuvnavuohki mearriduvvui Gonagaslaš resolušuvnnain 2005:s, galgá Sámedikkiin ráđđádallat buot oahpahusáššiin mat gusket sámi beroštumiide.

Áigeguovdilis oahpahuspolitihkalaš áššit main leat ráđđádallan Sámedikkiin, ja leat bohtán ovttaide, leat ovdamearkkadihte gažaldat sámi ovddasteami birra našuvnnaš váhnenorgánii Mánáidgárddiid váhnenlávdegoddi (FUB) ja Vuodđooahpahusa váhnenlávdegoddi (FUG). 2010 rájes lea Máhttodepartemeanta čuvvon dakkár bargovuogi gos Sámediggi evttoha ovttá sámi evttohasa goappáge váhnenlávdegoddi, ja departemeanta dáhttu čuovvut Sámedikki evttohusa. Sámedikkis ii leat alddis váldi nammadit áirasiid, danin go dien guovtti lávdegotti lahtuid nammada Gonagas Stáhtaráđis. 2010 rájes oaččui Vuodđooahpahusa váhnenlávdegoddi vuosttaš sámi váhnenáirasa.

Konsultašuvdnašiehtadus lea dagahan ahte Sámedikki ja ráđđehusa gaskaneasgulahallan jođihuvvo eanet ortnega mielde. Leat mánga ovdamearkka mat čájehit buriid ráđđádallamiid gos Sámedikki oainnu leat gullan ja čuovvolan áššáiguoskivaš lágas dahje láhkaásahusas. Muhto leat maid ollu hástallusat ovddabealde, earenoamážit gažaldagain mat gusket dasa movt ollislaččat lahkoniit sámi oahpahuspolitihkkii. Dál bargá Sámediggi áššis áššái, ja leat unnán vejolašvuodát buktit bajitdási smiehttamušaid ja árvalit prinsihpalaš čielggademiid.

Sivvan dasa lea muhtun muddui dat ahte sámpolitihkka lea dego luovos oassi dain iešguđet departemeanttain, muhto maiddái dat ahte oahpahusáššit (prošeaktadoarjagat oahpponeavvuide, earenoamáš doarjagat skuvlajodiheapmái ja sullasaččat) álo leat Máhttodepartemeanta vuollásaš áššit, muhto dat gusket maid eará departemeanttaide main lea váldoovddasvástádus sámpolitihkalaš áššiiide. Dat dagaha stuora hástalusaid sihke olggobeal ja siskkáldas ovttastahttimii ja gulahallamii, ja dasa lassin váldet dávjá Sámedikki hui maŋjit mielde dehálaš proseassaide. Eará hástalus lea departemeantta ja Oahpahusdirektoráhta gaskavuohhta, ja maiddái siskkáldasat departemeantta iešguđet osiid oktavuodát. Sámediggi oainnášii vejolašvuodaid ovttastahttima buorebut láchit, vai proseassat buorebut ovttastuvvot ja šattašii buoret diehtu konsultašuvdnašiehtadusa birra.

Go Sámediggi oassálastá vuolit váikkuhandási mearrideddjiiguin, ovdamearkkadihte go ráđđádallá detáljadási, ovdamearkkadihte detáljadási konsultašuvnnain, gos bajitdási prinsihpat juo leat mearriduvvon, de lea Sámedikki vásáhus ahte diekkár proseassat dávjá álggahuvvojit eiseválddiid iežaset beroštumiid vuodul, ja sámi dárbbut vuoruhuvvojit hárvu. Nu sáhttet ge eiseválddit ieža bidjat eavttuid buot konsultašuvnnaide ja ieža defineret mat galget leat dehálaš áššit.

Galgá leat čielggas ahte easka de go beassá leat mielde bajemusdási mearridanproseassain, doppe gos mearridit eavttuid, de easka sáhtta servodaga ovddidit iežas áigumušaid mielde. Mađi vuolit detáljadásiide boahit, dađi eanet gáidat mii iešmearridanrievttis eret, ja dađi eanet bieđganit Sámedikki vátná návccat.

Maori álbmoga dutki Graham Smith lea rávven eamiálbmogiid váruhit das maid ieš gohčoda ”distraheren politihkkan” (Smith 2003: 3). Son čujuha dasa ahte mángga oktavuodas lea eiseválddiid áigumuš ja dáhttu duvdit eamiálbmogiidda ollu smávva áššiid maiguin galget buđaldit ja maidda galget ohcet čovdosiid, ja nu ájihit daid vai eai astta ovddidit ja ráhkkanahttit iežaset áššiid. Dál sáhtta ge jearrat ahte lea go Sámediggi ožžon nu ollu hálddahaslaš bargamušaid oahpahussuorggis ahte das ii leat šat dilli jodihit strategalaš oahpahaspolitihka. Lea áibbas čielgasit dárbu oazžut Sámedikki dan dillái ahte dat sáhtta áimmahuššat politihka ovddidandoaimmas, mii mearkaša ahte nákke konkretiseret sámi oktasaš vuoigatvuodaid álbmotrievtti mielde. Dušše dien láhkái nákke Sámediggi gávnnahtit makkár ovddidandoaimmaid lea dárbu álggahit ja duohtandahkat vai olaha dan mihttomeari gos sápmelaččat ožžot duohta dilis ieža mearridit.

Sámediggi lea álbmotválljejuvnon našunála dási orgána sápmelaččaide masa sápmelaččat ieža leat välljen áirasiid. Danin lea ge dehálaš ahte go mii Norgga eiseválddiiguin deaivvadit ahte dat dáhpáhuvá seamma dássasaš eavttuid vuodul, ja ahte ollislaččat lahkoniit bajemusdásis sámi oahpahaspolitihkkii, ja ahte dan barggus oaidnit oktavuoda ovdalaš proseassaide ja proseassaide mat leat seamma áiggis jođus. Sámediggi ii leat earenoamáš berošteddjiid ovddasteaddji, muhto nuppi dain našunálstáhta álbmoga ovddasteddjiin mat leat ásaiduvvan seamma eatnamii. Danin eai leat get sámpolitihkalaš váttisvuodat ja čuolmmat dušše muhtun sektori gullelaš politihkka.

Movt dieinna hástalusain bargat duohta dilis; okta vuohki sáhtta leat mearridit Sámedikki ja departemeantta oktavuodačoahkkimiid, mat dollojuvvojit juohke jahkebealis, dakkár čoahkkimiin gos bajemusdási gažaldagat gieđahallojuvvojit, mat bidjet láidestemiid eaŋkilproseassaide mat dahkkojit detáljadásis. Dan oktavuodas lea lunddolaš geahčadit lea go dárbu ollislaččat divodit Sámelága njuolggadusaid mat gusket Sámediggái ja oahpahaslágas dan oasi mii gusoká Sámedikki váldái. Minddár lea dehálaš ahte dieid oktavuodačoahkkimiid bohtosat dovddusindahkkojuvvojit buot osiide departemeanttas ja direktoráhtti ja nu maiddái siskkáldasat Sámedikkis.

Soaitá maid leat lunddolaš ahte diet čoahkkimat juohke jahkebeali leat politihkalaš dásis, ja ahte Ođastus-hálddahas-ja girkodepartemeanttas, mii lea sámpolitihkalaš ovttahtinddepartemeanta, maiddái lea rolla dain čoahkkimiin.

3.7 Ekonomalaš hástalusat

3.7.1 Váilevaš bušeahhtajuolludeamit Sámedikki oahppoáššiid bargguide

Sámediggi oačču 1998:s válddi oahpahaslága § 6-4 vuodul ráhkadit lánkaásahusa vuodđoskuvlla ja joatkaohpahasu sámegeiel oahppoplánaide, ja maiddái ráhkadit lánkaásahusa muhtun vissis sámi fágaid oahppoplánaide joatkaohpahasus. Dan válddi sirdima eai čuvvon makkárga liige hálddahasressat mat livčče adnon dien barggu čuovvoleapmái. Ja go Sámedikkis eai lean ruđat doaimmahit dien válddi, de šattat duohtadilis Sámi oahpahasráđđi, Girko-ja oahpahasdepartemeantta vuollásaš etáhtta, fágalaččat čuovvolit dieid barggaid.

Duohta dilli lea nu ahte go Sámediggái leat sirdán bargamušaid, de eai leat ruhtajuolludeamit čuvvon daid bargamušaid, dahje daidda eai leat juolludan seamma dásis ruhtalassáneami go eará bargamušaid maid stáhtalaš eiseválddit ieža ain doaimmahit. Lea áibbas dárbu oazžut doarvái ruhtajuolludeamiid go galgá nákcet ovddidit ollislaš bajitdási oahpahaspolitihka Sámedikkis.

3.7.2 Fylkasuohkaniid rolla joatkkaskuvllaid hálddašeaddjin

Joatkaohpahas lea fylkasuohkaniid ovddasvástádussuorgi, earret dan guovtti sámi joatkkaskuvlla Kárášjogas ja Guovdageainnus, mat leat stáhta ovddasvástádus.

Sámedikkis leat ovttasbargošiehtadusat mánggáin fylkasuohkaniin, ja šiehtadusat galggaše geatnegahttit goappešat beliid ovttasbargat áššiin maidda sihke fylkasuohkanis ja Sámedikkis lea beroštupmi ja ovddasvástádus. Ovttasbargošiehtadusat leat veaháš iešguđetláganat sihke hámi ja sisdoalu dáfus, muhto

šiehtadusain ii leat detáljadásis daddjojuvvon makkár surggiide gusket. Joatkkaoahpahus lea ain, beroškeahtta šiehtadusas, fylkasuohkana ovddasvástádus mas Sámediggi galggašii leat ovttasbargi. Joatkkaoahpahusa skuvlastruktuvrra rievdadeapmi lea gažaldat mii sáhtta mearkašit ollu sámi ohppiid skuvlafálaldahkii ja sámi guovlluid ássamii.

Skánit joatkkaskuvlla heaittiheapmi čájeha ahte skuvlaoamasteaddji sáhtta ruhtavátnivuoda geažil heaittithit oahppofálaldaga mii lei heivehuvvon sámi ohppiide. Romssa ja Nordlándda fylkasuohkanat jodiheigga dien skuvlla ovttas, danin go márkasámi oahppit ássat goappešat diein fylkkain. Elvemo joatkkaskuvlla heaittiheapmi Skániin dáhpáhuvai Sámedikki dáhtu vuostá. Sámedikkis ledje ovdal skuvlla giddema 2009:s ráddádallamat fylkaráđiin, ja maŋŋil go skuvlla ledje heaittihan, de lea Sámediggi ovddidan ášši konsultašuvdnačoahkkimis Ođasmahttin, -hálddahus – ja girkodepartemeanttain. Sámedikkis leat ain ságastallamat Skánit suohkaniin dan birra movt fievrredit joatkkaoahpahusfálaldaga viidáseappot suohkandásis Skániin. Dan fálaldagas galgá earenoamážit čalmustahttit sámi kultuvrra. Dát ášši čájeha ahte lea unnán maid Sámediggi sáhtta bargat go lea sáhka dakkár politihkkasurggiin main fylkasuohkanis galgá leat iešmearrideapmi. Ášši čájeha maid ahte ovttasbargošiehtadusat eai galgga šaddat oadđi dokumeantan, muhto daid galgá sihke Sámediggi ja fylkasuohkan ángirit geavahit. Skuvlastruktuvrrat leat dávjá dakkár áššit main leat hui lagas čanastagat fylkadikki bušehtameannudeapmái. Sámediggi lea šaddan vásihit man váttis lea viggat ákkastallat ahte galget muhtun smávit jovkui fylkkas doalahit skuvlafálaldagaid, go vuosteágga lea ruhtaseastin.

Fylkasuohkan ii lea oppalohká geatnegahttejuvvon fállat sámegeiel oahpahusa dahje oahpahusa sámi oahppoplánabuktosiid mielde, maid vuodđun lea sámegeiella, kultuvra ja serrvodateallin. Dát čájeha ahte lea dárbu defineret ja lánkaásahusain mearridit guđet joatkkaskuvllat galget addit sámegeilli ja sámegeielas oahpu sámi oahppoplánaid mielde iešguđetge fylkkas, sihke davvi, -julev- ja lullisámi guovlluin, ja sihkkarastit diekkár oahpahussii ruhtadeami. Sámi álbmogis lea riekti oažžut dievaslaš vuodđooahpu. Dasa gullá joatkkaoahpahus mii lea heivehuvvon oahppi ruovttufylkka sámegeilli, kultuvrii ja servodateallimii. Diekkár oahpahus ii galgga leat skuvlaoamasteaddjiid bušehtain dakkár poasta maid sáhttet sihkkarastit eret go galget seastit ruđa.

Skánit joatkkaskuvlla heaittiheapmi čájeha maid mii sáhtta dáhpáhuvat jus sámi joatkkaskuvllaid hálddašeapmi sirdašuvvá almmá válddikeahtta vuhtii sámi ohppiid rivttiid. Ášši čájeha maid ahte lea dárbu skuvlaoamasteaddji geatnegasvuodaid sámi álbmoga ektui nannet lágain dahje lánkaásahusain.

3.7.3 Suohkanat skuvlaoamasteaddjin: Refušuvdnamáksinortnet ja doarjagat

Sámediggi lea máŋgga geardde giedáhallas ja digaštallan njuolggadusaid mat gusket sámegeiel oahpahusa refušuvdnamáksinmeriid. Dan leat dahkan politihkalaš čoahkkimiin main leamaš mielde departemeanttat maidda ášši gullá, ja maiddái čoahkkimiin suohkaniiguin ja váldoorganisašuvnnaiguin, nugo KS. Njuolggadusat leat eahpečielgasat ja eai ge leat govttolaččat suohkaniidda ja fylkasuohkaniidda. Dasa lassin leat máŋga suohkana čujuhan ahte máksinmearit leat beale vuollin, ja ahte fertejit lasihit juolludemiid refušuvdnamáksiimiidda nu ahte dat gokčet duohta goluid. Maiddái Sámediggi dáhttu divodit joatkkaoahpahusa sámioahpu doarjaortnega. Dat ášši lea máŋgga geardde giedáhallojuvvon čoahkkimiin Máhttodepartemeanttain ja maiddái Stuoradikki Girko, -oahpahus- ja dutkanlávdegottiin.

Sámediggi diehtá ahte Oahpahusdirektoráhtta lea árvoštallan sámi vuodđooahpahusa doarjaortnega Sámedikki ávžžuhusa mielde. Muhto das ii leat vel boahtán dakkár boađus ahte dálá máksinmearit leat lassánan, dahje ahte máksinmeriid livčče lokten dan meare ahte govččaše sámi oahpahusa duohta goluid.

Máŋga fylkasuohkana leat vásihan ahte maŋŋil go Máhttlokten váldojuvvui atnui, de eai šat oaččo stáhtadoarjaga fállat sámegeiela amasgeiellafágan. Sámegeiella amasgeiellan lea albma oahppofálaldat sámegeielas. Sámediggi oaivvilda ahte skuvllat galget ovddidit heivehuvvon oahpahusa ja molsašuvvi bargovugiid. Oahpahusláhka namuha vuogatvuoda oažžut oahpu sámegeilli ja sámegeielas, muhto ii namut makkár vejolaš vuogit leat oahpahit sámegeiela. Dakkár oktavuodain gos buoremus čoavddus oahppái lea välljet sámegeiela amasgeiellan, de berre dan molsaevttu välljet. Joatkkaskuvllat dárbbášit oažžut doarvái veahkkeváriid vai nákejit fállat maiddái amasgeielaid fágan. Ohppiidlohku geat välljejit sámegeiela amasgeiellan lea muhtun oktavuodain hui vuollin, go bálddastahtta eará amasgeielaiguin. Sámegeiella lea

almmolaš giella Norggas, ja ii leat ge riekta ahte sámegeiella galgá gilvalit amasgeielaiguin nugo ovdamearkkadiehte duiskkagielain oahpaheamis.

Sámedikki mielas lea buorre go suohkanat addet lohkanpermišuvnna oahpaheddjiide čadahit joatkkaoahpahusa sámegeiela, ja diekkár lohkanlobit leat lassánan dađistaga. Doarjja maid suohkanat ožžot lea dehálaš doarjja mainna sihkkarastá sámi ohppiide ja earáide geat hálidit oahppat sámegeiela buriid oahppofálaldagaide iežaset ruovttusuohkaniin.

Sámediggi oaidná dárbbu odđasis árvvoštallat doarjjaortnegiid maid Oahpahusdirektoráhtta ja Máhttodepartemeanta leat mearridan sámi vuodđooahpahussii, vuodđoskuvlii ja joatkkaoahpahussii. Dasa lassin lea dárbu mearridit odđa njuolggadusaid doarjjahálldašepmái, ja Sámediggi ferte leat mielde dan barggus. Ja maiddá galgá vuhtiiváldojuvvot ahte dat boahťa váikkuhit bušeahtaide jus lasihit sámi oahpahusa doarjja-ja refušuvdnamáksinmeriid.

Sámediggi lea dál mielde bargguin, gos sierra bargojoavku, mas Sámediggi ja KS,leat mielde, galgá geahččat makkár sámeapolitihkalaš hástalusat suohkaniin oppalaččat leat. Go diet bargojoavku geargá ja buktá barggu bohtosa, de das boahťa ovdan makkár áigejuovdilis oahpahuspolitihkalaš gažaldagaide lea áigejuovdil giedahallat Sámedikkis.

3.8 Stáhta sámi skuvllat

3.8.1 Sámi joatkkaskuvllat Kárášjogas ja Guovdageainnus

Earenoamáš gažaldat maid politihkalaččat ferte čielggadit oahpahusdieđáhusas, lea dan guovtti sámi joatkkaskuvlla boahťevaš dilli, Guovdageainnus ja Kárášjogas. Sámediggi lea dien ášši meannudan mángga geardde, ja buktán iešguđetlágan loahppaárvvoštallamiid.

Lea vuđolaččat suokkardallojuvvon movt boahťeáiggis galggašii hálldašit Kárášjoga ja Guovdageainnu stáhtalaš joatkkaskuvllaid. Bargojoavku mii lei nammaduvvon dien čielggadit, buvttii iežas rávvagiid 2006:s, ja ávžžuhii ahte hálldahus biddjujuvvošii etáhtti mas lea vuogádat máhttit dien doaimmahit, namalassii fylkasuohkaniin. Sámi joatkkaskuvllaid geatnegasvuohťa fállat sámegeiel oahpu evttohuvvui nannejuvvot láhkaásahusa rievdademiin, ja seamma maid go guoská geatnegasvuhtii fállat oahpu Máhttolokten-Sámi oahppoplánabuktosiid mielde. Sámedikki rolla ja váikkuhandoaimea evttohedje vuhtiiváldit šiehtadallamiid bokte.

Lea guhkes áiggi juo leamaš guoddi prinsihpan ahte stáhta ii galgga jođihit doaimmaid mat gullet suohkansuorgái, nugo joatkkaskuvllaid. Oassin sámi joatkkaoahpahusa árvvoštallamis Ođastus 94 oktavuodas, nammaduvvui bargojoavku (Kvalviklávdegoddi) mii galggai árvvoštallat duon guovtti sámi joatkkaskuvlla čanastamálliid. Raporta lei gárvvis čakčamánu 2002, ja das árvvoštalle golbma molsaeavttu: juogo dat ahte ain galgá leat čadnojuvvon Oahpahus-ja dutkandepartementii, dahje Finnmárkku fylkasuohkaniin dahje Sámediggái.

Sámedikki dievasčoahkkin mearridii 2003:s ahte dohkkehuvvon sámediggeplána mielde berre Sámediggi ovdánahttejuvvot politihka hábmejeaddjin ja válddi čađaheaddjin. Ii rehkenastujuvvo lunddolažžan, ahte Sámediggi, mii lea parlamentáralaš orgána, galggašii oazžut ovddasvástádussan jođihit guokte sámi joatkkaskuvlla. Dasa lassin berre Sámedikki rolla, váldi ja ovddasvástádus diekkár badjelassas váldima oktavuodas čielggaduvvot. Sámediggi guorrasii dasa ahte diet guokte skuvlla ain bissot Oahpahus-ja dutkandepartemeantta vuolde, dassáži vel eará čanastatvejolašvuodat leat čielggaduvvon.

Bargojoavku mas leat mielde Máhttodepartemeanta, Oahpahusdirektoráhtta ja Sámediggi bođii 2006:s dan oaviliin ahte sámi joatkkaskuvllaid hálldašepmi berre sirdujuvvot fylkasuohkaniin, mas lea vuogádat mii sáhtta diekkár doaimma hálldašit. Bargojoavku rávvii maid ahte álggahuvvoše šiehtadallamat fylkasuohkaniin dieid skuvllaid hálldašepmi hárrái. Bargomannolat ja šiehtadallanboadus galggai sihkkarastit ahte stáhta riektevuogiatvuohťa sámi álbmoga ektui, ja Sámedikki rolla ja oahpahusfálaldagaide váikkuhanvejolašvuohťa vuhtiiváldojuvvui.

Dasa lassin rávvii bargojoavku ahte ráhkaduvvo sierra lánkaásahus mas daddjo ahte sámi joatkkaskuvla galgá addit oahpu davvisámegiela ja davvisámegillii, ja lánkaásahus mii geatnegahtta skuvlla lánčit oahpu Máhttolokten – sámi oahppoplánabuktosiid mielde, ja ahte stáhta Statsbygg oamasta skuvlavisttiid/opmodagaid. Joavku rávvii maid ahte skuvlla doaimmat ruhtaduvvojit stáhtabušehtas (kap.222). Joavkku ráva mii guoská dasa ahte skuvlla doaimma galgá ruhtaduvvot stáhtabušehta 222. kapihttalas, sisttisoalmai maid dan ahte skuvlla doaimma galggai ruhtaduvvot seammaládje go Snoasa ja Romssa sámi skuvllaid oahpahas-ja internáhttabálvalusat ruhtaduvvojit.

Raporttas buktá bargojoavku maid eará rávvagiid, ja dadjá earet eará ahte dohkálaš oahppofálaldat, gč. Eamiálbmotrievttalaš geatnegasvuodaid, mearkkaša dan ahte buot unnimus gáibáduš lea ahte galgá addot sámegeoloahppu unnimusat ovttá skuvllas (joatkkaskuvllas) juohke golmma sámegeielas. Dan vuodul árvalii bargojoavku ahte oahpahaslága kap.6 ja lága lánkaásahus rievdaduvvojit.

Sámediggi ii čuovvolan dien rávvaga, go dievasčoahkkin meannudii ássi 2008:s. Dalle dahkkui čuovvovaš mearráduš:

“Sámediggi bivdá sámediggerádi farggamusat čielggadit hálldašannuogi mas Sámediggi lea stáhta sámi joatkkaskuvllaid hálldašannovddasvástideaddji, dan olis maid galgá čielggadit sierra orgána ásabeami Sámediggái, mii galgá hálldašit sámi skuvla-ja oahpahasgažuldagaid.”

Sámediggi bodii dan oaivilii ahte Oahpahasdirektoráhtta ain galgá leat sámi joatkkaskuvllaid ovddasvástideaddji, dassáži dakkár hálldašannmále lea čielggaduvvon gos Sámediggi livččii hálldašannovddasvástideaddji, ja dassáži Sámediggi lea gárvvis váldit badjelasas skuvllaid hálldašeami, gč.ILO-konvenšuvnna nr.169 art.27.2.

Sámi ohppiid joatkkaoahpahas fáttmasta buot sámi giellaguovlluid, ja dasa gullá sihke studerenráhkanahhti ja fidnofágalaš oahpahas. Nu movt sámi skuvla lea definerejuvvon Máhttolokten-sámi oahpponeavvobuktosis, de dasa gullá maid joatkkaoahpahas. Sámi nuorat ožžot dál oahpu earet eará stáhta sámi joatkkaskuvllain, fylkasuohkana joatkkaskuvllain, earenoamaš sámi fágaid ja eará fágaid oahppofidnodagain ja gáidosisoahpahussan.

Sámediggi čujuha earet eará ON Eamiálbmotjuoggastussii mii vuordá ahte eamiálbmogat ieža galget beassat leat mielde stivremin iežaset oahppoinstitušuvnnaid, ja ahte sii ieža galget beassat váikkuhit oahpahasu sisdollui maid diet institušuvnnat fáallet. Sámediggi lea ovttaoaivilis dan vuodđojurdagii, ahte livččii gal buot buoremus jus sámi joatkkaskuvllaid oamasteapmi livččii sámiid hálldus, ja Sámediggi livččii dan áshus mii earet eará ruhtada jodiheami ja nammada stivrra. Muhto Sámediggi lea beassan vásihit movt lea mannan go institušuvnnat leat sirdojuvvon Sámedikki hálldui, ja daid vásáhusaid sáhtta skuvllaid jodiheapmái nai sirdit. Diet institušuvnnat leat muosáhan ahte sin ovdánanvejolašvuodát ovdal go bohte Sámedikki bušehta hálldui ledje miha buorebut go de go Sámediggi válddi badjelasas ruhtadeami. Sámediggi hállda dás geassit ovdan Beaviváš Sámi Teáhtera, mii ollu gerddiid lea čajehan eahpeduhtavašvuoda go Sámedikki ruhtadeapmi ii atte sidjiide seamma ovdánanvejolašvuodaid go eará sullasaš teáhteriin leat, mat ožžot doarjaga njuolga departemeanttas. Sámediggi gal ballá ahte sámi joatkkaskuvllaid boahteáiggi ovdáneapmi dáidá šaddat heajut, daningo Sámedikkis eai leat dat reaidduš mat dárbbasuvvojit go galgá sihkkarastit skuvllaide ekonomalaš oadjebasvuoda ja boahteáiggi maid dárbbasit go galget nákcet fállat buori oahppofálaldagaid sámi ohppiide.

Sámediggi oaidná ahte jus duon guokte sámi joatkkaskuvlla hálldašannovddasvástáduš dahje oamasteapmi sirdojuvvošii Sámediggái, de dat eaktuda earet eará dan ahte Sámediggi ferte oážžut dakkár rolla bušehtaid ráhkadeamis mii attašii duohta vejolašvuoda konsulteret bušehtaáššiin, ja ahte diekkár konsultašuvnnat mielddisbuvttáše Sámediggái eanet váikkuhanfámu juolludemiin mat jahkásaččat juolloduvvojit sámi ulbmiliidda oppalaččat ja ábaida Sámediggái. Dasa lassin lea dás gažaldat skuvllaid jodiheami rámmaeavttuin, ja movt Sámedikki, nugo boahteáiggi skuvlaoamasteaddji, ja departemeanttaid ja direktoráhta gaskavuoha šattašii leat, go dilli gearddi lea nu ahte Sámedikkis lea unnán váldi mearridit oahppoplánaid jna. Ii Sámediggi dáhto fylkasuohkanii ge sirdit sámi joatkkaskuvllaid. Stuorámuš vuosteágga dasa ahte diet skuvllat šattaše fylkasuohkana skuvlan, lea ahte oalle fargga sáhtta šaddat gažaldat skuvlajodiheami gánnáhahttimis, eai ge beroš oahpahasu kvalitehtas ja dan árvvus mii sámi

joatkaohpahus iešalddis lea. Sámediggi lea beassan vásihit movt fylkasuohkan sáhtta hálldašit joatkkaskuvllaid main leat earenoamáš fáldadagat sámi suorggis. Romssa suohkan heaittihii dehálaš joatkkaskuvlla sámi guovllus, Skánit joatkkaskuvlla Elvemoas. Dat čájeha ahte sámi oahppofáldadagat joatkkadásis ille nagodit ceavzit jus biddjojuvvojit fylkasuohkana hálldui, gos árvvoštallet daid dušše ekonomalaččat. Lea ávccá čielggas ahte sámi joatkkaskuvllaid jodiheami ferte hukset dan ipmárdussii ahte lea dehálaš fállat sámi unnitloguálbmogii oahppofáldadaga joatkkadásis, mii addá sidjiide vejolašvuoda áimmahuššat ja ovddidit sámegeala ja sámi kultuvrra. Vaikko Sámedikkis leat ge bargošiehtadusat fylkasuohkaniiguin, de aŋkke lea seamma stuora ekonomalaš ja hálldahuslaš eahpesihkkaris dilli, ležžet dal skuvllat fylkasuohkana dahje Sámedikki hálldus. Ii ge Sámediggi leat gullan maidege fylkasuohkanis, ahte doppe dal háldivčče váldit badjelassas sámi joatkkaskuvllaid oamasteami.

Sámediggi čujuha maid dasa ahte lea nammaduvvon bargojoavku mii galgá árvvoštallat Sámedikki rolla ja válddi, ja čujuhit maid davviriikkalaš sámekonvenšuvnna siehtadallamiidda, main bohtá leat ollu dadjamuš Sámedikki ovdáneapmái nugo politihkalaš orgánan ja hálldašanorgánan. Nu guhká go Sámedikkis eai leat vel sajis readdut maid dárbbasa jus galggašii badjelassas váldit skuvlajodiheami ovdasvástádusa, de lea buoremus ahte sámi joatkkaskuvllat bissot stáhta hálldus ja stivrejuvvojit nugo dál. Maiddá sámi joatkkaskuvllaid stivrajodiheaddji lea hui čielgasit dadjan ahte skuvllat eai hálit šaddat Sámedikki eai ge fylkasuohkana vuollasaččat. Muhto Sámediggi oaidná dárbbu rievdadit lágaid mat gusket vuoigatvuhtii oazžut sámegealoahpu joatkaohpahusas. Diet riekti ferte nannejuvvot sierra lágain dahje láhkaásahusain, ja geatnegasvuolta addit oahpu Máhttolokten-sámi oahppoplánaid mielde joatkaohpahusas ferte maid nannejuvvot sierra láhkaásahusain. Go diet riekti ja geatnegasvuolta gearddi vuos lea mearriduvvon lágas ja/dahje láhkaásahusas, de ii leat nu beare várálaš oahpahusfáldadaga hárrái gii sámi joatkkaskuvllaid oamasta dahje hálldaša. Dasto leat aŋkke skuvllat ja daid oamasteaddjit geatnegahttejuvvon fállat dan oahpu mii lea lágas dahje láhkaásahusas mearriduvvon. Sámediggi atná vuodđun ahte sámi joatkkaskuvllaid doaimmaid ruhtadeapmi ain galgá leat nugo dál lea, stáhtabušehta kapihttalis 222.

Sámediggi ii oainne ahte livčče bohtán odđa diedut áššái mat gáibidivčče Sámedikki váldit badjelassas sámi joatkkaskuvllaid hálldašeami, baicca leat bohtá eanet vuosteákkat diesa. Sámedikki oainnu doarju maid Per Selle su raporttas, ”Sámedikki organisatuvrralaš hástalusat”. Selle cealká ahte diekkár stuora hálldašanbarggu badjelassaváldin ii leat vejolaš dainna doaimmahálldašanmáliin mii Sámedikkis dál lea.

Sámediggi doarju dien oainnu ja oavvvilda ahte váldde de geaži, jus Sámediggi galgá váldit badjelassas dien guokte skuvlla hálldašanovdasvástádusa, de soaitá bohte lávki leat ahte šaddá sáhka váldit badjelassas stáhta internáhttaskuvlla Aarbortes. Sámedikki oaidnu lea ge dasto ahte Sámediggi ii galgga váldit badjelassas Guovdageainnu ja Kárášjoga stáhtalaš joatkkaskuvllaid dahje eará skuvllaid hálldašeami, ovdal go Sámedikki rolla bušehttaoktavuođas lea nannejuvvon ja ovdal go skuvllaid sámi oamasteapmái leat biddjojuvvon čielga rámmat. Sámedikki bargun lea váikkuhit ahte guovddáš eiseválddit sihkkarastet ohppiid dahje fidnoohppiid vuoigavuođaid, láhkaásahusain nannet oamasteddjiid/hálldašeddjit geatnegasvuodaid ja sihkkarastit sámi joatkaohpahussii ruhtadeami stáhtabušehtas.

Mii guoská duoid eará sámeskuvllaid oamasteapmái mat dál leat stáhta hálldus, nugo ovdamearkkadihte Gaske- Nøørjen Saemienskovle Aarbortes, mii lea vuodđoskuvla maid stáhta oamasta. Skuvla fállá earet eará gáidosisoahpaheami ja lea dál guorahallamin iežas doaimmaid viidáseappot, ahte movt fállat oahpahusa lullisámiguovlluin ja našunála dásis. Dan barggus gehččet maid iežaset doaimma eará ásahusaid ektui.

3.9 Sámi skuvla nuppástuvvamin: buorit doaimmat

Ovdalis dan kapihttalis leat oaidnán ahte sámi ohppiin, sámi váhnemiin, sámi servodagas ja Sámedikkis leat ollu hástalusat oahpahusáššiin. Ja leat maid oaidnán ahte gávdnojit smávva oahpahuspolitihkalaš olahusat maid lea dehálaš árvvusatnit ja ovddidit viidáseappot.

Sámi váhnenovddasteapmi lea našuvnnalaččat nannejuvvon, dál leat eanet oahpponeavvut gávdnamis go dušše muhtun moadde jagi dás ovdal, sámi sisdoallu oahppoplánabuktosiin lea eanet govddázis go ovdal ja Sámediggi lea joavdan dehálaš muddui barggus ahte ovddidit Sámedikki oahpponeavvuid hálldašanorgánan ja eará hálldašanbargguid hálldašeddjin, ja ovddidit Sámedikki politihkalaš orgánan sámi álbmogii.

Go galgá namuhit muhtun bureslihkostuvvan oahpahuspolitihkalaš prošeavttaid, de sáhttit namuhit Elgá-prošeavtta. Sámediggi čadahii viđajagáš giellamovttiidahttinprošeavtta Elgá bajássaddanguovddázis 2000 rájes 2004 rádjái. Dat lei oassi sámegeala nannenbargguin olggobealde sámegeala hálddašanguovllu. Váldoulbmiljoavku lei mánáidgárddi mánát, mat prošeavtta álggadettiin ledje 3-4 jahkásaččat. Ulbmil lei oažžut sin čuovvut prošeavtta unnimusat guokte jagi, ja dasto joatkit prošeavttain vuodđoskuvladázis.

Diet prošeakta lea buktán buriid bohtosiid ja lea mielddisbuktán ahte sámegealla fas lea šaddan ealli giellan mángga guovllus. Sámi allaskuvla lei prošeavtta fágalaš ráđdeaddi, ja prošeakta lea dokumenterejuvnon raporttas Dieđut 2007,1: Svahken Sijte sámegealla.

Sámi allaskuvla deattuhii ráđdeaddin earenoamážit dan ahte galgá välljet buriid organiserenmálliid mánáidgárddi ja skuvlla giellaoahpaheapmái. Biddjojuvvui hui ollu deaddu dasa ahte oahpaheamis galgá atnit vuodđun báikkalaš gielladili ja báikkalaš ulbmiliid. Danin prošeakta vuodđuduvvui ge nannosit servodahkii gos dat čađahuvvui, vuosttažettiin nu ahte váhnemat ja áhkut ja ádját váldojuvvojede bargguide mielde, ja maiddái dan dáfus ahte ráhkadedje ieža oahpponeavvuid, mearridedje ieža fágalaš sisdoalu ja doaimmaid.

Prošeakta anii vuodđun Kamil Øzerk girjii mii ilmmat 2006:s: Fra språkbad til språkdrukning – modeller for opplæring av to språk” (Giellalávvgodeamis giellaheavaheapmái – málet movt oahpahit guokte geala). Dan girjies lea son systematiseren dehálaš osiid earet eará dan oahpahanmáles mii lea geavahuvvon maori eamiálbmogiid geala ealaskahttimis New Zealánddas. Øzerk čilgemiid vuodul ráhkaduvvui systemáhtalaš bálddastahttin mas gehčče dán giellamovttiidahttinprošeavtta ja dan mále mii geavahuvvui New Zealánddas, mii geavahuvvui vuodđun go välljejedje prošeaktamodealla.

Guovttegielatoahpaheami organiserenmállen skuvllas geavahuvvui Colin Baker typologijja vuolggabáikin, mii válddahallá iešguđetlágan guovttegielatoahpahanmálliid mat geavahuvvojit feara gos máilmmis. Baker juohká dieid oahpahanmálliid guovtti oassái; nana ja rašes oahpahanmálet. Biddjojuvvui stuora deaddu dasa ahte ferte váldit atnui nana guovttegielatoahpahanmálliid jus galgá lihkostuvvat oažžut ohppiid šaddat viššalis giellageavaheaddjin.

Raporttas čilgejit sihke daid málliid mat geavahuvvo mánáidgárddis ja daid mat skuvllas geavahuvvo. Sámediggi oaivvilda ahte diet prošeakta sáhtta geavahuvvot maiddái eará guovlluin sámi servodagas.

Maiddái oahpponeavvuid dáfus lea leamaš buorre ovdáneapmi maŋemus jagi. Sámedikki strategalaš plánas mii guoská oahpponeavvuid ovddideapmái leat čuovvovaš váldomihttomearit movt áigodagas 2008-2011 ovddidit oahpponeavvuid:

1. Unnimusat 135 álggahuvvon oahpponeavvoprošeavtta mat gusket Máhttolokten-sám oahppoplánaide.
2. Unnimusat 30 álggahuvvon oahpponeavvoprošeavtta lulli-, julev-ja davvisámegilli mánáidgárddiide ja vuodđooahpahussii mat galget buoremus lági mielde buoridit mánáid ja nuoraid oahppandili.
3. Unnimusat 16 álggahuvvon oahpponeavvoprošeavtta Mánáidgárddiid rámmaplána siskkobealde.

Makkár dilli lei čakčamánu 2011:

1. 151 oahpponeavvoprošeavtta mat gusket Máhttolokten-sámi oahppoplánaide.
2. 29 oahpponeavvoprošeavtta álggahuvvon lulli-, julev-ja davvisámegilli mánáidgárddiide ja vuodđooahpahussii mat galget buoremus lági mielde buoridit mánáid ja nuoraid oahppandili.
3. 8 prošeavtta álggahuvvon Mánáidgárddiid rámmaplána siskkobealde.

Áigemearri gárvvistit prošeavttaid lea guokte jagi. 2008-2011 juolludemiin leat sullii 24 oahpponeavvu gárvvistuvvon dán jagi.

Maiddái vuodđoskuvlla oahpaheaddjeoahpahusa sámi sisdoalu áššis leamaš buorre ovdáneapmi, go diet sisdoallu lea nannejuvvon 2010 čavčča rájes. Dat mearkkaša ahte buot našunála vuodđoskuvlaoahpaheddjiidoahpus galget oahppat sápmelaččaid birra. Dan áššis leat Sámediggi ja Máhttodepartemeanta bohtán ovttaid, ja Sámediggi lea lohkan ahte leat duhtavaččat dainna bohtosiin.

Dasto gusto sámi vuodđoskuvlaoahpaheaddjeoahpu rámmaaplána buot dán riikka universitehtaide ja allaskuvllaide. Dál lea Sámi allaskuvla mii fállá vuodđoskuvladási oahpaheaddjeoahpu, muhto maiddá eará institušuvnnat galget sáhttit fállat diekkár oahpu sámegilli. Sámediggi atná hui mávssolažžan dan ahte fágaid njuolggadusain dál lea čielga sámi profiila. Lea leamaš buorre ovttasbargu Máhttodepartemeanttain odđa oahpaheaddjeoahpu oktavuodas.

Mii guoská oahpaheddjiid očcodeapmái, de lea buorre oaidnit ahte julevsámegiel ohcciid lohku Nordlándda universitehta oahpaheaddjeohppui lea lassánan, dat váikkuha bures marjit áiggi oahpaheaddjedillái julevsámegielas. Sámediggi lea leamaš mielde našunála rekrutterenplánabarggus, man ulbmil lea oččodit eanebuid ohcat sámi allaohppui. Rekrutterenplána lea biddjojuvvon johtui 2011 čavčča, ja leat sirrejuvvon ruđat iešguđetlágan doaimmaide mat galget leat veahkkinn oččodit ohcciid sámi allaohppui, nu maiddá sámegiela lohkamii ja maiddá ovdaskuvla-ja dábalašoahpaheaddjeohppui.

4. Ollislaš sámi oahpahuspolitihka vuolggabáiki

NANNENSUORGGIT

Go geahččá ovdalis čilgehusaid oahpahuspolitihkalaš hástalusaid ja vejolašvuodaid, de ihttigoahatá govva das makkár nannensurggiid Sámediggi ferte vuoruhit go galgá hábmegoahtit ollislaš oahpahuspolitihka iežas beaivválaš politihkalaš doaimmas.

Sámediggi áigu eandalii vuoruhit dáid politihkalaš ja hálddahaslaš nannensurggiid, maid sáhttá juohkit čuovvovaš váldokategoriijaide:

- Sámi skuvlla sisdoallu ja árvovuodđu
- Sámi oahppi rievttit ja oahppanbiras
- Oahpahusa lánvuodđosaš ja struktuvrralaš rámmat
- Rávisolbmuid oahpahus
- Sámedikki rolla ja váldi

4.1 NANNENSUORGI 1: SÁMI SKUVLLA SISDOALLU JA ÁRVOVUOĐDU

Sámedikki oahpahuspolitihkka galgá huksejuvvot dan vuodđoduhtavuhtii ahte sámi skuvlla sisdoalu buorrevuohat ja skuvlla árvovuodđu leat hui guovddážis go galgá ovddidit ollislaš sámi oahpahuspolitihka. Našunála oahpahuspolitihkka ferte sisttisdoallat ulbmiliid ja strategiijaide mat sihkkarastet ahte vuolimus standárddat mat gusket eamiálbmogiid čuvvojuvvojit. Ii ábut ahte dušše Sámediggi definere sámi oahpahusa nannensuorgin, guovddáš eiseválddit fertejit maid dan dahkat.

Lea dárbu vuhtiváldit dan movt dáruiduhttinpolitihkka lea čuohean sámi skuvlii ja dan vuoddu man ala sámi oahppi oahpaheapmi galgá huksejuvvot. Diekkár mediheami vuodul galgá earjiloahppi oahpahuspolitihkalaš bajesmusdási ulbmil leat ahte sámi oahppis lea seamma árvu go eará ohppiin mii guoská riektái oazžut oahpu. Nannensuorgi guoská bajitdási gažaldagaide nugo oahpahussuorggi válddi hálddašeapmái, árvvuide maid Máhttolokten galggai ovddidit ja maida galggai huksejuvvot, ja dat guoská maid dan gažaldahkii ahte gean ovddasvástádus lea sihkkarastit ahte sámi skuvla ja sámi oahppi oazžu kvalitehta dáfus buori oahpu mii lea huksejuvvon sámi árvvuide. Nannensuorgi bidjá maid smiehttat ahte dárbbasuvvo árvoságastallan mii guoská dasa makkár árvvuide min mánáid ja nuoraid oahpahus galgá vuodustuvvot, ja movt dan buoremus lági mielde galgá dahkat. Sámi skuvlla árvovuodđogažaldat lea maid čadnon dasa gii oahppoplánaid mearrida ja gii mearrida movt oahpaheapmi galgá čadahuvvot.

Sápmelaččaide, nugo sierra álbmogii, ferte bajitdásis sihkkarastit rievtti ovddidit iežaset oahppobáikkiid, sierra oahpahusmetodaide, oahpponeavvuid ja oahppoplánaid. Sámi skuvladutkamat leat čájehan ahte sámi skuvla lea hui unnán huksejuvvon sámi árvvuide, ja ahte skuvlla vuodustusas oaidná unnán sámi oahpahanfilosofija ja sámi norpmaid mat leat dábaláččat sámi servodagain. Dilli lea nu vaikko muhtun guovlluin leat ge sámi rektorat, ja sámi suohkanat mat leat skuvlaoamasteaddjit ja gos maid geavahuvvojit sámi oahppoplánat. Manne oahpahusa sisdoalus lea váilevaš sámi sisdoallu, dan ferte kártet ja dan suorggis galggašii eanet dutkkojuvvot.

Sámi skuvlla sisdoallu ii leat dušše dat makkár oahpponeavvuid ja metodaidda geavaha. Das lea maid sáhka oahpponeavvuid sisdoalus ja movt oahpahanmálla heive ohppiide. Lea ágga jáhkkit ahte dárbbáša miha eambo čalmustahttit mánggabealátvuoda, sihke skuvlla oahpponeavvuin ja oahpahanvugiin. Mánggabealátvuodain oaivvilduvvo das ahte iešguđet sámi giellaguovllut fertejit miha buorebut go dál oažžut oahpponeavvuid mat speadjalastet iešguđet sámi guovllu sámegielaidda ja kultuvrraidda iešvuodaidda. Siskkáldasas sámi servodagain galgá kultuvrralaš girjáiivohta oidnot ja dovdot; davvisámi mánát fertejit oahppat lulli, -julev, -bihtán – ja nuortalaš kultuvrraidda birra ja vice versa. Seammas lea hui dehálaš hukset oktasaš áddejumi; namalassii ahte buot sámi mánát ja nuorat leat oassi seamma sámi álbmogis, ja leat seammaárvosaččat. Juohkehaš sis galgá dovdat ahte son adnojuvvo árvvus ja dohkkehuvvo beroškeahhtá bajásšaddandilis, makkár ealáhussii gullá, makkár sosiála duogáš lea dahje makkár eará iešvuodat ležžet. Sámi mánát galget mánáidgárddidásis juo oahppat ahte gávdnojit mánggalágan sámegielaidda, iešguđetlágan gávttit ja iešguđetlágan sámi ealáhusat ja kultuvrralaš iešvuodat. Dasa lassin berrejit sámi mánát maid oahppat kultuvrralaš girjáiivohta árvvu, ja oahppat ahte Norgga stuoraservodagas leat sii ovtadássásaš lahtut. Sámi skuvlla sisdoalu ja árvovuoda bajemus dási ulbmil ferte leat joksat duohta dásseárvvu gaskal sámi mánáid ja eará mánáid.

Ollu sámi mánát bajásšaddet mánggagielat birrašii ja ollu sámi mánát bajásšaddet mánggagielat ruovttuin. Boahhtevas sámi servodagain dárbbášit mánát máhttit mánga giela vai nákkejit hálldašit ihttábeaivvi hástalusaid. Mánggagielatvuoda mearkkašupmi lea viidát go dat maid eiseválddit dábalaččat lohket ja mii almmolaš dokumeanttaide lea čállojuvvo, main dávjá čatnet mánggagielalašvuoda sisafárrejeaddji olbmuid. Mánggagielat lea maid olmmoš giella máhtta mánga sámegiela. Mánggalágan sámi servodaga leat oktiibuot mánggabealát Sápmi, gos leat mánggalágan ealáhusat, árbevierut, kultuvra ja giela. Visot diet girjáiivohta lea stuora árvu maid skuvla galgá áimmahuššat ja ovdánahttit. Sámegealla lea okta min vuđoleamos árvvuin. Buot olbmuid lea eatnigiela iešalddis juo árvu, ja dan árvvu ii dárbbáš ge šat ákkastallat earaláde. Sámi servodagain lea sámegiella sihke gulahallanávnnas ja maiddá iešvuodananjeaddji. Skuvla ferte dien guokte beali áimmahuššat ja ovdánahttet.

Maiddá sámi ohppiidda vuđoleamos árvvut leat, seammaláde go eará ohppiidda árvvut ge leat; dat ahte nuppiidda iešvuodaidda árvvusatnit ja dohkkehut. Stuoraservodagas eallin ja birgen gáibida ahte dovdá sihke iežas servodaga ja stuoraservodaga norpmat ja giela. Diet galgá leat okta deháleamos nannensurggiin, mas sihke skuvlaoamasteaddjit ja skuvllaid jodiheaddjit fertejit beroštit vai šaddá oadjebasvuota juohkehažžii. Duohta seammadássásašvuota ja dásseárvu sohkaheallid gaskkas lea oppalaš oahpahaspolitihka bajitdási ulbmil. Seammadássásaš mearkkaša ahte nissonolbmuid ja dievduin, nieiddain ja bártniin, galget duohtavuodas leat seamma vejolašvuodat, vuoigatvuodat ja geatnegasvuodat buot servodatsurggiin, ja dat ii galgga leat čadnon guđege sosiála duogášii. Jus duohta seammadássásašvuoda galgá joksat, de lea dárbu hui árrat juo láhčit dasa buori vuoda. Dan barggus leat mánáidgárddit ja skuvllat hui guovddášis. Dásseárvu lea seamma mávssolaš bártniid go nieiddaide, ja sáhtta lea dárbu earenoamážit čalmustahttit goappáge sohkaheallid iešvuodaidda, vai buorebut sáhtášii joksat duohta dásseárvvu. Dat ahte nissonolbmot ja dievduolbmot árbevirolaččat vállejit sohkaheallid mielde oahpahusa ja barggu, lea okta stuoramus sivain dasa manne leat systemáhtalaš erohusat gaskal nissonolbmuid ja dievduidda bargoeallimis ja servodagas muđui. Lea stuora hástalus jávkadit dieid erohusaid. Ulbmilin ii leat oažžut juste seamma ollu dievduidda ja nissonolbmuid buot bargosurggiide, muhto njeaidit cakkiiid mat eastadit nieiddaid ja bártniid válljemis árbevieruid vuostá. Maiddá vuodoaláhusaide nugo sámi eanadollui, guolásteapmái ja boazodollui lea dárbu álggahit sierranas doaimmaid oččodan dihte goappešat sohkaheallid bargiid daidda ealáhusaide.

Iešguđetge riikkaid sápmelaččaid searvevuota lea stuora árvu, ja skuvla galgá ge ráhkkanahhttit ohppiidda vai nákkejit ángirrit searvat dien searvevuotii. Seammas lea sámi ohppiin ja sámi servodagain oktiigullelašvuota eará eamiálbmogiiguin ja maiddá unnitlogučearddaidda olbmuiguin mat lea muosáhan dan seamma maid sápmelaččat.

Sámi ohppiidda ja fidnoohppiidda oahppandilli lea iešguđetlágan guovllus guvlui, skuvllas skuvlii ja oahppofidnodagas oahppofidnodahkii. Mii sáhtta dahkat stuora erohusa, lea dat ahte lea go skuvla sámegiela hálldanšanguovllus dahje olggobealde dan, ja lea go skuvla mas leat buot ceahkit sierra luohkáiin, vai leat go mánga ceahki seamma luohkás. Sámedikkis lea dakkár oaivil ahte smávva skuvllain, maid gohčodit giliskuvlan, leat buorit vejolašvuodat ollašuttit dan servodatáigumuša ahte fállat buori oahpu

man vuodđun lea sámegiella, kultuvra ja servodateallin. Dan nákkejit eandalii diekkár skuvllat danin go giliskuvla lea guovdu ja gasku ealli sámi servodaga ja árbevirolaš ealáhusaid. Danin Sámedikki mielas lea ge hui dárbu suodjalit smávva sámi servodagaid ja gelbbolašvuoda mii diekkár smávva institušuvnnain lea.

Ovttadássašvuohta ja olmmošvuoigatvuođaid doahhtaleapmi lea juo dál guovddáš oahppoeiseválddiid dehálaš ulbmilat, dan oaidná mángga sajés láhkamearrádusain. Liikká eai vásit buot sámi oahppit dakkár dili. Oppalaččat ja maiddá go buolla vuoigatvuođaid alde nákkahallan, de lea buohkain oahpahussuorggis, ja eandalii váhneimiin, ovddasvástádus bearráigeahččat ahte guottut ja stuoraservodaga ja báikkálaš polihkalaš nákkut eai fievrreduvvo mánáid árgabeaivái. Skuvlalárgabeaivvis dáhpáhuvvá maid givssideapmi. Dat dáhpáhuvvá maid sámi servodagain.

Buot ohppiin lea riekti beassat oadjebas ja buori dilis vázzit skuvlla. Skuvla galgá leat báiki mii čohkke, gos árvvusatnet kultuvrralaš ja gielalaš girjáivuoda, ja gos seammás nannejit ja ovddidit sámi mánáid identitehta. Sámi mánat galget iluin ja movttain beassat eallit dainna duogážiin mii sis lea, ja eai galgga muosáhit čearddalaš vealaheami. Sámediggi lea unohisvuođain oaidnán ahte odđa dutkamušain, nugo Sámi dearvvašvuođaduktanguovddáža dutki Ketil Lenert Hansen doavtterdutkanis, leat gávnahan ahte miha eanet sápmelaččat go eará olmmošjoavkkut dovdet iežaset vealahuvvon. Dán ášši gal áigu Sámediggi ánggirit čuovvolit.

Diet mielddisbuktá dan ahte skuvlla sisdoalu kvalitehta lea bággu buoridit, dan ektui ahte galgá addot oahppu sámi historijás, kultuvrras ja servodateallimis buot ohppiide. Duohta dili mángga skuvllas lea dađibáhábut nu ahte diet oahppu válljejuvvo eret ja maiddá ahte geavahuvvojit boares oahpponeavvut mat baicca sáhttet fievrredit viidáseappot dološ áiggi miellaguottuid ja oainnuid. Lea maid dehálaš ahte leat sápmelaččat ieža geat Sámedikki bargguid bokte besset defineret skuvlii sámi sisdoalu, ja Norgga eiseválddit fertejit dien barggu vuoruhit. Dat mearkaša ahte guovddáš eiseválddit, main dábálaččat lea maiddá sámi oahpaha definerenfápmu, fertejit dohkkehit ahte Sámedikkis ja sámi oahppoinstitušuvnnain galgá leat earenoamáš rolla go sámi guovlluide ja sámi ohppiide galgá hábmejuvot oahpahuspolitihkka.

Muhtun surggiin lea dárbbalaš álggahit posiitiiva sierradoaimmaid, jus galgá olahit ovttadássašvuoda sámi ohppiide, vai sii ožžot seamma vejolašvuođaid go earát geavahit iežaset návccaid ja duohtandahkat iežaset áigumušaid, seammás go áimmahuššet iežaset kultuvrralaš identitehta ja giela. Sámediggi áigu joatkit dien barggu ja ráhkadit sierra doaibmaplána mas árvvoštallat ja evttohit konkrehtalaš sierradoaimmaid mat galget nannet sámi oahppi beaivválaš dili skuvllas.

Árbediehtu lea iešalddis juo stuora árvu, ja árbedieđuid fievrredeapmi buolvvas bulvii lea hui dárbbalaš go galgá nannet ja suodjalit kultuvrralaš identitehta. Sámedikki mielas lea dehálaš gávdnat buriid báikkiid gos dan sáhttá bargat, ovdamearkkadihte sáhtášii geavahit sámi museaid oahpaheamis ja ovddidit sámi veahkkevárreguovddážiid. Ohppiide galgá oahpahuvvot movt atnit ávkki lundduriggodagain luonddu iežas gierdanráji siskkoabealde, nugo eamiálbmotservodagain álo leat dahkan. Nie sii ohppet fievrredit viidáseappot árbemáhtu. Diet máhttu leat mávssolaš birasjurddašeapmi maid maiddá sáhttá váldit atnui stuoraservodaga birashálldašeamis.

Sámi skuvlla sisdoallu galgá speadjalastit sámi servodaga iežas árvvuid, ja galgá váikkuhit dasa ahte oahppo mii lágiduvvo sámi ohppiide, lea vuodđudovvon sámi máilmmiipmárdussii, ja árvvuide mat leat guovddážiis sámi mánáidbajásgeassimis. Sámi skuvlla ”sámáiduhttin” gáibida ahte skuvlaoamasteaddjit ja guovddáš eiseválddit ipmirdit man dárbbalaš lea oazžut eanet kulturipmirdeaddji skuvlla.

Fertejit ráhkaduvvot sierra strategiijat dasa movt fievrredit sámegiela, kultuvrra ja árbemáhtu skuvlii, vai skuvlaoamasteaddjit, jodiheaddit ja skuvlaeiseválddit čohkkejit ipmárdusa ja dohkkehit dan. Dan sáhtášii dahkat earet eará dutkamiin, geahččaladdan- ja ovddidanbargguiguin ja gelbbolašvuođananniin.

Ulbmil lea háhkat mánáide ja nuoraide duppalgelbbolašvuoda maid sáhttet atnit ávkin maŋŋil eallimis. Jus galgá nákcet dien mihttomeari joksat juohke oahppi dáfus, de fertejit skuvlaoamasteaddjit, oahpaheaddit ja váhneamat nannet iežaset dihtomielalaš ipmárdusa das ahte maid dat duohtavuodas mearkaša go oahppit ožžot duppalgelbbolašvuoda, ja dat ahte sii leat seammaárvosaččat go eará oahppit.

Oahpahusa kvalitehta ja fágalaš sisdoallu lea mearrideaddjin dasa makkár vejolašvuodát ohppiin ja fidnoohppiin leat boahpteáiggis beassat ovdánahttit buori giela ja šaddat čeahpes giellageavaheaddjin. Dan speadjalastet ulbmilat ja strategiijat maid leat válljen sámegieloahpahussii. Bearráigeahččan lea fylkamánniid ovddasvástádus. Sámedikki mielas lea dárbu bearráigeahččat maiddái oahpahusa kvalitehta. Dán rádjái ii leat diet oassi gullan bearráigeahččanbargguide. Nugo dás vuolábealde čilget dárkileappot, de dárbbasa Sámediggi oažžut čielgasit rolla sámi oahpahusáššiin, eandalii bearráigeahččama dáfus.

4.2 NANNENSUORGI 2: SÁMI OAHPPI RIEVTTIT JA OAHPPANBIRAS

4.2.1 Eanet dieđut sámi oahppi rivttiid ja mieldeváikkuhanrievtti birra

Nubbe nannesuorgi čalmmustahtta sámi oahppi rievtti oažžut oahpu sámegielas ja sámegilli, ja rievtti oažžut kvalitehta dáfus buori oahppofálaldaga ja buori oahppanberras, sihke sámegiela hálddašanguovllus ja dan olggobealde. Dat sistisdoallá ahte lea sávaldat stivret politihkalaš čalmmustahttima, ja geahččat makkár vuoigatvuohta lea oažžut kvalitehta dáfus buori sisdoalu oahpahussii, dan sadjái go geahččat dasa ahte galgá leat vuoigatvuohta oažžut oahpu.

Sámediggi oaidná dárbu čohkket eanet dieđuid sámi ohppiid skuvlaárgabeaivvi birra miehtá riikka. Lea maid stuora dárbu juohkit sámi ohppiid rivttiid birra eanet dieđuid skuvlaoamasteddjide, rektoriidda ja oahpaheddjiide. Váhnemiidda ja nuoraide dovdo dávjá liige noadđin dat ahte šaddet ieža gozihit iežaset rivttiid. Sámediggi oaidná maid dárbbu nannet skuvlaoamasteddjiid ja oahpaheddjiid gelbbolašvuoda mii guoská sámi ohppiid rivttiide. Ferte gal maid jearrat dihtet go son suohkanat doarvái bures makkár geatnegasvuodát skuvlaoamasteaddjis leat áimmahuššat sámi oahppi rivttiid. Sámi ofelaččat leat leamaš veahkkin nannemin diehtujuohkima ohppiide sámi kultuvrra birra, seamma sullasaš diehtujuohkinortnet berrešii maid álggahuvvot suohkaniidda gos leat sámi oahppit. Go suohkanat vuos gearddi ipmirdit iežaset ovddasvástádusa, de dat lea stuora veahkkin váhnemiidda geat dovdet ahte lea lossa bargu muiatit eiseválddiide makkár rievttit sámi mánáin leat. Oallugiidda dovdu diekkár diehtujuohkin liige noadđin. Diekkár noadhi eai dárbbas dárba mánáid ja nuoraid váhnemat guoddit, danin go sin mánáid vuoigatvuohta oažžut dárogieloahpu ii leat čadnon dasa man bures sii dovdet lágaid.

Lea maid dárbu garraseappot ánggirdit nannet máhtu eamiálbmogiid vuoigatvuođaid birra oahpahusoktavuođas. Sámedikki mielas lea hui buorre go Gáldu- Álgoálbmotvuoigatvuođaid gelbbolašvuodaguovddáš, čalmmustahtta eamiálbmotmánáid ja nuoraid vuoigatvuođaid iežaset áigečállagis Gáldu čála. Máhttu ja diehtu mii dien gelbbolašvuodaguovddášis lea, ja guovddáža proševttaid bohtosat galggaše ánggireappot geavahuvvot juohkit dieđuid sámi mánáid rivttiid birra skuvllain. Sierra almmolaš diehtujuohkinággirdemiin sáhtta leat ávki, ábaida jus dan barggus leat mielde sámi nuorat.

Raporta mas lea earenoamáš mearkkašupmi oahpahussuorggi davviriikkalaš ovttasbarggus, lea Mánáidáittardeaddji oktasašraporta sámi mánáid mieldeváikkuheami birra. «Sámi mánáid ja nuoraid riekti beassat oassálastit», mii deattuda dan man mávssolaš sámi mánáid ja nuoraid mieldeváikkuhanriekti lea.

4.2.2 Vuodđoskuvlla sámegieloahpu nannen

Máhttoloktema árvoštallan čájeha ahte lea stuora gaska ovdagova ja duohtavuoda gaskka mii guoská sámegiela oahpaheapmái Norggas. Árvoštallama jurddabođus ja ohppiidejearahallan čájeha earet eará:

- ahte sámi ohppiid mielas lea sámegieloahpahus noadđin
- ahte sámi ohppiid mielas leat eará fágat miha suohtaseappot go sámegiella
- ahte sámi oahppit geain lea sámegiella nubbingiellan eai oahpa giela nu bures ahte šaddet doaibmi guovttegielagin.

Dasa lassin lea Sámediggi gullan ságastallančoahkkimiin ahte sámi oahpaheaddjit vásihit unnán ipmárdusa dan áššis ahte ferte láchit buori oahppandili ohppiide geain lea sámegieloahppu. Sámegieloahpahus maŋŋel skuvlaáiggi, guhkes mátkkošteammi taxiin dahje eará sáhtuin leat ovdamearkkat mat čájehit makkár hehttehusaid oahppi gi hálida oahppat sámegiela dávjá šaddá vásihit beaivválaš dilis. Dat hehttehusat sáhttet dagahit ahte sihke oahppi ja váhnemat masset movtta.

Fága- ja diibmojuohkin lea mearrideaddjin dasa makkár fágain galgá fálojuvvot oahppu ja man galle diimmu guđege fágas galgá oahpahit. Sámediggeráđđi lea ožžon ollu dieđuid dan birra man stuora hástalusat skuvllain leat láchit oahpu dála fága-ja diibmojuohkima mielde ohppiide geat galget oažžut sámegieloahpu. Dat guoská earenoamážit guovlluide mat leat olggobealde sámegiela hálddašanguovllu, muhto maiddá hálddašanguovllu suohkaniidda gos sámegiella ii leat geatnegahttejuvvon. Dat sáhtta dagahit dan ahte váhnemat eai vállje sámegiela iežaset mánáide ja ahte oahppit válljejit eret sámegiela 8.jahkeceahki rájes danin go oahpahusdilli lea nu váttis ja lossat.

Sámediggi oaidná stuora hástalusat oažžut eanet váhneiid válljet sámegiela iežaset mánáide. Ráđđi lea ožžon ollu dieđuid dan birra man stuora hástalusat skuvllain leat láchit oahpu dála fága-ja diibmojuohkima mielde ohppiide geat galget oažžut sámegieloahpu. Dat guoská earenoamážit guovlluide mat leat olggobealde sámegiela hálddašanguovllu.

Ášši lea digaštaljuvvon departemeanttain sihke Máhttolokten – sámi atnuiváldimis ja 2008:s go diibmolohku viiddiduvvui. Sámediggeráđđi lea čujuhan ahte diibmolohku ja dárogiel oahppoplána eai leat oktiivástideaddjit ohppiide geain lea sámegiella nubbingiellan, ja lea ge rávven ahte dieid ohppiide galggašii leat sierra oahppoplána dárogielas.

Ášši lea meannuduvvon álgokonsultašuvnnain 2009:s, ja dalle mihte ásaht bargojoavkku mas leat mielde Sámedikki, Máhtdepartemeantta ja Oahpahusdirektoráhta ovddasteaddjit. Joavku buvttii iežas raportta ođđajagimánus 2011 ja sámediggeráđđi meannudii dan 2011:s. Sámediggeráđđi cealká mearrádusastis ahte raporta govvida bures daid hástalusaid mat sámi oahpahusas leat, ja raporta lea maid buorre vuoddu man ala sáhtta hukset viidasit barggu.

Dat lea stuora ja viiddis ášši, mii gáibida konsultašuvnnaid, danin dat galgá meannuduvvot sierra áššin Sámedikkis, ja dasto eat suokkardala ge fága-ja diibmologu duodi dárkileappot dán oahpahusdieđáhusas.

Eamiálbmogin lea sámi ohppiin seamma riekti oažžut seammadássasaš oahpahusa mii lea vuodduduvvon sin iežaset kultuvrii ja čearddalaš duogáži. Dat lei áigumuš ja ágga dasa go 1997:s vuosttaš geardde ráhkaduvvo sierra oahppoplánat 10-jagi vuoddoskuvlii, ja go 2006 Máhttolokten – sámi oktavuodas ráhkaduvvui sámi oahppoplánabuvttus olles 13-jagi skuvlavázzimii. Sihke sámi ohppiid skuvlabeaivvi dutkamat ja Máhttoloktema árvvoštallama vásáhusat čájehit ahte lea dárbu garrasit nannendoaimmaide vai sihkarastá sámi ohppiide oadjebas, ovtadássasaš ja buori oahppanbirrasa. Lea lunddolaš ahte Sámediggi earenoamážit čalmustahtta sámi oahppi árgabeaivvi iežas oahpahuspolitihkas, ja ohcá ovtas guovddáš ja báikkálaš eiseválddiiguin buoremus čovdosiid sámi ohppiide.

Mii diehtit ahte ohppiin geain lea sámegieloahppu, leat oalle ollu hástalusat. Sis leat eanet skuvladiimmut go eará ohppiin ja seamma eksámengáibáduš dárogielas go eará ohppiin, muhto unnit skuvladiimmut. Statistihkka mii čájeha ohppiidlogu, orro muitaleamen dan ahte oahppit válljejit eret sámegiela danin go dat buktá lassibarggu skuvlaárgabeaivvis. Diekkár cakkit ipmirduvvojit juogalágan vealaheapmin ja daid ferte njeaidit jus galgá joksat ovtadássasašvuoda ja fállat seamma vejolašvuodaid sámi ohppiide go eará ohppiide.

Giella lea dehálaš oassi min identitehtas. Nordlandsforskning goalmát oasseraporttas – Rett til samisk opplæring – ideal eller realitet (Riekti oažžut sámi oahpu – niehku vai duohtavuodta), boahá ovdan ahte sámegiela válljen ja makkár dásis dan vállje, vuolga ollu das makkár gielladilli lagasbirrasis lea. Raporta lea dan birra movt oahppit válljejit ja geavahit sámegiela, ja movt sii árvvoštallet oahpaheami. Sámegiella vuottašgiellan lea eanet lunddolaš ohppiide geat ássat dakkár báikkiin gos sámegiella lea nanus, go sidjiide geat ássat dakkár báikkiin gos sámegiella lea rašit dilis. Danin lea ge sámegieloahpahuš dehálaš nannen dihtii ohppiid giella guđege fágasuorggis. Sámediggi ipmirdá ráđdehusa ulbmila vuoddoahpahušain, nugo dat lea čállojuvvon St. dieđáhusii nr. 31 (2007-2008) Kvalitet i skolen i et samisk perspektiv (Skuvlla kvalitehta sámi geahččanguovllus). Mánat ja nuorat geain lea sámegiella vuottašgiellan, galget ovdánahttit vuodolaš lohkan, - čállin- ja rehkenastingálggaid sámegielas, ja sii galget oahppat hupmat sámegiela. Seammás galget sámi mánat ja nuorat maid oahppat hálddašit dárogiela, ja galget oahppat geavahit digitála bargoneavvuid.

Oahppit geat válljejit sámegiela nubbingiellan, lea dehálaš joavku mat lasihit giellageavaheddjiid logu. Sámedikki mielas lea dárbu láhčit dili nu ahte sáhttet ášahuvvot báikkat mánáide ja nuoraide gos sii sáhttet sihke hupmat ja čállit sámegiela. Dat lea earenoamáš dárbbaslaš mánáide ja nuoraide geat ášset guovlluin gos sámegiella ii leat beaivválaš giella. Otná dilis leat oallugat geat eai šatta doaibmi guovttegielagin dan dihte go sidjiide oahpahuvvo sámegiella nubbingiellan. Dán ohppiidjovkui lea dárbu ášahit nana oahpahanvugiid unnitlogugiela oahpaheamis, bálddastahte vásáhusaid maid leat čohkken giellamovttiidahttinprošeavtain Elgá skuvllas Engerdálas.¹⁵

Vai bures sáhtta čuovvolit sámi mánáid ovdáneami oahpahussuorggis, de fertejit sámi ohppiide maid gávdnot našunála geahččaleamit seamma dásis go dat mat dárhu ohppiin leat. Otná dilis ii leat sámi ohppiin seammadássásaš oahpahusdagus našunála geahččalemiid ektui, dainna áššiin ferte Oahpahusdirektoráhtta ja departemeanttat bargaoahhtit. Sámiid bealis lea dehálaš ahte našunála geahččaleamit eai šatta njuolga dárogielas jorgaluvvon geahččaleamit, muhto ahte ráhkaduvvojit sámegielaide parallealla geahččaleamit. Sámi ohppiid gálggaid lea maid dárhu earalágan vugiiguin kártet, vai sihkkarastá oahpahussii buori kvalitehta, muhto diekkár kártemiin ja bohtosiid almmuhemiin sáhttet maid leat heajut bealit, go šaddá sáhka buriid ja heajut skuvllaid birra dan sadjái go čalmmustahttit oahpahusa kvalitehta.

Giellagoađastallan ja giellabeasit leat duddjon buori giellaoahpahussii, dan oaidná lullisámiguovlluin, gos sihke mánát ja nuorat ohppet sámegiela buorebut go servet giellalávvgodemiide dahje giellagoađastallamiidda. Leat ollu vejolašvuodát, eandalii rádjeguovlluin, gos sáhttet geavahit veahkkinn Ruota ja Suoma oahpaheddjiid máhtu ja ovttahttit giellačoagganemiid.

Buot sámegiela leat rašes dilis ja leat biddjojuvvon UNESCO áitojuvvongielaid listui. Sámediggi oaidná ahte eanet ja eanet suohkanat bohtet sámegiela hálddašanguvlui. Seammás oaidnit ahte ohppiid lohku geain lea sámegiella nubbingiellan vuodđoskuvllas njiedjá. Sámedikki ulbmil lea oažžt eanet sámi ohppiid hupmat, lohkat ja čállit sámegiela. Ferte vuđoleappot guorahallat ja dutkat movt sáhtášii oažžut eanet giellaguddiid. Diekkár ulbmila veajášii joksat jus bovdešii suohkaniid ovttašráđiid Sámedikkiin geahččalit geatnegahttojuvvon sámegielaohpu vuolemus dásiide vuodđoskuvllas. Lea maid dárhu oažžut eanebuid geat eai máhte sámegiela oahppat dan giela, vai sámegiela ohppiid lohku lassána. Sámedikki mielas sáhtášii diekkár doaibma lasihit sámegiela bargofámu buot servodatsurggiin. Dat veahkehivččii maid nannet sámegiela árvvu.

Sámediggi dáhttu váikkuhit dasa ahte stáhta eiseválddit čuvvot internašuvnnalaš geatnegasvuodaid maidda Norga lea iežas čatnan, mat gusket dasa ahte sápmelaččain nugo eamiálbmogis lea riekti oažžut oahpahusa sámegiela ja sámegilli. Dat galgá dáhpáhuvvat nu ahte diekkár oahppu ii galgga leat lassin eará oahpahussii ja dovdot liige noađđin. Ferte strategalaččat bargat skuvlla oamasteddjiid, ohppiid ja váhnemiid miellaguottuiguin sámegiela ektui. Sámegielmáhttu ja sámi kulturmáhttu lea dehálaš liigegelbbolašvuolta maid barggu oktavuodas dávjá atnet árvvus, dat lea oahppái ja rávisolbmui gii oahppá sámegiela duppalgelbbolašvuolta mii lea ávkkálaš sihke sámi ja dárhu servodagas. Dán barggus lea dárhu doalahit lagas ja buori gulahallama singuin geat ieža dovdet skuvlaárgabeaivvi; oahppit, váhnemat dahje oahpaheaddjit. Sámediggi lea oaidnán ahte Finnmárkku fylkasuohkan lea 2011 rájes virgábidjan sierra ohppiidáittardeaddji fylkka joatkkaskuvllaide. Sámedikki oaivila mielde lea dárhu ášahit našunála sámi ohppiidáittardeaddji man bargun lea bearráigeahččat ožžot go sámi oahppit duohtavuodas oahpu maid sis lea riekti oažžut. Dálá dilis lea Mánáidáittardeaddji ja Sámediggi mat galggaše bearráigeahččat sámi mánáid vuoigatvuodaid, vaikko guovddáš eiseválddiin lea ge bajemusdási ovddasvástádus bearráigeahččat sámegielaohpahusa.

¹⁵ Geahča Todal J. (2007) *Samisk språk i Svahken sijte*: lullisámegiela ealáskahttin mánáidgárddis ja skuvllas.

4.2.3 Riekti oažžut kvalitehta dáfus buori oahpu ja buori oahppanbirrasa

St.diedáhusas nr.31 Kvalitet i skolen (Skuvlla kvalitehta) (2007 -2008) bijai ráđđehus 3 mihttomeari vuodđoahpahussii;

- Buohkat geat gergeat vuodđoskuvllas, galget hálldašit golbma vuodđogálgga mat addet sidjiide vejolašvuoda beassat searvat joatkkaoahpahussii ja bargoeallimii.
- Buot oahppit ja fidnoahppit geat nákkejit dan, galget čadahit joatkkaoahpu ja oažžut gelbbolašvuodaduodaštusa man vuodul dohkke viidáseappot studeret dahje álgit bargat.
- Buot oahppit ja fidnoahppit galget searvadahttejuvvot ja muosáhit ahte sii nákkejit.

Diet mihttomearit fertejit maid guoskat sámi ohppiide, sámi geahčanguovllus. Dat mielddisbukta earet eará ahte sámi oahppit dahje oahppit geat leat geargan sámi vuodđoskuvllas, galget máhttit lohkat, čállit ja ovdanbuktit sámegilli. Sámegiella lea reaidofága, identitehtanannenfága ja kulturguoddi fága.

Dat ahte oahppit ožžot sámegieloahpu maid sis lága mielde lea riekti oažžut, ii dárbbas iešalddis mearkkašit dan ahte oahppit ožžot kvalitehta dáfus buori oahpu. Ja ahte fálljuvvo sámegiel oahppu dahje oahppu sámegilli ii dárbbas mearkkašit dan ahte oahppanbiras dan báikkis gos oahpahas čadahuvvo lea buorre. Ollu sámi ohppiin lea buorre beaivválaš dilli skuvllas, gos ožžot oahpahusa sihke sámegielas ja sámegilli. Oahppan oahpaheaddjit addit sidjiide oahpu maid sis lea geatnegasvuohka oažžut. Muhto leat maid sámi oahppit geat eai oaččo dakkár oahpu mii sidjiide addá buoremus ávkki sámegiella ja kultuvrra oahppamis.

Raporttat ja jearahallamat, mat leat dahkkon váhnemiiguin, skuvllaid oamasteddjiiguin ja oahpaheddjiiguin, duodaštit Sámediggái ahte hástalusat leat eanas čadnon dasa ahte leat unnán sámegielat oahpaheaddjit, unnán oahpponeavvut ja ahte sámegielat oahpaheddjiin lea unnán gelbbolašvuodanannen. Duodaštuvvo maid ahte sámi oahpaheaddjefierpmádagaide lea dárbu ja ahte leat earenoamáš hástalusat luohkain main leat mángga ceahki oahppit ja váttis heivehit oahpaheami. Nordlandsforskning nubbe oasseraporta Fra plan til praksis (Plánas duohta eallimii)geahčada oppalaš čuolmma, mii lea: Movt lágiduvvo oahpahasprográmma eamiálbmogiidda? Dakkár prográmma mii sihkarastá dohkálaš oahpu iežas eavttuid vuodul ja seammás maid čuovvu oahppoplánaid áigumušaid ja gelbbolašvuodamihtuid, maid vuodul oahppis lea vejolaš searvat stuoraservodaga institušuvnnaide, organisašuvnnaide ja bargo-ja servodateallimii seamma eavttuiguin go earát. Movt galgá skuvla, báikkálaš oahpponeavvobargguin ja beaivválaš oahpaheamis, nákket addit oahpu mángga gielas, matemahtihkas ja eará fágain eamiálbmotoainnu vuolggabáikkis ja báikkálaš heivehemiin? Ja movt galgá seammás gealbudit ohppiid/fidnohppiid viidásit ohppui dahje bargoeallimii?

Sámediggi oaidná ahte vuodđoskuvla ja joatkkaoahpahas sáhtta mángga suorggis buoriduvvot, nu ahte sihkarastá buori kvalitehta ja láchá ohppiide buori oahppandili. Buorre oahpaheapmi bidjá johtui oahppama, ja oahpaheaddji lea dien barggu movttiidahtti. Man ollu ávkki oahppit ožžot oahpahas, vuolga das ahte leat go sis fágalaš čeahpes oahpaheaddjit main lea sámi kulturmáhttu ja giellačehppodat, ja geat máhttet iešguđetlágan oahppanvugiid ja málliid ja. Sámediggi lea duhtavaččat áican ahte odđa oahpaheaddjeohppui lea máhttu sámegielas, kultuvrras ja servodateallimis válđojuvnon mielde gelbbolašvuodagáibádussan, ja ahte leat mearriduvvon gelbbolašvuodagáibádusat oahpaheddjiide geat galget oahpahit sámegielas. Sámediggi oaidná maid ahte sámi oahpahas lea stuora bargun ovddidit ja nannet sámegiel tearbmabarggu ovddosmanu buot sámegielain.

Sámediggi oaivvilda ahte eaktun buori oahpahussii lea ahte oahppis leat oadjebas rámmat ja ahte beassá dovdat iežas oassin searvevuodas. Bures lihkestuvvan oahpaheapmi lea maid dan duohken ahte lea go oahppandilli bissovaččat buorre. Ollu ohppiin lea unnán miella oahppagoahit sámegiella. Sivvan dasa leat earet eará praktihkalaš hástalusat. Mánggáin raporttain boahká ovdan ahte oahpaheami lágideapmi ii leat duhtadeaddji. Muhtun oahppit šaddet oažžut sámegielaoahpahusa lassin dábálaš ohppui, ja dávjá hui unohis áiggiid. Sámegiel oahpaheami čohkkejit mángga guovllus dávjá ovttá skuvlii, danin go leat unnán oahpaheaddjit.

Sihke čielggadeami ovddideami oktavuodas dievasčoahkkimii, eaŋkilolbmuid jearahallamiin ja álbmotčoahkkimiin leat ožžon čielgasit dihtosii ahte leat ollu hástalusat mat gusket gáidosisoahpaheapmái. Daddjojuvvo hui čielgasit ahte gáidosisoahpaheami ferte buorebut ovttahttit skuvlla oahpaheapmái muđui, ja ferte maid bidjat gáibádusa oahpahussii mii fálojuvvo.

Eatnasat geat čuvvot gáidosisoahpaheami, leat okto oahppodilis, eai ge leat oassin joavkkus. Dáhpáhuvvá maid ahte oahppit šaddet čohkkát unna lanjažiin dahje earalágan unohas lanjain šearpma ovddas, almmá veahki haga. Diekkár oahppobiras ii leat dohkálaš, ja ferte ge miha čielgaseappot oažžut ovdan ahte lea skuvlaoamasteaddji geatnegasvuohta láchit mánáide geat ožžot gáidosoahpahusa buori oahppanbirrasa. Diekkár oahppanbiras maid dás čilget lea oahpahuslága ulbmiliid vuostá. Diekkár oahpaheapmi gáibida teknihkalaš čovdosiid mat doibmet ja earenoamáš buori ovttasbarggu skuvllain gosa oahppit gullet ja singuin geat fáallet oahpahusa. Muhtun oahpaheaddji logai ge” Mii vásihit dávjá tekniikka mii ii doaimma ja oahppit masset oahppanmovtta. Vuostáiváldi skuvllat eai leat vuoruhan konferánsabiergasiid, muhto geavahit skype”.

Nuoramus oahppit dárbašit eanemusat oahpaheaddji gi lea luohkkálanjas oahpaheamen. Dat gáibida ruhtajuolludemiid ja buori láchima, ovdamearkkadihte jus livččii veahkkebargi gi sáhtta oahppi veahkehit praktihkalaččat. Diekkár oahpahas gáibida fas ahte lea hui lagas ovttasbargu gaskal oahpaheaddji ja veahkkebargi. Eará hástalusat leat ahte váilot ovttahttejuvvon oahppofálaldagat, ahte ii biddjojuvvo sadjásaš jus sámeielaoahpaheaddji lea eret, dahje ahte oahppit eai beasa čuovvot eará dáhpáhusaid skuvllas. Sámediggi áigu ságastallagoahtit departemeanttain, ja dan ságastallama áššin lea sihkkarastit buoret kvalitehta ja ovddosdiehtima sámeiel oahpahussii, maidái de go dakkár oahpaheapmi čađahuvvo gáidosisoahpaheapmin.

Hospiterenortnet lea mávssolaš dan dáfus ahte oahppi oažžu vejolašvuoda hárrjehallat giela ovttas earáiguin. Hospiteren galggašii leat lunddolaš oassi oahpaheamis, muhto dan ortnega geavahit hui mánggaládjje. Ollu ohppiide ii fálojuvvo hospiteren dahje eai beasa oasálastit intensiivaoahpaheapmái nugo giellalávvgodeapmái.

Sámediggeráđdi álggahii 2010:s Verddeprošeavtta, man ulbmil lea ráhkadit sámi ja dárú mánáide hospiterenmálla, dainna áigumušain ahte hospiteren galggašii duddjot buoret ipmárdusa mánáid iešguđetlágan kultuvrraid birra ja eastadit givssideami. Diet pilohtaprošeakta ruhtaduvvo Sámedikki bušeahtain, ja dán hospiterenortnegis leat mielde Álttá ja Guovdageainnu suohkanat. Hospiteren lea jurddašuvvon čađahuvvot goađastallanskuvlamodealla mielde, gos oahppit besset olgunbargamiin oahppat árbevirolaš bargguid. Sámediggi lea earenoamážit cealkán ahte prošeavttas galget geavahit vuorasolbmuid máhtu ja oahppat fievrredit máhtu boarrasit buolvvas nuorat bulvii. Pilohtaprošeavtta álgín lea maŋŋonan, ii ge álggahuvvon 2010:s nugo lei jurdda, muhto Sámediggi lea ipmirdan ahte dat galgá álggahuvvot 2011/2012 jahkemolsašumis. Pilohtaprošeakta galgá árvvoštallojuvvo go leat čohkkon dan meare dieđut ahte lea vuodđu árvvoštallagoahtit.

Sámediggi lea dorjon Sámi lohanguovddáža mii lea Sámi allaskuvllas Guovdageainnus. Sámediggi oaidná ahte diet guovddáš oažžu guovddáš doaimma oahpahusa heiveheamis, bagadallamis ja maidái kursadoaimmain mat galget sihkkarastit sámi ohppiide ja rávisolbmuide kvalitehta dáfus buori oahpahusa. Sámi lohanguovddáš lea sámi oahpahusa resursaguovddáš mii galgá earenoamážit bargat oahpahasáššiguin mánáidgárdedásis gitta allaohppui. Sámi lohanguovddáš bargá viidat njálmmálaš ja čálalaš sámeielgeavaheami váste ja nu maid lohkan-, čállin- ja giellaovdánahhtimiin sámi servodagas.

Guovddáža váldobargosuorgi lea lohkan-ja čállinoahpaheapmi ja njálmmálaš giellageavaheami nannen. Dat mearkaša ahte galget nannet ja ovddidit njálmmálaš sámeielgeavaheami oahpahasvuogádagas, nannet mánggagielatvuoda- ja giellaaláskahttinmáhtu ja juohkit dieđuid lohkan-ja čállinovddideami birra. Guovddáš doaimmaha maid dutkan- ja ovdánahhtindoaimmaid dain fágasurggiin.

Sámi lohanguovddáža ruhtadit Sámediggi, Ođasmahttin-, hálldahus-ja girkodepartemeanta ja Máhtodepartemeanta gitta 2012 rádjái. Sámediggi dáhttu guovddáža bissovaš doaimman, ja áigu guovddáš eisdeválddiide čilget ahte lea dárbu sihkkarastit guovddáža bissovaš doaimman boahhteáigái ja láchit dasa ovdánanvejolašvuodaid.

4.2.4 Kulturskuvla, astoáiggeortnet ja leaskolohkanveahkki

Kulturipmárdus, gulahallan, hápmašuvvan ja iešvuodadovddu ovddideapmi leat dehálaš oasis oahpahusas. Oahppit galget beassat ovddidit iežaset estehtalaš beliid ja hutkáivuoda, vásihit ilu go besset juoidá ávdnet ja hálddašit, ja go besset máhtu geavahit. Go mánát álget skuvlii, de sii leat juo čohkkegoahtán estehtalaš gelbbolašvuoda tennjemiin, lávlumiin, rollastoahkamiin, dánssain ja neaktimiin ruovttus, ustibiiguin ja mánáidgárddis. Lea ge hui mávssolaš ahte mánát ja nuorat ožžot vejolašvuoda nannet ja ovdánahttit dien gelbbolašvuoda vásáhusaiguin, oahpus ja oahpu geavaheamis. Dan barggus lea kulturskuvla ja skuvllaid astoáiggeortnet (SAO) dehálaččat.

Skuvllaid astoáiggeortnet (SAO) lea suohkana fáldat mánáidskuvlla mánáide vuosttaš luohká rájes gitta njealját luohkkái. Mánát geain leat earenoamáš dárbbut, sáhttet anit ávkki dien fálddagas gitta 7.luohká rádjái. SAO lea dehálaš báiki gos mánát besset vásihit ja searvat iešguđetlágan doaimmaide maid vuodđun lea sin iežaset kultuvra. Kultuvrra ja giela gaskkusteamis leat vuorasolbmot dehálaš olbmot, nu maiddái skuvllaid astoáiggeortnegis. Sámi dáidda-ja kulturovdanbuktimat galget leat lunddolaš ja mávssolaš oassin kulturskuvllas ja astoáiggeortnegis. Máhttolokten-sámi oahppoplánabuktosa oppalaš oasis, kapihtalis ”Oahpaheami prinsihpat” daddjo: *Ovttasbargu gaskal skuvlla, kulturskuvlla, báikkálaš joavkkeid ja serviid, ja ovttasbargu earáiguin báikkálaš servodagas rahpá mánáide ja nuoraide vejolašvuodaid ovddidit iežaset návccaid ja ehppeodaga, go besset searvat mánggabealát sosiála searvevuodaide ja kulturdoaimmaide.*

Suohkan lea oahpahuslágas geatnegáhttejuvvon doalahit almmolaš musihka-ja kulturskuvlafáldaga. Oahpahusláhka dadjá ahte: *Buot suohkaniin galgá juogo alddineaset dahje ovttas eará suohkaniiguin leat musihka-ja kulturskuvlafáldat mánáide ja nuoraide, mii lea organisterejuvvon skuvlla oktavuhtii ja kultureallimii mudui.*

Olmmoš hábmejuvvo maid dáidaga ja kultuvrra muosáhemii. Sámi oahppit galget oažžut vejolašvuoda oahpánuvvat sámi dáidagii ja kultuvrii skuvlla dáiddafágain. Kulturskuvllat leat iešguđetlágas organisterejuvvon, ja eai ge fáldagat leat seammaláganat suohkanis suohkaniin. Muhtun suohkaniin fáldat eanas ohppiide saji kulturskuvlii, muhto ollu suohkaniin leat mánát ja nuorat vuordinlisttuin.

Ráđdehusa ulbmil lea kulturskuvlalokten 2014 rádjái. 2010 čavčča buvttii lávdegoddi maid Máhttodepartemeanta lei nammadan raportta Kulturlokten – kulturskuvla buohkaide.

Lávdegoddi galgai earet eará dárkileappot geahčadit daid hástalusaid ja vejolašvuodaid mat leat go nanne kulturskuvlla, vuodđoskuvlla ja Skuvllaid astoáiggeortnega ovttasbarggu, ja oainnusindahká iešguđetlágan molsaeavttuid mat nannejit ovttadássásaš kulturskuvlafáldaga buot mánáide govtolaš haddái. Dakkár kulturskuvlla mas lea buorre kvalitehta ja mii buresdoaimbi vugiin nákke atnit ávkin veahkkeváriid mat leat gávdnamis. Raportta sáddejuvvui gulaskuddamiidda. Sámediggi oaivvilda ahte sámi mánáin ja nuorain galget maid leat seamma dásis fáldagat kulturskuvllas ja astoáiggeortnegis go eará mánáin ja nuorain Norggas. Sámediggi presiserii gulaskuddancealkámušastis man mávssolaš kulturskuvla lea sámi mánáide ja nuoraide, ja danin fertjit ge kulturskuvlla rámmaeavttut ja fáldagat heivehuvvot sámi kultuvrii. Ollu kulturskuvllain lea sámi sisdoallu. Muhtun báikkiin lea ovdamearkkadihte duodji dahje teahterčajahallan ja joavkolávlun sámedigilli. Sámediggi vuordá ahte sámi suohkanat vuoruhit nuoraide kulturskuvlafáldagaid, ja eará kulturdoaimmaid mánáide ja nuoraide suohkaniin. Sámedikkis leat sierra doarjjaortnegat mánáid ja nuoraid kulturdoaimmaide. Dán bušeahtapostii bohtet juohke jagi hui ollu ohcamat.

Sámi kultuvra galgá leat oassin Kultuvrralaš skuvlalávkkas, ja Sámedikkis lea fylkasuohkaniid ovttasbargošiehtadusaid vuodul geatnegasvuohka bearráigeahččat ahte Kultuvrralaš skuvlalávka sisttisdoallá konkrehtalaš gaskkustandoaimmaid main lea sámi sisdoallu. Kultuvrralaš skuvlalávka doaimmaid ulbmil lea veahkehit mánáid ja nuoraid oažžut oktavuodaid rastá suohkanrájiid.

4.2.5 Buorebut čalmmustahttit oahpu heiveheami ja joatkkaoahpahusa ollašuhttima

NOU 2009:18 Rett til læring (Vuoigatvuohka ohppui), čujuha ahte juohke njealját mánáid dahje nuorraolbmui šaddá dárbu lágideat liige čuovvolemii dahje oahpu heiveheami, muhtun áiggi, dahje čađa áiggi, vai oažžu buoremus ávkki oahpahusas. Nu lea maid sámi ohppiid dilli. Sámediggi dáhttu buorebut čalmmustahttet makkár ovddasvástáduš suohkaniin ja eará almmolaš veahkehanásahusain lea mii guoská doaimmashehttejuvvon sámi mánáide ja nuoraide, ja movt sin ja sin váhnemiid árgabeaivi lea, makkár

heivvolaš oahppofálaldaga ožžot sii. Sámediggi oaidná earenoamáš dárbbu čuovvut dán vátis čuolmma, rastá suohkanrájiid, vai mánát ja sin váhnemat eai dárbbas geavahit ollu olmmošlaš návccaid rahčat oažžut dakkár oahpu maid sin mánáin lea vuđolaš vuoigatvuohta oažžut.

Sámediggi oaidná dárbbu hukset buori gelbbolašvuođa earenoamášpedagogihka suorggis. Sámi oahppit mat dárbbasit earenoamášoahpu, deaivvadit dávjá veahkeheddjiiguin geain ii oppanassiige leat, dahje geain lea hui unnán máhttu sáme gielas ja kultuvrras. Dat sáhtta dovdot lassinoadđin váhnemiidda ja sáhtta buot vearrámus dilis mielddisbuktit boasttu árvoštallama. Sámediggi dáhttu oažžut sáme giela ja sámi kultuvrra oassin guoskivaš oahppoinstitušuvnnaide. Dat lea oassi barggus ahte nannet seammadássásaš earenoamášpedagogalaš fálaldaga sámiide geat dan dárbbasit. Maiddái lea dárbu gozihit ahte Sámi earenoamášpedagogalaš doarjja (SEAD) oažžu buriid rámmaeavttuid vai buoremus lági mielde nagoda áimmahuššat iežas riikkaviidosaš doaimma. Lea maid mávssolaš álggahit veahkkedoaimmaid nu árrat go vejolaš.

Sámi álbmoga oahppodási lea nanosnuvvagoahtán. Sámi statistihkka čájeha gal ahte ain leat hástalusat, earenoamážit joakkaohpahusa čađaheamis. Skuvlaheaitin lea vátisvuohta mii guoská maiddái sámi ohppiide. Sámedikki melas lea buorre go St. dieđáhus nr. 22 (2010-2011) Mangfold – Mestring – Mulgheter, Ungdomstrinnet (Valljivuohta – Nákcen – Vejolašvuođat, Nuoraiddási), Nuoraiddásidieđáhus, deattuha eanet praktihkalaš, molsašuddi ja beaivválaš dillái guoskivaš oahpu nuoraiddásis, mii atšašii skuvlaoamasteaddjái vejolašvuođa láchit dili nu ahte oahppit earet eará beasaše searvat vuoddoealáhusbargguide. Sámediggi vuordá skuvllaid geavahit dan vejolašvuođa mii gávdno geavahit oahpahusas árbevirolaš sámi bargguid.

Ráđdehus lea álggahan golmmajagáš prošeavtta NY GIV - Gjennomføring i videregående opplæring. (Joakkaohpahusa ollašuttin OÐÐA MOVTTAIN). Máhttodepartemeanta lea bovden Sámedikki mielde referánsajovkui mii galgá čuovvut viidásit barggu. Sámediggi lea nammadan Mats Steinfjell dikki ovddasteaddjin OÐÐA MOVTTAIN našunála referánsajovkui.

Prošeavttas lea golbma (3) oasse-prošeavtta:

Áigemolsunprošeakta – vuodđoskuvllas joakkaohpahussii

Čuovvolanprošeakta – čuovvolit ohppiid geat eai ollašuite joakkaohpahusa

Statistihkkaprošeakta mii galgá ovddidit ja ráhkadit oktasaš statistihkkii árvoštallanvuogi movt árvoštallat lea go ulbmiliid olahan.

Áigemolsunprošeakta álggahuvvui 2010 čavčča ja galgá bistit golbma jagi, namalassii 2013 lohppii.

Váldobargun lea čuovvut ohppiid geat eanemusat bártidit oahpuin maŋŋel 10.luohká vuosttaš termiinna.

Dan birra lea eanet čilgejuvnon Dieđáhusas Stuoradiggái nr. 22 (2010-2011) Valljivuohta – Nákcen – Vejolašvuođat, Nuoraiddási.

Sámedikki mielas lea buorre go ráđdehus lea álggahan NY GIV (OÐÐA MOVTTAIN) prošeavtta, mii lea stáhta, fylkasuohkaniid ja suohkaniid ovttasbargoprošeakta, man doaibman lea buoridit ohppiid eavttuid nagodit ollašuttit oahpahusa ja ceavzit joakkaohpahusa. Maiddái sámi oahppit dárbbasit vásedin láchčojuvvon doarjaga ja čuovvoleami, nu ahte maiddái sidjide láchčojuvvojit buoret eavttut nagodit ollašuttit joakkaohpu.

Sámediggi oaidná earenoamáš dárbbu čuovvolit sámi nuoraidskuvlaohppiid, vai gii ge ii heaittáše skuvllas. Dat guoská áibaida sámi bárdnemánáide nuoraidskuvladásis, geahčalit eastadit sin vai eai heaitte skuvllas, danin go bártnit sáhttet álkibut heaitit joakkaohpahusas. Lea hui dárbu oažžut sámi ovddasteaddji OÐÐA MOVTTAIN prošeaktii, vai oažžu buoret ipmárdusa das makkár hástalusat sámi ohppiin leat; mii lea sivaiddat go sii heitet joakkaohpahusas, ja makkár dárbbut leat ásahtit praktihkalaččat heivehuvvon oahpu sihke vuodđoskuvllii ja joakkaohpahusas.

Eará dehálaš oahpahaspolitihkalaš nannensuorgi lea sierra fágaskuvllaid hábmen oassin joakkaohpahussii ja nannen dihtii fidnofágoahpu joakkaohpahusas. Sámediggedieđáhus ii leat nu viiddis, ja danin eat giedáhala fidnofágoalaš oahpahusa sierra dán dieđáhusas. Almmatge dat lea suorgi maid Sámediggi čuovvu ja lea oassi doaibmaplánain mat ráhkaduvvojit oahpahaspolitihkkii.

4.2.6 Entreprenørdoaimba

Sámediggi oaivvilda ahte joatkkaoahpahusdásis lea dehálaš arvvosmahttit searvat Ungt Entreprenørskap searvá (Nuorra Barggahandoaimbi)mii lea riikkaviidosas eaktodáhtolaš organisašuvdna mii bargá oahpahusa entreprenørdoaimmain ja fálla iešguđetlágan prográmmaid nuoraidskuvlla rájes allaohppui. Go diekkár skuvllaid entreprenørdoaimmaid sámi sisdoallu čalmmustahttejuvvui, de leat sámi joatkkaskuvlaoahppit birgen bures riikka nuorra entreprenøraid searvvis. 2006:s lágidi Sámediggi nuoraidkonferánsa ”Funky Business”, man fáddán lei sámi entreprenørdoaimba. Sihke sámi joatkkaskuvllaid ja Ráissa joatkkaskuvlla Ungt Entreprenørskap nannendoaimmain ledje buorit bohtosat.

4.2.7 Vuorasolbmot riggodahkan skuvllas

Otná servodagas lea sámegeiella stuora stáhtagielaide deattu vuolde. Eambbo go goassege ovdal leat ge sámi giellaguoddit nu mávssolaččat ja sin ferte geassit oahpahussii mielde, vai oahppit besset hárvjanit nannet hupmangiela ságastallamiin ja bargguid bokte. Ná logai muhtun oahpaheaddji: “Man áinnas sávašin ahte mus livččii ” giellačeahppi” veahkkín. Dovddan iežan nu okto gielladilis ja smiehtan ahte giellahárjehallan šattašii miha buoret jus čadat livčče guokte rávisolbmo luohkkálanjas.”

Servodateallin, bearašdilit ja árbevirolaš ealáhusat leat rievdan, dat dovdo maid sámi servodagain. Ovdalašáiggi orro olbmot eanet ovttas ja barge searválaga, ja árbedieđut sirdašuvvo lunddolaččat buolvvas bulvii. Mánat ledje bargguin mielde ja barggut sin oahpahedje. Dán áiggi eai šat čoahkkan nuorat ja boarrásat seammaládje go ovdal oktasaš bargguide. Ja ii ge dál leat šat dábálaš ahte mánga buolvva orrot seamma viesus. Bearašdili nuppástuvvan sáhtta mielddisbuktit ahte mánáin ja nuorain ii šat leat nu buorre oktavohta boarrasit buolvvaide. Ja ollu mánáin eai leat áhku ja ádját dahje sii bajássaddet guhkkín eret áhkuin ja ádjáin ja earáin sogas. Dan dihte lea ge dehálaš oažžut skuvlla geavahit vuoras olbmuid riggodahkan ja veahkkín oahpahasas.

Ollu skuvllain leat proševttat main geavahit vuoras olbmuid veahkkín lohkanhárjehallamiin vuoddoskuvllas, dahje go galget oahppat árbevieruid ja árbevirolaš bargguid. Lea hui dárbu skuvlaohtavuodas atnit árvvus áiggiid čada čohkkejuvvon máhtu mii áhkuid ja ádjáid buolvvas lea. Giela oahpaheamis ja kulturárbevieruid gaskkusteamis sáhttet vuoras olbmot leat čeahpes veahkit. Vai diekkár čehppodaga geavahepmi ii šatta dušše muhtun oktonas oahpaheaddji beroštumi duohká, de dat ferte čadnojuvvot olles skuvlavuogádahkii.

Sámediggi dáhtošii čalmmustahttet árbemáhtu buorebut olggobealde luohkkálanja, ja sávvá áinnas buresboahtima proševttaide mat nannejit árbevirolaš bargguid oassin dábálaš oahpahussii. Sámediggi oaidná ollu ovddidanvejolašvuodaid jus eanet geavahivčče goađastallanskuvllaid, meahcástanskuvllaid, meahcceskuvllaid ja geasseskuvllaid go oahpahasas galgá nannet árbebargguid ja árbemáhtu. Sámediggi oaidná maid dárbbu deattuhit ahte fertejit gávdnot metodat movt diekkár oahpahusa kvalitehta galgá sihkarastit.

4.3 NANNENSUORGI 3: Oahpahusa lágasmearriduvvon ja struktuvrralaš rámmat

Goalmát nannensuorgi mii guoská dasa movt sihkarastit sámi ohppiide seammadássásaš oahpahusa, lea lágaid ja struktuvrraid dásis. Vaikko mis livčče ge doarvá dieđut sámi ohppiid rivttiid birra, de lea aŋkke álo dárbu bearráigeahččat oahpaheami, ahte dat lea doarvá buorre ja ollašuvvá go ohppiid riekti oažžut oahpu sámegeiellaš ja sámegeilli duohtavuodas. Dál lea nu ahte fylkamánnet čadahit bearráigeahččama, sihkarastin dihtii ahte oahppit ožžot lágas mearriduvvon oahpu. Sámedikkis ii leat dál lágaid ja systema mielde bearráigeahččandoaimba. Diekkár bearráigeahččandoaimma galggašii Sámediggi oažžut, danin go Sámedikkis lea dat gelbbolašvuolta mii dárbbášuvvo bearráigeahččat sihke dan ožžot go oahppit oahpu sámegeiellaš/sámegeilli, ja maiddá oahpahasas buorre vuoda. Dat ahte Sámediggái addit bearráigeahččanvállde livččii dasa lassan maid doaimba mii sáhtášii buorebut geassit ovdan sámi mánáid vuoigatvuodaid ja maiddá čalmmustahttit dan ahte addet go báikkálaččat suohkaniin miehtá riikka duohtavuodas sámi mánáide dan oahpu maid sis lea riekti oažžut.

Sámedikki mielas ii leat vuogas ahte leat goabbatlágan rievttit oahpahussii sámegeiellaš/sámegeilli sámegeiella hálddašanguovllus ja dan olggobealde, ja ahte lea maid dadjamuš das leat go vuoddo- vai joatkkaskuvllas. Oahpahaslága mearrádusaid berre divodit, earet eará berre árvvoštallat heaitit geavaheamis doahpaga

“sámi guovlu”, go dat dávjá lea oalle moive doaba. Dasa lassin berre nannet vuoigatvuoda beassat gazzat oahpu sámegeielas dahje sámegeilli, ja berre čielggadit vejolašvuoda välljet sámegeiela ođđadárogiela sadjái joatkkaskuvllas.

Sámediggi oaidná maid dárbbu rievdadit lága mii guoská riektái oažžut sámi oahpponeavvuid. Dálá lálka dadjá dušše dan ahte dárnu mánáin ja nuorain lea riekti beassat geavahit dárogiel oahpponeavvuid, muhto seamma riekti ii leat sámi mánáin ja nuorain beassat geavahit sámi oahpponeavvuid.

Dan birra lea Mánáidáittardeaddji cealkán dan oktavuodas go buvttii cealkámuša dan birra makkár vuoigatvuodát ođđadárogielohppiin leat oažžut parallealla ođđadárogielat oahpponeavvuid. Gulaskuddancealkámuš ii guoskan sámi mánáid ja nuoraid gáibadussii oažžut parallealla sámi oahpponeavvuid. Almmatge váillaha Mánáidáittardeaddji sullasaš presiserema sámi oahpponeavvuide. Mánáidáittardeaddji cealká ahte váttisvuodát mat leat skáhppot ođđadárogiel parallealla oahpponeavvuid, ja eahpečielggasvuodát dan hárrái makkár oahpponeavvuide gáibáduš guoská, dáidet leat vel stuorábut go smiehtá sámi ohppiid vuoigatvuodaide oažžut sámi oahpponeavvuid/oahpponeavvuid sámegeilli. Davviriikkalaš mánáidáittardeaddjiraporta "Retten til medvirkning for samiske barn og unge" (Sámi mánáid ja nuoraid mieldeváikkuhanriekti) lea dušše okta ollu dieđuin mat duodaštit ahte sámi mánáid oahpponeavvodilli ii leat dohkálaš. Dás sáhtá maid čujuhit árvvoštallamii maid Oahpahusdirektoráhtta lea ožžon Finnmárkku Fylkamánnes. Mánáidáittardeaddji cealká:

”Mánáidáittardeaddji lea ovdal juo bivdán Oahpahusdirektoráhtta árvvoštallat berrešii go bidjat gáibádussan ahte galget ráhkaduvvot sámegeiel parallealla oahpponeavvuid. Oahpahusdirektoráhtta lea reivves Mánáidáittardeaddjái (sin ref 2008/702) čielgasit dadjan ahte oahpahušlága § 6-2 guoská maid dasa ahte lea riekti oažžut sámi oahpponeavvuid vuoddoskuvllas. Mánáidáittardeaddji oaidná ahte dáidá leat váttis gáibidit beare ollu sámegeiel parallealla oahpponeavvuid, dan dáidá praktihkalaččat šaddat váttis čadabít. Mánáidáittardeaddji oaidnu lea almmatge ahte maiddá sámi oahpponeavvuid dáfus lea dárbu dárkileappot čilget vuoigatvuodaid ja dan makkár ovddasvástáduš skuvlaoamasteaddjis lea. Danin mii bivdit ge direktoráhtta dárkileappot guorahallat movt sáhtášii buorebut sibekearastit sámi mánáid vuoigatvuodaid mat gusket sámi oahpponeavvuide.”¹⁶

Oahpahusdirektoráhtta lea reivves Mánáidáittardeaddjái cealkán ahte oahpahušlága § 9-4 vuodul lea ohppiin geain lea sámegeiela oahppu riekti oažžut dan fágas oahpponeavvuid. Dasa lassin čállá oahpahusdirektoráhtta reivvestis ahte joatkkaoahpaha ohppiin lea riekti oažžut sámi oahpponeavvuid, muhto ii fal sámegeilli.

Mánáidáittardeaddji čujuha dasa ahte leat ollu sámi joatkkaskuvllat sámegeiela hálddašanguovllus gos buot oahpahuš lea sámegeilli, muhto geavahit dárogiel oahpponeavvuid. Mánáidáittardeaddji ballá ahte veadjá leat váttis oažžut ohppiid šaddat doaimbi guovttegielagin go šaddá oahpaheamis geavahit dárogiel oahpponeavvuid. Nugo Mánáidáittardeaddji lea ipmirdan, de váilot oahpaheaddjit ja fágaolbmot geat máhttet doarvái bures sámegeiela, ja ahte nuorat geat áigot joatkit lohkat sámegeiela alladásis, dávjá leat ožžon nu heajos oahpu sámegeielas ahte eai deavdde sisabeassangáibádusaid. Danin bivdá Mánáidáittardeaddji direktoráhtta guorahallat dárkilit ahte berrešii go lágas nannet ahte galgá leat riekti oažžut sámegeiel oahpponeavvuid maiddá eará fágain go sámegeielas joatkkaskuvllas.

Mii guoská oahpahaš struktuvrralaš rámmaide, nugo mat guovlluid mielde juohkin; gos sáhtá ohcat joatkkaskuvlii, de lea dárbu dan buorebut oktiiveivejit ja gulahallat Sámedikkiin ja fylkasuohekaniiguin geat leat joatkkaskuvllaid ovddasvástideaddjit. Dávjá diekkár guovlluid mielde juohkin ii heive árbevirolaš sámi ássanminstarii ja kultuvrralaš čanastagaide mat olbmui leat. Sámediggi lea ovdamearkkadiehta ožžon dihtosii ahte Kárásjoga nuorat, geat háldivčče álgit joatkkaskuvlii Áltái, gos sámi biras leat viidát go Nuorta-Finnmárkku gávpogiin, eai beasa dan dahkat danin go fylkasuohekan lea mearridan eará guovlojuohkima joatkkaoahpahušsii. Sámedikki ja fylkasuohekana ovtasbargošiehtadus sáhtá veahkehit čilget fylkasuohekani ovdasvástádusa ja dihtomiela das makkár beroštumiid feritejit vuhtiváldit go plánejit oahpahušfálaldagaid dahje go árvvoštallet heahtitihit fálaldagaid mat sámi nuoraide leat dehálaččat.

¹⁶ Geahča Mánáidáittardeaddji gulaskuddancealkámuša mii guoská oahpahušlága kapihtal 17 lálkaásahušrievdanevttohušsii, ”Krav om språklig parallellutgaver”, beaiváduvvon 11.2.2009

Guovlluin gos sámi resursaguovddázat/gilit leat geográfalaččat hui biedgguid, nugo ovdamearkkadihte lullisámi guovlluin, sáhtta leat oalle hástalus sihkkarastit buori oahppofálaldaga vai ii dárbbasivčče geavahit gáidosisoahpaheami. Diekkár guovlluid hástalus lea ge movt suohkanat, fylkamánne, fylkasuohkan, Sámediggi ja eará ásašusat sáhtáše juogadit ovddasvástádusa. Diekkár guvlluin sáhtáši hukset skuvlafierpmádaga, ja eará ovttasbargomálliid maid bokte oahppit sáhttet oazžut buori oahpahušdáhkosa. Riikkaigaskasaš ovttasbargu sáhtta dahkat álkibun geavvahiit nuppi riikka oahppofálaldagaid. Dás sáhtta namuhit ahte Sirbmá ja Ohcejohka leat álggahan skuvlaovttasbarggu ja ožžon stáhtadoarjaga dan ovttasbargui.

4.4 NANNENSUORGI 4: RÁVISOLBMUIDOAHPAHUS

4.4.1 Rávisolbmuidoahpahuslága ja lánkaásahusaid rievdeameit main lea mearkašupmi sámi oahppolihtuide ja sámi álbmogii.

Sámediggeráđi politihkalaš álginjulggastusas áigodahkii 2009-2013, daddjo:

” Mii áigut bargat dan badjelii ahte lánččojuvvo dilli nu ahte rávis sápmelaččat, geat eat eai máhte sámegeiela, galget beassat báhkát dárbbaslaš vuoddomáhtu heinvolaš oahpahušas. Mii áigut ovddidit oahpahušvuogádaga gos buot sámi mánáin, nuorain ja rávisolbmui leat buorit oahppansajit gos máhtu ja geiela ja kultuvrra ovddidit.”

Váldooassi dálá rávisolbmuidoahpahuslágas bođii fápmui ođđajagimánu 1. beaivvi 2010. Dat bođii ovddit 1976 rávisolbmuidoahpahuslága sadjái, mii váldojuvvui eret fámus seamma beaivvi. Lánka lea Tronlávdegotti ávžžuhusaid čuovvoleapmi, gč. NOU 2007:11 Oahppolihttu – ealliáiggi oahppu. Rávisolbmuidoahpahuslánka lea dál vuosttažettiin doarjjalánka, mii mudde oahppolihtuid organiserenvuogádaga ja friddja gáidosisoahppoinstitušuvnnaid. Dán lága ulbmil lea ovddidit eallináiggi oahpu dan lánkái ahte lánčit buori dili organiserijuvvon oahppodoaimmaide bálddalaga formálalaš oahpposystemain. Lánka galgá movttiidahttit olbmuid geavahit oahppodoaimmaid gos buohkain galgá leat vejolaš ovddidit oahpu ja gelbbolašvuoda, ja dan lánkái nannet juohkehačča ovdáneami ja dustet dárbbuid mat servodat-ja bargoeallimis leat.

Rávisolbmuidoahpahuslága lánkaásahus biddjojuvvui fápmui seamma beaivvi, ja lea mángga dáfus deháleabbo go iešalddis diet lánka. Lea lánkaásahus mii mearrida praktihkalaš barggu ja gáibádusaid mat leat čadnon oahppodoaimmaide.

Ođđa rávisolbmuidoahpahuslága áššis leat leamaš ráđđádallančoahkkimat/konsultašuvnna. Sámediggi ja Máhtodepartemeantta bohte ovttaide Sámedikki posišuvnnaid dáfus. Deháleamos rievdadusat leat ahte sámi oahppolihtuin eai šat dárbbas leat doaimmat miehtá riikka. Sámediggi lea maid duhtavaš dainna go sámi oahppolihtu galget leat mielde fievrredeamen árbedieđuid ja árbemáhtu boahhtevaš buolvvaide. Dat lea Sámedikki mielas hui mávssolaš lasáhus, danin go árbemáhtu lea kulturárbi maid galgá sihkkarastit ja fievrredit viidaseappot. Nubbe dehálaš lasáhus lea ahte vuosttašoahpahuš/analfabetisma galgá maid gullat lánčindoarjjaortnega vuollái, jus diekkár oahpahuš gáibida earenoamáš lánčínbarggu mii šaddá liigegollun oahppolihtui. Lea earenoamáš mávssolaš ahte rávisolbmot geat leat massán eatnigiela ja dárbbasit earenoamážit lágiduvvon oahpaheami ožžot seamma vejolašvuodaid oahppat geiela. Sámediggeráđi mielas lea buorre go bođimet ovttaoavili áššis ahte gáibidit oahppodoaimmaid ja miellahttosearvelogu oahppolihtuin vai nagodit doalahit doaimmaid. Ráđđádallamiin čielggai maid ahte boahhte háve go galget njuolggadusaid ja doarjjaortnegiid árvvoštallat, de galgá Sámediggi árabut váldojuvvot dan bargui mielde ja galgá bovdejuvot ráđđádallamiidda. Doarjja sámi oahppolihtuide árvvoštallojuvvo sierra ja jus dan árvvoštallama vuodul gávnnavuvvo ahte galgá lánkaásahusa dahje njuolggadusaid rievdadit, de dat galgá dahkkot ráđđalaga Sámedikkiin

4.4.2 Sámi oahppolihtut

Mis leat dál guokte sámi oahppolihtu. Dat lea Sámi oahppolihttu (SOL) ja Mearrasámiid oahppolihttu (SSF). Sámi oahppolihtut leat hui mávssolaččat rávisolbmuid oahpaheami oktavuodas. Sámi oahppolihtut leat dehálaš lassin formálalaš oahppovuogádagaide ja dain leat dehálaš bargamušat sihke geiela ja árbedieđuid oahpaheamis sámi servodagas. Sámi oahppolihtut galget maid gaskkustit dieđuid sápmelaččaid ja sámi dilálašvuodaid birra olles almmolašvuhtii. Sámi oahppolihttu /SOL lea Norgga Sámiid Riikkasearvvi oahppolihttu. SOL lágida ollu ja mánggalálgan kurssiid báikkálaš servviiguin sávaldagaid

mielde. Kursset lágíduvvojít ovttas NSR báikkálaš servviiguin. Mearrasámiid oahppolihttu/SFF lea dán rádjái bargan prošeavttaiguin mat galget veahkehit lihtu ja dan miellahttoservviid ovdánit. Diet guokte oahppolihttu leat unnimus oahppolihtut Norggas, main oktiibuot leat gaskal 15 ja 20.000 oahppodiimmu jagis, ja eanemus diimmuid lea SOL čadahan. Goappešat oahppolihttuin lea sámi kultuvra, sámi ealáhusat, sámi historjá, sámegeiella, duodji ja sámi servodateallin kurssiid váldosuorggit. Sámedikki bargun konsultašuvdnačoahkkimiin Máhttodepartemeanttain lea bearráigeahččat ahte sámi oahppolihtut ožžot vel buoret rámmaeavttuid nu ahte sáhttet lasihit kursafálaldagaid olles sámi álbmogii.

4.4.3 Maid rávisolbmuidoahpahus mearkkaša dálá bulvii

Dat ahte ollu rávisolbmot miehtá Sámi leat massán gielas ovddeš áiggi dáruiduhttinpolitihka sivas, čájeha ahte lea dárbu addit gielladoarjaga dálá ohppiide vuoddo-ja joatkkaskuvllas. Ollugiin otná váhnenbuolvvas eai leat seamma vejolašvuodát go earáin veahkehit iežaset mánáid leavssuiguin ja doarjut sin giela oahppamiin. Leat stuora erohusat otná váhnenbuolvva giellamáhtus, dađi mielde makkár báikkálaš servodagas leat. Mis leat váhneamat geat hupmet ja čállit sámegeiela, mis leat váhneamat geat hupmet sámegeiela, muhto eai máhte lohkat ja mis leat váhneamat mat eai máhte hupmat eai ge čállit sámegeiela. Ollu váhneamat eai vällje sámegeiela vuosttašgiellan iežaset mánáide danin go dovdet ahte ieža eai máhte nu bures sámegeiela ahte sáhtáše mánáid veahkehit. Ohppiid beaivválaš dilli skuvllas lea ollu čadnon dasa makkár sámegeielloarjaga sii ožžot ruovttus ja lagasberrasis ja man oidnosis sámegeiella lea doppe. Dat maid duodaštuvvo Máhttolokten – sámi árvvoštallamis.

Sámegeielas lea gollegiela árvu. Buot olbmuide lea eatnigiella iešalddis juo stuora árvu, ja dan bisuheami ii dárbbas earaládjje šat ákkastallat. Oahpahuslága mielde lea juohke suohkan ja fylkasuohkan vuoddo- ja joatkkadási oahpu ovddasvástideaddji. Sámediggi oaidná ahte jus giela galgá nákcet ovddidit, de dat gáibida ahte láhčá kurssiid dálá váhneumiidda. Dat lea hui stuora hástalus. Sámediggi lea ožžon diehttevassii ahte buot sámi guovlluin barget dál hui ángirit iešguđetlágan rávisolbmuid oahppofálaldagaiguin.

Sámediggeráđđi vuordá sámi oahppolihtuid álggahit iešguđetlágan sámi fáttáin kurssiid mat sáhttet veahkin fievrredit árbedieđuid ja árbemáhtu boahhtevaš buolvvaide. Sámi máhttu sáhtá ipmirduvvot nu mánggaládjje, dađi mielde guđe bealde dasa vällje lahkonit. Dat lea maid dehálaš sámi máhttu mii sáhtá nannet oasseváldiid sámi kultuvrra ja iešvuodadovddu.

4.4.4 Viđa-jagáš oahpahusprográmma rávisolbmuide

Sámediggi lea addán Sámi allaskuvllii bargun álggahit ja čadáhít 5-jagáš oahpahusprográmma sámegeielas rávisolbmuide, oassin giellaprográmmas mii lea jurddašuvvon dan oassái álbmogis davvi, -lulli- ja julevsámi guovlluin geat eai máhte sámegeiela. Oahpahusprográmma rávisolbmuide galgá heivehuvvot báikkálaš dárbbuide. Sámediggi deattuha ahte Sámi allaskuvla dán barggus váldá mielde sámi giellabirrasiid Norggas. Giellaoahpaheami galgá leat báikkálaš čanastat, ja vuolggabáikin galget leat báikkálaš vuogit movt áimmahuššat ja nannet báikkálaš sámi iešvuodadovddu. Oahpahusprográmma rávisolbmuide lea huksejuvvon ná:

- a) Álgokurse 1 sámegeielas,
- b) Álgokurse 2 sámegeielas
- c) Sámi lohkanbádjefáddá

Ulbmilin lea ahte 5-jagáš giellaprográmmain álggahuvvojít doaimmat maid boadusin galggašii leat ahte eanebut geavahišgohtet sámegeiela viššalit. Rávisolbmuidprográmma ulbmiljoavku leat buohkat geat eai máhte sámegeiela viiddis geográfalaš guovllus ja ábaida dain guovlluin gos dáruiduhttinpolitihka lea dahkan eanemus vahága. Dat doaimma čadahuvvo lagas ovttasbarggus báikkálaš giellaguovddážiiguin ja giellabirrasiiiguin. Giellaprográmmabarggus leat sámi giellaguovddázat dehálaččat. Maiddái sámi oahppolihtut sáhttet leat ovttasbargoguommit, nu ahte buot giliin Sámis sáhtáše leat vejolašvuodát searvat dán dehálaš giellaprográmmii. Dát giellaprográmma galgá ovddiduvvot buot golmma sámegeilli ja fálaldagat galget speadjalastit báikkálaš identitehta.

Ulbmil ovddosguvlui lea beassat johtui kurssiiguin lulli-ja julevsámi guovlluin, ja maiddái stuorámuš gávpogiin Norggas. Kursset galget veahkehit sin geat eai máhte sámegeiela oahppat fas giela maid leat massán, ja maiddái leat veahkin sámegeielagiidda oahppat lohkat ja čállit sámegeiela. Dáinna prográmmain

galgá maid leat vejolaš čohkket studerengelbbolašvuoda nu ahte sáhtta joatkit dábálaš oahpahussii. Kursset addet lohkančuoggáid ja vejolašvuoda lohkaogahit viidáseappot Sámi allaskuvllas.

Lea čájehuvvon ahte maŋgel go lea álggahan oahpahusprográmma rávisolbmuide, de leat eanebut geat háldit lohkat sámejiela viidáseappot. Oahpahusprográmma rávisolbmuide lea maid ávkkálaš veahkki váhnemiidda geat galget iežaset mánáid veahkehit leavssuiguin. Áiggi vuollái lea áigumuš álggahit metodihka-ja pedagogihkkakurssiid, ja lohkan-ja čállinkurssiid rávisolbmuide geat máhttet hupmat sámejiela. Sámejiela ovddideapmi ja nannen lea okta dain stuorámuš hástálusain mii gávdno sámi servodagas.

4.4.5 Rávisolbmuid oahpahus suohkaniid ja fylkasuohkaniid ovddasvástádussan

Lea suohkaniid ovddasvástádus áimmahuššat rávisolbmuid rievtti oažžut oahpu vuodđoskuvladásis, muhto dain leamaš unnán ulbmillaš oahppofálaldagat rávisolbmuide vuodđodásis.

Otná dilli sámejiela hálldašanguovllu suohkaniin lea ahte olbmuide galget fállat bálvalusa goappešat gillii. Buohkain geat barget suohkanhálldahusain sámejiela hálldašanguovllus galgá leat dárbbášlaš vuodđomáhttu sámejielas, eandalii lohkamis ja čállimis vai nagodit hálldašit iežaset barggu guoskivaš njuolggadusaid mielde.

Lea hui dehálaš dohkkehit eahpeformálaš máhtu mii nuorain, rávisolbmuin ja vuorasolbmuin lea árbevirolaš vuodđoealáhusain, ja máhtu mii guoská guđege guovllu sámiid árbevirolaš luonddugeavahepmái. Ollugat fertejit oažžut iežaset gelbbolašvuoda árvoštallojuvvot ja oažžut gelbbolašvuodaduodaštusa.

Ráđđehusa prográmma mii guoská bargoeallima vuodđogelbbolašvuhtii (BSA) St. dieđ. nr. 44 (2008-2009) Utdanningslinja (Oahppolinnjá), dulkojuvvo sámi geahččanguovllus. Guhkes áiggi dáruiduhttema geažil leat ollu rávis sápmelačča geain ii leat vuodđomáhttu sámejielas. Sámediggi oaivvilda ahte vuodđogálggaid hálldašeapmi lea dehálaš go galgá nákcet čuovvut bargoeallima hástalusaid ja nuppástusaid. Norgga stáhta lea vuodđoduvvon guovtti álbmoga eatnamii, ja orro ge lunddolaš ahte go stáhta álggaha miehtá riikka fidnodagaide siskkáldas kurssiid, de daidda galget gullat maiddái sámi guovlluid bargosajit.

4.5 I NANNENSUORGI 5: Sámedikki rolla ja váldi

Nugo oaidná kapihttalas mas čilgejuvvo hástalusat, de lea dárbu čielggadit Sámedikki rolla oahpahuspolitihkas. Mii oaidnit ahte leat ábaida guokte gažaldaga maid dás duohko ferte čielggadit:

- Sámedikki áittardeaddji rolla; go galgá gozihit sámi mánáid ja nuoraid rievtti oažžut oahpu
- Sámedikki rolla politihkalaš ja fágalaš orgánan eará eiseválddiid ja ášahusaid ektui

Máhttoloktema ja Máhttolokten-sámi árvoštallan lea duodaštan ahte go galgá viidáseappot bargat sámi oahpahuspolitihkain, de lea dehálaš gávnnaht leat go governance-stivreneavttut doarvái, ja mii vejolaččat lea hehttehussan dasa ahte ii sáhte leat viiddis oasálastin ja eanet ovttasdoaimma dásiid ja institušuvnnaid gaskkas. Sámediggi lea konsultašuvnnain ja eará oktavuodain vásihan váilevaš oktilas ovttastahttima sámi oahpahusdoaimmain, ja Sámediggi ferte oažžut eanet stivren-ja ovttastahttinrolla sámi mánáid ja nuoraid oahppodilálašvuodaid ektui.

Árvoštallan čájeha ahte fylkamánne lea hui guovddážiis go galgá smiehttat buresdoaimbi sámi oahpahusa mii lea buorebut ovttastahttejuvvon. Dat lea danin go fylkamánnes leat ollu doaimmat, nugo informánta (guovddáš dieđuid gaskkusteadđji), bagadalli, láidesteadđji, bearráigeahččanásahus/kvalitehta dárkkisteadđji ja doarjaortnegiid hálldašeadđji suohkaniidda, báikkálaš ja guovddáš dási čanastat ja gelbbolašvuodabirrašiid ja fylka/suohkaniid ovttastahtti. Sámediggi oaivvilda ahte Sámedikkis galgá sámi oahpahusáššiin seammalágan rolla go fylkamánnes, ja danin fertešii ge oažžut ovttastahttin ja bearráigeahččan ovddasvástádusa mii guoská sámi mánáide ja nuoraide. Dat gáibida ahte Sámediggái juolluduvvojit dan meare veahkkevárit ahte lea vejolaš áimmahuššat dieid bargamušaid. Seammás lea dehálaš oktiiveivehit fylkamániid, Sámedikki ja guovddáš eiseválddiid rolla ja ovddasvástádusa mii guoská sámejieloahpahussii, ja ahte fylkamánnet dovdet iežaset ovddasvástádusa mii guoská dasa ahte ovttastahttit oahpahusa iežaset geográfalaš guovllus. Sámedikki, fylkamániid, fylkasuohkaniid ja

suohkaniid ovttahttin ja ovddasvástádus ferte čielggaduvvot dárkileappot. Sámediggi dáhttu leat diekkár čielggadeami álggaheaddji. Lea maid dárbu čielggadit iešguđet ášahusaid, skuvlaoamasteddjiiid ja rektoriid ovddasvástádusa ja rollaid regionála dásis. Nordlándda Fylkamánne lea álggahan diekkár regionála juogadanbarggu, dakko bokte go dan fylkkas lea našunála ovttahttinovddasvástádus lullisámi oahpahusas. Dien barggu doarju Sámediggi, dainna eavttuin ahte diekkár ovddasvástádusjuohkimis váldet vuhtii Sámedikki ja sámi skuvlabirrasiid oaviliid. Galgá hui ollu deaddu biddjot dasa maid sámi birrasat ieža oavivildit ja maiddái dasa ahte Sámediggi dáhttu oažžut čielgaseappot ovdan movt bearráigeahččan galgá doaibmat.

Mii guoská eará eiseválddiid oktavuhtii, de dat gažaldat maid leat áigejuovdil dasto go sámelága divodišgoahtit ja go Sámediggi digaštallá movt ovddidit iežas rolla nugo politihkalaš orgána ja fágaásahus oahpahusáššiin. Sámedikki mielas lea lunddolaš ahte dikkis ain lea ovddasvástádus mearridit sáme oahppoplánaid, muhto hálida viidát ovddasvástádusa mii guoská eará fágaid oahppoplánaid sisdoalu mearrideapmái. Dán áššis lea lunddolaš gulahallat ain viidáseappot Máhtodepartemeanttain ovddasvástádusa juohkimis ja árvoštallat lánkaásahusaid/lánkarievdamemiid mat attáše Sámediggái enet guovddáš saji oahppoplánaid sisdoalu mearrideamis, mat mearridit maid sámi oahppit galget oahppat. Sámediggi oaidná maid lunddolažžan ahte sámi oahpponeavvut ain leat Sámedikki ovddasvástádus, ahte lea Sámediggi mii ovddida strategiijaid, ulbmiliid ja doaimmaid dasa movt ain buorebut ovddidit oahpponeavvobuvttadeami ja movt dan kvalitehta sihkkarastit. Sámi lágádušat leat dál hui guovddážiis oahpponeavvuid buvttadeamis. Sámedikki dievasčoahkkinn vuoruháhkasaš bušehtamearrádušain makkár oahpponeavvuid sámi oahppit eanemus dárbašit. Bušehttavuoruhemiid evttoha Sámedikki hálldahus earet eará sierra oahpponeavvuid strategalaš plána vuodul.

Lea liikká sávaldat beassat dárkileappot árvoštallat Sámedikki barggu nugo hálldášanorgána mii hálldáša stipeandaid, oahppoplánaid ja nu ain, ja nuppe bealis lea oahpahuspolitihkalaš orgána mii politihkalaš orgánan ovddida strategiijaid.

5. SÁMEDIKKI BAJITDÁSIS OAHPAHUSPOLITIHKALAŠ STRATEGIIJAT JA MIHTTOMEARIT

Buot mánáin ja nuorain Norggas, maiddái sámi mánáin ja nuorain, lea riekti oažžut oahpu. Mánáin ja nuorain geat dárbašit earenoamášoahpu, lea riekti dan oažžut. Riekti oažžut oahpu lea vuđolaš olmmošvuoigatvuohta mii lea nannejuvvon internašunála šiehtadusain ja konvenšuvnnain. Dien rievtti ferte bálddastahttit eará olmmošvuoigavuođaiguin mat sápmelaččain leat oktasaččat, sierra álbmogin, nugo iešmearridanriekti ON- 1966 konvenšuvnna oktasaš artihkkala 1 vuodul mii lea siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid ja ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid birra.

Sámediggi áigu iežas oahpahuspolitihkas atnit ovdan dan ahte Norga lea vuodđuduvvon guovtti álbmoga eatnamii, sápmelaččaid ja dáččaid. Dat bidjá sápmelaččaid earenoamáš dillái danin go leat Norgga eamiálbmot. Min bajitdási politihka ja min sámi servodaga višuvnnaid vuodđojuolggit leat min vuoigatvuođat nugo sápmelaččat, álbmot ja eamiálbmot. Mis lea vuoigatvuohta beassat ieža mearridit, leahket dásseárvosaččat earáiguin ja mis lea riekti suodjalit ja nannet min oktasaš identitehta, kultuvrra, servodateallima ja giela. Sámediggi oaidná dárbbu giddet enet fuomášumi dasa movt Norga čuovvu olmmošvuoigatvuođaid standárddaid go guoská oahpaheapmái, ja earenoamážit makkár doaimmaid stáhta lea álggahan ja maid ferte álggahit vai sámi oahppit eai vealahuvvo skuvllas ja servodagas muđui. Sámediggi áigu nannoseappot bargagoahtit našunála ja internašunála dásis oainnusindahkat makkár hástalusat sámi mánáin ja nuorain leat go smiehtta givssideami, olggošteami ja čearddalaš vealaheami. Sámediggi áigu dárbbu mielde doaimmahit raportta heivvolaš bearráigeahččanorgánaide surggiin gos Norgga skuvlaásahusat eai vuhtiváldde sámi mánáid ja nuoraid rivttiid, dainna ulbmiliin ahte giddet enet fuomášumi eamiálbmogiid oahppanrivttiide maiddái internašunála dásis.

Sámediggi oaidná stuora dárbbu oainnusindahkat sámi ohppiid álbmotrievttalaš vuoigatvuođaid, maiddái danin vai oahppit ieža, váhnemat ja oahpaheaddjit ožžot enet dieđuid dieid vuoigatvuođaid birra. Dán oktavuodas veajašii leat ávkálaš ášahit ovttašbargodoaimma mas leat fárus ášahusat maiddá ášši guoská, nugo dásseárvo- ja vealahanáttardeaddji, mánáidáttardeaddji, akademalaš ášahusat oppalohká ja

earenoamážit sámi oahpahus-ja dutkanbirrasat, Gáldu – Álgoálbmogiid vuoigatvuođaid gelbbolašvuođaguovddáš ja Olmmošvuoigatvuođaidguovddáš.

Lea maid dárbu oažžut Norgga eiseválddiid ráđđálaga Sámedikkiin hábmet sámi oahpahussuorgái bajitdásis prinsihpaid miha čielgaseappot go dán rádji leat dahkan. ON earenoamášdieđiheadji, James Anaya, lea deattuhan ahte nie lea dárbu bargat ja dan berreit Norgga eiseválddit čuovvolit. Sámediggi áigu dien barggu vuoruhit ja álggahit barggu man ulbmil lea ollislaččat geahčadit lágaid, oahppoplánabuktosiid ja eará rámmaeavttuid. Sámediggi áigu čuovvolit James Anaya rávvagiid mat gusket sámi mánáid ja nuoraid riektái oažžut oahpu.

Sápmelaččat leat okta álbmot njealji riikkas. Jus boahttevaš buolvvat ain galget vásihit ja dovdat sámi oktiigullevašvuođa, de lea áibbas dárbu lágdit sámi mánáide ja nuoraide dakkár oahpu mii vuodđoda ja nanne dien oktiigullevašvuođa; nugo giellaohpu ja kulturohpu. Sámediggi ferte ge ain jođihit buori ovttasbarggu Ruota ja Suoma sámedikkiiguin ja sámi oahpahusa ovddasvástideddjiiguin Ruoššas, vai diet máhttovuodđu boahťá sadji.

Leat ain unnán vejolašvuođat jođihit lotnolasoahpahusa rastá riikkarájiid, danin go Norggas, Ruotas, Suomas ja Ruoššas leat nu iešguđetlágan oahppovuogádagat. Danin lea ge áibbas dárbu ovddidit ollislaš oahpahaspolitihka mii láchčá sámi mánáide ja nuoraide vejolašvuođaid leat mielde riikkaidgaskasaš ovttasbargguin. Sámi mánát ja nuorat leat rájekehtes olbmot dan ipmárdusas ahte sis lea oktasaš kultuvra, nanu sohkaáttit ja oktiigullevašvuohta eará riikkaid sámiiguin, ja sidjiide lea álki doaibmat gaskariikkalaččat. Buorre sámi oahpahaspolitihkka galgá sisttisdoallat dan ipmárdusa ahte sámi nuoraid vejolašvuođat beassat váldit oahpu eará riikkas galgá nannejuvvot. Jus dan galgá sáhttit duohtandahkat, de fertejit riikkaid lágat ja oahppoplánat harmoniseret.

Sámi Parlamentáralaš Ráđdi (SPR) lea sámedikkiin hui dehálaš ovttasbargoásahus, maiddái oahpahaspolitihkas. SPR mearrida bajemusdási politihkalaš ulbmiliid mat galget leat oktasaččat dan golmma Davviriikka sámedikkiin. Dat sáhttet leat earet eará oktasaš ulbmilat ja strategiijat dasa movt nannet dien golmma riikka oahpaheadjeoahpu, oktasaš strategiijat ruošša sámiiguin mat gusket dasa movt lasihit dieđuid sápmelaččaid birra Ruoššas ja eará sullasaš barggut. SPR lea iežas dálá strategiijabarggu oktavuodas cealkán ahte lea stuora dárbu árvvoštallat oktasaš oahppoplánaid, ollessámi oahpponeavvuid ja davviriikkalaš oahpponeavvoráhkadeami sierra doaibman vai oažžu áigái buresdoaibmi oahpponeavvoráhkadeami.

Norgga Sámediggi, mii lea Sámi Parlamentáralaš ráđi lahttu, áigu ge čuovvolit barggu mii lea álggahuvvon nannen dihtii oahpahusa sámegielas ja kultuvrras sámi ohppiide Norggas, Ruotas, Suomas ja Ruoššas.

Sámediggi oaidná hui dehálažžan ahte davviriikkalaš sámekonvenšuvnna šiehtadallamiid boadusin šaddá konvenšuvdna mii njeaidá cakkiiid mat dál leat heađuštussan riikkaidgaskasaš sámi oahpaheamis ja oahpahas, ja mii dohkkeha sámi álbmogi iešmearridanrievtti. Sámekonvenšuvdna galgá nannet sámi mánáid ja nuoraid rievtti oažžut oahpu sámegielas ja sámegilli, dat galgá nannet Sámedikki rolla oahpahasášiin ja váikkuhit dasa ahte oahpahasgažaldagaide šaddá stuorát beroštupmi davviriikkalaš sámepolitihkas. Sámedikki searvan šiehtadallamiin galggašii sihkkarastit ahte sámi mánáid ja nuoraid rievttit, nugo dat leat nannejuvvon mánáidkonvenšuvnna, vuhtiiváldojuvvojit. Lea dehálaš juohkit sámi nuoraide dieđuid konvenšuvdnaevttohusa ja dan sisdoalu birra. Sámedikki oahpahusdieđáhus lea dehálaš vuolggabáiki šiehtadallamiidda mat dál leat jođus konvenšuvnna oktavuodas, almmá čanakeahťta šiehtadallanlávdegotti makkár ge dihto sátnádemiiide dahje konvenšuvdnačállosiidda.

Sámedikki oahpahaspolitihkalaš bargu fanaha mángga dáfus sajáiduvvan rájiid maid siste dán rádji leat hábmen sámepolitihka, danin go mii atnit vuodđun dan ahte galgá leat lagas ovttasdoaibma ja gulahallan báikkalaš servodagaiguin, ahte galgá vuhtiiváldit máhttobirrasiid ja árbedieđuid ja árbemáhtu guddiid, eai ge našunálastáhtaid rájit galgga daid áigumušaide leat hehttehussan. Dat lea gal hui gáibideaddji bargu, mii maiddái boahťá váikkuhit Sámedikki politihkalaš vuoruhemiide.

Sámi mánáid ja nuoraid oahppanbiras galgá leat searvadahtti, doppe galgá kultuvrralaš girjáiuvuohta dohkkehuvvot, ii ge doppe galgga leat givssideapmi, olggušteapmi dahje čearddalaš vealaheapmi.

Sámediggi vuordá stáhta eiseválddiid álggahit earenoamáš doaimmaid mat eastadit sámi mánáid ja nuoraid olggušteami ja vealaheami dan sivas go sis lea sámi duogáš. Sámediggi čujuha dasa ahte ON Mánáidlávdegoddi lea rávven stáhtaid álggahit almmolaš ánggirdemiid ja ráhkadit diehtujuohkinneavvuid ja oahppomateriálaid maid doaimma galgá leat dat ahte ožžut stuoraservodaga mánáid, nuoraid ja rávisolbmuid buorebut ipmirdit eamiálbmogiid kultuvrra ja servodateallima. Dan oktavuodas lea Sámedikki oainnu mielde Gáldus, Álgoálbmogiid vuoigatvuodaid gelbbolašvuodaguovddážiis nanu máhttu, ja dan máhtu berre geavahit bargguin mat sihkkarastet sámi mánáid ja nuoraid olmmošvuoigatvuodaid vuhtiiváldima. Sámediggi áigu ain nannet ovttasbarggu eará eamiálbmogiguin, maiddá oahpahusáššiin. Sámi nuorat sáhttet atnit stuora ávkki eará lonohallanortnegiin, gos besset eará eamiálbmogiguin dovddiidit. Sámediggi oaidná ahte lea dárbu vel eanet dutkat sámi mánáidgárddiid ja skuvllaid, ja sávva oktavuoda sámi máhttoinstitušuvnnaiguin mat sáhtáše diekkár dutkamiid čađahit.

Oahpahus galgá ráhkkanahit sámi mánáid ja nuoraid sámi servodaga ja stuoraservodaga bargoeallimii. Sámediggi áigu leat mielde hábmet boahhtevaš vuodđooahpaha mii hukse vuđolaš sámi árvvuide ja gos oahpahusas lea alla buorre vuodđadássi. Sámediggi ferte ožžut sámi oahpahusas bearráigeahččanrolla. Danin áigu Sámediggi bivdit ahte dan áššis álggahuvvojit konsultašuvnnat, main beassá čielggadit guđege ášahusa rolla sámi oahpahusas, ja maid boadus livččii lágaid rievdadeapmi mii sihkkarastá Sámediggái dan rolla maid diggi ieš hálida mii guoská bearráigeahččamii. Lunddolaš oassi diekkár konsultašuvnnain lea diehtujuohkin mas guđege ášahusa rolla čilgejuvvo ja maiddá dat ahte ášahusaid gaskasaš ovttasdoaimma šattašii buoret.

Sámedikki vuosttaš oahpahusdieđáhus čilge ahte lea dárbu divodit lágaid ja lánkaásahusaid. Go galgá vuhtiiváldit ohppiid vuoigatvuoda ožžut oahpu sámegeielas ja sámegeilli, ja vai ii galgga leat nu stuora erohus vuodđoskuvlla ja joatkkaskuvlla vuoigatvuodain, de ferte lágain dahje lánkaásahusain nannet ahte lea riekti ožžut sámegeielas ja sámegeilli oahpu joatkkaohpahusas, ja ahte lea geatnegasvuohka fállat oahpu Máhttolokten – sámi oahppoplánaid mielde. Sámediggi ferte álggahit bargomannolaga man bargun lea geahčadit lea go dárbu álggahit sierra doaimmaid oččodan dihtii eanebuid válljet sámegeiela nubbingiellan joatkkaskuvllas.

Dat ahte leat váilon sámi oahpponeavvut lea leamaš váttisvuohčan juo dan rájes sámegeiella šattai sierra fágan. Vaikko juohke jagi almmuhuvvojit ge odđa oahpponeavvut, de eai leat vel gártan oahpponeavvut buot fágaide, eandalii eai julev- ja lullisámegeilli. Sámediggi áigu jahkásaš bušehtain vuoruhit oahpponeavvuid. Doaimmaplánain áigut árvvoštallat iešguđetlágan čovdosiid mat gusket oahpponeavvoráhkadeapmái.

Mii guoská sámi joatkkaskuvllaid hálddašeapmái, de lea Sámediggi dan oaivilis ahte dat skuvllat galget ain bissut stáhta hálddus. Sámedikki ipmárdusa mielde lea skuvllaid dálá stivrenmálla buorre. Dat sihkkarastá skuvllaide diehtevaš ekonomalaš ja fágalaš ovdáneami mii boahdá buorrin sihke skuvllaide ja daid ohppiide.

Sámediggi árvvoštallá gáidosisoahpaheami molsaeaktun maid sáhtta geavahit dakkár oktavuodain gos ii leat vejolaš lánčit dábálaš oahpaheami. Sámediggi oaidná ahte lea dárbu gáidosisoahpaheami ovttastahttit ja árvvoštallat man ollu ávkki oahppit ožžot dien mállat oahpahemiin. Gáidosisoahpaheapmi sáhtta goit unnimus mánáin njeaidit oahppanmovta. Oahppi iežas báikkálaš skuvlla sámegeiel oahpaheami luohkkálanjain ferte buoridit olles riikkas. Doaimmat mat sáhttet diekkár oahpaheami buoridit leat earet eará dat ahte oččodit eanet sámegeiel oahpaheddjiid, eanet dieđuid dan birra makkár gáibádusat leat go galgá lánčit sámi mánáide sámegeiel oahpu maid sis lea riekti ožžut, ja čilget gean ovddasvástádus lea gozihit ahte diekkár oahpahus čađahuvvo.

Oahpahuspolitihkas galgá leat eanemus lági mielde oppalaš hábmi, mainna oaivvilduvvo ahte dat galgá guoskat buot sámegeielaide ja galgá heivet buot guovlluide, sihke giliid ja gávpogiid ohppiide. Sámediggi diehtá ahte lulli-, julev-, bihtán- ja nuortalašgiella leat earenoamáš rašes dilis ja Sámediggi ferte ge oahpahuspolitihkas árvvoštallat lea go dárbu ášahit sierra doaimmaid mat sihkkarastet dieid gielaide.

Sámediggi dáhttu oazžut eanet beroštumi geavahit árbemáhtu oahpahas. Sámi skuvllat ja eará skuvllat mat fáallet oahpu sámegeielas ja/dahje sámegeilli berrejit buorebut geavahit vuodđun sámi árvvuid ja oahpahit ohppiide sámi máilmmiipmárdusa, sámiid historjá ja servodateallima.

Vuoras sápmelaččat fertejit šaddat miha eanet guovddáži oahpahasdoaimmain. Sis hálddašit divrras árbemáhtu, ja danin ferte ásahit oahpahasoktavuođas sajiid gos eahpeformálalaš árbemáhtu sáhtta geavahit oahpaheamis. Diekkár sajiid sáhtta skuvlaoamasteaddji ásahit oassin skuvlavuogádahkii, muhto daid sáhtta maid ásahit sámi institušuvnnaid oktavuhtii mat juo gávdnojit. Sámedikki mielas lea hui buorre go Sámi allaskuvla lea álggahan sierra prošeavttaid maid ulbmil lea dokumenteret, gaskkustit ja vurkkodit árbedieđuid ja árbemáhtu. Sámediggi oaidná ahte lea dárbu formaliseret dan movt árbemáhtu sáhtta oahpaheamis geavahit, ja oaidná ahte lea dárbu ásahit guovddáža gos hutket metodaidda movt sámi árbedieđuid ja árbemáhtu sáhtta fievrredit viidáseappot.

Sámediggi oaidná ahte sámi skuvllaid oahpaheaddjit ja sámegeiloahpaheaddjit dárbašit earenoamáš gealbudahttindoaimmaid. Earet eará lea dárbu nannet gelbbolašvuoda sámegeiela čállin-ja lohkan-oahpaheamis, guovtgeielatpedagogihkas ja nana oahpahanmálliid geavaheamis. Gávdnojit metodat mat hui bures doibmet giellaoahpaheamis, ja dan suorggis lea maid dárbu nannet gelbbolašvuoda. Duodji, mánggákultuvrralaš áddejupmi ja eamiálbmotpedagogihkka leat eará suorggit main maiddá lea dárbu nannet gelbbolašvuoda. Oahpaheddjiid našunála lassioahpahanstrategiijas lea gelbbolašvuodalokten engelasgeielas mielde, mii maiddá dárbašuvvo sámi skuvllain. Almmatge sáhtta leat dárbu heivehit dien lassioahpu engelasgeiela oahpaheamis nu ahte dat buorebut heive ohppiide geain lea sámegeiela vuosttašgiellan. Viidáseappot lea dárbu čohkket lasi máhtu das movt sámegeiela, kultuvra ja árbemáhtu sáhtta fievrreduvvot skuvlii, dan oktavuođas maid movt sámegeiela ja luonddufága árbemáhtu sáhtta váldit oassin servodatfágii, matematihkkii ja eará fágaid, ja movt vuoras sápmelaččaid máhtu sáhtta váldit atnui oahpahas. Sáhtta maid leat dárbu lasihit gelbbolašvuoda geahččaladdan-ja ovddidanbargguin, akšuvdnadutkamiin dahje sullasaš doaimmain.

Sámedikki mielas lea hui dárbašlaš ásahit buriid birrašiid gos oktavuohta gaskal Sámedikki ja sámi ohppiid, oahpaheddjiid ja váhnemiid sáhtta doaimmahuvvot. Lea dárbu čadáhít eanet iskkadallamiid skuvllain main sámi oahppit leat mielde, danin go Sámedikki oahpahaspolitiikka hábmemis lea dehálaš oazžut mielde dan maid oahppit ieža muosáhit. Sámediggi oavvilda ahte lea hui dehálaš sihkkarastit dan ahte našunála geahččalemiin ja earalágan iskkademiin galget sámi ja dárhu oahppit leat ovttadássáaččat.

Sámediggi atná árvvus dan barggu maid sámi váhnemat, ádját ja áhku ja earát barget vai sihkkarastet ahte sin iežaset mánát, áhkkubat, áddjubar ja eará sogalaččat ožžot vuogiatvuoda oahppat sámegeiela ja oazžut oahpu sámegeilli. Sámediggi dáhttu oazžut johtui bissovaš sámi riikaviidosas váhnenfierpmádaga masa sihkkarastojuvvo bargodilli. Sámi váhnema jietna ferte ain gullot našunála lávdegottiin mat barget oahpahasfágalaš ja politiikkalaš áššiiguin.

Sámedikki oahpahaspolitiikka bajemusdási ulbmil lea ahte sámi ohppiin galget leat seammadássaš oahppofálaldagat go dárhu ohppiin. Danin áigu Sámediggi ođđa oahppoplánaid ráhkadeamis ja dálá oahppoplánaid ođasmahttenbargguin bearráigeahččat ahte iešguđetge fágaid sisdoallu heivehuvvo dan láhkái ahte ollislaš boadus das šaddá govttolaš. Dat mearkkaša ahte iešguđetge fágain ferte váldit oasi našunála sisdoalus eret, ja bidjat sámi sisdoallu dan sadjái. Sámedikki mielas lea dárhu nie bargat, vaikko oahpahas de ii šatta ge juste seammalágan go eará oahpahas dán riikkas lea.

Sámediggi hálda ain čalmmustahttet ovdaskuvla-ja oahpaheaddjeoahpu, ja sámegeiela lohka, ja áigu árvvoštallat sierra doaimmaid vai oččoši eanet sámi nuoraid válljet dieid oahpuid. Sámi servodat dárbaša ain miha eambo sámegeiel oahpaheddjiid go dál leat. Sámedikki mielas lea maid dárhu árvvoštallat doaimmaid mat sihkkarastet ahte eanebut ožžot gelbbolašvuoda beassat oahpaheaddjeohppui. Sámedikki oahpahaspolitiikka galgá maid ovddidit strategiijaid ja doaimmaid mat galget buoridit oahpaheddjiid bargoeavttuid. Gávpogiin lea mánáin dávjá johtti sámegeiloahpaheaddji, ja su bargobeavvis sáhttet leat oalle ollu čuolmmat.

Sámediggi oaidná ahte galgaše leat eanebut geat fievrredit giela viidáseappot. Sámediggi hálda ain doalahit rávisolbmuid oahpahas čalmmis, ja áigu árvvoštallat joatkit rávisolbmuid oahpahasprográmma

man ovddasvástideaddji dál lea Sámi allaskuvla. Sámediggi oaidná dárbbu ásahit movttidahttindoaimmaid vai eanebut movttáskit sámástit. Vuoras sámít geat eai leat beassan oahppat sámegeiela, lea okta dakkár joavku mii dárbbasivččii earenoamáš čalmmustahttima. Sámediggi sávvá ahte álggahuvvoše buorit oahppofálaldagat sápmelaččaide geat eai máhte lohkat ja čállit sámegeiela, ja áigu ge gulahallagoahtit muhtun oahpahanásahusaiguin mat sáhtáše kártet man muddui diekkár oahpaheapmái lea dárbu.

Sámediggi lea duhtavaš dainna go lea ásahuvvon Sámi lohkanguovddáš. Lohkanguovddáša doaibma lea stuora ávkin sámegeiela oahpaheamis vuodđoskuvladási, dat sihkkarastá buori giellaoahpu. Sámedikki mihttomearri lea oažžut guovddáša bissovaš doaibman.

Sámediggi oaidná ain dárbbu dutkat ja árvvoštallat Máhttoloktema vásáhusaid. Nordlandsforskning oasseraporttat, mat lea ráhkaduvvon oassin prošeavttas Máhttolokten 2006-sámi árvvoštallan, leat ávkkálaččat go galgá viidáseappot bargat sámi ohppiid vuoigatvuodain oažžut oahpu sámegeielas ja sámegeillii. Sámediggi dáhttu vel lagat gulahallama Oahpahusdirektoráhtain Máhttolokten 2006 árvvoštallama čuoovolanbargguin. Sámediggi vuordá loahpalaš raportta mii galgá ilbmat skábmanánus 2011. Oasseraporttaid bohtosiin leat oaidnán ahte sámegeielaohppu ja oahppoplánaid atnuiváldin lea oba iešguđetlágan giellaguovllus giellaguvlui, ja maiddái skuvllas skuvlii. Dasa leat iešguđetlágan sivat, sihke dat ahte ii leat heivehuvvon biras ja eai leat biddjojuvvon doarvái árjanat dan bargui. Go loahpalaš raporta lea gárvvís, de áigu Sámediggi dan bohtosiid guorahallat dárkilit, ja geahččat makkár doaimmaid fertešii álggahit vai oažžut seammadássásaš skuvlla ja oahpu buot sámi ohppiide ja fidnoohppiide, gos sii ain ásaše.

Sápmelaččaid oktasaš vuoigatvuodát leat vuoigatvuodát mat sápmelaččain leat nugo okta álbmot. Oahpahussuorggis lea Sámedikkis hui dehálaš doaibma go galgá dieid vuoigatvuodáid hoiat. Sámediggi lea sápmelaččaid álbmotválljejuvvon ásahus, ja iešladdis dan olis lea dikkis autonomiija. Dasa lassin lea maid čielggas ahte Sámediggi lea sierra riektesubjeakta mii ii leat čadnon ráđđehussii. Dat mearkkaša ahte ráđđehus ii sáhte instrueret Sámedikki politihkalaččat ja ii sáhte dasa duvdit bargamušaid maid diggi ieš ii hálit.

Oahpahus- ja oahpahansuorggis dáhttu Sámediggi oažžut čielgasit rolla. Diekkár čielggadeapmi ferte dahkkot siskkáldasproseassain gos geahččá Sámedikki iežas organiserema ja makkár arenat ja reaidut Sámedikkis leat fievrredit searvadahttin oahpahaspolitihka boahpteáiggis. Jus galgá nákcet sihkkarastit sámi mánáid ja nuoraid rivttiid ja dan ahte sii ožžot buori oahpu, de ferte Sámediggi oažžut válddi bearráigeahččat sámegeielaohpahusa.

Go galgá áimmahuššat sápmelaččaid oktasaš vuoigatvuodáid, de lea dárbu nannet sámiiid iešstivrenrievtti, nugo dat lea čállojuvvon álbmotriektái, vai Norgga eiseválddit ollislaččat dan dohkkehít ja váldet dan oassin riikka lágaide. Ja lea maid hui dárbu álggahit konsultašuvnnaid main čielggada Sámedikki rolla.

Sámediggi hálda arena gos sáhtta digaštallat bajitdási oahpahaspolitihkalaš áššiid, mat livčče láidsteaddjin earálaššiidu ja detáljadási bargguide. Dan oktavuodas lea lunddolaš smiehttat lea go dárbu ollislaččat ođasmahttet sámelágas daid osiid mat meannudit Sámedikki ja oahpahaslágas daid osiid mat gusket Sámedikki váldái. Ja dasto lea dehálaš ahte konsultašuvdnačoahkkimiid bohtosat dovvdusindahkkojuvojit viidat buot departemeantta ja direktoráhta ossodagaide ja seammaládje maid siskkáldasat Sámedikkis.

6. EKONOMALAŠ JA HÁLDDAHUSLAŠ VÁIKKUHUSAT

Go Sámediggi dohkkeha Sámedikki oahpahasdieđáhusa, de dat maid lea bidjan sadjái muhtun dehálaš prinsihpalaš beliid Sámedikki oahpahaspolitihkas. Dattege ii leat dieđáhussii čállojuvvon buot maid sáhtášii čállit áigeovuodilis oahpahaspolitihkas. Ovdamearkkadihte lea fága-ja diibmojuohkin sámegeielas stuora oahpahaspolitihkalaš ášši maid Sámediggi ferte gieđahallat sierra doaibman. Dieid váttisvuohtačuolmmaid eat leat vuđolaččat meannudan dán dieđáhusas, danin go dat lea mohkkás áššesuorgi, ja go vel lea nu ahte Oahpahasdirektoráhtta áigu sáddet gulaskuddamii bargojoavkku evttohusaid mii lea guorahallan vejolaš eará mállet fága-ja diibmojuohkima.

Lea maid sávaldat ahte áigeovuodilis oahpahaspolitihkalaš áššiid galgá sáhttit ovddidit Sámedikki dievasčoahkkimii, gos meannudit viidáseappot daid bajitdási strategiijaid ja prinsihpalaš guorahallamiid mat

oahpahusdieđáhusas čilgejuvvojit. Lea maid dehálaš juohkit dieđuid Sámedikki oahpahusdieđáhusa birra sámi birrasiin ja stáhta eiseválddiide geain lea bajemus dási ovddasvástádus mearridit oahpahuspolitihkalaš rámmaid lágain ja láhkaásahusain.

Dieđáhus lea nannen ahte lea dárbu ođasmahttit earet eará sámelágas ja oahpahuslágas daid osiid mat gusket sámegieloahppanriektái Norggas vuodđoskuvladásis. Dasa dáhtošii Sámediggi ođasmahttet ja lasihit refušuvdnamáksinmeriid- ja doarjjamáksinmeriid mat gusket sámegieloahpahussii. Dat lea bargu maid Sámediggi áigu vuoruhit earet eará bargojoavkkus mii galgá árvoštallat suohkaniid sámepolitihka. Dan joavkkus lea maid mielde KS. Sámediggi oaidná stuora dárbbu lasihit oahppostipeandarámmaid sin várás geat váldet alladási oahpu sámegielas ja lohket sámi oahpaheaddjeoahpu. Sámegielaid doaibmaplána sáhtášii leat vejolaš reaidu man vuodul sáhtášii luvvet eanet ruđaid stipeanddaide ja sihkkarastit ahte suohkanat ožžot máksojuvvot duohta goluid mat dain leat dan oktavuodas go fáallet sámegieloahpu. Sámediggi čujuha ráđđehusa Sámegielaid doaibmapláni, ja oaidná hui čielgasit ahte lea dárbu nannet ekonomalaš váikkuhandoarjagiid mat sihkkarastet rávisolbmuide sámegieloahpu miehtá riikka.

Mii guoská Sámedikki stipeandarámmaide ja eará ekonomalaš váikkuhusaide mat čuvvot earet eará Máhttolokten-sámi, de lea ge hui dehálaš ahte eandalii Ođasmahtten-, hálddahuš- ja girkodepartemeanta, searválaga Máhttodepartemeanttain, čuovvolit daid signálaid maid Sámediggi iežas bušeahttabargguin ovddida sámi servodaga ovddas.

Jus Sámediggi galgá nannet barggus sámi oahpahussuorggis ja nannet ovttasdoaimma eiseválddiiguin nu ahte nákke čuovvut iešguđetlágan doaimmaid maid guovddáš eiseválddit álggahit, nugo ovdamearkkadihte doaimmaid mat eastadit nuoraid heaitimis joatkkaskuvlla, ánggirdandoaimmaid oččodit eanebuid ohecat oahpaheaddjeohppui ja nu ain, de dat eaktuda ahte Sámediggi beassá searvat čuovvolanbargguide ja duohtavuodas oazžu vejolašvuoda vuoruhit miha buorebut go dál.

Gáibiduvvo lagat gulahallan stáhta eiseválddiiguin Sámedikki ekonomalaš rámmaid hárrái mat gusket našunála oahpahusdoaimmaid čuovvoleapmái ja Sámedikki iežas oahpahuspolitihkalaš doaimmaide.

Sámediggi hálda earenoamážit deattuhit daid ekonomalas váikkuhusaid mat ovdalaš áiggiid dáruiduhttinpolitihka lea dagahan, maid oaidná das go ain lea stuora dárbu rávisolbmuide fállat oahpu sámegielas, lea dárbu láchit lohkan- ja čállinveahki sámiiide geat eai leat ožžon oahpu maid sis livččii geatnegasvuoha oazžut, gielalaš hehttehusaid dihtii ja nu ain. Sámedikki oahpahuspolitihka galgá maid oainnusindahkat ovddeš áiggiid politihka heajos beliid, ja gávdnat buriid doaimmaid mat sáhttet ovddeš daguid buhtadit ja hukset sámi skuvlla ja sámi servodagaid mat miha nannoseappot nagodit sámi oahpahusa ovddasvástádusa guoddit, sihke politihkalaččat ja olles servodaga bealis. Sámediggi ii nákke iešokto guoddit ovddasvástádusa daid vahágiid ovddas maid stáhta garra assimilerenpolitihka lea dagahana.

Sámediggeráđdi áigu ráhkadit sierra doaibmaplánaid sámi oahpahuspolitihkkii, ja dasa lassin čuovvolit sámegiedieđáhusa oahpahussuorggi bušeahta ovddideami oktavuodas, Sámedikki jahkásaš bušeahttameannudemiin. Dan oktavuodas áigu Sámediggi oainnusindahkat konkrehtalaš ekonomalaš dárbbuid, ja áigu lagas ovttasbarggus guoskivaš departemeanttaiguin ságastallat doaibmaplána doaimmaid birra.

Girjjálašvuoha:

Aikio-Puoskari, U. (2006): *Rapport om den samiska undervisningen i grundskolorna i Norden. En nordisk jämförelse med utgångspunkt i undervisningens grundförutsättningar, (Raporta sámi oahpahusa birra Davviriiikkaid vuodđoskuvllain. Davviriiikkalaš bálddastahhtin man vuolggabáikkin leat vuoddooahpahusa eavttut)*, Sámi Parlamentáralaš Ráđdi/Sámediggi, Anár, Suopma.

Sámegielaide doaibmaplána – dilálašvuoha 2010:s ja viidásit nannen 2011. Oslo: Ođasmahtten-, hálddahuš- ja girkodepartemeanta.

Máhttodepartemeanta, Sámediggi, Oahpahusdirektoráhtta (2008): *Máhttolokten – sámi oahpponearvobuhttus. Sámi oahppoplánat dárogillii ja sámegielfága oahppoplánat lulli-, julev- ja davvisámegillii.*

Lund, S. Boine, E. Broch Johansen, S. (2005): Sámi skuvlahistorja 1/ Saemien skuvle-vaajese 1/ Samisk skolehistorie 1. Davvi Girji, Kárášjohka/Karasjok.

NIFU STEP Norsk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning og Institutt for lærerutdanning og skoleutvikling ved Universitetet i Oslo (2009): Kunnskapsløftet – tung bør å bære? Underveisanalyse av styringsreformen i skjæringspunktet mellom politikk, administrasjon og profesjon (Máhttolokten – lossa noadđi guoddit? Stivrenvuogi dađistaga analyseren; ruossalaga politihkain, hálddahusain ja profešuvnnain), Raporta 42/2009

Nordlandsforskning (2009): Sámegieloahppu LK06-sámi mielde. Oahppoplánaid ja ovdalaš doaimmaid atnuiváldima analyseren, NF-raporta nr. 3/2009

Nordlandsforskning (2010): Fra plan til praksis. Erfaringer med Kunnskapsløftet Samisk (LK06S) (Plánas duohta dillái. Máhttolokten – sámi vásáhusat), NF-raporta nr. 6/2010

Nordlandsforskning (2011): Rett til samiskopplæring. Ideal eller realitet (Riekti oazžut sámegieloahpu. Doaivva vai duohta dilli), NF-raporta nr. 3/2011

NOU 2007:11 Studieforbund – læring for livet (Oahppolihtut – olles eallináiggi oahppan)

NOU 2009:18 Rett til læring (Riekti oazžut oahpu)

Bargojoavkku raporta mas ledje mielde Máhttodepartemeantta, Sámedikki ja Oahpahusdirektoráhta lahtut (2007): De statlige samiske videregående skolene – vurdering av framtidig forvaltningsansvar (Stáhta sámi joatkkaskuvllat – boahttevaš hálddašanovddasvástádusa árvvoštallan).

Bargojoavkku raporta mas ledje mielde Máhttodepartemeantta, Sámedikki ja Oahpahusdirektoráhta lahtut (2010): Tiltak for å effektivisere utvikling og produksjon av samiske læremidler (Doaimmat mat galget leat veahkkin buoridit sámi oahpponeavvuid ráhkadeami ja buvttadeami).

Bargojoavkku raporta mas ledje mielde Máhttodepartemeantta, Sámedikki ja Oahpahusdirektoráhta lahtut (2011): Fag- og timefordeling for elever som har samisk opplæring (Fága-ja diibmojuohkin ohppiide geain lea sámegieloahppu).

Bargojoavkku raporta: Sametingets rettslige stilling og brev fra Lovavdelingen 26 januar 1995 (Sámedikki riektedilli ja Láhkaossodaga odđajagimánu 26.beaivvi 1995 reive).

Rätten til delaktighet och inflytande för samiska barn och ungdomar (2008): Ett samarbetsprojekt mellan Barnombudsmannen i Finland, Barneombudet i Norge och Barnombudsmannen i Sverige. (Sámi mánáid ja nuoraid riekti beassat searvat ja leahket mieldeváikkuheaddjin): Ovttasbargoprošeakta mas ledje mielde Suoma Mánáidáittardeaddji, Norgga Mánáidáittardeaddji ja Ruota Mánáidáittardeaddji.

Sámi árvvut- Árvokommišuvdna- Verdikommisjonen, doaimmaheaddji: Edel Hætta Eriksen, Davvi Girji (2003)

Sámi allaskuvla/ Sámi University College (2009): Raporta 1/2009 Samiske tall forteller 2, kommentert samisk statistikk 2009 (Sámi logut mitalit 2, sámi statistihkka 2009 mearkkašemiiguin).

Sámi allaskuvla/ Sámi University College (2010): Raporta 1/2010 Rapport 1/2010 Samiske tall forteller 3, kommentert samisk statistikk 2010 (Sámi logut mitalit 3, sámi statistihkka 2010 mearkkašemiiguin)

St.dieđ. nr. 28 (2007-2008) Samepolitikken Sámeolitikhka

St.dieđ. nr. 31 (2007-2008) Kvalitet i skolen. (Skuvlla kvalitehta).

St.dieđ. 44 (2008-2009) Utdanningslinja (Oahpahuslinnjá)

Stuoradiggedieđáhus 22 (2010-2011) Mangfold – Mestring – Muligheter, Ungdomstrinnet (Mánggabealávuoha - Nákcen – Vejolašvuodat, Nuoraiddássi.)

Stuoradiggediedáhus 18 (2010-2011) Læring og fellesskap. Tidlig innsats og gode læringsmiljøer for barn, unge og voksne med særlige behov. (Oahppan ja oktavuoha. Árra doaibmaálgga ja buorit oahppobirrasat mánáide, nuoraide ja rávisolbmuide main leat earenomáš dárbbut).

J (2004): ”Det lappiske Tungemaal til at forstå”. Ei vurdering av andrespråksfaget som reiskap for språkleg vitalisering. I Engen, T.O. og Solstad, K.J. (red): En likeverdig skole for alle? Om enhet og mangfold i grunnskolen. (Seammadássásaš skuvla buohkaide? Vuodđoskuvlla ovttadaga ja mánggabealátvuoda birra). Oslo: Universitetsforlaget, s. 220-235.

Todal, J.(2007): Svahken Sijte sámegeiella: lullisámegeiela ealáskahttin mánáidgárddis ja skuvllas Dieđut 2007-1.

V Sáhavuorrolistu ja replihkat

	Sáhavuorru	Replihkka
1	Láilá Susanne Vars, áššejođiheadji	

Ášši meannudeapmi loahpahuuvui 22.09.11 dii. 19.00.

Ášši/Sak EKL	005/11
Ášši/Sak DC	035/11

Sámedikki diedáhus ealáhusovddideami birra

Arkiivaáššer..
10/307106 / 25 - 58

Meannudeamit

Politiikkaš dássi	Beaivi	Áššer.
Sámediggeráđi	23.08.11	SR 087/11
Ealáhus- ja kulturlávdegoddi	19. – 20.09.11	EKL 005/11
Sámedikki dievasčoahkkinn	21. – 23.09.11	DC 035/11

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 22.09.11 dii. 09.15..

I Mildosat

Nr.	Beaivi	Geas/Geasa	Namahus
1	23.08.11	Sámediggeráđi	Ášši 087/11 Sámedikki diedáhus ealáhusovddideami birra
2			rapport Næringsutvikling og attraktivitet - Samiske områder 2010

II Evttohusat ja mearkkašumit

Sámediggeráđi mearrádusárvalus:

Sámediggi lea digaštallan sámediggediedáhusa ealáhusovddideami birra. Diedáhus lea mielde čoahkkingirjiis.

Álggahus

Čilgehusa duogáš lea ahte Sámedikkis galgá ealáhusovddideapmái leat bajimuččabut ja ollislaččabut strategiija. Sámediggi lea eanaš ealáhusaide ráhkadan čilgehusaid, muhto dát eai leat nu bures laktojuvnon makkárge oktasaš strategiijan sámi guovlluid ealáhusovddideami várás. Dievasčoahkkinn mearridii 10/10 áššis doaibmaguovllu viiddidanmeannudeami oktavuodas ahte ealáhusovddideapmái galge ráhkaduvvot bajimus strategiijat.

Čilgehus fátmasta daid ealáhusdoaimmaid mat sámi guovlluin jodihuvvojit. Dat fátmasta vel Sámedikki váikkuhanomiid atnima ealáhusovddideapmái ja Sámedikki politiikka iešguđet ealáhusain. Čilgehus sisttisdoallá daid vuoruhansurggiid maid mielde Sámediggi galgá bargat boahttevaš jagiin. Juohke doaibmabidju galgá boahtit ovdan jahkásaš bušeahhtamearrádusain. Čilgehusas ii leat eará gáržžideapmi go almmolaš bargosajiid ektui. Almmolaš bargosajit leat dehálaččat sámi guovlluid barggolašvuhtii, muhto Sámedikki politiikka berre giddejuvnot fuomášupmi priváhta ealáhusdoaimmaid ásaheapmái. Dan muddui go Sámediggi sáhtta váikkuhit almmolaš bargosajiid ásaheami, de berre Sámediggi dan dahkat.

Čilgehus vuolggahuvvo mánggabealat ealáhusain, ii ge leat gáržžiduvvon árbevirolaš sámi ealáhusaide. Sámedikki ealáhuspolitihkka galgá fátmastit daid surggiid mat bidjet vuođu ealáhusovddideapmái, muhto mat eai bilit vuođu jođihit árbevirolaš sámi ealáhusaid.

Oktilis áddejupmi dán čilgehusa doahpagiin lea eaktun ahte čilgehus galgá leat čielggas. Árbevirolaš sámi ealáhusat leat guolástus, eanadoallu, boazodoallu, duodji ja meahcceealáhusat dahje dát lotnolasat. Leat mánggalágan oaivilat dasa mii sámi mátkkoštanealáhus lea. Muhtimat välljejit atnit mátkkoštanealáhusa sámi guovlluin doahpaga. Dán doahpagii gullet ovdamearkka dihtii sámi guovlluid hoteallaovttastusat. Min definišuvdna sámi mátkkoštanealáhussii lea mátkkoštanealáhus mas fitnodaga doaimmas leat sámi kulturoasit guovddáš oassin.

Čilgehusas adno sámi kulturealáhusaid doaba. Ráđdehus lea kultur- ja ealáhusdoaimbaplánastis defineren dán doahpaga. Doaimbaplánas definerejuvvojit kulturealáhusat nugo almmuhus- ja máinnusdoaimmat, arkitektuvra, girjerádjosat, museat, jna., girjjit, aviissat, bláđet, jna., designa, filbma, fotogovat, video, dáiddalaš doaimma (doaimmaheaddji ja hutkkálaš dáidda, dáiddaduodji), musihkka, TV ja radio.

Lea datte njoalpegaska gaskal kulturealáhusaid ja kulturvuđot ealáhusaid. Kulturealáhusat ráhkadit kultuvrralaš buktagiid. Kultuvrralaš buktagat leat dađis dehálat vuoruhandahkki ealáhusovddideamis. Go ealáhusain leat kultuvrralaš buktagat, de sáhtta dákkár ealáhusovddideapmi definerejuvvo kulturvuđot ealáhusovddideapmin dahje kulturvuđot ealáhussan. Go kultuvrralaš buktagat gullet mátkkoštanealáhusdoaimmaide, de adno kulturvuđot mátkkoštanealáhusa doaba.

Dán čilgehusas ráddjet kulturealáhusaid priváhta fitnodagaide mat ráhkadit ja márkaniin vuvdet kultuvrralaš buktagiid nugo gálvvuid dahje bálvalusaid. Dáid doaimmaid defineret sámi kulturealáhusaid doahpagii; sámi almmuhus- ja máinnusdoaimma, arkitektuvra, girjjit, aviissat, bláđet, jna., designa, filbma, fotogovat, video, duodji, dáiddalaš doaimma (doaimmaheaddji ja hutkkálaš dáidda, dáiddaduodji) ja musihkka. Leat välljen čuoldit earret eará TV, radio, musea ja girjerádjosiid, go dát leat eanaš ruhtaduvvon almmolaš ruhtagálduin.

Čilgehus deattuha innovašuvnnaid ja hutkkálašvuođa. Sámediggi vällje atnit dan seamma definišuvnna innovašuvnna go Ráđdehusa Sd. dieđ. nr. 7 - Et nyskapende og bærekraftig Norge. Innovašuvdna lea odđa gálvu, odđa bálvalus, odđa buvttadanproseassa, atnu dahje organisašunhápmi mii márkaniin lea almmuhuvvon dahje buvttadeamis váldon atnui ráhkadan dihtii ekonomalaš árvvuid.

Čilgehusbargu lea proseassaboađus Sámedikkis. Bargoseminára lea dollon mas olggobeali doaimmaheaddjit bukte árvalusaid čilgehusbargui. Sámediggeráđis ja Sámedikki dievasčoahkkimis lea leamaš govda politihkalaš digaštallan. Dievasčoahkkimis lea vel dollon seminára ealáhusovddideami birra. Ráđđi bijai ovdan 5/11 áššis dievasčoahkkimii Čielggadeami ealáhusovddideami birra. Dát lea vuodđun ealáhusovddideami čilgehussii.

Čilgehus sistisdoallá ealáhusovddideami hástalusaid, mihttomeriid ja strategiijaid. Jahkásaš vuoruheamit ja doaimbajibut galget boahit ovdan Sámedikki bušehtas ja boađusjuksan fas jahkediđáhusas.

Rámmat

Sámediggeráđi politihkalaš lávdi ja Sámedikki bušehtta
Sámedikki politihkalaš lávdi bidjá vuođu Sámediggeráđi válgáigodaga doibmii. Ráđđi čáhkada dán lávddi bušehttaevttohussii. Sámedikki bušehtta lea leamaš láidesteadjain ealáhusovddideami váikkuhanomiid atnimii. Bušehtta ii leat seamma muddui váldán vuhtii politihkalaš doaimma go váikkuhanomiid atnima. Sámedikki ealáhusovddideami barggus lea stuorra oassi hálddašit doarjagiid. Váikkuhanoamit leat reaidun mat adnojit juksan dihtii čilgehusa mihttomeriid, ii ge leat danne dán čilgehusas dasa dakkár fuomášupmi go strategiijaaovddideapmái.

Sámedikki árvovuodđu

Sámi kultuvra ja sámi ealáhusat leat árbevirolaččat leamaš luonddu olis. Sápmelaččat leat birgenlági ja boađu viežžan meahcásteamis, guolástusas, eanadoalus ja boazodoalus, mat leat vel addán

vuoddoávdnasiid duodjái ja mánggalágan reidenbuktagiidda. Sápmelaččat leat ferten heivehit iežaset luondduvuoddi ja daid ođasmahtti riggodagaide mat ledje das birra. Sorjasvuohta lundui lea hábmen sámi kultuvrra. Dehálaš árvun lea leamaš sáhttit ássat ja birget luonddus, maiddá maŋisboahttiide.

Sámediggi oaivvilda leat dehálažžan joatkit dainna árvooainnuin mii lea luondduriggodagaid ceavzilis ávkkástallamis, ja doahhtalit eallinvuođu mas min kultuvra lea gitta. Dát lea vuodđun dálá ja boahhtevas ealáhuspolitihkkii.

Sámi guovlluid ealáhusheiveheapmi lea nuppástuhtton áiggiid čađa, ja nuppástuhtto boahhteáiggis ge. Dál lea mángasiidda láivun dat lagaš oktavuoha gaskal ealáhusa ja luondduriggodagaid, eai ge vuoddoealáhusat leat šat nu oktoráđalaččat go ovdal. Dehálaš árvun lea seailluhit dan máhtu mii lea iešguđet ealáhusain. Dát máhttu ii seailluhuvvo jus dat ii adno. Seailluhit ja ovddidit árbevirolaš ealáhusámiid dagaha ge ealáhusvuođu sihkarastima, ja lea dáhkádussan sámi kultuvrra ja giela sihkarastimii ja ovddideapmái.

Dál lea gilvu areálaid alde. Mineráladoaibma, geaidnohuksen, viesso- ja bartahuksen ja eará servodatdoaibma sáhttet gáržžidit sámi ealáhusaid. Sámediggi dáhttu lassi árvoháhkama čuožakeahhtá sámi ealáhusaid árvoháhkamii.

Ovttadássásašvuohta ja ovttáarvosašvuohta leat vuodđun Sámedikki doibmii. Nissoniin ja albmáin galget leat seamma vuoigatvuođat, geatnegasvuođat ja vejolašvuođat visot servodatsurggiin. Sámediggi dáhttu ahte albmáin ja nissoniin galgá leat seamma vuoigatvuohta bargui ja seamma bálkái, ekonomalaš ovttadássásašvuhtii ja vuoigatvuhtii dievas oassálastimii ealáhusain ja sámi servodagas.

Sámi ealáhusheiveheapmi lea dan birra ahte heivehuhtto luondduvidá diliide, ja vel heivehuhttot nuppástuhtti eavttuide. Sámi álbmot lea heivehan ja rievddan iežas guođeakeahhtá kultuvrras. Dat njuovzilis ja hutkkálaš guoddu rievddadeapmái ja nuppástuhttimii lea dehálaš árvu dál ge sámi ealáhusovddideamis.

Sámedikki sadji, ovddasvástádus ja válde ealáhusovddideamis
Sámediggi láchá dili ealáhusovddideapmái sámi guovlluin. Sámediggi lea bargagoahtán eanaš ealáhusaid politihkkaovddidemiin. Dasa lassin juohká Sámediggi jáhkásaččat 35 miljon kruvnno doarjagiin ealáhusovddideapmái. Sámedikkis ii datte leat makkárga lánkeapmái fápmu, muhto mihttomearrin lea leat doaibmi eaktoaddin sámi guovlluid ealáhusovddideamis. Mángga oktavuodain jođiha Sámediggi vuostálasti konjunkturpolitihka seailluhan dihtii sámi árvovuođu. Dát doaibmabijut čađahuvvojit dakko gokko Sámedikki politihka ii vástit guovddáš eiseválddiid ealáhuspolitihkkii – ovdamearkka dihtii guolástusas. Duodjealáhusas lea Sámediggi datte váldán badjelassas ovddasvástádusa ovddidit ealáhusa gánnáhahtti ealáhusan.

Láगत ja konvenšuvnnat

Moanat láगत ja konvenšuvnnat nugo plána- ja huksenláhka, boazodoalloláhka, eanaláhka, mearrariggodatláhka, oassálastiláhka, Finnmárbkoláhka ja ILO-konvenšuvdna bidjet rámmaid dasa mo ealáhus- ja servodatovdáneami sámi guovlluin galgá leat. Huksenláhka bidjá earret eará gáibádusaid huksenguovlluide ja váikkuhusčielggademiide. ILO sisttisdoallá mearrádusaid dasa mo stáhta lea váguhuvvon láchit dili sihkarastit sámi kultuvrra ávnnaslaš vuođu.

Šiehtadusat

Sámediggi lea dahkan mánggalágan šiehtadusaid mat bidjet ealáhusovddidanbargui rámmaid. Ovttasbargošiehtadusat fylkkagielddaiguin sisttisdoallet uhcit eanet fáttáid ealáhusovddideami birra. Sámedikkis lea vel ovttasbargošiehtadus Innovasjon Norgiin ealáhusovddideami birra.

Ráđđádallanšiehtadus ráđđehusain 2005 rájes lea rahpan ođđa arenaid mii sáhttiha Sámedikki váikkuhit ja oázžut oidnosii sámi guovlluid ealáhusovddidanbarggu dárbbuid. Dát guoská erenoamážit mariidna ealáhusaide ja boazodollui mas Sámediggi jeavddalaččat ráđđádallá guovddáš eiseválddiiguin dakkár áššiin mat gusket sámi deatuide.

EEO-šiehtadusa regelat almmolaš doarjaga birra

Go Sámediggi juolluda ruđa ealáhusaide, de ferte dat doahttalit EEO-šiehtadusa regeliid almmolaš doarjagiid hárrái. EEO-šiehtadusa 61 artihkal giel dá váldoregelin addit almmolaš doarjaga ealáhusaide. Gielddus guoská almmolaš doaibmabijuide mat dagahit ekonomalaš ovdamuniid dihto fitnodagaide, fitnodatjoavkkuide, dihto surggiide dahje geográfalaš guovlluide. Gielddus almmolaš doarjagiid hárrái ii leat vealtameahtun. Moanat spiehkastagat leat addon dan dábálaš gildosis almmolaš doarjagiid hárrái. Leat mearriduvvon mánggalágan regelat mat bidjet eavttuid dasa guđe oktavuodain sáhttet sierranas doarjadoaimmat soahpat EEO-šiehtadusain.

Sámedikki árabut politihkalaš mearrádusat

Sámediggi meannuda jeavddalaččat dakkár ealáhusáššiid main lea mearkkašupmi Sámedikki politihkkaovddideapmái – ja dain leat eatnašat meannuduvvon dievasčoahkkimis. Čilgehusain leat olu faktadieđut mat leat ealáhusovddidanbargui ávkkálaččat. Dát dieđáhusat bidjet jahkásaš bušehtaide láidestusaid. Vulobealde leat kronologalaččat čállán dakkár áššiid main lea prinsihpalaš mearkkašupmi sámi guovlluid ealáhusovddideapmái.

Sámediggi meannudii Riddoguolástanlávdegotti árvalusa 27/11 áššis Vuoigatvuohta guolástit mearrasámi guovlluin. Riddoguolástanlávdegotti bargu (NOU 2008:5) lea čuovvoleapmi Sámedikki 2004 guolástusdieđáhussii ja Finnmárkoláhkii. Miessemánu 9.b. 2011 sohpe Guolástus- ja riddodepartemeanta ja Sámediggi lánkanannet vuoigatvuođa guolástit Sámedikki ohcanvuđot ealáhusovddidandoarjaga doaibmaguovllus (STN – guovlu). Sámediggi bidjá vuodđun historjjálaš vuoigatvuođaid daid guolástanvuoigatvuhtii mii dál guoská olles Finnmárku ja muhtin guovlluide Romssas ja Nordlándas.

10/10 dievasčoahkkinaššis meannudii dievasčoahkkin ášši ahte galgá go viiddit ealáhusovddidandoarjaga doaibmaguovllu. Mearrádusas celko earret eará ahte Sámediggi oaidná dárbbalažžan geahčadit dálá dili ja vel eanet heivehit váikkuhanomiid atnima dan ealáhusstruktuvrra ja ovddidansojuid ektui mat dál oidnojit sámi servodagas. Dievasčoahkkin mearridii ahte Sámediggi galgá ráhkadišgoahtit bajit ealáhuspolitihkalaš strategiijaid, ja ahte Sámediggi galgá árvvoštallat odđa ohcangielddaid 2011 miessemánus. Dat maŋit ášši biddjo dievasčoahkkimii sierra ášši oktavuodas doaibmaguovllu birra.

Duoji válđošiehtadus dohkkehuvvui 2005:s. Ealáhusšiehtadus siehtaduvvo jahkásaččat Sámiid Duodji riikkaserviin ja Duojáriid ealáhuserviin. Sámediggeráđdi bijai ovdan čielggadeami duoji birra 2010 geassemánus. Dehálaš nuppástus duodjepolitihkas lei ahte kultuvra vuoruhuvvo eanet duodjealáhusas. Ealáhusšiehtadus ja ealáhuspolitihka muđui duoji hárrái jotkojuvvo. 2011 siehtadallamis sohpe siehtadallanbealit ahte galgá dievvasit geahčadit doaibmadoarjjaortnega.

Sámedikki minerálabagadus minerálariggodagaid iskkademiide ja doaimmaide dohkkehuvvui 21/10 áššis. Das celko earret eará ahte ”Sápmelaččat galget, Sámedikki bokte, sáhttit siehtadallat minerálariggodagaid iskkademiid ja doaimmaid hárrái vai sáhttet váldit oasi dakkár doaimmaid ovdamuniin (...). Dákkár doaibma ferte seammás geavvat ovtas, ii ge duvdit eret árbevirolaš sámi ealáhusaid ja árbevirolaš sámi luondduvuđot meahcásteami.”

Sámediggeráđdi ovddidii ságaškuššanášši dievasčoahkkimii 17/09 áššis Doaibmabidjoplána sámi giliid suddjemii ja ovdánahttimii. Ráđdi válddahallá earret eará iešguđet ealáhusaid gustojeaddji politihka, ja čájeha erenoamážit dasa ahte sámi guovllut leat nana vuodđoealáhusaid duohen. ”Sámediggi lea váikkuhanoapmepolitihkas bokte nannen sámi ealáhusaid, ja dan bokte stáđasmahtán ássama. Sámediggeráđdi áigu joatkit dáinna váikkuhanoapmepolitihkain”. ”Sámediggi áigu (...) bargat dan ala ahte nissoniid riektedilli ja sadi vuodđoealáhusain nannejuvvo ja boahťá oidnosii seammás go ealáhusaid čálgoortnegat heivehuvvojit goappašiid sohkabeliide.” Čilgehusas čoahkkáigeassá ráđdi ahte Sámediggi ii sáhte ráhkadit makkárge ovtasaš plána gilleovdánahttimii, muhto juohke báikegoddi dat ieš galgá dáid hástalusaid dustet.

2009 miessemánus meannudii Sámedikki dievasčoahkkin Sámediggeráđi čilgehusa sámi boazodili birra. Čilgehusas ovdanbuvttii ráđdi makkár bajit mihttomearri sámediggerádis lea boazodillepolitihkalaš barggustis.

Ráđđi áigu leat veahkkín joatkkihit boazodili ceavzilis sámi ealáhussan, ja fuolahit ja sihkarastit boazodili kultuvrra, giela, vieruid ja árbejuvvon vuoigatvuođaid dehálaš dahkkín hálddašeamis ja lálkaaddimis. Dát mearkkaša deattuhit boazodili árbevirolaš mihtilmasvuoda bearašvuđot ealáhussan ja sihkarastit boazodili areálaid.

Čilgehus máinnaša boazodili mearkkašahtti giella- ja kulturguoddiin ja dehálaš bearašvuđot vuođđoealáhussan. Dát váldooasit hábmejit oppalaš ja bajit politihkalaš lahkoneami boazodoallopolitihka hábmemis. Dát mearkkaša fuomášumi bearašvuđot boazodollui, mas bearrašat siida-/sijteásahusa fámus servet beaivválaš boazobargui. Čilgehusas boahtá ovdan ahte Sámediggi áigu eanet váikkuhit boazodoallošiehtadallamiin.

Sámediggi ovddasvástida čađahit lotnolasealáhusaid ja sámi mátkkoštanealáhusaid árvoháhkkanprográmma, mii álggahuvvui 2008:s. Prográmma mihttomearrin lea ásahtit birgejeddji lotnolasdoaimmaid. Dievasčoahkkín mearridii 10/08 áššis daid vuosttaš jagiid vuoruhit meahccealáhusaid ja sámi mátkkoštanealáhusaid. Prográmma ođastuvvo juohke nuppi jagi.

Sámediggeráđđi ráhkadii čilgehusa meahccealáhusaid ovddideamis, mii dievasčoahkkimii ovddiduvvui 65/07 áššis. Čilgehus gullá árvoháhkkanprográmmii. Sihke árbevirolaš ávkástallan ja meahcevuđot turisma galget vuoruhuvvot.

Sámediggi árvvoštala 2008:s Sámi ovddidanfoandda (SUF) 45/08 áššis Sámedikki ealáhusovddideami várás váikkuhanomiid árvvoštallan. Árvvoštallan fátmasta 2002 – 2006 áigodaga. Raporttas boahtá ovdan ahte Sámi ovddidanfoanda lea foanda smávít doaibmabijuide ja ahte juolludanproseanta lea allat, go guovttis golmma ohccis ožžot doarjaga. Diehtujuohkinbargu foandda oktavuodas oázžu buori rámi. Foandda ruhta lea ávkálaš, ja máŋga proševtta eai livčče čađahuvvon dán doarjaga haga. Sámedikki ja eará ruhtadeaddjiid gaskasaš ovttasbargu doaibmá bures. SUF lea lassin eará ruhtadanortnegiid ja sáhtta ruhtadit ja vuoruhit dakkár surggiid maid earát eai sáhte. SUF sáhtta leat ovddidandoaimmaheaddjin, muhto vejolašvuodát eai leat dievvasit ávkástallon.

Raporta čujuha dasto ahte ohcanhivvodat lea foandda stivren menddo sakka, ii ge leat nu guovddázis dat ahte galggašii leat ovddabealde servodatovdáneami ja bidjat vuođu bajit dási sámi ealáhuspolitihka ovddideapmái. Sis Finnmárkkus bohtet enaš ohcamat, seammás go máŋgga eará gielddain, erenoamážit olggobealde Finnmárkku, eai olus oza.

Árvvoštallama meannudeamis mearridii dievasčoahkkín 45/08 áššis earret eará ahte galget ráhkaduvvot bajit ealáhuspolitihkalaš strategiijat. Mearrádušas celko dasto ahte doarjjaruhta galgá veahkehit nannet nissoniid oassálastima ja ovttađassásašvuoda ealáhusain.

Sámediggeráđi biras- ja areálačilgehusas Leve i landet på landets vis leat luondduvidá ealáhusat nugo boazodoallu, eanadoallu ja guolástus váseidin máinnašuvvon. Areálaid ja riggodagaid gáhtten leat dehálaš doaibmabijut sihkarastin dihtii einnosteaddji eavttuid ja buriid ovddidanvejolašvuodaid dáid ealáhusaide. Ráđi mihttomearrin biras- ja areálapolitihkas lea sihkarastit guhkesáigásaš, ceavzilis perspektiivva riggodagaid ja areálaid visot hálddašeamis. Luondduriggodagaid ávkástallan, sihke ođasmahtti ja ođasmahtekeahtes, sáhtta váikkuhit ahte sámi ássanguovllut nannejuvvojit ja ovddiduvvojit. Okta doaibmabijuin lea bargat dakkár mineráladoaimma ovdii mii lea riikkaidgaskasaš álbmotrievtti mielde, ja mii fuolaha sámi vuoigatvuođaid ja deatuid.

Sámediggeráđi bijai ovdan Sámedikki eanadoalločilgehusa dievasčoahkkima ovdii 62/07 áššis. Eanadoalloealáhusa mihttomearrin lea doalahit dan eanadoalu mii dál lea. Sámediggi áigu eanadoalus lasihit gánnáheami, lasihit báikkálaš reidema, ávkástallat meahcceriggodagaid ja regionaliseret eanadoallopolitihka. Sámediggi áiggošii eanet váikkuhit eanadoallopolitihka hábmemis, earret eará leat eanet fárus eanadoallošiehtadallamiin.

Sámedikki čilgehus guolástusa birra ealáhussan ja kultuvran riddo- ja vuotnaguovlluin meannuduvvui 2004:s. Lagašvuohta- ja sorjjasvuohtaprinsihppa álggahuvvui láidsteaddji prinsihppan Sámedikki mariidna ealáhusaid vuoruheamis. Čilgehus oáččui oidnosii sápmelaččaid historjjálaš vuoigatvuođaid guolástussii, ja

lei dán bokte bidjamen dehálaš láidestusaid ja eavttuid Riddoguolástanlávdegotti ásaheapmái geassemánu 30.b. 2006.

Máhttovuođđu ja dálá dilli

Máhttovuođđu šaddá hástalussan go sámi guovlluid ealáhusovddideami strategiijaid galgá ráhkadit. Boazodilis ja eanadoalus gal lea buorre statistihkka, ja eanadollui lea oassi statistihkas gieldda- ja fylkkadási vuodul. Veahá ávdnasat leat duoji birra. Duodješiehtadusaid oktavuodas ráhkaduvvo jahkásaččat ekonomalaš raporta mii čájeha dan ekonomalaš rievdamii mii lea sis guđet leat duodjeregistariii čálihuvvon. Muđui ferte iešguđet ealáhusain atnit oppalaš statistihkaid. Davvi- Norgga hárrai gal leat konjunkturbaromehter, mat vel mitalit sojuid ja mo boahttevuodas orro mannamin olles riikaoasi ealáhusaiguin.

Sámedikki ovddas lea ráhkaduvvon ealáhusanalysa sámi guovlluide (Telemarksforskning 2010). Raporta lea ráddjejuvvon 22 gildii mat leat mielde Sámedikki ealáhusovddideami váikkuhangaskaomiid doaimbagoovllus. Stuorra gielddat nugo Máttá-Várjjat, Áltá, Romsa ja Narviika main gielddaoasit doaimbagoovllus mielde, leat analysavuodus sihkkojuvvon.

Telemarksforskninga analysa, Norut raporttat 2010:11 ja 2010:12 ja Statistisk sentralbyrå lohkoávdnasat bidjet dehálaš vuoddu dán ealáhusčilgehussii.

Statistihkka mo lea atnán ruđa ealáhusovddideapmái

Veaháš statistihkka lea gávdnamis ahte mo sámi guovlluin leat ealáhusat ovddiduvvon. Sámi allaskuvla lea Statistisk sentralbyrå` loguid vuodul ráhkadan sámi guovlluid ealáhusaid várdosa jagis 2009 – Sámi logut mitalit. Statistisk sentralbyrå almmuha girjji sámi statistihka birra juohke nuppi jagi. Ii oktage dáin čájjet doarvái bures sámi guovlluid ealáhusaid ekonomalaš ovddideami. Sámi logut mitalit lea giddden olu fuomášumi sámi guovlluid vuoddoealáhusaide.

Sámediggi juolluda jahkásaččat doarjaga ealáhusovddideapmái. Dievasčoahkkin dat mearrida bušehta. Gitta 2010 rádjai jugii doarjjastivra ruđa ealáhusovddideapmái. 2011 rájes juohká Sámediggeráddi dán ruđa.

1. tabealla Mo atnán ruđa ealáhusovddideapmái 2006 rájes 2010 rádjai. Juogaduvvon ealáhusaid ja ulbmiliid mielde

	2006	2007	2008	2009	2010	Submi
Mánnggalágan ealáhusat	7 570 000	9 002 500	7 333 000	7 452 000	6 375 000	37 732 500
Mariidna ealáhusat	3 404 000	2 259 000	4 746 000	4 224 000	6 392 000	21 025 000
Eanadoallu	4 495 725	4 230 500	6 947 700	5 104 100	4 707 000	25 485 025
Álggahanstipeanda				1 500 000		1 500 000
Lotnolasealáh. VSP			3 375 000	5 054 000	6 326 000	14 755 000
Guorahallanproš. VSP				1 350 000	377 828	1 727 828
Oahpahalliortnet VSP			1 500 000	1 500 000	1 800 000	4 800 000
Duodješiehtadus	4 971 498	7 661 066	7 272 680	8 975 654	9 278 464	38 159 362
Duodji mii ii leat šiehtad.				291 700		291 700
Submi ealáhusat	20 441 223	23 153 066	31 174 380	35 451 454	35 256 292	145 476 415
Interreg	3 479 000	2 373 000	1 532 000			5 852 000
Submi earret Duodjeins.	23 920 223	25 526 066	32 706 380			151 328 415
Duodjeinstituhtta	1 950 000	2 005 000	2 509 000	2 509 000	3 009 000	11 982 000

Duodjeealáhus lea Sámedikkis ožžon eanemus doarjaga iešguđet doaimmaide. Jus dasa vel lasiha Duodjeinstituhtta doaibmadoarjaga, de oažžu duodjeealáhus eanet go eanadoallu ja mariidna ealáhusat oktiibuot. Maŋimus jagiid lea ollislaš doarjja duodjeealáhussii leamaš 14,0 miljon kruvno. Dát dahká goalmádasa visot doarjagis ealáhusovddideapmái. Dát lea dat ealáhus mas doarjja lea lassánan eanemusat njealjji jagi áiggis. Stuorámuš poasttat duodjeealáhusas leat investeren- ja ovddidandoaibmabijut, oahpahalliortnet, doaibmadoarjja duojáridda ja doaibmadoarjja servviide.

Visot ealáhusdoarjagis šaddá mánnggalágan ealáhusaide doarjja 26 % ja eanadollui fas 18 %. Doarjja mariidna ealáhusaide lea measta duppalaston 2006 rájes. Muđui molsašuvvá doarjja iešguđet doaimmaide jagis nubbái. Lassáneapmi 2007 rájes 2008 rádjai lea lotnolasealáhusaid árvohákanprográmma ja sámi mátkkoštanealáhusaid álggaheami geažil. Interreg-prošeavttaid regionála doarjja heaittihuvvui 2009:s, maid de fylkkagielddat válde badjelasaset.

2006 ja 2007 leat Interreg-doarjagat fárus fylkkaid mielde juohkimis. Dát eai leat 2008, 2009 ja 2010 jagiin mielde.

Mátkkoštanealáhus ii boađe ovdan dán várdosis. Dat lea mánnggalágan ealáhusaid mielde gitta 2007 rádjai. 2008 rájes lea dat árvohákanprográmmas.

2. tabealla Ealáhusovddideami ruđa atnin. Juogaduvvon fylkkaid mielde

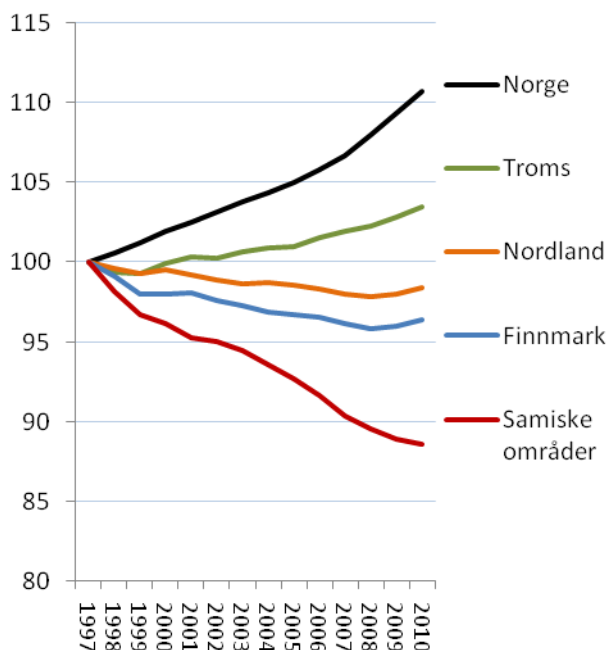
Fylka	2006	2007	2008	2009	2010	Submi
Finnmárku	15 202 498	16 842 946	20 380 270	22 078 392	23 843 271	98 347 377
Romsa	5 667 725	6 112 700	7 507 600	10 017 241	8 338 085	37 643 351
Nordlánda	1 941 000	1 254 000	778 000	1 942 800	1 195 461	7 111 261
Riika muđui	1 114 000	1 087 000	171 000	781 315	1 469 522	4 622 837
Háld.golut duodji		229 410				229 410
Submi	23 925 223	25 526 056	28 836 870	34 819 748	34 846 339	147 954 236

Eanaš oassi ruđas lea adnon mánggalágan doaimmaide Finnmarkkus. Gaskamearálaččat dan mañimuš njealji jagis lea 66 % doarjagis juolluduvvon dán fylkii. 2009:s ožžo Guovdageainnu suohkana ohccit sullii vidádasa Sámedikki visot ealáhusdoarjagis. Romsa lea ožžon njealjádasa doarjagis njealji jagi áiggis.

Sámi guovlluid olmmošlogu rievdan

Veahkadatovdáneapmi lea dehálaš indikatoran dasa mo servodatovdáneapmi lea iešgudet guovlluin.

1. govus: Olmmošlogu rievdan, indeksejuvvon nu ahte 1997 dássi=100. Telemarksforskning 2010

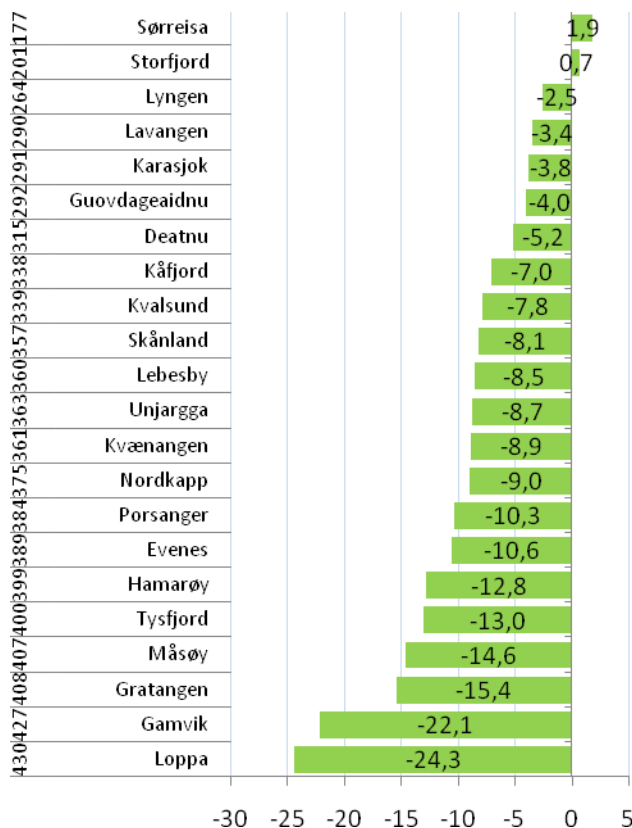

Dan ektui go olmmošlohku olles rikkas lea lassánan 1997 rájes 2010 rádjai, de dat lea njiedjan dan 22 gielddas seamma áigodagas. Sihke negatiivva rieğadusbadjebáza ja fárren leat sivat dán njiedjamii.

Veahkadatnjiedjan sámi guovlluin lea leamaš sákka garrasat go visot dan golmma davimus fylkkain. Romssas lea lassánan 1997 rájes, ja Nordlánddas ja Finnmarkkus lea daid mañimuš jagiid njiedjama jorgalahtán lassáneapmái. Sámi guovlluin ain njiedjá.

Jus sámi guovlluid veahkadatovdáneami háddje, de sáhtta oaidnit ahte leat go dihto gielddat buori dahje heajos guvlu mannamin. Vulobeale govus čájeha man vuorus leat riikka 430 gieldda. Gurutbeale logut leat gielddaid vuorut dan áigodaga olmmošlogu lassáneami ektui.

2. govus: Proseantaid mielde nuppástus olmmošlogus 2000 rájes 2010 rádjai. Telemarksforskning 2010*

Hui stuorra erohus lea veahkadatovdáneamis dan 22 gieldda gaskkas. Eanaš gielddain lea olmmošlohku njiedjan 10-jahkeáiggis. Áidna gielddat main olmmošlohku lea lassánan, lea Ráisavuotna ja Omasvuotna. Láhppi lea dat gieldda riikkas gos lea leamaš eanemus veahkadatnjiedjan maŋŋil 2000. Gánŋaviika lea njealjádin njiedjama dáfus.

Statistisk sentralbyrå` logut čájehit ahte veahkadatlohku sámi gielddain leat njiedjan 20 %:in daid maŋimuš 25 jagiin 55 442 rájes 1985:s ja 44 684 rádjai 2009:s.

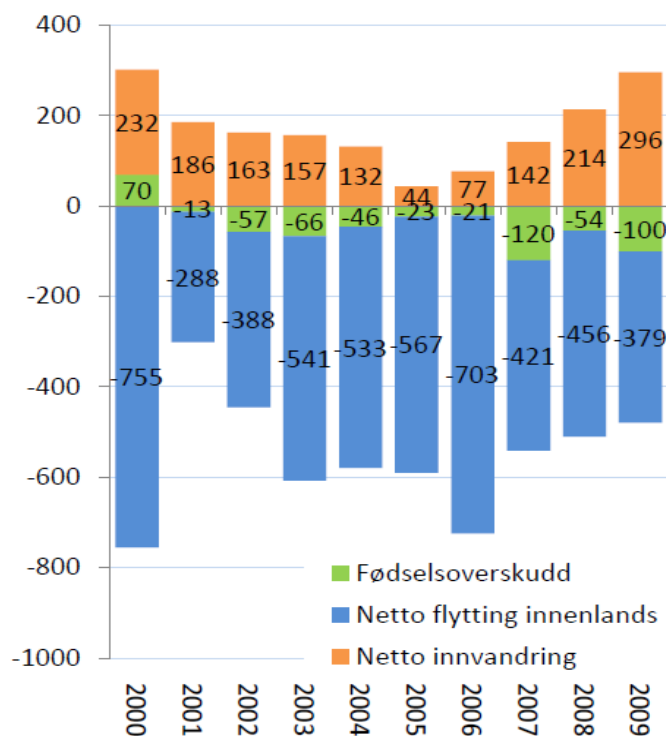
Bajábeale statistihkka ii siskkil máttasámi guovlluid. 3. tabealla čájeha veahkadatovdáneami máttasámi guovllu välljejuvnon gielddain. Máttasámi guovllu uhcit gielddaid ovdáneami lea seamma go daid eará sámi gielddain. Eanemus njiedjan lea Ráuroviikka gielddas mas lea badjel 15 %.

3. tabealla Olmmošlogu nuppástus välljejuvnon máttasámi gielddain 2000 rájes 2010 rádjai

	2000	2010	Nuppást. 2000-2010	Nuppástus %
Snoasa	2358	2175	-183	-7,8
Ráuroviika	588	495	-93	-15,8
Gráangke	2575	2349	-226	-8,8
Árbordi	1654	1464	-190	-11,5
Submi	7175	6483	-692	-9,6

Máŋŋgaláŋan dahkkit dat áiggi čađa molsašuhttet olmmošlogu rievdama. 3. govus čájeha maŋimuš logi jagi sisafárrema, rieŋadusbadjebáhcaga ja eretfárrema.

3. govus: Riegádusbadjebáza, netto sisafáren ja netto fáren riikka siste 2000 – 2009 jagiin sámi guovlluin, galle olbmo. Telemarksforskning 2010

3. govus čájeha ahte sámi guovlluin lea leamaš buorre riegedusbadjebáza jagis 2000. Dan rájes lea riegádusbadjebáza leamaš njieddji lassi sojuin. Sisafáren eará riikkain dán guvlui lea muhtin muddui váikkuhan vuostá njieddji netto fárrerema riikka siste ja riegádusbadjebáhca.

Eanaš nuorat dat fárrerjet eret. Namalassii guđet livčče sáhttán dagahit riegádusbadjebáhca.

Sámi guovlluin lea veahkadaga ahkečoahkádusas dakkár nuppástus mii spiehkasta riikkas muđui. Riikkas oppalaččat njiedjá vuollel 30 jahkásaš veahkadaga oassi. Dánlágan ovdáneapmi lea datte sakka garrasat sámi guovlluin, mii hásttuha sihke servodatlaččat ja ealáhuslaččat.

4. tabealla Ahkečoahkádusa nuppástus sámi guovlluin, SSB 2010

Ahki	1990	1995	2000	2005	2009
0-19	28 %	26 %	25 %	25 %	24 %
20-39	29 %	29 %	27 %	25 %	22 %
40-59	22 %	24 %	27 %	28 %	28 %
Badjel 60	21 %	21 %	21 %	23 %	26 %

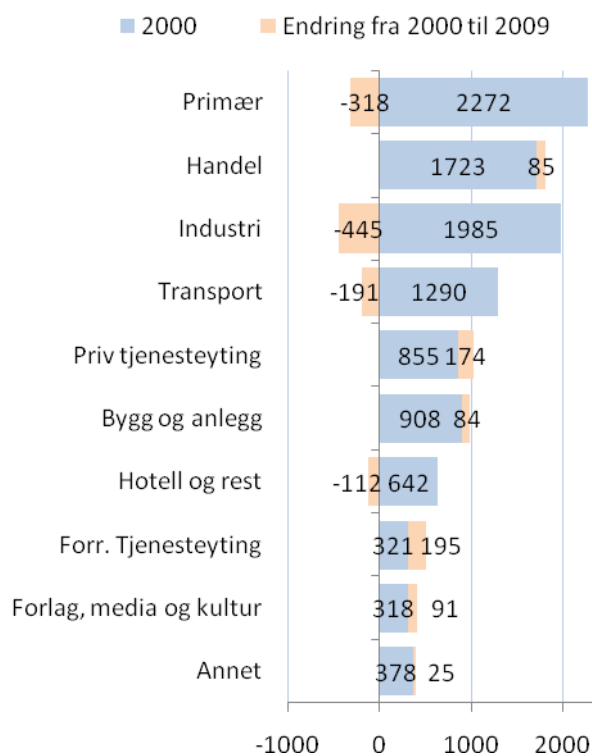
3. tabealla čájeha ahte 1990:s ledje veahkadagas 57 % vuollel 40 jahkásaččat. 2009:s dat lei njiedjan 46 %:i. Dakkár veahkadat mas lea alla ahkečoahkádus vásiha várra riegádusvuollebáhca ja njieddji veahkadatlogu jus sisafáren ii eastat dán. Ealáhusaide šaddá dát stuorra hástalussan. Go muhtin gielddas lassána gaskamearreaški, de dárbbasuvvo eanet boarrásiidfuolahus. Dat dalle gáibida stuorát oasi dan bargofámu mii lea fidnemis, mii erenoamážit váikkuha bargofámu háhkama. Ealáhusain adno dávjá bargofápmu gaskal 20 – 39 jahkásaččain hui geasuheaddjin. Dán joavkkus dat leat stuorámuš vejolašvuodát hutkkálašvuhtii ja ásaheamiide.

Dan dáfus ahte man stuorra oassi veahkadagas ássá boaittobeliin, de lea dat guovtte geardde dan mađe sámi guovlluin go daid eará guovlluin davábealde Sáltođuoddara. Sámi statistihka mielde ássat lagabui 70 % sámi guovlluid álbmogis boaittobeliin, dan ektui go 30 % fas daid eará guovlluin. Dán goris lea stuorra mearkkašupmi dasa mo váikkuhanoapmerámmat galget juogaduvvot. Hástalusat doaimmaid ásaht boaittobeliide leat sakka stuorát go daid guovlluide gos olbmot ássat čoahkis ja gos earret eará márkandilálašvuodát adnojit mealgat buorebun.

Vuodđoealáhusdoaimmain ođđa ealáhusaide

Geahčadettiin iešguđet ealáhusaid ovddideami daid mañimuš jagiid, de oaidná mo sodju lea ovddasguvlui jus seamma rámmaeavttut gustojit.

4. govus: Galle bargosaji leat iešguđet surggiin 2000:s, ja nuppástusat 2000 rájes 2009 rádjai. Telemarksforsking 2010

4. govus čájeha ovddideami das galle barggolačča leat iešguđet ealáhusain. 2000 rájes 2009 rádjai goarkŋui bargosadjelohku gávppašeamis, bálvalusain, huksemis ja rusttegiin ja lágádusain, mediain ja kultuvrras. Sihke vuodđoealáhusat, industriija ja hoteallaealáhusat fas masse bargosajiid.

Vuodđoealáhusat dahke 19 % ealáhusain sámi guovlluin 2009:s ja riikkas dat fas dahke 4 %. Vuodđoealáhusain lea ain stuorra mearkkašupmi sámi guovlluide sihke bargosajiid ja sámi kultuvrra mearkkašumi dáfus. Go industriija eanaš muddui lea guollereiden, de šaddet vuodđoealáhusat ain dehálat.

Vuodđoealáhusain lea posiitiivva váikkuhus buot eará surggiid barggolašvuhtii ja dat orro leamen barggolašvuoda geađgejuolgin priváhta suorggis dan 22 sámi gielddas maid dát guorahallan siskkilda.

Sámi guovlluin leat stuorra erohusat das galle almmolaš bargosaji leat daid gielddain. NORUT

Alta Áltá lea mángga raporttas dán guorahallan. Riikka dáfus leat almmolaš bargosajit sullii 30 % barggolašvuodas, Nordlánddas lea dat 38 % ja Romssas ja Finnmárkkus fas 41 %. Nordlánddas lea Dieiddanuoris alimus oassi 64 %:in, Romssa fylkkas lea Gielkkás alimus oassi 66 %:in ja Finnmárkkus lea fas Unjárggas alimus oassi 58 %:in ja Báhcavuonas fas vuolim 29 %:in.

NORUT` Alta Áltá mielde dahke 2010:s nissonlaš iehčanas ealáhusdoalli 24 % Nordlánddas, 23 % Romssas ja 21 % Finnmárkkus. Riikka gaskamearri lea 31 %. Čilgehus dán erohussii lea ahte davimus fylkkain lea vuodđoealáhusain stuorát oassi main nissonat eai leat olus doaimmaid oamasteaddjit. Oaidnit vel ahte daid gielddain mat leat čielga guolástusgielddat, lea olu uhcit oassi nissonlaš ealáhusdoallit. Doasku gielddas Romssa fylkkas eai oba leat ge nissonlaš iehčanas ealáhusdoalli ja Davvesiiddas leat dušše 4 %. Guovdageainnus lei alimus oassi nissonlaš ealáhusdoalliin Finnmárkkus go 2009:s lea 39 %. Manne lea nu alla oassi Guovdageainnus, čilgejuvvo go mánggas leat álggahan duodjefitnodaga main nissonat ceggejit doaimma.

5. tabealla Nissonlaš ealáhusdoalli vuodđoealáhusain juogaduvvon fylkkaid mielde. Proseantta mielde juohkin

	Nordlándá	Romsa	Finnmárku	Riika
Eanadoallu (2010) *	16	19	23	
Guolástus (2010) **	3	2	2	3
Boazodoallu (2009) ***	11	19	13	13

*Dát leat Statistisk sentralbyrå` logut

** Dát leat Guolástusdirektoráhta logut

*** Dát leat boazodoalu olles rehketdoalu logut

Vuoddoealáhusain lea uhcimus oassi nissonlaš ealáhusdoallit. Dán govassat lea dat buorre go Finnmárkkus lea 2010:s alimus oassi nissonlaš eanadoallit davvin, ja lea maid dáid alibut go gaskamearri riikkas. Daid nissoniid oassi guđiin lea váldo- ja oalgefidnu guolástusealáhusas lea hui vuollin sihke davvin ja riikkas oppalaččat. Nissoniid oassi siidaoassedoalliid gaskkas dahká 13 % buot doalliin. Boazodoalus leat sihke nissonat, albmát ja oktasaš siidaoassedoallit. Oktasaš doallit dahket oktiibuot 30 % visot doalliin, nu ahte nissonlaš doalliid oassi lea veaháš alibut go dat mii tabeallas čájehuvvo.

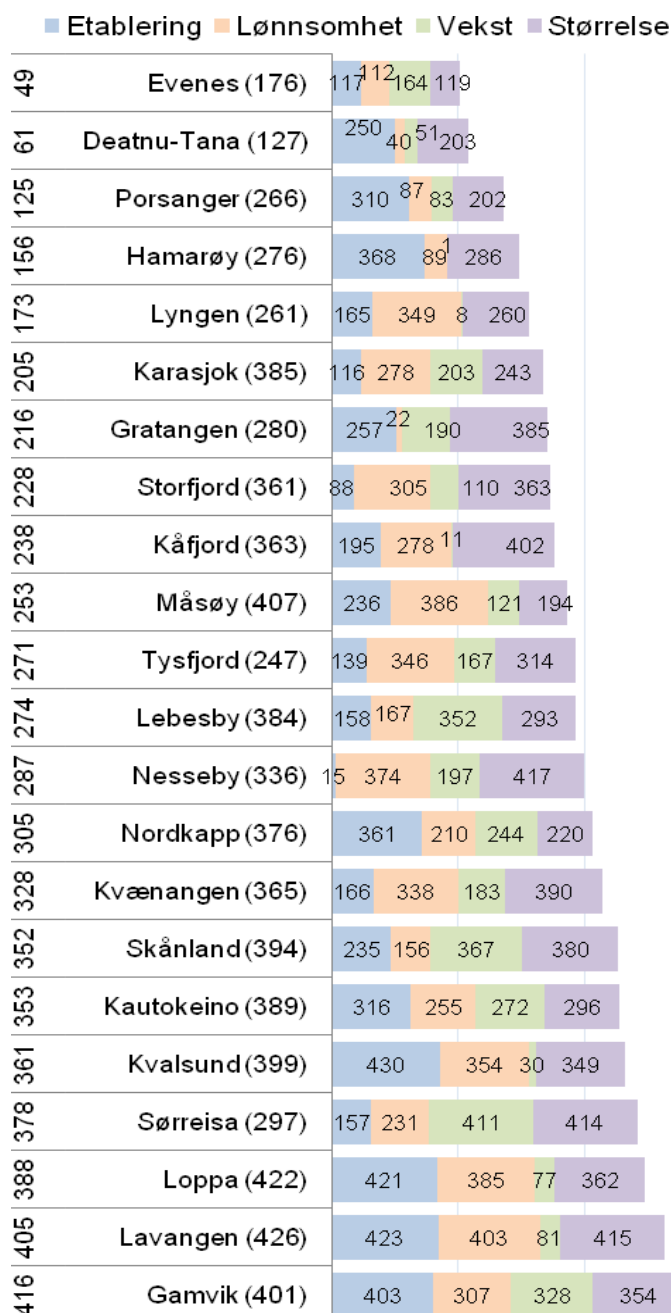
Leat mánggalágan sivat dán vuolleis nissonoassái. Struktuvrralaš dilat lea okta sivva go lágat ja regelat eai oidde nissoniid váldit badjelaset doaimmaid vuoddoealáhusas. Eará dilli lea ahte fysalaččat lea garra bargu vuoddoealáhusas, áinnas guolástusealáhusas.

Duodjealáhusas dahket nissonat 70 % sis guđet leat duodjeregistarii čálijuvvo. Sámi statistihka 2010 mielde barge 40 % visot fidnodoaimbi nissoniin almmolaš ja priváhta suorggis dearvvasvuoda- ja fuolahusbálvalusain STN-guovllus.

Erohusat gánnáheamis ja lassáneamis

Ealáhusaid ovddideapmi gielddain muitala man buress ealáhusovddidanbargu lea lihkestuvvan daid válljejuvvo 22 gielddain. Telemarksforskning lea čieža jagi merken sierranas indikatoraid main lea mearkkašupmi gielddaid ealáhusaid ovddideapmái. Indikatorat leat merkejuvvo daid surggiin odđaásaheamit, gánnáheapmi, lassáneapmi ja ealáhusaid sturrodat.

5. govus: Bohtosat NæringsNM:s sámi guovllu gielddain. Riikka 430 gielddaid gaskka vuorru 2009:s gurutbeale, vuorut maŋimuš vihtta jagi ruođuid siste. Telemarksforskning 2010

Govus čájeha mo ealáhusat gielddain lihkostuvvet. Vuorut dan njeali indeavssas leat govvošis čájehuvvon. Olgešbeale logut čájehit man vuorus lea dan riikka 430 gieldda gaskkas. Sámi gielddat eai leat nu erenoamážat ealáhusovddidanbarggus. Riikka oktavuodas leat dušše guhtta 22 válljejuvvon gielddain bajábealde riikagaskameari. Evenášši, Deatnu ja Porsángu leat dat buorimusat dan 22 válljejuvvon gieldda gaskkas. Mii headjuda lea heajos gánnáheapmi ja vuollelis ealáhusnákisvuolta. Vuollelis ealáhusnákisvuolta mearkkaša ahte gielddain eai leat nu gallis ealáhusdoaimmain.

Mii 2009:s lea buorre, lea ahte sámi gielddat dahke bures lassáneami dáfus. Dan ektui go Norggas oppalaččat lei sakka njiedjan stuorrunfitnodagaidda dáfus, de lei sámi guovlluin lassáneapmi 2008:s ja vástideaddji njiedjan 2009:s. Measta visot sámi gielddain lei buoret vuorru riikkas 2009:s go 2005 – 2009 áigodaga ektui. Muhtin čilgehus dása lea ahte finánsaroassu ii váikkuhan sámi guovlluide seamma muddui go riikka eará osiide.

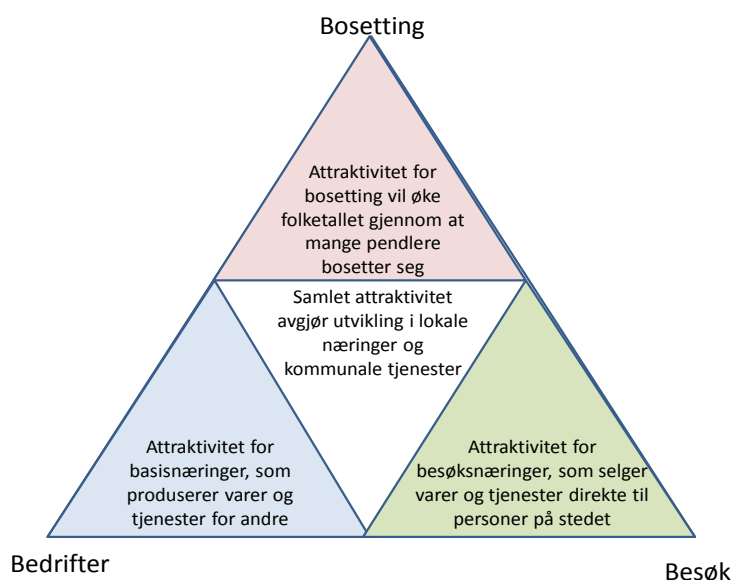
Eará gáibádusat ássanbáikái dagahit dávjá fárrema

Telemarksforskning (2011) atná geasuhananalysa namahusa čilgen dihtii manne muhtin báikkít sturrot, ja earát fas goarránit. Analysas sáhtta báikkiid ovddideami čilget golmma dimenšuvnnas; dat mii geasuha fitnat, fitnodagat ja ássanbáiki. Guosseealáhusaide gullet earret eará hotealla- ja restoráŋŋaealáhus, doaimmat, kultuvra, guoimmuheapmi ja bietnagávppit. Fitnodahkan oaiivilduvvo doaimmat mat jodihuvvojit luondduvuđot doaimmain, nugo eanadoallu, boazodoallu, mariidna ealáhusat ja báktedoaimma. Dán doahpagii gullet vel teknologalaš bálvalusat nugo IT, telekom, engineeren jna. Báikki ollislaš geasuheapmi fitnodagaide, fitnamiidda ja ássamii sáhtta čilget stuorruma dahje goarráneami.

Dakkár báikkít gos bures geasuhit fitnodagaid ja gussiid, lasihit dáid ealáhusain bargosajiid. Dát lasiheapmi váikkuha buoret guvlu eará ealáhusaid ja surggiid nugo sáhtosteamii ja sierranas bálvalusaid.

Dat báikkít mat leat geasuheaddji ássanbáikkít fárrehahttet dohko eanet olbmuid go maid bargosajit galggašedje bearhit. Ássiidlohku lassána ja dagaha eanet bargosajiid gieldda bálvalusain, huksemiin ja rusttegiin, gávppiin jna. Go ássiidlohku lassána, de lassána maid veahkadaga nuoraidoassi. Dát fas váikkuha rieggastatistihka buoret guvlu.

6. govus Geasuhanpyramiida. Telemarksforskning 2010

Go geahčada visot fylkkaid ovttas ja geahčada dan golbma dimenšuvnna, de sáhtta čilget iešguđet fylkkaid ovddideami áiggiid čađa. Telemarksforskning lea heivehan oktii dan golbma geasuhandahkki ja buohtastahtán riikka buot fylkkaid. Davimus fylkkat leat daid heajomus geasuheaddjiid gaskkas riikkas. Dilít mat dahket dáid fylkkaid uhccán geasuheaddjin leat uhccán vejolašvuodát ásaiduvvat gildii ja johtit barggu geažil eará gildii. Uhcit báikkít eai geasut nu sakka go gávppogat nuoraid ásaiduvvat dohko. Sosiála deaivadanbáikkiid nugo kafeáid, restoráŋŋaid ja pubaid váili ii gal olus geasut. Dása lea indikatora dat man stuorra oassi álbmogis bargá dákkár bálvalusealáhusain.

Sáhtta giddet fuomášumi dasa ahte ealáhusovddideapmi galgá nu olu go vejolaš nannet báikegottiid ássanbáikegeasuheami. Go geahčá ovddideami oljo- ja gássaindustriijas ja makkár vuordámušat leat ruvkedoaimma oktavuodas, de šaddá ássanbáikegeasuheapmi dehálaš. Dát ovddasta viehka muddui bargosajiid maid geažil soaitá šaddat johtit bargosaji ja ruovttu gaskka. Sis Finnmárkku bargit ruvkedoaimma geažil ii leat dáhkádussan ahte guovllus lassánit ássit, go olu barggut dán doaimma oktavuodas mearkkaša ahte bargit johtet bargosaji ja ruovttu gaskka. Nuppi dáfus sáhttet bargosajit oljo- ja gássadoaimmain stuorrudit ránnjagielddaid main lea alla ássanbáikegeasuheapmi.

Geasuhananallysa ja sámi ealáhusat ja kultuvra

Mihttomearis nannet ja doalahit ássama sámi guovlluin, de giddejuvvo dávjá fuomášupmi dasa mo sáhtta dagahit guovllu geasuheadjain ealáhusdoaimmaid jodiheapmái, ja mo galggašii oazžut nuoraid dohko ásaiduvvat. Eai leat makkárge iskkadeamat mat čájehit makkár mearkkašupmi sámi kultuvrras lea sámi guovlluid ássamii.

Ássanbáikegeasuheapmi lea dávjá gitta luondduvidá dahkkiin nugo dálkkádat, riddu, meahcit ja lagašvuohta stuorát gávpotguovddážiidda, muhto sáhttet leat erohusat fylkkaid siskkobealde. Lahka girdišiljuide ja buorit johtinvejolašvuođat sáhttet maiddá leat stuorra mearkkašupmin soapmásiidda go vällje ássanbáikki. Ávkkástallat luonddu ja daid riggodagaid mat guovllus leat, soaitá leat nana mearkkašahhtin sidjiide guđet eai leat välljen fárret. Dat mearkkašupmi mii lea sámi identitehtas, gielas ja gullelašvuođas guvlui ja sámi kultuvrras ja sámi ealáhusain leat momeanttat mat soitet čilget manne olbmot ain ássat árbevirolaš sámi guovlluin.

Láhčit dili geasuheadji báikegottiide ja ássanbáikkiide lea viehka muddui gieldda ja fylkkagieldda eiseválddiid ovddasvástáduš. Dás lea earret eará sáhka buori skuvllaid, mánáidgárddiid, doaibmafálaldagaid, boarrásiidfuolahusa, infrastruktuorra jna. birra. Ealáhusat maid geažil lassána guossedoaibma nugo gálvogávpui, hotealla ja restoráŋŋa, sáhttet lasihit barggolašvuođa. Festiválat ja eará stuorát doalut vuovdalit báikkiid sihke mátkkoštanealáhusa oktavuodas ja geasuheadji báikin ássamii. Dákkár doaluin lea vel mearkkašupmi báikkiid identitehtii.

Moanat sámi ásašusat leat ceggejuvvon sámi guovlluin. Dáin šaddet bargosajit maid livčče váttis cegget almmá daid ásašusaid sámi gullelašvuođa haga. Sámi kultuvra lea eanaš háviid leamaš mearrideaddjin daid ásaheapmái. Dát ásašusat maiddá dagahit oahppan nuoraide vejolažžan bargat sámi guovlluin ja atnit gealbbuset doppe. Molssaektun livččii lean fárret stuorát báikkiide gos dákkár gealbbu sáhtta atnit. Guorahaladettiin statistihka veahkadatovdáneamis ja dan báikki sámi ásašusaid birra, de sáhtášii navdit ahte dákkár ásašusain lea dihto mearkkašupmi ássamii.

Orro nu ahte dat gielddat main leat ollu almmolaš bargosajit ja sámi ásašusat váikkuhit vuostá olmmošlogu njedjama nu garrasit sámi guovlluin. Dáid bargosajiide eai čuoza nu garrasit gilvu ja ekonomalaš konjunktuvrrat go daid čielga eksportaealáhusaide nugo guolástus ja mátkkoštanealáhus.

Ođđa ealáhuspolitihka ja doaibmaguovlu

Sámediggi sáhtta sakka eanet nuppástuhtit vuoruhemiidis ealáhusovddideami hárrái go maid eará stáhta orgánat sáhttet. Dán rievddadanmuni geažil sáhtta nuppástuhtit sihke ealáhuspolitihka ja váikkuhanoapmeatnima almmá deastta aneakehtta eará eiseválddiide. Dákkár rievddadanmunni dahká ortnegiid deaivileabbot ja heiveheabbot ealáhusaid dárbbuide.

Sámedikki áigumuššan lea leamaš ahte galgá leat eaktoaddin sámi guovlluid ealáhusovddideapmái. Muhtin ealáhusain nugo boazodoalus ja mariidna ealáhusain lea Sámediggi atnán ráddádallanšiehtadusa 2005 rájes, ja ožžon áigái máŋga buori doaibmabiju dán guovtti ealáhussii. Sámediggi lea oassálastán máŋga forumas ja arenas gos sámi guovlluid servodat- ja ealáhusovddideapmi lea meannuduvvon. Dáid beavttu lea váttis mihtidit go dákkár politihkalaš barggus lea guhkesáiggi perspektiiva. Datte lea álkibut mihtidit beavttu daid váikkuhanomiin mat ealáhusaide juhkkojit. 2007 árvvoštallan čeahkkáigeassá ahte Sámediggi dagaha ahte Sámi ovddidanfoanda sáhtta doaibmat ovddidandoaimmaheadjain. Árvvoštallan datte muitala ahte dát vejolašvuođat eai leat dievvasit ávkkástallon. Sámediggi ferte doarjut daid ealáhusaid main leat stuorrunvejolašvuođat ja maid servodat dárbbáša. Norut` ráva lea ahte galgá leat ovddabealde servodatovdáneami ja bidjat vuodá sámi ealáhuspolitihka ovddideapmái.

Árvvoštallamis boahká vel ovdan ahte Sámedikkis leat ortnegat mat leat lassin eará ruhtadanortnegiid ja sáhtta ruhtadit ja vuoruhit dakkár surggiid maid earát eai sáhte. Sámediggi hálidivččii leat vuostedeattan dan heajos veahkadatovdáneapmái ja guovdilastimii, ja ealáhuspolitihkas ja doarjjaortnegiidis bokte jodiht vuostálasti konjunkturpolitihka. Okta ovdamearka dása lea go Sámediggi vuoruha uhcit fitnodagaid ásaheami. Nubbi ovdamearka lea ahte Sámediggi ii leat seamma garrasit gáibidan ekonomalaš gánnáheami go muhtin eará ruhtadanásahusat leat dahkan. Sámediggi lea vel garrasit deattuhan ásašit doaimmaid maid

geažil sáhtta mánggalágan ealáhusa lotnolasat doaimmahit, nu ahte olbmot sáhttet ain ássat dakkár guovlluin gos eai leat eará vejolašvuodaat barggolašvuhtii.

Sámi kultuvra ja giella leat guovddáš oasis sámi servodatovdáneamis. Sámediggi hálida jorahit ealáhuspolitihka nu ahte vuoruha ealáhusovddideami mii lea čielgasat sámi kultuvrra vuodul. Dán barggadettiin juksá Sámediggi dan ahte prošeavttat, gávpejurdagat ja eará ealáhusdoaimmat doaibmilit nannejit sámi ealáhusaid gilvofámu. Dán láhkai sáhttet dat ekonomalaš váikkuhanoamit maid Sámediggi hálddaša veahkehit barggolašvuhtii, innovašuvnnaide ja odđasahemiide sámi guovlluin.

Lea stuorra beroštupmi ohcat doaibmaguvlui. Sámedikkis leat ohcamat viđa gielddas mat áiggošedje searvat doaibmaguvlui. Dát leat Báhcavuona, Gálssa, Ráissa, Siellatgieldda ja Skiervvá gielddat. Doaibmaguovllu viiddideapmi eaktuda juogo ahte ealáhusovddidanruhta lasihuvvo dahje ahte eará doaimmaid doarjja ii vuoruhuvvo. Vulobeale kapihttaliin leat defineren vuoruhansurggiid ja strategiijaid dustet sámi guovlluid ealáhusovddideamis daid deháleamos hástalusaid.

Riddoguolástanlávdegotti árvalusa čuovvoleami oktavuodas lea evttohuvvon ahte STN-guovllu osiin galgá vel gullat lánhanannenjuvvon vuoigatvuohta guolástit dábalaš bivdosiiguin. Dán oktavuodas dárbbasuvvo ságaškuššat mo dát váikkuhivččii dasa mo boahttevuodas galgá meannudit STN-guovllu. Dát dahkko sierra áššin Sámedikki dievasčoahkkimii. Dán ášši oktavuodas áiggošii Sámediggi geahčadit dievvasit guoskevaš ohcamiid beassat ohcanvuodot doarjagiid geográfalaš doaibmaguvlui.

Vuossttimuš hástalusat

Ealáhu oavdit sámediggevuogádagas. Dát leat dakkár bealit maid eará eiseválddit mearridit ja oppalaš sojut servodatovdáneamis mat gusket olggobeali diliide. Barggolašvuohta lea hárve áidna ággan dasa ahte ásaiduvvá muhtin baikái.

Sámi guovlluin leat gávnnavuvvon čuovvovaš stuorra bajimuš hástalusat:

Negatiivva veahkadatovdáneapmi ja guovdilastin

Stuorra rievdadusat ealáhusstruktuvrras

Birzzehis ealáhusat

Uhccán álggaheamit ja dárbu hutkkálašvuhtii

Ovddidit geasuheaddji báikegottiid/ássanbáikkiid mat geasuhit nuoraid ja olbmuid geain lea alla gealbu

Vulobealde kommenterejuvvojit ja čiekŋuduvvojit hástalusat.

Negatiivva veahkadatovdáneapmi ja guovdilastin

Nugo čajehuvvon ovddit kapihtalis, de ollugat fárrejit árbevirolaš sámi guovlluin stuorát čoahkkebáikkiide. Dakkár gávpogiidda go Romsii, Áltái, Osloi ja eará gávpogiidda lea viehka nana guovdilastin. Nuorat ássat baicce gávpogiin go sámi guovlluin, mii fas boahta sihke vuollegis ássanbáikegeasuheamis uhcit báikkiide/čoahkkebáikkiide ja das ahte eanet nuorat gazzet alit oahpu, muhto eai šat fidne miellagiddevaš barggu sámi guovlluin. Seammás boarásmuvvat olbmot sámi guovlluin mii fas mielddisbukta ahte uhcit olbmot leat buvttadeaddji agis ja ahte riegiidvuollebáza lassána dađistaga ja eretfárren bistá.

Stuorra rievdadusat ealáhusstruktuvrras

Sámi guovlluin lea barggolašvuohta njiedjan sakka dakkár ealáhusain go vuodđoealáhusain ja industriijas, mat fas leat vuodđun eará ealáhusaide. Seammás lea leamaš proseantavuodot stuorát lassáneapmi eará ealáhusain nugo gávpálaš bálvalusain, lágádusain, mediain ja kultuvrras ja priváhta bálvalusain. Odđa ealáhusat leat hástalusain árbevirolaš ealáhusaide sámi guovlluin. Dát sodju jáhkkimis nannejuvvo boahtteáiggis ja sámi servodagas leat 10-20 jagi geahčen ealáhusat mat leat áibbas eará struktuvrras ja mánggabealatvuodas go dál leat.

Birzzehis ealáhusat

Telemarksforskning čujuha dasa ahte sámi guovlluin leat mánga gieldda main leat uhccán ealáhusat, go mihtida priváhta ealáhusaid bargosadjelogu proseantan olmmošlogus. 18 gielddas 22 gieldda gaskkas lea uhcit ealáhusnákisvuohta go gaskamearri gielddaide riikkas. Dat mearkkaša ahte eavttuin álggahit ja

jođihit ealáhusaid árbevirolaš sámi guovlluin, leat eará hástalusat go stuorát čoahkkebáikkiin. Nuppi bealis mearkkaša dát uhcit birra gealbolonohallamii, eai nu máŋga ovttasbargoguoimmi, uhcit vejolašvuohta ovddidit lágideaddji-/gávpeoktavuođaid jna.

Resursavuodđu ge bidjá dábalaččat rájáid buvttadanovddideapmái. Dasa lassin lea dávjá guhkes gaska márkaniidda ja máŋgga sámi guovlluin váilo investerenskapitála. Dát bealit leat dávjá gáržžidussan go doaimmat áigot viiddidit buvttadeamiset. Dát guoská erenoamážit mariidna ealáhusaide, boazodollui ja eanadollui.

Uhcán álggaheamit ja dárbu hutkkálašvuhtii

Go ealáhusstruktuvra rievdá ja ealáhusat lea birzasat, de šaddet hástalusat ođasmahttit ealáhusaid ja láchčit dilálašvuođaid eanet ođđaálggahemiide. Telemarksforskninga logut čájehit ahte álggahandávjodat sámi guovlluid gielddain lea uhcit go golmma davimus fylkkain ja riikkas oppalaččat. Ođđaálggahemiid netto lassáneapmi čájeha ahte sámi guovlluin dadjat jo ii leat oktage, namalassii ahte seamma ollu fitnodagat heahtihuvvojit go mat álggahuvvojit.

Ovddidit geasuheaddji báikegottiid/ássanbáikkiid mat geasuhit nuoraid ja olbmuid geain lea alla gealbu Sámi guovlluid okta váldohástalussan lea ahte máŋga gieldda eai leat olus geasuheaddjin ássanbáikin. Telemarksforskninga geasuhanbaromehter čájeha ahte ollugat fárrejit eret sámi gielddain, vaikke vel bargosadjeovdáneapmi lea ge nu mo riikkas muđui. Nappo njiedjá ge olmmošlohku garrasit máŋgga gielddas vaikke vel dain lea ge gaskamearalaš dahje buorre ealáhusovddideapmi. Olmmošlogu njiedjamis lea negatiivva váikkuhus ealáhusovddideapmái boahtteáiggis. Dušše muhtin gielddain sámi guovlluin lea ássanbáikegeasuheapmi badjel gaskameari, nu go Ráisavuonas ja Loabágis.

Báikkiin sáhttet leat eanet ássit go dan maid ealáhusvuodđu attáši, jus dat livčče geasuheaddjin ássanbáikin. Geasuheaddji ássanbáikkid váikkuhit buori guvlui ealáhusovddideapmái guhkit áigái, go báikkálaš ealáhusat bajidit márkavuoduset ja dasto guosseealáhusaid nugo doaimmaid, gávppašemi ja dárjjodusa. Geasuheaddji ássanbáikkiid ovddideapmi gáibida dakkár politihka mii fátmasta buot surggiid ja nanne skuvllaid, mánáidgárddiid, boarrásidfuolahusa, doaimbafálaldagaid, kulturfálaldagaid ja identitehta nannejeddji doaimbajuid. Dat fas gáibida ollislaš politihka Sámedikki bealis ja lagaš ovttasbargu gielddaiguin.

Ealáhusovddideapmái bajit mihttomearri

Daid guorahallamiid vuodul mat leat, de máŋgalágan dahkkit váikkuhit dasa ahte ásaiduvvet go olbmot dihto regiovdnii vai eai. Ealáhusovddideami dáfus lea gánnáheapmi dávjá mearrideaddjin bargosajiid bisuheapmái. Dakkár doaimma mas ii leat olus boahtu, ii sáhte ceavzit. Bajit mihttomearrin Sámedikki politihkkii ealáhusovddideami dáfus ferte leat dan vuodul guđe surggiid Sámediggi sáhtta čađahit ja váikkuhit. Sámediggi lea ealáhusovddidanbarggus deattuhan ceavzilvuoda ja sámi kultuvrra deastta. Sámi árbevirolaš ealáhusat; guolástus, eanadoallu, boazodoallu ja duodji leat ealáhusat mat bures leat birgen. Ođđa ealáhusat nugo kulturealáhusat bohtet eanet aht` eanet sámi ealáhusaid gaskii.

Máŋga gieldda leat oaidnán makkár ovdamunit leat gullat ealáhusovddideami geográfalaš guovllu siskkobeallai, ja dat ohcet beassat dán guvlui. Dát dagaha ahte Sámediggi ferte earaláhkai vuoruhit sihke váikkuhanoapmeatnima ja politihkkaovddideami. Dát ferte govviduvvot ealáhusovddideami mihttomearrehábmemis ge. Jus Sámedikki dáhttu olbmuid galgat ássat árbevirolaš guovlluin, de fertejit dát politihkalaččat vuoruhuvvot. Sámi ealáhusat ja sámi kulturealáhusat fertejit vuoruhuvvot boahttevaš ealáhuspolitihkas. Go sámi guovlluin lea eretfárren hui máŋgalágan, de ferte muhtin áiggi vuoruhit ealáhusovddideami ja fitnodatásaheami daid guovlluide main lea eanemus eretfárren ja dán láhkai váikkuhit vuostá fárrema.

Sámedikki ealáhusovddidanbarggu váldomihttomearrin lea ásaht

nana ja máŋggabealat ealáhusaid

ealáhusaid mat leat sámi kultuvrra, luonddu ja birra vuodul ja mat daid váldet vuhtii

ealáhusaid mat bidjet vuoddu ceavzilis báikegottiide gos olbmot hálidit ássat

Vaikke Sámediggi áigu ge leat eaktoaddin sámi guovlluid ealáhusovddidanbarggus, de lea ovttasdoaimma eará doaimmaheaddjiiguin dehálaš. Guovddáš ja regionála fágaieiválddit dat bidjet stuorra oasi rámmaeavttuid ealáhusaide. Dáid ii sáhte Sámediggi olus váikkuhit dál. Dát guoská ovdamearkka dihtii lágaide, vearro- ja divatáššiid, mánggalágan muddemiidda, tuollomearrádusaide, infrastrukturdoaimbajijuid jna. Vai galgá leat geasuheaddjin ássat sámi guovlluin, de áigu Sámediggi eanet bargagoahtit eará servodatsurggiin ealáhusovddidanbarggu oktavuodas. Hástalussan šaddá oažžut almmolaš eiseválddiid hábmet politihkaset nu ahte dat nannešii sámi servodatovdáneami. Sámedikkis leat jo ovttasbargošiehtadusat Innovasjon Norgiin ja davvi fylkkagielddaiguin. Sámedikkis lea vel stáhtain ráddádallansiehtadus, mii sáhtta leat dehálaš veahkkeneavvun.

Vuoruhansuorggit

1. vuoruhansuorgi Rámmaeavttut vuodđoealáhusain

Hástalusat

Guolástusas ja eanadoalus leat rámmaeavttut nuppástuvvon sakka daid maŋimuš jagiid nu ahte eai leat nu galle muhto stuorát ovttagat. Muhtin guovlluin lea ovdánahtton nu guhkás ahte sihke eanadoallu ja guolástusas leat measta jo jávkan. Dat čielga njedjan lea okta daid stuoramus hástalusain dáid ealáhusaide sámi guovlluin.

Boandaid ja guolásteaddjiid gaskkas lea dál stuorra buolvamolsun agi geažil. Eanadoalus lea hástalussan oažžut nuoraid badjelaset váldit doaluid, ja guolástusas lea hástalussan oastit vuogatvuodaid (eriid). Nuorat guđet áiggošedje dáid ealáhusaide, fertejit sáhttit álggahit ja jođihit doaluid almmá vealgáduvama haga.

Guolástus ja eanadoallu leat hirbmat dehálaččat ealli giliid ja sámi kultuvrra ovddideapmái. Ealli gilit leat buoremus dáhkádussan sihkarastit ja ovddidit sámi kultuvrra ja giela. Danne lea stuorra hástalussan ahte dáža eiseválddit guldalit Sámedikki dakkár áššiin mat váikkuhit ovddideami sihke guolástusas ja eanadoalus sámi guovlluin.

Riddoguolástanlávdegotti árvalusa (NOU 2008:5) loahppameannudeamis lea Sámediggi ja Guolástus- ja riddodepartemeanta (FKD) soahpan buoridit rámmaeavttuid guolástussii sámi guovlluin. Dása gullá lánhanannet guolástanvuogatvuoda sidjiide guđet ássat STN-guovllus. Galgá ceggejuvot vuotnalávdegoddi mii sáhtta sihkarastit sámi ja regionála mielmearrideami vuotna- ja riddoguovlluid guollevaljiid hálddašeamis. Dasa lassin leat Sámediggi ja FKD soahpan ahte galgá várrejuvot jahkásaš lassiearri čuovvolan dihtii dan lánkamearriduvvon vuogatvuoda.

Sámi boazodoallu lea guovddážis seailluheamen ja ovddideamen sámi giela ja kultuvrra. Mángga sámi birrasiidda lea boazodilli eaktočorgin vai dát árvvut galget bissut ja jotkkojuvot. Vuodđoávdnasat boazodoalus leat vuodđun olu duddjomii.

Stuoramus olggobeale áittan boazodoalu ovddideapmái ja birgejupmái lea meahceguovlluid gáržžideapmi, ja massimat mat boazodoalus leat earret eará ráfáiduhhton boraspiriid geažil. Ealáhus rahčá muhtin guovlluin siskkáldasat oažžut bargiid, alla gaskamearreagiin ja vuollelis nissonolbmoosiin. Eará hástalus lea ahte muhtin guovlluin Finnmárkkus leat menddo olu bohccot areálavalliid ektui. Erenoamážit guokte dili váddudit barggu go galgá heivehit boazologu areálaide. Nubbi lea ahte boazodoalu riektesihkarvuolta ii fuolahuvvo areáladili ektui. Daid orgánain mat dál leat, nugo eanajuohkinriekti, eai leat návccat fuolahit boazodili areálavuogatvuodaid doarvái bures. Dán geažil mánga orohat- ja siidarájá eai leat vel čielgasat. Nubbi lea ahte bohccobierggu márkán- ja vuovdindilli ii leat daid maŋimuš jagiid leamaš nu buorre go galggašii.

Mánggas leat válljen vuoruhit lotnolasaid eará ealáhusaiguin lasihan dihtii bearašboaduid. Sáhttet leat vuodđoealáhusat mat jođihuvvojit lotnolasat dujiin, mátkkoštanealáhusain, meahccealáhusaiguin ja biepmu reidemiin. Hástalussan lea lánčit dili buriid rámmaeavttuide vai sáhtta lotnolasat jođihit mánggalágan ealáhusaid.

Sámi guovlluin leat stuorra vejolašvuodát ávkkástallat meahcceriggodagaid. Meahcebuktagiid márkanhaddi ii datte leat áktánas, nu ahte eai šatta olus boadut. Dasa lassin leat stuorra golut earret eará go galgá riggodagaid viežžat. Hástalussan šaddá ásahtit ovttasbarggu gaskal doaimmaheaddjiid nu ahte sáhtta vuolidit goluid viežžat riggodagaid, daid reidet ja vuovdit. Rámmaeavttut jođihit meahcceaáláhusa eai leat láchčcon gávppálaš doibmii. Sihke vuodjima gáržžideamit ja guhkesáigeráhkaneapmi riggodagaid hálddašeamis vádduda plánet dákkár doaimmaid.

Dálkkádatrievdamat čuhcet vuodđoealáhusaide erenoamážit go dát leat oalle muddui luondduriggodagaid olis. Dál jo orro vuhttomín ahte dálvvit otnot ja šaddet bivvalat ja muohta suddá árabut giđasdálvvis. Jieŋat čatnet maŋŋelat čakčat ja dat lea aseheabbot dálvit ja jieŋat mannet árabut. Mii dávjjit vásihat garrasat biekkaid ja stuorát erohusa arvvis ja muohttimis. Lea váttis ávaštit daid guhkesáiggi váikkuhusaid, muhto oanehisáiggi váikkuhusaid leat jo áičan go earret eará rašibut jiekŋa dagaha ahte boazoealáhussii šaddet stuorát hástalusat heivehit iežaset daid árbevirolaš johtinvugiide. Uhcit girsi eatnamis ja njuoskkadat eana dagaha hástalusaid fievrrideapmái sihke eanadollui, boazodillái ja meahcásteaddjiide. Go jámma molsašuvvo gaskal liegga ja galbma dálkkiid šaddet stuorra hástalusat eanadoalu gieddešattuide birget dálvvi badjel ja boazoguhtumat jikŋot. Oanehisáiggi posiitiivva váikkuhusat leat ahte šaddoáigodat baicce guhkku, mii fas lea buot guohtunealáhusaide buorrin.

Mihttomearri

- Seailluhit ja ovddidit mariidna ealáhusaid, boazodoalu ja eanadoalu dehálaš kulturguoddin ja barggaheaddjin sámi guovlluin.

Oassemihttomearit

- Duhtadeaddji juridihkalaš ja ekonomalaš rámmaeavttut
- Buoret gánnáheapmi vuodđoealáhusain
- Fidnet ođđa bargiid
- Buoret sohkabealledássedeaddu
- Boraspirepolitihkka mii vuhtti váldá sámi ealáhusaid

Strategiijat

Mihttomeari ja oassemihttomeriid áigu Sámediggi juksat čuovvovaš strategiijaid bokte:

- Sihkarastit areálaid ja riggodagaid
- Váikkuhit mariidna ealáhusaid, boazodoalu, eanadoalu ja meahcceaáláhusaid politihka
- Láhčit dili vuodđoávdnasiid reidemii
- Lea veahkkín ásahtit buriid ortnegiid vuodđoealáhusaide buolvadatmolssašumis
- Lea veahkkín dasa ahte vuodđoealáhusain lasihuvvo nissoniid oassi
- Sihkarastit meahcásteaddjiid beassat meahcceriggodagaide
- Geahpedit dálkkádatrievdamiid dahkan vaháigiid

2. vuoruhansuorgi Geasuheaddji báikegottit

Hástalusat

Eanaš gilit ja báikegottit dan guovllus maid ealáhusčilgehus máinnaša, leat dan made ahte nuorat guđet leat oahpu gazzamin fertejit fárreret háhkan dihtii dárbbášlaš gealbbu fidnoallimii. Dehálaš ášši ásahtit stádis báikegottiid lea ahte nuorat máhccet go leat oahpuin geargan. Dát lea áinnas mearrideaddjin go galgá fuolahit ahte nuorra nissoniid mielas leat dát servodagat geasuheaddji ássan- ja bargobáikin.

Geasuheaddji ássan- ja bargofálaldagat leat mearrideaddjin oážžun dihtii nuoraid máhccat sámi guovlluide. Dasa lassin lea dehálaš ahte báikegottit sáhttet fállat buriid kulturdoaimmaid, sosiála deaivvadanbáikkiid ja buriid almmolaš fálaldagaid earret eará mánáidgárddi, skuvlla, dearvvasvuodabálvalusaid ja johtolatvejolašvuodaid dáfus. Dasto sáhtta servodaga rabasvuohtha sisafarrejeaddjiide ja vierrásiidda dábálaččat leat mearrideaddji mearkkašahttin ássamii ja ođđaásaheapmái.

Juohke gielddas lea viehka muddui ovddasvástádus ráhkadit buriid rámmaeavttuid ássamii ja ealáhusaide. Sámediggi sáhtta ealáhuspolitihkas bokte, nannet bargosajiid vuoruheami ja sosiála deaivvadanbáikkiid ásaheamiid. Seammaláhkai sáhtta Sámedikki giella- ja oahpáhuspolitihkka váikkuhit geasuheaddjibut báikegottiide.

Boaittobáikkiin leat moanat bargosaji mat gáibidit alit oahpu. Hástalussan lea cegget gealbobargosajiid mat geasuhit nuoraid earret dan ahte guovlu iešalddes geasuha. Informašun- ja kommunikašunteknologiija ovddideami geažil sáhtta ásahtit dákkár bargosajiid sorjákeahtta stuorát gávppogiin.

Lohkanloana vuolidanortnega geažil leat eanet nuorat ásaiduvvon Davvi-Romssa ja Finnmárkku doaibmaguvlui. Dat heive nuoraide guđet leat álggahandásis, ja sáhtta viiddiduvvot eará guovlluide gos maiddái leat hástalusat fidnet alla oahppan nuoraid.

Mihttomearri

- Geasuheaddji ja ceavzilis sámi báikegottit

Oassemihttomearit

- Mánnggalágan ealáhusat geasuheaddji bargosajiguin goappašiid sohkaelliide sámi guovlluin
- Lassi fárren sámi guovlluide mii mielddisbukta ceavzilis báikegottiid
- Eanet gealbobargosajit nuoraide

Strategiijat

Mihttomeari ja oassemihttomeriid áigu Sámediggi juksat čuovvovaš strategiijaid bokte:

- Doallat lagabut ovttasbarggu gielddaiguin
- Leat veahkkin ásahtit gealbobargosajiid nuoraide
- Ovddidit kulturdeaivvadanbáikkiid
- Nissonlaš entreprenordoaimma
- Viiddidit lohkanloana vuolidanortnega vai fidne nuoraid gealbobargosajiide

3. vuoruhansuorgi Kulturealáhusat

Hástalusat

Sámediggi lea jahkeviissaid juolludan ruđa buhtes sámi kulturdoaimmaide. 2011:s lea várrejuvvon 87 miljon kruvno mánnggalágan kulturdoaimmaide. Dát gártá goalmmádas visot váikkuhanomiin mat Sámedikkis leat. Dás lea ruhta earret eará dáiddašiehtadussii, festiválaide, valáštallamii, teáhteriidda, sámi kulturviesuide ja kulturgaskkustanásaheami, johti girjerájusbálvalusaide ja museaide.

De leat vejolašvuodát ásahtit eanet bargosajiid sámi kulturealáhusain. Moanat hástalusat leat dan hárrái ahte galggašii lihkestuvvat oažžut áigái kulturealáhusaid boaittobeliin. Seamma go eará ealáhusain, de lea dehálaš ahte lea čehppodat entreprenordoaimmas ja bagadallo mo galgá ásahtit odđa doaimmaid. Vai galgá atnit ávkki guhtet guoimmiset vásáhusain ja gealbbus, de lea ovttasbargu ja fierpmádat dehálaš. Dás ii leat sáhka dušše fierpmádagas gaskal kulturealáhusdoalliid, muhto maiddái gaskal eará ásaheaddjiid ja ealáhusaiguin muđui.

Sámediggi lea váldán badjelassat ovddasvástádusa ovddidit duodjeealáhusa. Sámediggái lea dehálaš oažžut nu buori beavttu go vejolaš dan ruđas mii juolluduvvo duodjedoaimmaide. Duodjái dárbbasuvvo ovddidit odđa buktagiid ja gávdnat odđa márkaniid earret eará jus duojs galggaš lasihit gánnáheami.

Duodjeealáhusat leat beroštussearvvit ja ovddidanguovddážit, ja dain lea erenoamáš ovddasvástádus sihkarastit ahte duodjeealáhusat šaddá ceavzilis sámi ealáhusain. Duodji lea dehálaš identitehtaásaheaddji doaibma, mas lea stuorra mearkkašupmi sámi kultuvrii ja gillii. Nuorat feritejit áddet ahte sáhtta ásahtit bargosaji duodjeealáhusat. Gilvu joavkobuvttaduvvon mátkemuittuin hásttuhit sin guđet áiggošedje ieža duddjot dujiideaset.

Sámi mátkkoštanealáhus ii leat definerejuvvon čielga kulturealáhusain, muhto sáhtta leat dehálaš arenan duojáridda ja kulturealáhusfitnodagaide. Dehálaš oassi dáid doaimmain leat vuodđoaláhusaide

guoskevaččat. Lihkostuvvon mátkkoštanealáhusdoaimma lea hui dehálaš sámi kulturealáhusaid vuoruhemiid oktavuodas.

Mihttomearri

- Eanet bargosajit sámi kultur- ja kulturvuđot ealáhusain

Oassemihttomearit

- Gánnáhahti kulturealáhusfitnodagat
- Lasihit gálvojođu iežas duddjon duojs ja eará dáidda- ja kulturbuktagiin
- Sihkarastit odđa duojáriid duodjeealáhusaide
- Vásáhusurisma mas giddejuvvo fuomášupmi dasa mii lea albma ja jáhkehatti

Strategiijat

Mihttomeari ja oassemihttomeariid áigu Sámediggi juksat čuovvovaš strategiijaid bokte:

- Ovttasordnet Sámedikki kultur- ja ealáhusvuoruhemiid
- Ovddidit gánnáheami kultur- ja kulturvuđot ealáhusain
- Lasihit sámi kulturealáhusaid profesunaliserema ja kommersialiserema
- Vuoruhit duodjeealáhusas oahpahalliortnega ja ovddidanbarggu

4. vuoruhansuorgi Innovašuvdna, dutkan ja árvoháhkkan

Hástalusat

Hutkkálašvuohta ja innovašuvnnaat leat vuodđoelemeantan visot ealáhusaid ovddideamis. Fuomášupmi hutkkálašvuhtii ja innovašuvnnaide ferte leat vuodđun visot ealáhussurggiid hálddašeamis.

Innovašunprográmmat leat dávjá hui resursagáibideaddjin ja dasa seaguhuvvojit mánga sierranas almmolaš ja priváhta ealáhusaid doaimmaheaddjit. Lihkostuvvon innovašunprográmmat gáibidit olu profesunaliseremis. Sámi guovlluid ealáhusat leat dávjá smávva fitnodagat. Dákkár fitnodagain leat hástalusat ovddidit ja implementeret innovašuvnnaid – das lea sáhka sihke kapitála ja olmmošlaš návccaid birra. Dát sáhttet leat innovašundoaimma hehttehussan.

Dutkan lea nannosit deattuhuvvon go almmolaš hálddašeamis galgá mearrádusaid dahkat. Dát guoská maiddá dasa maid Sámediggi ieš mearrida, vaikke Sámediggi eanebut vuodđudan dan árbedieđu atnui. Datte lea guovddáš eiseválddiid ságastaladettiin leamaš váttis dohkkehahttit ákkastallama mii lea árbedieđu vuodul.

Fágasuorggit mat leat sámi guovlluide dehálaččat eai soaitte dovdot leamen nu dehálaččat servodahkii muđui. Dehálaš dutkanprošeavttat eai soaitte dán geažil vuoruhuvvot. Sámediggi ii hálddaš ruđa dutkandoaimmaide. Dasa leat nátionála prográmmat mat fertejit eanet fuolahit dutkama sámi guovlluin. Hástalussan lea oážžut áigái prošeavttaid sámi ealáhusaid birra.

Mihttomearri

- Eanet innovašuvnnaat sámi servodaga ja ealáhusaid vuodul

Oassemihttomearit

- Lasihit hutkkálašvuođa, lassáneami ja ođasteami FoU-doaimma bokte
- Govdadat buvttavallji
- Lasihit dutkandoaimma sámi guovlluid ealáhusain

Strategiijat

Mihttomeari ja oassemihttomeariid áigu Sámediggi juksat čuovvovaš strategiijaid bokte:

- Oalgguhit doaimmaheaddjiid gaskasaš ovttasbargui
- Gealbolokten márkan- ja buvttaovddideamis
- Ovddidit gánnáheami ja profešunalitehta
- Doarjut doaibmi ovddidanbirrasiid sámi guovlluin
- Ovttasbargat dutkanbirrasiiguin main lea gealbu sámi ealáhusain
- Ovttasbargat Innovasjon Norgiin lasihan dihtii hutkkálašvuoda sámi guovlluin

5. vuoruhansuorgi Gealbolokten ja ođđaálggaheamit

Hástalusat

Sámi guovlluin lea vuollelis ásaHANDÁVJODAT. Ođđa čálihuvvon fitnodagat leat njiedjan 2008 ja 2009 jagiin, nu go lea riikkas muđui ge. Muhtin ráje dás lea finánsaroasu geažil mii álggii 2008:s. Go lassin áicat ahte doaimmaid nettolasáhus njiedjá, de hásttuha dát sakka sámi guovlluin ealáhusaid.

Sámi guovlluin lea stuorra erohus gealbodásis. Smávit guollesorjjas riddogielddain, áinnas Finnmarkkus, eai leat dábaláččat nu galle alla oahppan olbmo go ovdamearkka dihtii Sis-Finnmarkkus. Vaikke muhtin gielddain leat máŋga alla oahppan olbmo, de ii leat vassis ahte dan gealbbu dat ealáhus dárbbasa. Hástalusain lea loktet ealáhusain dan gealbbu mii lea heivehuvvon ealáhusaid dárbbuide.

Ođđa ealáhusaid ásaheapmi eaktuda sihke fágagealbbu ja ásaHANGEALBBU. Máŋga álggaheaddji leat fágalaččat gelbbolaččat, muhto ii buohkain leat vásáhus dasa mo galgá álggahit ođđa doaimmaid. Dákkár váili sáhtta bahámusat ájihit ásaheami máŋggaid jagiid.

Máŋgga joatkkaskuvllas lea leamaš **ENTREPRENORDOAIMMA** oassin sin oahppofálaldagas. Iskkadeamit čájehit ahte oahppit guđiin lea leamaš **ENTREPRENORDOAIMMA** fágan, dávjijibut ieža ásaHIT doaimmaid go sii guđet eai leat dan dahkan. Hástalusain lea skuvllaid diđolažžan dahkat ahte galget leat dihtomielaččabut das guđe buriid beavttuid dát fálaldagat addet maŋŋil skuvllavázzima.

Vai sámi guovlluin ásaHUVVON ealáhusat galget leat gilvonávccalaččat, de ferte loktet gealbbu seamma dássái go ovddideamis servodagas muđui. Alo dárbbasašuvvojit suorgeguoskevaš kurssat ealáhusain. Álggahanmutter lea čuovvoleapmi guđdon ja ferte ge vuoruhuvvot.

Nationála statistihkka čájeha ahte dušše sullii 25 % ođđaásahemiin maid ovttaskas olbmot eaiggáduššet ”birgejit” dan viđa vuosttaš doaibmajagi. Oasusfitnodagaide lea birgenproseanta badjel duppal enet - sullii 60 %. Okta hástalusain Sámediggái lea gávnnahit mat leat ”buorit” ásaheaddjit rivttes oahppo- ja vásáhusduogažiin, ja vuoruhit ásaheamiid main lea doarvái ruhtadeapmi .

Mihttomeari

- Lassí ásaHANDÁVJODAT sámi guovlluin

Oassemihttomeari

- Alibut gealbu ealáhusain

Strategiijat

Mihttomeari ja oassemihttomeari áigu Sámediggi juksat čuovvovaš strategiijaid bokte:

- Fállat ásaHANOAHPAHUSA ja čuovvoleami
- Ávžžuhit joatkkaskuvllaid vuoruhit **ENTREPRENORDOAIMMA** skuvllas
- Fállat gealbolasiheaddji doaibmabijuid
- Gealbolasiheaddji doaibmabijut heivehuvvon sámi lotnolasealáhusdoalliide

Ekonomalaš ja hálddahušlaš váikkuhusat

Čilgehusa čuovvoleapmi geavvá jahkásaš bušeahtain main juohke mihttomeari doaibmabijut vuoruhuvvojit. Sámediggeráđđi áigu árvvoštallat ráhkadit doaibmaplánaid vuoruhansurggiid ošide. Čilgehusas lea guhkesáiggi perspektiiva ja lea lunddolaš geahčadit čilgehusa golmma-njealji jagi geahčen, árvvoštallan dihtii lea go Sámediggi juksan daid mihttomeriid mat čilgehusas leat biddjon.

Ealáhusovddidanbarggu vuoruhemiid nuppástusat eai olus váikkut ekonomalaččat dahje hálddahušlaš. Váikkuhanoapmeatnima garrasat vuoruheapmi sáhtášii geahpedit veaháš resursaatnima, muhto dárkkisteapmi ja čuovvolanbargu gáibida hálddahušlaš návccaid. Ealáhuspolitihka nuppástusat eaktudit lagabut ovddasbarggu mánggalágan ovttasbargoguimmiiguin nugo gielddaiguin, Innovasjon Norgiin ja dutkanbirraiguin.

Ealáhus- ja kulturlávdegotti árvalus:

Álgu

Sámediggi lea hábmen dieđáhusa eanas ealáhusaide, muhto dát leat beare unnán laktojuvvon oktii oktasaš strategiijan ealáhusovddideapmái sámi guovlluin. Dievasčoahkkin mearridii áššis 10/10 doaibmaguovllu viiddideami meannudeami oktavuodas ahte ealáhusovddideapmái galget strategiijat hábmejuvot. Viidáset lea Telemarksforskning guorahallan Sámedikki ovddas orrundábiid, bargosajiid ja ealáhusovddideami sámi guovlluin.

Mearkkašumit

Lávdegotti eanetlohku Norgga sámiid riikkasearvi (NSR) lahtut Geir Tommy Pedersen, Elin Kristin Henriksen, Mathis Nilsen Eira ja Cecilie Grape, Árja lahttu Olaf Eliassen Johtisápmelaččaid listtu (JsL) lahttu Per A. Bæhr, Ovddádusbellodaga (Frp) lahttu Aud Marthinsen Nordkalottfolket lahttu Toril Bakken Kåven áigot mearkkašuhittit ahte sámi kultuvrra materiálalaš vuodđu leat dearvvašlaš ja nana ealáhusat main leat einnostahtti rámmat. Mii oaidnit dárbbu vel eanet fokusa bidjat sámi ealáhusaid ovddideapmái. Lea maid sávahahtti nana višuvnnas, čielga geainnus ja ulbmillaš vuoruhemiin mat ovddidit gievrras sámi ealáhusaid. Sámedikkis leat ráddjejuvvon resurssat várrin, ja viidáset politihkkaovddideapmi mielddisbuktá maid vuoruhit surggiid gaskkas gos lea erenoamáš dárbu ovddideapmái.

Sápmelaččain lea mávssolaš máhttu luonddu, dálkkádaga, birrasa ja árbevieruid birra ja mii hálddašit erenoamáš kulturárvvuid, giela ja máhtu ealáhussurggiid ja eallinvugiid birra min guovlluin. Dát máhttu ferte seailuhuvvot ja ovdánahttojuvot vai sáhttit dustet hástalusaid boahteáiggis mat gusket globála ovdáneapmái, biraslaš ja ekologalaš rievdadusaide ja eará rievdadusaide servodagas.

Lávdegotti eanetlohku oaivvilda ahte luondu ja lagasvuohta lundui leat vuolggasadjin sámi kultuvrii, ja dan bokte maiddá sámi ealáhusaide. Sámi guovlluin lea árbevirolaš ávkkástallan ain dehálaš viessodoalu ekonomiijai.

Lávdegotti eanetlogus leat čuovvovaš višuvnnat Sámedikki bajimus mihttomearrái ealáhusbargguin:

Višuvnnat

”Sámi ealáhusat mat leat nannosat ja ceavzilat, ja main sámi luondu, giella ja kultuvra leat vuodđun”.

Lávdegotti eanetlohku sávvá, go bidjá višuvnna vuodđun, sámi ealáhusaid mat galget oažžut vejolašvuoda ovdánahttit ja leat ceavzilat maiddá boahteáiggis.

Ovddosguvlui – bajimus mihttomearit

Lávdegotti eanetlohku sávvá ahte čuovvovaš bajimus mihttomearit galget leat vuodđun viidáset barggu:

- Lagasvuohta lundui lea dehálaš árvun sámi kultuvrii, gillii ja ealáhussii.
- Dehálaš sámi kulturguoddit, dego vuodđoealáhusat oktan dujiin ovttas eará kulturealáhusaiguin, fertejit ovdánahttojuvot ja nannejuvvot buori ovttasbarggu bokte, omd. ealáhusčoakkáldagaid bokte.
- Eará sámi ealáhusat galget nannejuvvot sámi guovlluin mat leat rašes dilis.

Vuoruheamit

Lávdegotti eanetlohku oaivvilda ahte áŋgiruššansuorggit fertejit vuoruhuvvot daid surggiid gaskkas maid áigu vuoruhit. Lávdegotti eanetlohku oaivvilda ahte dat suorggit gos lea deháleamos ovddidit dahje nannet, leat áŋgiruššamat meahcásteami, duoji, boazodoalu, guolásteami ja kulturealáhusaid siskkobeaalde.

Go geahččá vejolašvuodaid mat gávdnojit iešguđet guovlluin, de ferte veahkehit álggahanoahpahusain ja máhtuin. Dát mielddisbuktá buoret vuodu lihkestuvvat iežas ealáhusovddidemiin.

Sámediggi ferte eanet aktiivvalaččat stivret ruđaid daidda áŋgiruššansurggiide mat dan mielas leat dehálaččat, ja buorebut ávkástallat vejolašvuodain searvat ruhtadeapmái ovttas eará olggobealde orgánaiguin. Ovttasbargošiehtadusat fylkkasuohkaniiguin ja Innovašuvdna Norga berrejit maid leat eanet vuodđun ealáhusvuoruhemiide maid háliida. Dát mielddisbuvttášii eanet ruđalaš návccaid ja áŋgiruššamat šattašedje beaktileappot.

Luondduvuđot ealáhusat

Luondduvuđot ealáhusaide ferte doaibmavuodđu sihkkarastojuvvot ja nannejuvvot nu ahte gánnáhahttivuohta ealáhusain addá vejolašvuoda birget dušše dainna ealáhusain, ja ahte das bohtá dohkálaš dienas sidjiide geat dan háliidit. Dát dahká ealáhusa eanet geasuheadjijn nuorra olbmuide ja lea mearrideadjijn nuoraid rekrutteremii dáidda surggiide.

Eanandoallo- ja boazodoallošiehtadallamiid sáhtá oaidnit bálkášiehtadallamin ealáhusaid doaimmahedjiide. Vuđolaš eaktun daid ealáhusaid bistimii ja ovdáneapmái lea ahte gánnáhahttivuohta sáhtá gilvalit eará bargguiguin, ja ahte erenoamážit nuorat olbmot oidnet daid bargguid ekonomalaččat miellagiddevažžan.

Lávdegotti eanetlohku oaivvilda ahte váldomihttomearrin eanandollui ja boazodollui lea ahte ealáhusat sihkkarastojuvvojit dietnasa mii dahká vejolažžan dinet seamma bures go eará dienasbarggus mainna sáhtá buohtastahttit, dat guoská maid meahcástanealáhusaide.

Meahcástanealáhusat leat raššuduvvon ollu. Dát lea leamaš mielde váikkuheame dasa ahte árbevirolaš meahcásteapmi lea measta nohkan. Lea dárbu lasihit fokusa meahcástanealáhusaide, vai sáhtá ávkástallat luondduriggodagain mat gávdnojit ja háhkat gánnáhahti ja bistevaš bargosajiid.

Lávdegotti eanetlohku oaidná ahte meahcásteapmi (dás jurddašuvvo sáivačázi guolásteapmi, murjen jna.) rehkenastojuvvojit oassin vuodđoealáhusain. Eanadoalu oktavuodain lea meahcásteapmi rehkenastojuvvon lassiealáhusain, muhto sámi guovlluin lea dávjá meahcásteapmi leamaš áidna sisabohtu, dahje dehálaš sisabohtun ovttas eará ealáhusain. Ovttastahttin máŋgga ealáhusas lea leamaš birgenláhkin máŋgga buolvva sápmelaččaide.

Lea unnán fokus leamaš diliide mat gehččet resurssaid iešguđetge sámi ealáhusain. Man ollu ruhta manná iešguđetlágan ealáhusaide, ja váikkuhit go Sámedikki ruđat dasa ahte luondu ain sáhtá leat vuodđun sámi ealáhusovdáneapmái.

Lotnolasealáhusat gos iešguđet vuodđoealáhusat doaimmahuvvojit lotnolassii, nugo duodji ja eará ealáhusat, leat álo leamaš dehálaččat sámi guovlluin, ja leat vuodđun ceavzi doaibmamii jagi čađa. Dan ferte nannet ja ovddidit.

Lávdegotti eanetlohku oaivvilda ahte guolástusámmáha váldomihttu lea sihkkarastit sin dinestusvuodu nu ahte sis maiddái lea dakkár dienas go eará seammásullasaš joavkkuin. Doaibmavuodu dohkálaš earrevuoduin ferte sihkkarastit ja nannet, nu ahte ealáhusa gánnáhahttivuođa bokte lea vejolaš doaimmahit dan oktofidnun dohkálaš sisabohtuin sidjiide geat dan háliidit. Dainna lágiin šattašii ealáhus geasuheadji nuoraide, ja maiddái mávssolaš nuoraid rekruterenbarggus dán ámmáhii.

Mearradoalloaláhusas ferte Sámediggi geahččalit ásahttit divada ealáhusa areálageavaheamis mii bohtá ávkin báikkálašservodagaide.

Mearridan dihte guovlo- ja siidarájiid ferte Sámediggi ánggirdit ahte farggamusat nammaduvvošii vuoigatvuođakommišuvdna boazodoalu várás.

Doaibmabijut sámi ealáhusaid várás

Diedáhusa meannudeami čuovusin galggašii Sámediggi hábmet konkrehta doaibmabijuid.

Lávdegotti eanetlohku oaivvilda ahte ealáhuspolitihkka mielddisbuktá vuoruhemiid iešgudetge sámi ealáhusaid siskkobealde, ja daid vuoruhemiid maid áigot čađahit ovddasgvlui.

Sámedikki ealáhuspolitihka viidásit bargu doalvvuha ollislaččabu doaibmapláni dahje -plánaide Sámediggái, mii ovddiduvvo Sámedikki dievasčoahkkimis.

Bargu biddjo ovdan dievasčoahkkimis, ja dat addá de dehálaš njuolggadusaid boahttevaš bušehtaide. Lea sávahahtti deattuhit mot lasihit álggaheddjiid sámi guovlluide, ja seammás buoridit gánnáhahttivuođa dain eanemus potensála fitnodagain.

Eará eanetlohku, Norgga sámiid riikkasearvi (NSR) lahttu Geir Tommy Pedersen, Elin Kristin Henriksen, Mathis Nilsen Eira ja Cecile Grape, Ária lahttu Olaf Eliassen, Johttisápmelaččaid listu (JsL) lahttu Per A. Bahr ja Nordkalottfolket lahttu Toril Bakken Kåven čujuhit álbmotriektái ja olu eará lágaide, konvenšuvnaide ja siehtadusaide, nationála ja riikkaidgaskasaš, oassin sámi guovlluid ealáhusovddideami rámmas. Das maiddái EØS siehtadusa geatnegasvuođat. Sámedikkis lea ovddasvástádus ollislaččat vuhtiváldit buot goskevaš sámi vuoigatvuođalaš beroštusaid go meannudit ealáhusáššiid.

Dát eanetlohku čujuha ahte ráđdehus lea cealkán ahte sii oidnet davviguovlluid Norgga deháleamos strategalaš vuoruhansuorgin boahtteáiggis, mas okta váldovuoruhansuorgi lea sihkkarastit álgoálbmogiid kultuvrra ja eallinvuođu. Gihppagis "nye byggesteiner i nord om regjeringens nordområdestrategi" 12.03.2009 (ođđa huksenávdnasat davvin ráđdehusa davviguovlostrategiijas), cealká ráđdehus čuovvovačča:

Ráđdehusa davviguovlopolitihkka galgá váikkuhit álgoálbmogiid giela, kultuvrra, ealáhusaid ja servodateallima sihkkarastima. Vuoruhemiin ovddasgvlui áigu ráđdehus láchit dili nu ahte álgoálbmogat ieža, iežaset vuolggahemiin, ja iežaset sávaldagaid ja dárbuid vuodul, besset bidjat eavttuid proseassaid searvamii ja ávkkástallat dain vejolašvuođain maid boahttevaš ovddideapmi davviguovlluin sáhttá buktit. Doaimmat galget heivehit buori máhtto-, kapasitehta- ja gelbbolašvuođaovddideami. (s.42)

Dát eanetlohku čuovvola dán mihttomeari ja háliida deattuhit ahte ovdáneapmi davviguovlluin lea vejolaš duššefal jus globála álbmotrievttit, ja maiddái álgoálbmotriektii, ollásit doahttaluvvojit ja gudnejahattojuvvojit, ja dainna lágiin váikkuhit vuoiggalaš ja ceavzi ovddideami. Lea hui dehálaš ahte sámediggeráđdi iežas viidásit barggus goziha dan.

Dát eanetlohku oaivvilda ahte ealáhuspolitihkka gáibida konkrehta doaibmabijuid geatnegahtti searvama bokte mángga bealis, almmolaš ja priváhta. Oassin hástalusain lea oazžut buoret ovttasdoaibmama iešgudet váikkuhangaskaomiid gaskkas mat doibmet mángga almmolaš instánsasid vuolde.

Lávdegotti unnitlohku, Norgga sámiid riikkasearvi (NSR) lahttu Geir Tommy Pedersen, Elin Kristin Henriksen, Mathis Nilsen Eira ja Cecile Grape ja Johttisápmelaččaid listu (JsL) lahttu Per A. Bahr čujuhit ahte máilmmis lea jođanis ovdáneapmi, ja dat mielddisbuktá ođđa hástalusaid ja vejolašvuođaid globaliserema ja birasrievdademiid geažil.

Sámedikki rámmat ealáhusaktevran

Lávdegotti unnitlohku mearkkaša ahte diedáhusa lea čilgejeddji diedáhusa mii lea hui ládje gáržžiduvvon dan ektui ahte ovddidit ollislaš ealáhusovddideami Sámediggái, ja gávnnaha seammás ahte eai evttohuvvo sierra kultur- ja ealáhuspolitihkalaš doaimmat eanet go dan mii ovdal lea evttohuvvon plánain ja mearrádusain.

Lávdegotti unnitlohku oaidná dan dárbbaslašžan ahte Sámedikki ealáhuspolitihkka ferte gehččojuvvot bálddalagaid, surggiidgaskasaš ealáhuspolitihkka mii fátmasta eambo surggiid. Dás sáhtta namuhit vuoddostruktuvrra (mas maiddá lea mielde ruovdemáđija, mearrageaseheami, energijavárri ja ođđa gulahallanteknologiija), gelbbolašvuohta ja oahppu, eatnamiid geavaheapmi (mearra ja eanan), čáhcedikšun, guolástus ealáhusat jna.

Lávdegotti unnitlohku ávžžuha sámediggeráđi iežaset viidáset barggus váldit vuodu maiddá earret eará ráđdehusa davviguovlopolitihkas, mas maiddá lea mielde sámi oassálastin ja mielmearrideapmi iešguđet ángiruššamiin dego ovdamearkka dihte Framsenteret Romssas, ja maid dain orgánain main lea ovddasvástádus čadahit ja ovdánahttit davviguovlluin.

Lávdegotti unnitlohku bivdá sámediggeráđi čilget movt Sámediggi galgá seaguhuvvot daidda politihkalaš mearridanproseassaide davviguovlluid birra ja davviguovlluin.

Resursavuodđu

Lávdegotti unnitlohku oaivvilda ahte sámi kultuvrra luondduvuodđosa sihkkarastin, ja sámiid eana- ja resursavuogatvuodaid suodjaleapmi álbmotrievtti vuodul, siskkáldas riekti, historjjálaš vuogatvuodát, ja sámi riekteáddejupmi ja geavaheapmi leat áibbas deatalaččat sámi servodaga ovdáneapmái. Riektedili ollislaš čielggadeapmi resurssaid ektui sámi guovlluin ferte vuoruhuvvot vai ealáhusdoaimmaheddjiide sihkkarastojuvvo einnotahttin rámmaeavttuid ektui, sihke árbevirolaš geavaheapmái ja ođđa industriijadoaimmaide.

Luondduvuodot ealáhusat

Lávdegotti unnitlohku lea mihtten ahte luondduvuodot ealáhusaid areáladilli sorjá eanageavaheamis ja mearraguovllut leat rievdamin, earret eará suodjalan- ja ráfáiduhntinproseassaid geažil (maiddá boraspiriid), ođđa ealáhusaid (nu go biebmenealáhusaid) bieggafámu, eará fápmohukseamiid, fápmolinnejáid, mineráldoaimmaid, bartahukseamiid, mohtorjohtolaga, olju/gássa, bohcciid jna. geažil. lea deatalaš geahčadit mo areálat geavahuvvojit iešguđet ealáhusain, mo luondduresursaávkástallan dáhpáhuvvá ja mo vuogatvuodaeiggiid beroštusat fuolahuvvojit. Lea dárbu čálmustahttit čuolmmaid areálageavaheami oktavuodas viiddes vuodul. Lávdegotti unnitlohku ávžžuha sámediggeráđi ovddidit ášši ealáhusaid areáladili birra.

Sámediggi ferte ásahit sierra doarjjaortnegiid boazodoalu várás ja oazžut daid ruhtaduvvot. Das fertejit gullat dakkár váikkuhangaskaopmeortnegat maid dálá ortnegat eai govčča.

Sámedikki eaiggátvuohta

Lávdegotti unnitlohku bivdá sámediggeráđi ráhkadit ollislaš rámmaid ealáhusdoibmii mat gustojit sámi árbevirolaš guovlluide. Lávdegotti unnitlohku ávžžuha sámediggeráđi ovddidit ášši Sámediggái Sámedikki rolla birra ealáhusovddideaddjin ja -oassálastin sámi guovlluin, dás maiddá čielggadit gávppálaš eaiggátvuođa industriijadoaimmaid ektui ja oassálastima ektui industriijaovddideapmái. Dasa berrejit maid gullat njuolggadusat dakkár doaimma várás, birasberoštusat, sosiála- ja kulturberoštusat ja ekonomalaš buhtadus.

Dán oktavuodas čujuhuvvo erenoamážit Sámedikki rollii FeFo ektui ja álgoálbmotbuhtadusa vejolaš geavaheapmái minerálaroggamiid oktavuodas. Dasa lassin ferte árvoštallat vejolaš dienasšiehtadusaid maid Sámediggi dahká ealáhusdoaimmaid oktavuodas sámi guovlluin.

Eará unnitlohku, Árja lahthu, Ovddádusbellodaga lahthu ja Nordkalottfolket lahthu čujuhit dasa ahte servodatovdáneapmi maŋimus jagiid lea dagahan ahte dávjá addojuvvo prošeaktavuodot doarjja molssaeaktun passiiva doaimmadoarjagii. Dát sihkkarastá buorebut ahte ruđat geavahuvvojit buoremus lági mielde ja mannet jurddašuvvon áigumušaide. Dán maid ferte árvoštallat Sámedikki doarjjaortnegiid ektui. Dát unnitlohku oaivvilda ahte buot daid ealáhusaid ovddideami ulbmil, mat ožžot doaimmadoarjaga Sámedikkis, berre leat čielgasit mearriduvvon. Ulbmil sáhtta ovdamearkka dihtii lea árbevirolaš sámi ealáhusaid seailuheapmi, viidáset ovddideapmi ja ođasmahttin. Iešalddis ii berre oktage ealáhus oazžut doaimmadoarjaga eanet go 5 jagi.

Duodjeealáhus oažžu gorálaččat stuorra oasi dain ruđain mat leat várrejuvvon ealáhusulbmiliidda, ja lea deatalaš sámi kulturguoddi. Seammás ii leat duodjeealáhus nagodan odasmahttit iežas ja heivehit iežas dálá márkaniidda, ja eai ge leat ollu fitnodagat mat leat gánnáhahttit. Ferte árvoštallat mo Sámediggi sáhtta rievdadit dán dili vai ihtet eanet duodjefitnodagat seammás go biddjojuvvo deaddu nuoraid dálá vejolašvuođaide háhkat dárbbalaš duodjegelbbolašvuođa.

Guovlluid suodjaleapmi - hehttehussan sámi ealáhusaide

Stáhtas leat dál plánat suodjalit stuorra guovlluid Finnmárkkus. Muhtumat dain leat sámi meahccealáhusaid guovddášguovllut, ja dál lea juo gaskaboddasaš suodjaleapmi čuohtan garrasit ealáhusdoaimmaheddjiide. Jus galgá leat vejolaš joatkit árbevirolaš meahccealáhusain, de dalle šaddet eanet ealáhusdoaimmaheaddjit rihkolažžan, dahje sii fertejit heaitit muhtun osiiguin meahccealáhusas. Unnitlohku ii sáhte dohkkehít ahte stáhta suodjalus báge olbmuid heaittihit sin ceavzilis ealáhusa, mii nu guhká go mii muitit lea doaimmahuvvon almmá negatiiva váikkuhusaid haga lundui. Stáhta luonddusuodjaleapmi Finnmárkkus lea okta dain stuorámuš áitagiin árbevirolaš meahccealáhusa ja - ávkástallama vuostá, oktan daid njuolggadusaiguin mat eai leat heivehuvvon ealáhussii. Dát dilli ii leat dohkálaš ja Sámediggi ferte dan vuoruhit čovdit.

Hástalusat meahccealáhusain

Árbevirolaš meahccegeavaheaddjit, gos máhttogaskkusteampi manná buolvvas bulvii, leat meahcceávkástallama vuodđu ja leat dasto sii geat vuodđudit meahccealáhusa. Meahccealáhusa vuodđun lea dalle árbevirolaš ávkástallan ja hutkás náláštuhttin.

Jus Sámediggi vällje bisuhit doaimmadoarjaga muhtun ealáhusaide, de ferte maid ásahit doaimmadoarjaga meahccealáhusaide.

Ovddádusbellodaga lahttu oaivvilda ahte ealáhuspolitihkka ferte leat dat ahte movttiidahttit eanet árvoháhkamii ealáhuseallimii. Buohkain galgá álgooinnu mielde leat vejolašvuohta vuodđudit odđa fitnodaga almmá lobi haga almmolašvuođas dahje priváhta organisašuvnnain. Dát lahttu áigu danne bargat dan ala ahte sihkojuvvojit ja álkiduvvojit byrákráhtalaš lágat ja mearrádušat mat hehttejit dan. Buot ealáhuspolitihka vuolggasadjin ferte leat ahte buot suorggit galget doaimmahit ealáhusaid friija gilvovhallama prinsihpa vuodul, danne go dat maiddá geavadis addá buoremus servodatlaš čovdosiid. Dáinna oaivvilduvvo ahte ii galgga vealahit eaŋkil fitnodagaid ja ealáhusaid. Dakkár oktasaš rámmat buot ealáhusaid várás dagaha ahte dat fitnodagat ja ealáhusat mat leat eanemus gánnáhahttit, ožžot resurssaid, eai ge dat maid politihkkárat välljejit. Dakkár ealáhuspolitihkka ii leat passiiva, muhto baicce aktiiva dakko bokte ahte dat ii heivet ja njulge márkaniid, muhto diktá bures doaimmi márkaniid ja geavaheddjiid mearridit mii dat galgá buvttaduvvot.

Dát lahttu berošta ollu das ahte addojuvvojit buorit rámmaeavttut ealáhusaide Norggas, ja dovddasta ahte muhtun ealáhusain boaittoheale guovlluin leat sierra hástalusat. Dát guoská earret eará eksportaealáhusaide, turismaealáhusaide ja vuodđoealáhusaide. Dát hástalusat gusket maiddá sámi álbmogii. Boaittoheale guovlluin lea ealáhusdoaimma mii lea čadnojuvvon luondduresursaávkástallamii dábálaččat smávvilbuvttadeapmi, ja lasseealáhussan. Dakkár doibmii váikkuha dálkkádat ja biras, ja dat sorjá dálkkis. Buoremus guovlopolitihkalaš váikkuhangaskaoapmi leat heaittihit byrákráhtalaš muddemiid ja gildosiid, mat hehttejit dávgešis ja beaktilis luondduresursaávkástallama báikkálaččat.

Buot báikegottiid ássiin, beroškeahhtá čearddalašvuođas, berrejit leat seamma vejolašvuođat ávkástallat daid luondduresurssaiguin mat leat doppe gos sii ášset. Dat buoridivččii iešbirgenlági, ja livččii mielde bisuheamen ássama boaittoheal-Norggas.

Dát lahttu háliida ovttasbargat gielddaiguin ealáhuseallimin ja ealáhusovddidemiin. Gielddat dat leat lagamusat ovddit ealáhusdoaimma iežaset guovlluin, buot ássiid bealis.

III Jienasteapmi

39 áirasis ledje 38 čeahkis. Jienasteapmi dahkkojuvvui čuovvovaš vuogi mielde:

- Ealáhus- ja kulturlávdegotti ráva mearriduvvui ovttajienalaččat.

IV Beavdegirjelasáhusat

Aud Marthinsen, Ovddádusbellodat, ovddidii čuovvovaš beavdegirjelasáhusa:

Ovddádusbellodat geassáda iežas dain eará mearkkašumiin áššis. Mii doarjut duššefal dan maid ieža ovddideimmet.

V Sáhavuorrolistu ja replihkat

	Sáhavuorru	Replihkka
1	Mathis Nilsen Eira, áššejodiheaddji	
2	Toril Bakken Kåven	
3	Inga-Lill Sundset	Kirsti Guvsám
	Inga-Lill Sundset	
4	Geir Tommy Pedersen	Inga-Lill Sundset
		Jørn Are Gaski
		Marie Therese Nordsletta Aslaksen
	Geir Tommy Pedersen	
5	Heidi P. Greiner Haaker	Geir Tommy Pedersen
		Silje Karine Muotka
		Jørn Are Gaski
	Heidi P. Greiner Haaker	
6	Olaf Eliassen	Inga-Lill Sundset
		Geir Tommy Pedersen
		Mariann Wollmann Magga
	Olaf Eliassen	
7	Per Andersen Bæhr	Mariann Wollmann Magga
		Toril Bakken Kåven
	Per Andersen Bæhr	
8	Knut Store	Anne Helene Moeng Saari
		Ragnhild Melleby Aslaksen
		Ann-Mari Thomassen
	Knut Store	
9	Elin K. Henriksen	Geir Tommy Pedersen
		Kirsti Guvsám
		Trond Are Anti
10	Kirsti Guvsám	Mariann Wollmann Magga
	Kirsti Guvsám	
11	Anders Somby jr.	
12	Marianne Balto	
13	Aud Marthinsen	
14	Marie Therese Nordsletta Aslaksen	
15	Inga-Lill Sundset	
16	Cecilie Grape	
17	Mariann Wollmann Magga	
18	Ida Marie Bransfjell	
19	Aili Keskitalo	

20	Geir Johnsen	
21	Anne Helene Moeng Saari	
22	Alf Isaksen	
23	Marianne Balto	
24	Mathis Nilsen Eira	

VI Sámedikki mearrádus

Sámediggi lea digaštallan sámediggedieđáhusa ealáhusovddideami birra. Dieđáhus lea mielde čeahkkingirjiis.

Sámediggedieđáhusa ealáhusovddideami birra.

Álggahus

Čilgehusa duogáš lea ahte Sámedikkis galgá ealáhusovddideapmái leat bajimuččabut ja ollislaččabut strategiija. Sámediggi lea eanaš ealáhusaide ráhkadan čilgehusaid, muhto dát eai leat nu bures laktojuvvon makkárga oktasaš strategiijan sámi guovlluid ealáhusovddideami várás. Dievasčeahkkin mearridii 10/10 áššis doaibmaguovllu viiddidanmeannudeami oktavuodas ahte ealáhusovddideapmái galge ráhkaduvvot bajimus strategiijat.

Čilgehus fátmasta daid ealáhusdoaimmaid mat sámi guovlluin jođihuvvojit. Dat fátmasta vel Sámedikki váikkuhanomiid atnima ealáhusovddideapmái ja Sámedikki politihka iešguđet ealáhusain. Čilgehus sistisdoallá daid vuoruhansurggiid maid mielde Sámediggi galgá bargat boahttevaš jagiin. Juohke doaibmabidju galgá boahtit ovdan jahkásaš bušeahhtamearrádusain. Čilgehusas ii leat eará gáržžideapmi go almmolaš bargosajiid ektui. Almmolaš bargosajit leat dehálaččat sámi guovlluid barggolašvuhtii, muhto Sámedikki politihkas berre giddejuvvot fuomášupmi priváhta ealáhusdoaimmaid ásaheapmái. Dan muddui go Sámediggi sáhtta váikkuhit almmolaš bargosajiid ásaheami, de berre Sámediggi dan dahkat.

Čilgehus vuolggahuvvo mánggabealat ealáhusain, ii ge leat gáržžiduvvon árbevirolaš sámi ealáhusaide. Sámedikki ealáhuspolitihkka galgá fátmastit daid surggiid mat bidjet vuođu ealáhusovddideapmái, muhto mat eai bilit vuođu jođihit árbevirolaš sámi ealáhusaid.

Oktilis áddejupmi dán čilgehusa doahpagiin lea eaktun ahte čilgehus galgá leat čielggas. Árbevirolaš sámi ealáhusat leat guolástus, eanadoallu, boazodoallu, duodji ja meahcceealáhusat dahje dát lotnolasat. Leat mánggalágan oaivilat dasa mii sámi mátkkoštanealáhus lea. Muhtimat välljejit atnit mátkkoštanealáhusa sámi guovlluin doahpaga. Dán doahpagii gullet ovdamearkka dihtii sámi guovlluid hoteallaovttastusat. Min definišuvdna sámi mátkkoštanealáhusii lea mátkkoštanealáhus mas fitnodaga doaimmas leat sámi kulturoasit guovddáš oassin.

Čilgehusas adno sámi kulturealáhusaid doaba. Ráđdehus lea kultur- ja ealáhusdoaimbaplánastis defineren dán doahpaga. Doaimbaplánas definerejuvvot kulturealáhusat nugo almmuhus- ja máinnusdoaimmat, arkitektuvra, girjerádjosat, museat, jna., girjjit, aviissat, bláđet, jna., designa, filbma, fotogovat, video, dáiddalaš doaimma (doaimmaheaddji ja hutkkálaš dáidda, dáiddaduodji), musihkka, TV ja radio.

Lea datte njoalpegaska gaskal kulturealáhusaid ja kulturvuđot ealáhusaid. Kulturealáhusat ráhkadit kultuvrralaš buktagiid. Kultuvrralaš buktagat leat dađis dehálat vuoruhandahkki ealáhusovddideamis. Go ealáhusain leat kultuvrralaš buktagat, de sáhtta dákkár ealáhusovddideapmi definerejuvvot kulturvuđot ealáhusovddideapmin dahje kulturvuđot ealáhusain. Go kultuvrralaš buktagat gullet mátkkoštanealáhusdoaimmaide, de adno kulturvuđot mátkkoštanealáhusa doaba.

Dán čilgehusas ráđdjet kulturealáhusaid priváhta fitnodagaide mat ráhkadit ja márkaniin vuvdet kultuvrralaš buktagiid nugo gálvvuid dahje bálvalusaid. Dáid doaimmaid defineret sámi kulturealáhusaid doahpagii; sámi almmuhus- ja máinnusdoaimma, arkitektuvra, girjjit, aviissat, bláđet, jna., designa, filbma,

fotogovat, video, duodji, dáiddalaš doaibma (doaimmaheaddji ja hutkkálaš dáidda, dáiddaduodji) ja musihkka. Leat válljen čuoldit earret eará TV, radio, musea ja girjerádjosiid, go dát leat eanaš ruhtaduvvon almmolaš ruhtagálduin.

Čilgehus deattuha innovašuvnnaid ja hutkkálašvuoda. Sámediggi vállje atnit dan seamma definišuvnna innovašuvnna go Ráddehusa Sd. dieđ. nr. 7 - Et nyskpende og bærekraftig Norge. Innovašuvnna lea odđa gálvu, odđa bálvalus, odđa buvttadanproseassa, atnu dahje organisašunhápmi mii márkaniin lea almmuhuvvon dahje buvttadeamis váldon atnui ráhkadan dihtii ekonomalaš árvvuid.

Čilgehusbargu lea proseassaboađus Sámedikkis. Bargoseminára lea dollon mas olggobeali doaimmaheaddjit bukte árvalusaid čilgehusbargui. Sámediggeráđis ja Sámedikki dievasčoahkkimis lea leamaš govda politihkalaš digaštallan. Dievasčoahkkimis lea vel dollon seminára ealáhusovddideami birra. Ráđđi bijai ovdan 5/11 áššis dievasčoahkkimii Čielggadeami ealáhusovddideami birra. Dát lea vuodđun ealáhusovddideami čilgehussii.

Čilgehus sisttisdoallá ealáhusovddideami hástalusaid, mihttomeriid ja strategiijaid. Jahkasaš vuoruheamit ja doaibmabijut galget boahit ovdan Sámedikki bušeahtas ja boađusjuksan fas jahkediédáhusas.

Rámmat

Sámediggeráđi politihkalaš lávdi ja Sámedikki bušeahtta
Sámedikki politihkalaš lávdi bidjá vuoddu Sámediggeráđi válgáigodaga doibmii. Ráđđi čáhkada dán lávddi bušeahttaevttohussii. Sámedikki bušeahtta lea leamaš láidesteaddjin ealáhusovddideami váikkuhanomiid atnimii. Bušeahtta ii leat seamma muddui váldán vuhtii politihkalaš doaimma go váikkuhanomiid atnima. Sámedikki ealáhusovddideami barggus lea stuorra oassi hálddašit doarjagiid. Váikkuhanomit leat reaidun mat adnojit juksan dihtii čilgehusa mihttomeriid, ii ge leat danne dán čilgehusa dasa dakkár fuomášupmi go strategiijaaovddideapmái.

Sámedikki árvovuodđu

Sámi kultuvra ja sámi ealáhusat leat árbevirolaččat leamaš luonddu olis. Sápmelaččat leat birgenlági ja boađu viežžan meahcásteamis, guolástusas, eanadoalus ja boazodoalus, mat leat vel addán vuoddoávdnasiid duodjái ja mánggalágan reidenbuktagiidda. Sápmelaččat leat ferten heivehit iežaset luondduvuodđui ja daid ođasmahtti riggodagaide mat ledje das birra. Sorjjasvuolta lundui lea hábmen sámi kultuvrra. Dehálaš árvun lea leamaš sáhttit ássat ja birget luonddus, maiddá maŋisboahttiide.

Sámediggi oaivvilda leat dehálažžan joatkit dainna árvooainnuin mii lea luondduriggodagaid ceavzilis ávkkástallamis, ja doahhtalit eallinvuoddu mas min kultuvra lea gitta. Dát lea vuodđun dálá ja boahntevaš ealáhuspolitihkkii.

Sámi guovlluid ealáhusheiveheapmi lea nuppástuhtton ággiid čađa, ja nuppástuhtto boahnteáiggis ge. Dál lea mángasiidda láivun dat lagaš oktavuolta gaskal ealáhusa ja luondduriggodagaid, eai ge vuoddoealáhusat leat šat nu oktoráđalaččat go ovdal. Dehálaš árvun lea sealluhit dan máhtu mii lea iešguđet ealáhusain. Dát máhttu ii sealluhuvvo jus dat ii adno. Sealluhit ja ovddidit árbevirolaš ealáhusámiid dagaha ge ealáhusvuoddu sihkarastima, ja lea dáhkádussan sámi kultuvrra ja giela sihkarastimii ja ovddideapmái.

Dál lea gilvu areálaid alde. Mineráladoaibma, geaidnohusen, viesso- ja bartahuksen ja eará servodatdoaibma sáhttet gáržžidit sámi ealáhusaid. Sámediggi dáhttu lassi árvoháhkama čuozaheahhtá sámi ealáhusaid árvoháhkamii.

Ovttadássásašvuolta ja ovttárvosašvuolta leat vuodđun Sámedikki doibmii. Nissoniin ja albmáin galget leat seamma vuoigatvuodát, geatnegasvuodát ja vejolašvuodát visot servodatsurggiin. Sámediggi dáhttu ahte albmáin ja nissoniin galgá leat seamma vuoigatvuolta bargui ja seamma bálkái, ekonomalaš ovttadássásašvuhtii ja vuoigatvuhtii dievas oassálastimii ealáhusain ja sámi servodagas.

Sámi ealáhusheiveheapmi lea dan birra ahte heivehuhtto luondduvidá diliide, ja vel heivehuhttot nuppástuhtti eavttuide. Sámi álbmot lea heivehan ja rievvdadan iežas guođekeahhtá kultuvrras. Dat

njuovžilis ja hutkkálaš guoddu rievdadeapmái ja nuppástuhttimii lea dehálaš árvu dál ge sámi ealáhusovddideamis.

Sámedikki sadii, ovddasvástádus ja válde ealáhusovddideamis

Sámediggi láchčá dili ealáhusovddideapmái sámi guovlluin. Sámediggi lea bargagohtán eanaš ealáhusaid politihkkaovddidemiin. Dasa lassin juohká Sámediggi jahkásaččat 35 miljon kruvnnu doarjagiin ealáhusovddideapmái. Sámedikkis ii datte leat makkárga láchkapolitihkalaš fápmu, muhto mihttomearrin lea leat doaibmi eaktoaddin sámi guovlluid ealáhusovddideamis. Mánnga oktavuodain jodiha Sámediggi vuostálasti konjunkturpolitihka seailuhan dihtii sámi árvovuodu. Dát doaibmabijut čađahuvvojit dakko gokko Sámedikki politihkka ii vástit guovddáš eiseválddiid ealáhuspolitihkkii – ovdamearkka dihtii guolástusas. Duodjealáhusas lea Sámediggi datte váldán badjelosas ovddasvástádusa ovddidit ealáhusa gánnáhahti ealáhussan.

Láगत ja konvenšuvnnat

Moanat láगत ja konvenšuvnnat nugo plána- ja huksenláhka, boazodoalloláhka, eanaláhka, mearrariggodatláhka, oassálastiláhka, Finnmárkoláhka ja ILO-konvenšuvdna bidjet rámmaid dasa mo ealáhus- ja servodatovdáneami sámi guovlluin galgá leat. Huksenláhka bidjá earret eará gáibádusaid huksenguovlluide ja váikkuhusčielggademiide. ILO sisttisdoallá mearrádusaid dasa mo stáhta lea váguhuvvon láchčit dili sihkarastit sámi kultuvrra ávnnaslaš vuodu.

Šiehtadusat

Sámediggi lea dahkan mánnggalágan šiehtadusaid mat bidjet ealáhusovddidanbargui rámmaid. Ovttasbargošiehtadusat fylkkagiellaiguin sisttisdoallet uhcit eanet fáttáid ealáhusovddideami birra. Sámedikkis lea vel ovttasbargošiehtadus Innovasjon Norgiin ealáhusovddideami birra.

Ráđđádallanšiehtadus ráđđehusain 2005 rájes lea rahpan ođđa arenaid mii sáhttiha Sámedikki váikkuhit ja oazžut oidnosii sámi guovlluid ealáhusovddidanbarggu dárbbuid. Dát guoská erenoamážit mariidna ealáhusaide ja boazodollui mas Sámediggi jeavddalaččat ráđđádallá guovddáš eiseválddiiguin dakkár áššiin mat gusket sámi deatuide.

EEO-šiehtadusa regelat almmolaš doarjaga birra

Go Sámediggi juolluda ruđa ealáhusaide, de ferte dat doahttalit EEO-šiehtadusa regeliid almmolaš doarjagiid hárrái. EEO-šiehtadusa 61 artihkal giel dá váldoregelin addit almmolaš doarjaga ealáhusaide. Gielddus guoská almmolaš doaibmabijuide mat dagahit ekonomalaš ovdamuniid dihto fitnodagaide, fitnodatjoavkkuide, dihto surggiide dahje geográfalaš guovlluide. Gielddus almmolaš doarjagiid hárrái ii leat vealtameahtun. Moanat spiehkastagat leat addon dan dábálaš gildosis almmolaš doarjagiid hárrái. Leat mearriduvvon mánnggalágan regelat mat bidjet eavttuid dasa guđe oktavuodain sáhttet sierranas doarjadoaimmat soahpat EEO-šiehtadusain.

Sámedikki árabut politihkalaš mearrádusat

Sámediggi meannuda jeavddalaččat dakkár ealáhusáššiid main lea mearkkašupmi Sámedikki politihkkaovddideapmái – ja dain leat eatnašat meannuduvvon dievasčoahkkimis. Čilgehusain leat olu faktadieđut mat leat ealáhusovddidanbargui ávkálaččat. Dát dieđáhusat bidjet jahkásaš bušeahtaide láidestusaid. Vulobealde leat kronologalaččat čállán dakkár áššiid main lea prinsihpalaš mearkkašupmi sámi guovlluid ealáhusovddideapmái.

Sámediggi meannudii Riddoguolástanlávdegotti árvalusa 27/11 áššis Vuoigatvuohta guolástit mearrasámi guovlluin. Riddoguolástanlávdegotti bargu (NOU 2008:5) lea čuovvoleapmi Sámedikki 2004 guolástusdieđáhussii ja Finnmárkoláhkii. Miessemánu 9.b. 2011 sohpe Guolástus- ja riddodepartemeanta ja Sámediggi láchkanannet vuoigatvuođa guolástit Sámedikki ohcanvuodot ealáhusovddidandoarjaga doaibmaguovllus (STN – guovlu). Sámediggi bidjá vuodđun historjjálaš vuoigatvuođaid daid guolástanvuoigatvuhtii mii dál guoská olles Finnmárkui ja muhtin guovlluide Romssas ja Nordlánddas.

10/10 dievasčoahkkináššis meannudii dievasčoahkkin ášši ahte galgá go viiddidit ealáhusovddidandoarjaga doaibmaguovllu. Mearrádusas celko earret eará ahte Sámediggi oaidná dárbbaslažžan geahčedit dálá dili ja vel eanet heivehit váikkuhanomiid atnima dan ealáhusstruktuvrra ja ovddidansojuid ektui mat dál oidnojit

sámi servodagas. Dievasčoahkkin mearridii ahte Sámediggi galgá ráhkadišgoahhtit bajit ealáhuspolitihkalaš strategijaid, ja ahte Sámediggi galgá árvvoštallat ođđa ohcangiiddaid 2011 miessemánus. Dat maŋit ášši biddjo dievasčoahkkimii sierra ášši oktavuodas doaibmaguovllu birra.

Duoji válđošiehtadus dohkkehuvvui 2005:s. Ealáhusšiehtadus šiehtaduvvo jahkásaččat Sámiid Duodji riikkaservviin ja Duojáriid ealáhuservviin. Sámediggeráđdi bijai ovdan čielggadeami duoji birra 2010 geassemánus. Dehálaš nuppástus duodjepolitihkas lei ahte kultuvra vuoruhuvvo eanet duodjealáhusas. Ealáhusšiehtadus ja ealáhuspolitihka muđui duoji hárrái jotkojuvvo. 2011 šiehtadallamis sohpe šiehtadallanbealit ahte galgá dievvasit geahčadit doaibmadoarjjoortnega.

Sámedikki minerálabagadus minerálariggodagaid iskkademiide ja doaimmaide dohkkehuvvui 21/10 áššis. Das celko earret eará ahte ”Sápmelaččat galget, Sámedikki bokte, sáhttit šiehtadallat minerálariggodagaid iskkademiid ja doaimmaid hárrái vai sáhttet válđit oasi dákkár doaimmaid ovdamuniin (...). Dákkár doaibma ferte seammás geavvat ovttas, ii ge duvdit eret árbevirolaš sámi ealáhusaid ja árbevirolaš sámi luondduvuđot meahcásteami.”

Sámediggeráđdi ovddidii ságaškuššanášši dievasčoahkkimii 17/09 áššis Doaibmabidjoplána sámi giliid suddjemii ja ovdánahttimii. Ráđdi válldahallá earret eará iešguđet ealáhusaid gustojeaddji politihka, ja čájeha erenoamážit dasa ahte sámi guovllut leat nana vuodđoealáhusaid duohken. ”Sámediggi lea váikkuhanoapmepolitihkas bokte nannen sámi ealáhusaid, ja dan bokte stáđasmahttán ássama. Sámediggeráđdi áigu joatkit dáinna váikkuhanoapmepolitihkain”. ”Sámediggi áigu (...) bargat dan ala ahte nissoniid riektedilli ja sadji vuodđoealáhusain nannejuvvo ja boahotá oidnosii seammás go ealáhusaid čálgoortnegat heivehuvvot goappašiid sohkabeliide.” Čilgehusas čoahkkáigeassá ráđdi ahte Sámediggi ii sáhte ráhkadit makkárge oktasaš plána gilleovdánahttimii, muhto juohke báikegoddi dat ieš galgá dáid hástalusaid dustet.

2009 miessemánus meannudii Sámedikki dievasčoahkkin Sámediggeráđi čilgehusa sámi boazodili birra. Čilgehusas ovdanbuvttii ráđdi makkár bajit mihttomearri sámediggerádis lea boazodillepolitihkalaš barggustis.

Ráđdi áigu leat veahkkin joatkihit boazodili ceavzilis sámi ealáhusas, ja fuolahit ja sihkarastit boazodili kultuvrra, giela, vieruid ja árbejuvvon vuoigatvuodaid dehálaš dahkkin hálddašeamis ja lálkaaddimis. Dát mearkkaša deattuhit boazodili árbevirolaš mihtilmasvuoda bearašvuđot ealáhusas ja sihkarastit boazodili areálaid.

Čilgehus máinnaša boazodili mearkkašahtti giella- ja kulturguoddiin ja dehálaš bearašvuđot vuodđoealáhusas. Dát válđooasit hábmejtit oppalaš ja bajit politihkalaš lahkoneami boazodoallopolitihka hábmemis. Dát mearkkaša fuomášumi bearašvuđot boazodollui, mas bearrašat siida-/sijteásahusa fámus servet beaivválaš boazobargui. Čilgehusas boahotá ovdan ahte Sámediggi áigu eanet váikkuhit boazodoallošiehtadallamiin.

Sámediggi ovddasvástida čađahit lotnolasealáhusaid ja sámi mátkkoštanealáhusaid árvohákanprográmma, mii álggahuvvui 2008:s. Prográmma mihttomearrin lea ásahtit birgejeaddji lotnolasdoaimmaid. Dievasčoahkkin mearridii 10/08 áššis daid vuosttaš jagiid vuoruhit meahccealáhusaid ja sámi mátkkoštanealáhusaid. Prográmma ođastuvvo juohke nuppi jagi.

Sámediggeráđdi ráhkadii čilgehusa meahccealáhusaid ovddideamis, mii dievasčoahkkimii ovddiduvvui 65/07 áššis. Čilgehus gullá árvohákanprográmmii. Sihke árbevirolaš ávkástallan ja meahccevuđot turisma galget vuoruhuvvot.

Sámediggi árvvoštalai 2008:s Sámi ovddidanfoandda (SUF) 45/08 áššis Sámedikki ealáhusovddideami várás váikkuhanomiid árvvoštallan. Árvvoštallan fátmasta 2002 – 2006 áigodaga. Raporttas boahotá ovdan ahte Sámi ovddidanfoanda lea foanda smávít doaibmabijuide ja ahte juolludanproseanta lea allat, go guovttis golmma ohccis ožžot doarjaga. Diehtjuohkinbargu foandda oktavuodas oažžu buori rámi. Foandda ruhta lea ávkálaš, ja máŋga proševtta eai livčče čađahuvvon dán doarjaga haga. Sámedikki ja eará ruhtadeaddjiid gaskasaš ovttasbargu doaibmá bures. SUF lea lassin eará ruhtadanortnegiid ja sáhtta

ruhtadit ja vuoruhit dakkár surggiid maid earát eai sáhte. SUF sáhtta leat ovddidandoaimmaheaddjin, muhto vejolašvuodát eai leat dievvasit ávkkástallon.

Raporta čujuha dasto ahte ohcanhivvodat lea foandda stivren menddo sakka, ii ge leat nu guovddážis dat ahte galggašii leat ovddabealde servodatovdáneami ja bidjat vuodu bajit dási sámi ealáhuspolitihka ovddideapmái. Sis Finnmárkkus bohtet eanaš ohcamat, seammás go máŋgga eará gielddain, erenoamážit olggobealde Finnmárkku, eai olus oza.

Árvvoštallama meannudeamis mearridii dievasčoahkkin 45/08 áššis earret eará ahte galget ráhkaduvvot bajit ealáhuspolitihkalaš strategiijat. Mearrádušas celko dasto ahte doarjjaruhta galgá veahkehit nannet nissoniid oassálastima ja ovttađassásašvuoda ealáhusain.

Sámediggeráđi biras- ja areálačilgehusas Leve i landet på landets vis leat luondduvidá ealáhusat nugo bozodoallu, eanadoallu ja guolástus vásedin máinnašuvvon. Areálaid ja riggodagaid gáhtten leat dehálaš doaibmabijut sihkarastin dihtii einnosteadđi eavttuid ja buriid ovddidanvejolašvuodaid dáid ealáhusaide. Ráđi mihttomearrin biras- ja areálapolitihkas lea sihkarastit guhkesáigásaš, ceavzilis perspektiivva riggodagaid ja areálaid visot hálddašeamis. Luondduriggodagaid ávkkástallon, sihke ođasmahtti ja ođasmahtekeahces, sáhtta váikkuhit ahte sámi ássanguovllut nannejuvvojit ja ovddiduvvojit. Okta doaibmabijuin lea bargat dakkár mineráladoaimma ovdii mii lea riikkaidgaskaš álbmotrievtti mielde, ja mii fuolaha sámi vuoigatvuodaid ja deatuid.

Sámediggeráđđi bijai ovdan Sámedikki eanadoalločilgehusa dievasčoahkkima ovdii 62/07 áššis. Eanadoalloealáhusa mihttomearrin lea doalahit dan eanadoalu mii dál lea. Sámediggi áigu eanadoalus lasihit gánnáheami, lasihit báikkálaš reidema, ávkkástallat meahcceriggodagaid ja regionaliseret eanadoallopolitihka. Sámediggi áiggošii eanet váikkuhit eanadoallopolitihka hábmemis, earret eará leat eanet fárus eanadoallošiehtadallamiin.

Sámedikki čilgehus guolástusa birra ealáhusan ja kultuvran riddo- ja vuotnaguovlluin meannuduvvui 2004:s. Lagašvuohta- ja sorjjasvuohtaprinsihppa álggahuvvui láidesteadđi prinsihppan Sámedikki mariidna ealáhusaid vuoruheamis. Čilgehus oáččui oidnosii sápmelaččaid historjjálaš vuoigatvuodaid guolástussii, ja lei dán bokte bidjamin dehálaš láidestusaid ja eavttuid Riddoguolástanlávdegotti ásaheapmái geassemánu 30.b. 2006.

Máhttovuodđu ja dálá dilli

Máhttovuodđu šaddá hástalussan go sámi guovlluid ealáhusovddideami strategiijaid galgá ráhkadit. Bozodilis ja eanadoalus gal lea buorre statistihkka, ja eanadollui lea oassi statistihkas gieldda- ja fylkkadási vuodul. Veahá ávdnasat leat duoji birra. Duodješiehtadusaid oktavuodas ráhkaduvvo jahkásaččat ekonomalaš raporta mii čájeha dan ekonomalaš rievdamii mii lea sis guđet leat duodjeregistariii čálihuvon. Muđui ferte iešguđet ealáhusain atnit oppalaš statistihkaid. Davvi- Norgga hárrai gal leat konjunkturbaromehter, mat vel mitalit sojuid ja mo boahhtevuodas orro mannamin olles riikaosii ealáhusaiguin.

Sámedikki ovddas lea ráhkaduvvon ealáhusanalysa sámi guovlluide (Telemarksforskning 2010). Raporta lea ráddjejuvon 22 gildii mat leat mielde Sámedikki ealáhusovddideami váikkuhangaskaomiid doaibmaguovllus. Stuorra gielddat nugo Mátta-Várjjat, Áltá, Romsa ja Narvíka main gielddaoasit doaibmaguovllus mielde, leat analysavuodus sihkojuvon.

Telemarksforskninga analysa, Norut raporttat 2010:11 ja 2010:12 ja Statistisk sentralbyrå lohkoávdnasat bidjet dehálaš vuodu dán ealáhusčilgehussii.

Statistihkka mo lea atnán ruđa ealáhusovddideapmái

Veaháš statistihkka lea gávdnamis ahte mo sámi guovlluin leat ealáhusat ovddiduvvon. Sámi allaskuvla lea Statistisk sentralbyrå` loguid vuodul ráhkadan sámi guovlluid ealáhusaid várdosa jagis 2009 – Sámi logut mitalit. Statistisk sentralbyrå almmuha girjji sámi statistihka birra juohke nuppi jagi. Ii oktage dáin čájet

doarvái bures sámi guovlluid ealáhusaid ekonomalaš ovddideami. Sámi logut muitalit lea gidden olu fuomášumi sámi guovlluid vuoddoealáhusaide.

Sámediggi juolluda jahkásaččat doarjaga ealáhusovddideapmái. Dievasčoahkkinn dat mearrida bušehta. Gitta 2010 rádjai jugii doarjjastivra ruđa ealáhusovddideapmái. 2011 rájes juohká Sámediggeráddi dán ruđa.

1. tabealla Mo atnán ruđa ealáhusovddideapmái 2006 rájes 2010 rádjai. Juogaduvvon ealáhusaid ja ulbmiliid mielde

	2006	2007	2008	2009	2010	Submi
Mánnggalágan ealáhusat	7 570 000	9 002 500	7 333 000	7 452 000	6 375 000	37 732 500
Mariidna ealáhusat	3 404 000	2 259 000	4 746 000	4 224 000	6 392 000	21 025 000
Eanadoallu	4 495 725	4 230 500	6 947 700	5 104 100	4 707 000	25 485 025
Álggahanstipeanda				1 500 000		1 500 000
Lotnolasealáh. VSP			3 375 000	5 054 000	6 326 000	14 755 000
Guorahallanproš. VSP				1 350 000	377 828	1 727 828
Oahpahalliortnet VSP			1 500 000	1 500 000	1 800 000	4 800 000
Duodješiehtadus	4 971 498	7 661 066	7 272 680	8 975 654	9 278 464	38 159 362
Duodji mii ii leat siehtad.				291 700		291 700
Submi ealáhusat	20 441 223	23 153 066	31 174 380	35 451 454	35 256 292	145 476 415
Interreg	3 479 000	2 373 000	1 532 000			5 852 000
Submi earret Duodjeins.	23 920 223	25 526 066	32 706 380			151 328 415
Duodjeinstituhtta	1 950 000	2 005 000	2 509 000	2 509 000	3 009 000	11 982 000

Duodjeealáhus lea Sámedikkis ožžon eanemus doarjaga iešguđet doaimmaide. Jus dasa vel lasiha Duodjeinstituhtta doaibmadoarjaga, de oažžu duodjeealáhus eanet go eanadoallu ja mariidna ealáhusat oktiibuot. Mañimus jagiid lea ollislaš doarjja duodjeealáhussii leamaš 14,0 miljon kruvnno. Dát dahká goalmádasa visot doarjagis ealáhusovddideapmái. Dát lea dat ealáhus mas doarjja lea lassánan eanemusat njealji jagi áiggis. Stuorámuš poasttat duodjeealáhusas leat investeren- ja ovddidandoaibmabijut, oahpahalliortnet, doaibmadoarjja duojáridda ja doaibmadoarjja servviide.

Visot ealáhusdoarjagis šaddá mánnggalágan ealáhusaide doarjja 26 % ja eanadollui fas 18 %. Doarjja mariidna ealáhusaide lea measta duppalaston 2006 rájes. Muđui molsašuvvá doarjja iešguđet doaimmaide jagis nubái. Lassáneapmi 2007 rájes 2008 rádjai lea lotnolasealáhusaid árvohákanprográmma ja sámi mátkkoštanealáhusaid álggaheami geažil. Interreg-prošeavttaid regionála doarjja heaittihuvvui 2009:s, maid de fylkkagielddat válde badjelasaset.

2006 ja 2007 leat Interreg-doarjagat fárus fylkkaid mielde juohkimis. Dát eai leat 2008, 2009 ja 2010 jagiin mielde.

Mátkkoštanealáhus ii boađe ovdan dán várdosis. Dat lea mánnggalágan ealáhusaid mielde gitta 2007 rádjai. 2008 rájes lea dat árvohákanprográmmas.

2. tabealla Ealáhusovddideami ruđa atnin. Juogaduvvon fylkkaid mielde

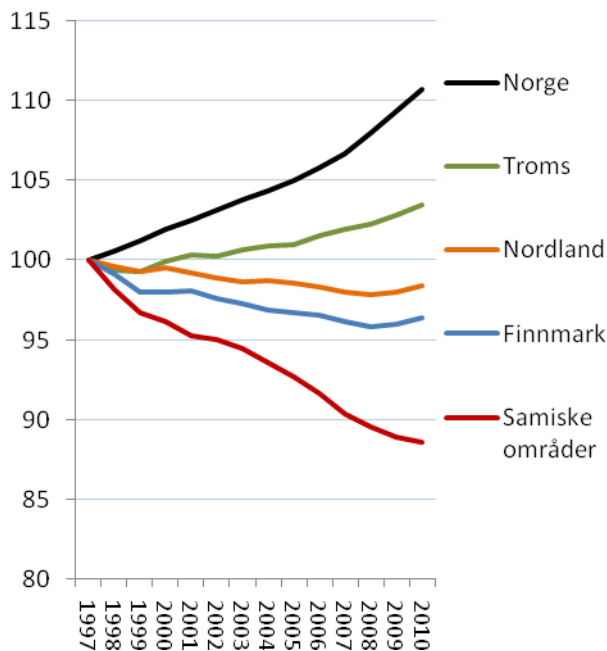
Fylka	2006	2007	2008	2009	2010	Submi
Finnmárku	15 202 498	16 842 946	20 380 270	22 078 392	23 843 271	98 347 377
Romsa	5 667 725	6 112 700	7 507 600	10 017 241	8 338 085	37 643 351
Nordlánda	1 941 000	1 254 000	778 000	1 942 800	1 195 461	7 111 261
Riika muđui	1 114 000	1 087 000	171 000	781 315	1 469 522	4 622 837
Háld.golut duodji		229 410				229 410
Submi	23 925 223	25 526 056	28 836 870	34 819 748	34 846 339	147 954 236

Eanaš oassi ruđas lea adnon mánggalágan doaimmaide Finnmarkkus. Gaskamearálaččat dan mañimuš njealji jagis lea 66 % doarjagis juolluduvvon dán fylkii. 2009:s ožžo Guovdageainnu suohkana ohccit sullii vidádasa Sámedikki visot ealáhusdoarjagis. Romsa lea ožžon njealjadasa doarjagis njealji jagi áiggis.

Sámi guovlluid olmmošlogu rievdan

Veahkadatovdáneapmi lea dehálaš indikatoran dasa mo servodatovdáneapmi lea iešgudet guovlluin.

1. govus: Olmmošlogu rievdan, indeksejuvvon nu ahte 1997 dássi=100. Telemarksforskning 2010

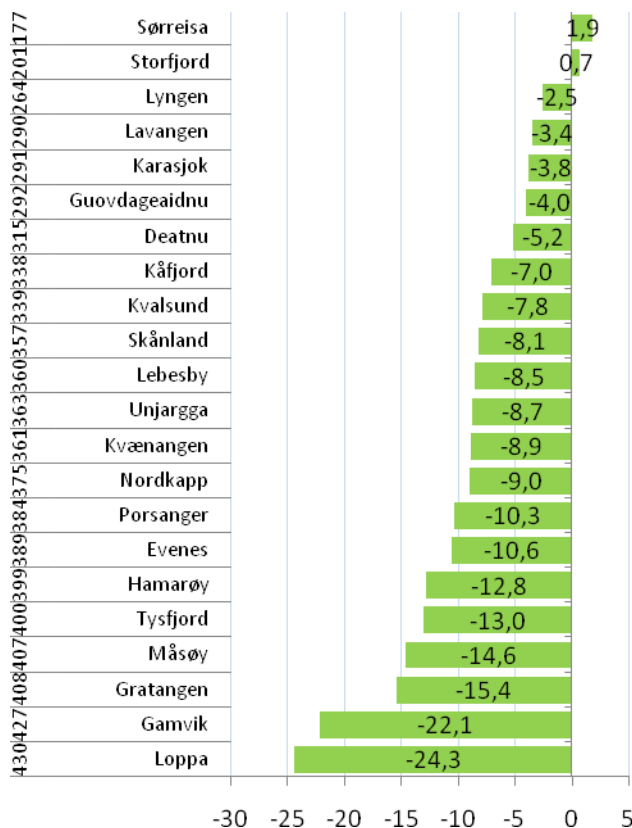

Dan ektui go olmmošlohku olles rikkas lea lassánan 1997 rájes 2010 rádjai, de dat lea njiedjan dan 22 gielddas seamma áigodagas. Sihke negatiivva rieğadusbadjebáza ja fárren leat sivat dán njiedjamii.

Veahkadatnjiedjan sámi guovlluin lea leamaš sakka garrasat go visot dan golmma davimus fylkkain. Romssas lea lassánan 1997 rájes, ja Nordlánddas ja Finnmarkkus lea daid mañimuš jagiid njiedjama jorgalahtán lassáneapmái. Sámi guovlluin ain njiedjá.

Jus sámi guovlluid veahkadatovdáneami háddje, de sáhtta oaidnit ahte leat go dihto gielddat buori dahje heajos guvlui mannamin. Vulobeale govus čájeha man vuorus leat riikka 430 gieldda. Gurutbeale logut leat gielddaid vuorut dan áigodaga olmmošlogu lassáneami ektui.

2. govus: Proseanttaid mielde nuppástus olmmošlogus 2000 rájes 2010 rádjai. Telemarksforskning 2010*

Hui stuorra erohus lea veahkadatovdáneamis dan 22 gieldda gaskkas. Eanaš gielddain lea olmmošlohku njiedjan 10-jahkeáiggis. Áidna gielddat main olmmošlohku lea lassánan, lea Ráisavuotna ja Omasvuotna. Láhppi lea dat gieldda riikkas gos lea leamaš eanemus veahkadatnjiedjan maŋŋil 2000. Gánŋaviika lea njealjádin njiedjama dáfus.

Statistisk sentralbyrå` logut čájehit ahte veahkadatlohku sámi gielddain leat njiedjan 20 %:in daid maŋimuš 25 jagiin 55 442 rájes 1985:s ja 44 684 rádjai 2009:s.

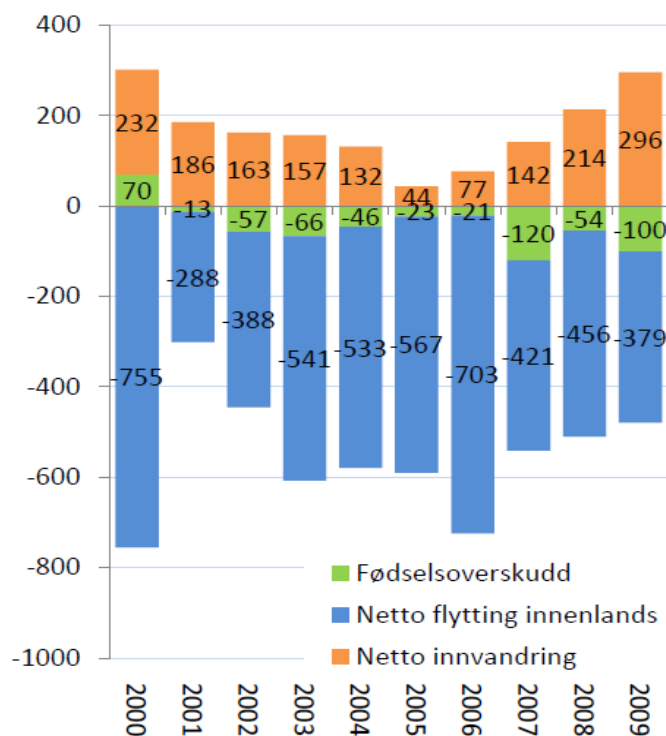
Bajábeale statistihkka ii siskkil máttasámi guovlluid. 3. tabealla čájeha veahkadatovdáneami máttasámi guovllu välljejuvnon gielddain. Máttasámi guovllu uhcit gielddaid ovdáneami lea seamma go daid eará sámi gielddain. Eanemus njiedjan lea Ráuroviikka gielddas mas lea badjel 15 %.

3. tabealla Olmmošlogu nuppástus välljejuvnon máttasámi gielddain 2000 rájes 2010 rádjai

	2000	2010	Nuppást. 2000-2010	Nuppástus %
Snoasa	2358	2175	-183	-7,8
Ráuroviika	588	495	-93	-15,8
Gráangke	2575	2349	-226	-8,8
Árbordi	1654	1464	-190	-11,5
Submi	7175	6483	-692	-9,6

Máŋŋgaláŋan dahkkit dat áiggi čađa molsašuttet olmmošlogu rievdama. 3. govus čájeha maŋimuš logi jagi sisafárrema, riegádusbadjebáhcaga ja eretfárrema.

3. govus: Riegádusbadjebáza, netto sisafáren ja netto fáren riikka siste 2000 – 2009 jagiin sámi guovlluin, galle olbmo. Telemarksforskning 2010

3. govus čájeha ahte sámi guovlluin lea leamaš buorre riegedusbadjebáza jagis 2000. Dan rájes lea riegádusbadjebáza leamaš njieddji lassi sojuin. Sisafáren eará riikkain dán guvlui lea muhtin muddui váikkuhan vuostá njieddji netto fárrerriikka siste ja riegádusbadjebáhca.

Eanaš nuorat dat fárrerjet eret. Namalassii guđet livčče sáhtán dagahit riegádusbadjebáhca.

Sámi guovlluin lea veahkadaga ahkečoahkádusas dakkár nuppástus mii spiehkasta riikkas muđui. Riikkas oppalaččat njiedjá vuollel 30 jahkásas veahkadaga oassi. Dánlágan ovdáneapmi lea datte sakka garrasat sámi guovlluin, mii hásttuha sihke servodatlaččat ja ealáhuslaččat.

4. tabealla Ahkečoahkádusa nuppástus sámi guovlluin, SSB 2010

Ahki	1990	1995	2000	2005	2009
0-19	28 %	26 %	25 %	25 %	24 %
20-39	29 %	29 %	27 %	25 %	22 %
40-59	22 %	24 %	27 %	28 %	28 %
Badjel 60	21 %	21 %	21 %	23 %	26 %

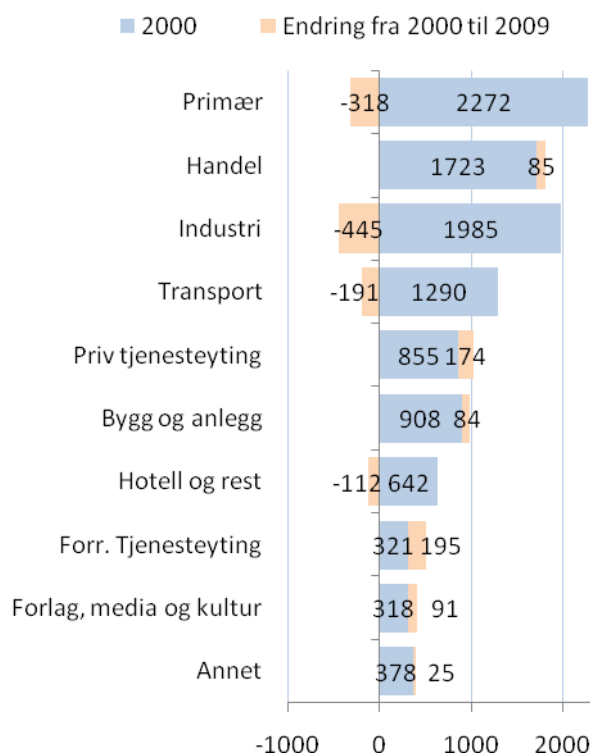
3. tabealla čájeha ahte 1990:s ledje veahkadagas 57 % vuollel 40 jahkásaččat. 2009:s dat lei njiedjan 46 %:i. Dakkár veahkadat mas lea alla ahkečoahkádus vásiha várra riegádusvuollebáhca ja njieddji veahkadatlogu jus sisafáren ii eastat dán. Ealáhusaide šaddá dat stuorra hástalus. Go muhtin gielddas lassána gaskamearreaški, de dárbbášuvvo eanet boarrásiidfuolahus. Dat dalle gáibida stuorát oasi dan bargofámus mii lea fidnemis, mii erenoamážit váikkuha bargofámu háhkama. Ealáhusain adno dávjá bargofápmu gaskal 20 – 39 jahkásaččain hui geasuheaddjin. Dán joavkkus dat leat stuorámuš vejolašvuodát hutkkálašvuhtii ja ásaheamiide.

Dan dáfus ahte man stuorra oassi veahkadagas ássá boaittobeliin, de lea dat guovtte geardde dan mađe sámi guovlluin go daid eará guovlluin davábealde Sáltoduoddara. Sámi statistihka mielde ássat lagabui 70 % sámi guovlluid álbmogis boaittobeliin, dan ektui go 30 % fas daid eará guovlluin. Dán goris lea stuorra mearkkašupmi dasa mo váikkuhanoapmerámmat galget juogaduvvot. Hástalusat doaimmaid ásaht boaittobeliide leat sakka stuorát go daid guovlluide gos olbmot ássat čoahkis ja gos earret eará márkandilálašvuodát adnojit mealgat buorebun.

Vuodđoealáhusdoaimmain ođđa ealáhusaide

Geahčadettiin iešguđet ealáhusaid ovddideami daid mañimuš jagiid, de oaidná mo sodju lea ovddasguvlui jus seamma rámmaeavttut gustojit.

4. govus: Galle bargosaji leat iešguđet surggiin 2000:s, ja nuppástusat 2000 rájes 2009 rádjai. Telemarksforskning 2010

4. govus čájeha ovddideami das galle barggolačča leat iešguđet ealáhusain. 2000 rájes 2009 rádjai goarkŋui bargosadjelohku gávppašeamis, bálvalusain, huksemis ja rusttegiin ja lágádusain, mediain ja kultuvrras. Sihke vuodđoealáhusat, industriija ja hoteallaealáhusat fas masse bargosajiid.

Vuodđoealáhusat dahke 19 % ealáhusain sámi guovlluin 2009:s ja riikka dat fas dahke 4 %. Vuodđoealáhusain lea ain stuorra mearkkašupmi sámi guovlluide sihke bargosajiid ja sámi kultuvrra mearkkašumi dáfus. Go industriija eanaš muddui lea guollereiden, de šaddet vuodđoealáhusat ain dehálat.

Vuodđoealáhusain lea posiitiivva váikkuhus buot eará surggiid barggolašvuhtii ja dat orro leamen barggolašvuoda geađgejuolgin priváhta suorggis dan 22 sámi gielddas maid dát guorahallan siskkilda.

Sámi guovlluin leat stuorra erohusat das galle almmolaš bargosaji leat daid gielddain. NORUT Alta Áltá lea mángga raporttas dán guorahallan. Riikka dáfus leat almmolaš bargosajit sullii 30 % barggolašvuodas, Nordlánddas lea dat 38 % ja Romssas ja Finnmárkkus fas 41 %. Nordlánddas lea Dieiddanuoris alimus oassi 64 %:in, Romssa fylkkas lea Gielkkás alimus oassi 66 %:in ja Finnmárkkus lea fas Unjárggas alimus oassi 58 %:in ja Báhcavuonas fas vuolim 29 %:in.

NORUT` Alta Áltá mielde dahke 2010:s nissonlaš iehčanas ealáhusdoalli 24 % Nordlánddas, 23 % Romssas ja 21 % Finnmárkkus. Riikka gaskamearri lea 31 %. Čilgehus dán erohussii lea ahte davimus fylkkain lea vuodđoealáhusain stuorát oassi main nissonat eai leat olus doaimmaid oamasteaddjit. Oaidnit vel ahte daid gielddain mat leat čielga guolástusgielddat, lea olu uhcit oassi nissonlaš ealáhusdoallit. Doasku gielddas Romssa fylkkas eai oba leat ge nissonlaš iehčanas ealáhusdoalli ja Davvesiidas leat dušše 4 %. Guovdageainnus lei alimus oassi nissonlaš ealáhusdoalliin Finnmárkkus go 2009:s lea 39 %. Manne lea nu alla oassi Guovdageainnus, čilgejuvvo go mánggas leat álggahan duodjefitnodaga main nissonat cegejit doaimma.

5. tabealla Nissonlaš ealáhusdoalli vuodđoealáhusain juogaduvvon fylkkaid mielde. Proseantta mielde juohkin

	Nordlándda	Romsa	Finnmárku	Riika
Eanadoallu (2010) *	16	19	23	
Guolástus (2010) **	3	2	2	3
Boazodoallu (2009) ***	11	19	13	13

*Dát leat Statistisk sentralbyrå` logut

** Dát leat Guolástusdirektoráhta logut

*** Dát leat boazodoalu olles rehketdoalu logut

Vuoddoealáhusain lea uhcimus oassi nissonlaš ealáhusdoallit. Dán govás lea dat buorre go Finnmarkkus lea 2010:s alimus oassi nissonlaš eanadoallit davvin, ja lea maiddá alibut go gaskamearri riikkas. Daid nissoniid oassi guđiin lea váldo- ja oalgefidnu guolástusealáhusas lea hui vuollin sihke davvin ja riikkas oppalaččat. Nissoniid oassi siidaoassedoalliid gaskkas dahká 13 % buot doalliin. Boazodoalus leat sihke nissonat, albmát ja oktasaš siidaoassedoallit. Oktasaš doallit dahket oktiibuot 30 % visot doalliin, nu ahte nissonlaš doalliid oassi lea veaháš alibut go dat mii tabeallas čájehuvvo.

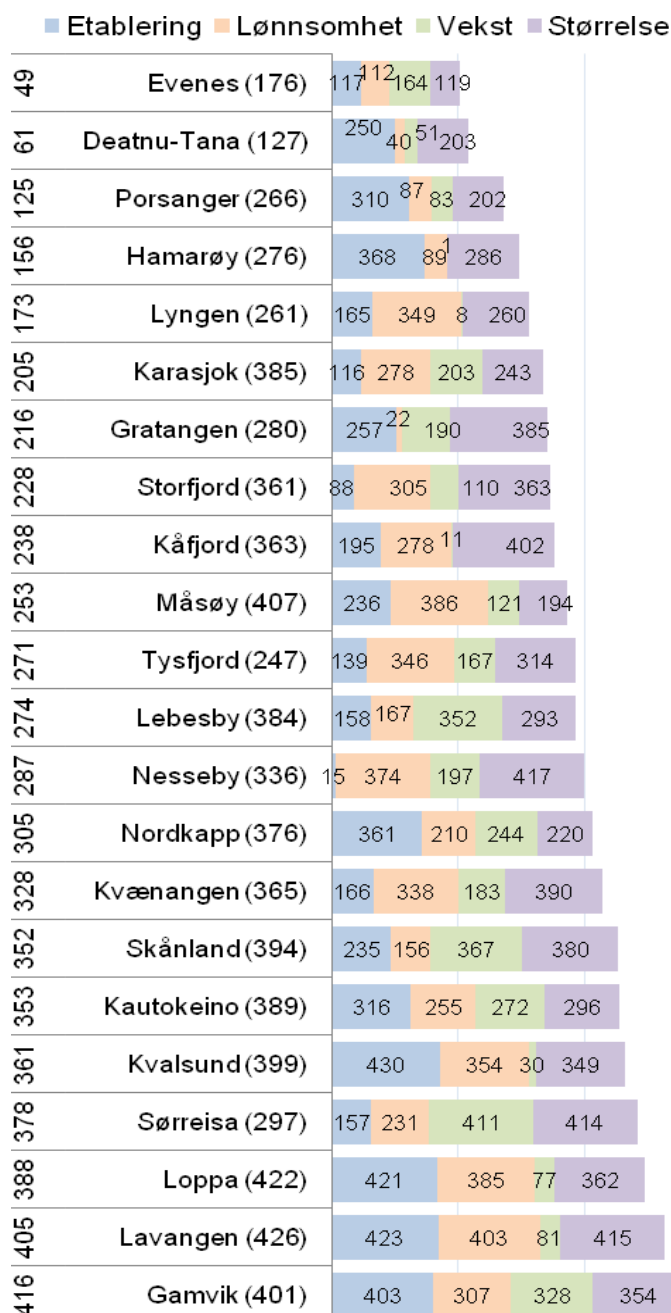
Leat mánggalágan sivat dán vuolleis nissonoassái. Struktuvrralaš dillet lea okta sivva go lágat ja regelat eai oidde nissoniid váldit badjelaset doaimmaid vuoddoealáhusas. Eará dilli lea ahte fysalaččat lea garra bargu vuoddoealáhusas, áinnas guolástusealáhusas.

Duodjealáhusas dahket nissonat 70 % sis guđet leat duodjeregistarii čálijuvvon. Sámi statistihka 2010 mielde barge 40 % visot fidnodoaimbi nissoniin almmolaš ja priváhta suorggis dearvvasvuoda- ja fuolahusbálvalusain STN-guovllus.

Erohusat gánnáheamis ja lassáneamis

Ealáhusaid ovddideapmi gielddain muitala man bures ealáhusovddidanbargu lea lihkestuvvan daid válljejuvvon 22 gielddain. Telemarksforskning lea čieža jagi merken sierranas indikatoraid main lea mearkkašupmi gielddaid ealáhusaid ovddideapmái. Indikatorat leat merkejuvvon dáid surggiin odđaásaheamit, gánnáheapmi, lassáneapmi ja ealáhusaid sturrodat.

5. govus: Bohtosat NæringsNM:s sámi guovllu gielddain. Riikka 430 gielddaid gaskka vuorru 2009:s gurutbeale, vuorut mañimuš vihtta jagi ruođuid siste. Telemarksforskning 2010

Govus čájeha mo ealáhusat gielddain lihkostuvvet. Vuorut dan njeali indeavssas leat govvošis čájehuvvon. Olgešbeale logut čájehit man vuorus lea dan riikka 430 gieldda gaskkas. Sámi gielddat eai leat nu erenoamážat ealáhusovddidanbarggus. Riikka oktavuodas leat dušše guhtta 22 válljejuvvon gielddain bajábealde riikagaskameari. Evenášši, Deatnu ja Porsángu leat dat buorimusat dan 22 válljejuvvon gieldda gaskkas. Mii headjuda lea heajos gánnáheapmi ja vuollelis ealáhusnákkisvuolta. Vuollelis ealáhusnákkisvuolta mearkkaša ahte gielddain eai leat nu gallis ealáhusdoaimmain.

Mii 2009:s lea buorre, lea ahte sámi gielddat dahke bures lassáneami dáfus. Dan ektui go Norggas oppalaččat lei sakka njedjan stuorrunfitnodagaid dáfus, de lei sámi guovlluin lassáneapmi 2008:s ja vástideaddji njedjan 2009:s. Measta visot sámi gielddain lei buoret vuorru riikkas 2009:s go 2005 – 2009 áigodaga ektui. Muhtin čilgehus dása lea ahte finánsaroassu ii váikkuhan sámi guovlluide seamma muddui go riikka eará osiide.

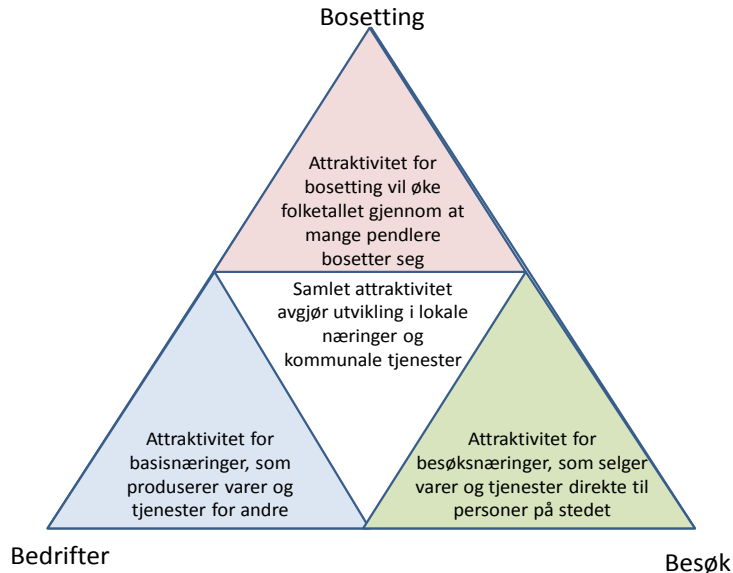
Eará gáibádusat ássanbáikái dagahit dájvá fárrema

Telemarksforskning (2011) atná geasuhananalysa namahusa čilgen dihtii manne muhtin báikkít sturrot, ja earát fas goarránit. Analysas sáhtta báikkiid ovddideami čilget golmma dimenšuvnnas; dat mii geasuha fitnat, fitnodagat ja ássanbáiki. Guossealáhusaide gullet earret eará hotealla- ja restoráŋŋaealáhus, doaimmat, kultuvra, guoimmuheapmi ja bietsnagávpit. Fitnodahkan oaivvilduvvo doaimmat mat jodihuvvojit luondduvuđot doaimmain, nugo eanadoallu, boazodoallu, mariidna ealáhusat ja báktedoaimma. Dán doahpagii gullet vel teknologalaš bálvalusat nugo IT, telekom, engineeren jna. Báikki ollislaš geasuheapmi fitnodagaide, fitnamiidda ja ássamii sáhtta čilget stuorruma dahje goarráneami.

Dakkár báikkat gos bures geasuhit fitnodagaid ja gussiid, lasihit dáid ealáhusain bargosajiid. Dát lasiheapmi váikkuha buoret guvlui eará ealáhusaid ja surggiid nugo sáhtosteamii ja sierranas bálvalusaid.

Dat báikkat mat leat geasuheaddji ássanbáikkat fárrehahttet dohko eanet olbmuid go maid bargosajit galggašedje bearhit. Ássiidlohku lassána ja dagaha eanet bargosajiid gieldda bálvalusain, huksemin ja rusttegiin, gávppiin jna. Go ássiidlohku lassána, de lassána maid veahkadaga nuoraidoassi. Dát fas váikkuha riegeáidstatistihka buoret guvlui.

6. govus Geasuhanpyramiida. Telemarksforskning 2010

Go geahčada visot fylkkaid ovttas ja geahčada dan golbma dimenšuvnna, de sáhtta čilget iešguđet fylkkaid ovddideami áiggiid čađa. Telemarksforskning lea heivehan oktii dan golbma geasuhandahkki ja buohtastahtán riikka buot fylkkaid. Davimus fylkka leat daid heajomus geasuheaddjiid gaskkas riikkas. Dilat mat dahket dáid fylkkaid uhccán geasuheaddjin leat uhccán vejolašvuodát ásaiduvvat gildii ja johtit barggu geažil eará gildii. Uhcit báikkat eai geasut nu sakka go gávppogat nuoraid ásaiduvvat dohko. Sosiála deaivadanbáikkiid nugo kafeaid, restoráŋŋaid ja pubaid váili ii gal olus geasut. Dása lea indikatoria dat man stuorra oassi álbmogis bargá dakkár bálvalusealáhusain.

Sáhtta gidde fuomášumi dasa ahte ealáhusovddideapmi galgá nu olu go vejolaš nannet báikegottiid ássanbáikegeasuheami. Go geahčá ovddideami oljo- ja gássaindustriijas ja makkár vuordámušat leat ruvkedoaimma oktavuodas, de šaddá ássanbáikegeasuheapmi dehálaš. Dát ovddasta viehka muddui bargosajiid maid geažil soaitá šaddat johtit bargosaji ja ruovttu gaskka. Sis Finnmárkku bargit ruvkedoaimma geažil ii leat dáhkádussan ahte guovllus lassánit ássit, go olu barggut dán doaimma oktavuodas mearkkaša ahte bargit johtet bargosaji ja ruovttu gaskka. Nuppi dáfus sáhttet bargosajit oljo- ja gássadoaimmain stuorrudit ránnjagielddaid main lea alla ássanbáikegeasuheapmi.

Geasuhananálisa ja sámi ealáhusat ja kultuvra

Mihttomearis nannet ja doalahit ássama sámi guovlluin, de giddejuvvo dájvja fuomášupmi dasa mo sáhtta dagahit guovllu geasuheaddjin ealáhusdoaimmaid jodiheapmái, ja mo galggašii oazžut nuoraid dohko ásaiduvvat. Eai leat makkárge iskkadeamat mat čájeht makkár mearkkašupmi sámi kultuvrras lea sámi guovlluid ássamii.

Ássanbáikegeasuheapmi lea dájvja gitta luondduvidá dahkkiin nugo dálkkádat, riddu, meahcit ja lagašvuohhta stuorát gávppotguovddážiidda, muhto sáhttet leat erohusat fylkkaid siskkobealde. Lahka girdišiljuide ja buorit johtinvejolašvuodát sáhttet maidái leat stuorra mearkkašupmin soapmásiidda go vällje ássanbáikki. Ávkkástallat luonddu ja daid riggodagaid mat guovllus leat, soaitá leat nana mearkkašahhtin sidjiide guđet eai leat välljen fárret. Dat mearkkašupmi mii lea sámi identitehtas, gielas ja

gullelašvuodas guvlui ja sámi kultuvrras ja sámi ealáhusain leat momeanttat mat soitet čilget manne olbmot ain ássat árbevirolaš sámi guovlluin.

Láhčit dili geasuheaddji báikegottiide ja ássanbáikkiide lea viehka muddui gieldda ja fylkkagieldda eiseválddiid ovddasvástáduš. Dás lea earret eará sáhka buori skuvllaid, mánáidgárddiid, doaibmafálaldagaid, boarrásiidfuolahusa, infrastruktuorra jna. birra. Ealáhusat maid geažil lassána guossedoaibma nugo gálvogávpi, hotealla ja restoráŋŋa, sáhttet lasihit barggolašvuoda. Festiválat ja eará stuorát doalut vuovdalit báikkiid sihke mátkkoštanealáhusa oktavuodas ja geasuheaddji báikin ássamii. Dákkár doaluin lea vel mearkkašupmi báikkiid identitehtii.

Moanat sámi ášahusat leat ceggejuvvon sámi guovlluin. Dáin šaddet bargosajit maid livčče váttis cegget almmá dáid ášahusaid sámi gullelašvuoda haga. Sámi kultuvra lea eanaš háviid leamaš mearrideaddjin dáid ásaheapmái. Dát ášahusat maiddá dagahit oahppan nuoraide vejolažžan bargat sámi guovlluin ja atnit gealbbuset doppe. Molssaektun livččii lean fárret stuorát báikiide gos dákkár gealbbu sáhtta atnit. Guorahaladettiin statistihka veahkadatovdáneamis ja dan báikki sámi ášahusaid birra, de sáhtášii navdit ahte dákkár ášahusain lea dihto mearkkašupmi ássamii.

Orro nu ahte dat gielddat main leat ollu almmolaš bargosajit ja sámi ášahusat váikkuhit vuostá olmmošlogu njedjama nu garrasit sámi guovlluin. Dáid bargosajiide eai čuoza nu garrasit gilvu ja ekonomalaš konjunktuvrrat go daid čielga eksportaealáhusaide nugo guolástus ja mátkkoštanealáhus.

Ođđa ealáhuspolitihka ja doaibmaguovlu

Sámediggi sáhtta sakka eanet nuppástuhtit vuoruhemiidis ealáhusovddideami hárrái go maid eará stáhta orgánat sáhttet. Dán rievddadanmuni geažil sáhtta nuppástuhtit sihke ealáhuspolitihka ja váikkuhanoapmeatnima almmá deastta aneakehtta eará eiseválddiide. Dákkár rievddadanmunni dahká ortnegiid deaivleabbot ja heiveheabbot ealáhusaid dárbbuide.

Sámedikki áigumuššan lea leamaš ahte galgá leat eaktoaddin sámi guovlluid ealáhusovddideapmái. Muhtin ealáhusain nugo boazodoalus ja mariidna ealáhusain lea Sámediggi atnán ráđđádallanšiehtadusa 2005 rájes, ja ožžon áigái mánŋa buori doaibmabiju dán guovtti ealáhussii. Sámediggi lea oassálastán mánŋga forumas ja arenas gos sámi guovlluid servodat- ja ealáhusovddideapmi lea meannuduvvon. Dáid beavttu lea váttis mihtidit go dákkár politihkalaš barggus lea guhkesáiggi perspektiiva. Datte lea álkibut mihtidit beavttu daid váikkuhanomiin mat ealáhusaide juhkkovit. 2007 árvvoštallan čeahkkáigeassá ahte Sámediggi dagaha ahte Sámi ovddidanfoanda sáhtta doaibmat ovddidandoaimmaheaddjin. Árvvoštallan datte muitala ahte dát vejolašvuodas eai leat dievvasit ávkkástallon. Sámediggi ferte doarjut daid ealáhusaid main leat stuorrunvejolašvuodas ja maid servodat dárbbáša. Norut` ráva lea ahte galgá leat ovddabealde servodatovdáneami ja bidjat vuodu sámi ealáhuspolitihka ovddideapmái.

Árvvoštallamis boahá vel ovdan ahte Sámedikkis leat ortnegat mat leat lassin eará ruhtadanortnegiid ja sáhtta ruhtadit ja vuoruhit dakkár surggiid maid earát eai sáhte. Sámediggi háldivččii leat vuostedeattan dan heajos veahkadatovdáneapmái ja guovdilastimii, ja ealáhuspolitihkas ja doarjjaortnegiidis bokte jodihit vuostálasti konjunkturpolitihka. Okta ovdamearka dása lea go Sámediggi vuoraha uhcit fitnodagaid ásaheami. Nubbi ovdamearka lea ahte Sámediggi ii leat seamma garrasit gáibidan ekonomalaš gánnáheami go muhtin eará ruhtadanášahusat leat dahkan. Sámediggi lea vel garrasit deattuhan ášahit doaimmaid maid geažil sáhtta mánŋgalágan ealáhusa lotnolasat doaimmahit, nu ahte olbmot sáhttet ain ássat dakkár guovlluin gos eai leat eará vejolašvuodaat barggolašvuhtii.

Sámi kultuvra ja giella leat guovddáš oasis sámi servodatovdáneamis. Sámediggi hálda jorahit ealáhuspolitihka nu ahte vuoraha ealáhusovddideami mii lea čielgasat sámi kultuvrra vuodul. Dán barggadettiin juksá Sámediggi dan ahte proševttat, gávpejurdagat ja eará ealáhusdoaimmat doaibmilit nannejit sámi ealáhusaid gilvofámu. Dán láchkai sáhttet dat ekonomalaš váikkuhanoamit maid Sámediggi hálddaša veahkehit barggolašvuhtii, innovašuvnnaide ja ođđaásahemiide sámi guovlluin.

Lea stuorra beroštupmi ohcat doaibmaguvlu. Sámedikkis leat ohcamat viđa gielddas mat áiggošedje searvat doaibmaguvlu. Dát leat Báhcavuona, Gálssa, Ráissa, Siellatgieldda ja Skiervvá gielddat.

Doaibmaguovllu viiddideapmi eaktuda juogo ahte ealáhusovddidanruhta lasihuvvo dahje ahte eará doaimmaid doarjja ii vuoruhuvvo. Vulobeale kapihttaliin leat defineren vuoruhansurggiid ja strategiijaid dustet sámi guovlluid ealáhusovddideamis daid deháleamos hástalusaid.

Riddoguolástanlávdegotti árvalusa čuovvoleami oktavuodas lea evttohuvvon ahte STN-guovllu osiin galgá vel gullat lánkanannenjuvvon vuoigatvuohta guolástit dábálaš bivdosiiguin. Dán oktavuodas dárbbášuvvo ságaškuššat mo dát váikkuhivččii dasa mo boahttevuođas galgá meannudit STN-guovllu. Dát dahkko sierra áššin Sámedikki dievasčoahkkimii. Dán ášši oktavuodas áiggošii Sámediggi geahčadit dievvasit guoskevaš ohcamiid beassat ohcanvuđot doarjagiid geográfalaš doaibmaguvlui.

Vuosttimuš hástalusat

Ealáhusdoaimmain leat moanat hástalu oavdit sámediggevuogádagas. Dát leat dakkár bealit maid eará eiseválddit mearridit ja oppalaš sojut servodatovdáneamis mat gusket olggobeali diliide. Barggolašvuohta lea hárvve áidna ággan dasa ahte ásaiduvvá muhtin baikái.

Sámi guovlluin leat gávnnavuvvon čuovvovaš stuorra bajimuš hástalusat:

Negatiivva veahkadatovdáneapmi ja guovdilastin

Stuorra rievdadusat ealáhusstruktuvrras

Birzzehis ealáhusat

Uhcčán álggaheamit ja dárbu hutkkálašvuhtii

Ovddidit geasuheaddji báikegottiid/ássanbáikkiid mat geasuhit nuoraid ja olbmuid geain lea alla gealbu

Vulobealde kommenterejuvvojit ja čiekŋuduvvojit hástalusat.

Negatiivva veahkadatovdáneapmi ja guovdilastin

Nugo čájehuvvon ovddit kapihtalis, de ollugat fárrerit árbevirolaš sámi guovlluin stuorát čoahkkebáikkiide. Dakkár gávpogiidda go Romsii, Áltái, Osloi ja eará gávpogiidda lea viehka nana guovdilastin. Nuorat ášset baicce gávpogiin go sámi guovlluin, mii fas boahotá sihke vuollegis ássanbáikegeasuheamis uhcit báikkiide/čoahkkebáikkiide ja das ahte eanet nuorat gazzet alit oahpu, muhto eai šat fidne miellagiddevaš barggu sámi guovlluin. Seammás boarásmuvvat olbmot sámi guovlluin mii fas mielddisbukta ahte uhcit olbmot leat buvttadeaddji agis ja ahte rieggadusvuollebáza lassána dađistaga ja eretfárren bistá.

Stuorra rievdadusat ealáhusstruktuvrras

Sámi guovlluin lea barggolašvuohta njiedjan sakka dakkár ealáhusain go vuodđoealáhusain ja industriijas, mat fas leat vuodđun eará ealáhusaide. Seammás lea leamaš proseantavuđot stuorát lassáneapmi eará ealáhusain nugo gávpálaš bálvalusain, lágádusain, mediain ja kultuvrras ja priváhta bálvalusain. Ođđa ealáhusat leat hástalusain árbevirolaš ealáhusaide sámi guovlluin. Dát sodju jáhkkimis nannejuvvo boahtteáiggis ja sámi servodagas leat 10-20 jagi geahčen ealáhusat mat leat áibbas eará struktuvrras ja mánggabealatvuodas go dál leat.

Birzzehis ealáhusat

Telemarksforskning čujuha dasa ahte sámi guovlluin leat máŋga gieldda main leat uhccán ealáhusat, go mihtida priváhta ealáhusaid bargosadjelogu proseantan olmmošlogus. 18 gielddas 22 gieldda gaskkas lea uhcit ealáhusnákisvuohta go gaskamearri gielddaide riikkas. Dat mearkkaša ahte eavttuin álggahit ja jođihit ealáhusaid árbevirolaš sámi guovlluin, leat eará hástalusat go stuorát čoahkkebáikkiin. Nuppi bealis mearkkaša dát uhcit birra gealbolonohallamii, eai nu máŋga ovttasbargoguoimmi, uhcit vejolašvuohta ovddidit lágideaddji-/gávpeoktavuođaid jna.

Resursavuodđu ge bidjá dábálaččat rájáid buvttadanovddideapmái. Dasa lassin lea dávjá guhkes gaska márkaniidda ja mángga sámi guovlluin váilo investerenkapitála. Dát bealit leat dávjá gáržžidussan go doaimmat áigot viiddidit buvttadeamiset. Dát guoská erenoamážit mariidna ealáhusaide, boazodollui ja eanadollui.

Uhcčán álggaheamit ja dárbu hutkkálašvuhtii

Go ealáhusstruktuvra rievdá ja ealáhusat lea birzasat, de šaddet hástalusat ođasmahttit ealáhusaid ja lánčhit dilálašvuodaid eanet ođđaálggahemiide. Telemarksforskninga logut čájehit ahte álggahandávjođat sámi

guovlluid gielddain lea uhcit go golmma davimus fylkkain ja riikkas oppalaččat. Ođđaálggahemiid netto lassáneapmi čájeha ahte sámi guovlluin dadjat jo ii leat oktage, namalassii ahte seamma ollu fitnodagat heaittihuvvojit go mat álggahuvvojit.

Ovddidit geasuheaddji báikegottiid/ássanbáikkiid mat geasuhit nuoraid ja olbmuid geain lea alla gealbu Sámi guovlluid okta váldohástalussan lea ahte mánga gieldda eai leat olus geasuheaddjin ássanbáikin. Telemarksforskinga geasuhanbaromehter čájeha ahte ollugat fárrejit eret sámi gielddain, vaikke vel bargosadjeovdáneapmi lea ge nu mo riikkas muđui. Nappo njiedjá ge olmmošlohku garrasit mángga gielddas vaikke vel dain lea ge gaskamearalaš dahje buorre ealáhusovddideapmi. Olmmošlogu njiedjamis lea negatiivva váikkuhus ealáhusovddideapmái boahhteáiggis. Dušše muhtin gielddain sámi guovlluin lea ássanbáikegeasuheapmi badjel gaskameari, nu go Ráisavuonas ja Loabágis.

Báikkiin sáhttet leat eanet ássit go dan maid ealáhusvuodđu attášii, jus dat livčče geasuheaddjin ássanbáikin. Geasuheaddji ássanbáikkít váikkuhit buori guvlui ealáhusovddideapmái guhkit áigái, go báikkálaš ealáhusat bajidit márkanvuoduset ja dasto guosseealáhusaid nugo doaimmaid, gávppašemi ja dárjjodusa. Geasuheaddji ássanbáikkiid ovddideapmi gáibida dakkár politihka mii fátmasta buot surggiid ja nanne skuvllaid, mánáidgárddiid, boarrásiidfuolahusa, doaibmafálaldagaid, kulturfálaldagaid ja identitehta nannejeaddji doaibmabijuid. Dat fas gáibida ollislaš politihka Sámedikki bealis ja lagaš ovttasbarggu gielddaiguin.

Ealáhusovddideapmái bajit mihttomearri

Daid guorahallamiid vuodul mat leat, de mánggalágan dahkkit váikkuhit dasa ahte ásaiduvvet go olbmot dihto regiovnii vai eai. Ealáhusovddideami dáfus lea gánnáheapmi dávjá mearrideaddjin bargosajiid bisuheapmái. Dakkár doaibma mas ii leat olus boahdu, ii sáhte ceavzit. Bajit mihttomearrin Sámedikki politihkkii ealáhusovddideami dáfus ferte leat dan vuodul guđe surggiid Sámediggi sáhtá čadahit ja váikkuhit. Sámediggi lea ealáhusovddidanbarggus deattuhan ceavzilvuoda ja sámi kultuvrra deastta. Sámi árbevirolaš ealáhusat; guolástus, eanadoallu, boazodoallu ja duodji leat ealáhusat mat bures leat birgen. Ođđa ealáhusat nugo kulturealáhusat bohtet eanet aht` eanet sámi ealáhusaid gaskii.

Mánga gieldda leat oaidnán makkár ovdamunit leat gullat ealáhusovddideami geográfalaš guovllu siskkoobeallai, ja dat ohcet beassat dán guvlui. Dát dagaha ahte Sámediggi ferte earaláhkai vuoruhit sihke váikkuhanoapmeatnima ja politihkkaovddideami. Dát ferte govviduvvot ealáhusovddideami mihttomearrehábmemis ge. Jus Sámedikki dáhttu olbmuid galgat ássat árbevirolaš guovlluin, de fertejit dát politihkalaččat vuoruhuvvot. Sámi ealáhusat ja sámi kulturealáhusat fertejit vuoruhuvvot boahttevaš ealáhuspolitihkas. Go sámi guovlluin lea eretfárren hui mánggalágan, de ferte muhtin áiggi vuoruhit ealáhusovddideami ja fitnodatásaheami daid guovlluide main lea eanemus eretfárren ja dán láhkai váikkuhit vuostá fárrema.

Sámedikki ealáhusovddidanbarggu váldomihttomearrin lea ásaht nana ja mánggabealat ealáhusaid ealáhusaid mat leat sámi kultuvrra, luonddu ja birrasa vuodul ja mat daid váldet vuhtii ealáhusaid mat bidjet vuodu ceavzilis báikegottiide gos olbmot hálidit ássat

Vaikke Sámediggi áigu ge leat eaktoaddin sámi guovlluid ealáhusovddidanbarggus, de lea ovttasdoaibma eará doaimmaheaddjiiguin dehálaš. Guovddáš ja regionála fágaeiseválddit dat bidjet stuorra oasi rámmaeavttuid ealáhusaide. Dáid ii sáhte Sámediggi olus váikkuhit dál. Dát guoská ovdamearkka dihtii lágaide, vearro- ja divatáššuide, mánggalágan muddemiidda, tuollomearrádusaide, infrastrukturdoaimbajijuide jna. Vai galgá leat geasuheaddjin ássat sámi guovlluin, de áigu Sámediggi eanet bargagoahtit eará servodatsurggiin ealáhusovddidanbarggu oktavuodas. Hástalussan šaddá oazžut almmolaš eiseválddiid hábmēt politihkaset nu ahte dat nannešii sámi servodatovdáneami. Sámedikkis leat jo ovttasbargošiehtadusat Innovasjon Norgiin ja davvi fylkkagielddaiguin. Sámedikkis lea vel stáhtain ráddádallansiehtadus, mii sáhtá leat dehálaš veahkkeneavvun.

Vuoruhansuorggit

1. vuoruhansuorgi Rámmaeavttut vuodđoealáhusain

Hástalusat

Guolástusas ja eanadoalus leat rámmaeavttut nuppástuvvon sakka daid mañimuš jagiid nu ahte eai leat nu galle muhto stuorát ovttagat. Muhtin guovlluin lea ovdánahtton nu guhkás ahte sihke eanadoallu ja guolástusat leat measta jo jávkan. Dat čielga njiedjan lea okta daid stuorámuš hástalusain dáid ealáhusaide sámi guovlluin.

Boanddaid ja guolásteaddjiid gaskkas lea dál stuorra buolvamolsun agi geažil. Eanadoalus lea hástalusas oazžut nuoraid badjelaset váldit doaluid, ja guolástusas lea hástalusas oastit vuoigatvuodaid (eriid). Nuorat guđet áiggošedje dáid ealáhusaide, fertejit sáhttit álggahit ja jođihit doaluid almmá vealgáduvama haga.

Guolástus ja eanadoallu leat hirbmat dehálaččat ealli giliid ja sámi kultuvrra ovddideapmái. Ealli gilit leat buoremus dáhkádusas sihkarastit ja ovddidit sámi kultuvrra ja giela. Danne lea stuorra hástalusas ahte dáža eiseválddit guldalit Sámedikki dakkár áššiin mat váikkuhit ovddideami sihke guolástusas ja eanadoalus sámi guovlluin.

Riddoguolástanlávdegotti árvalusa (NOU 2008:5) loahppameannudeamis lea Sámediggi ja Guolástus- ja riddodepartemeanta (FKD) soahpan buoridit rámmaeavttuid guolástussii sámi guovlluin. Dása gullá lánkanannet guolástanvuoigatvuoda sidjiide guđet ášset STN-guovllus. Galgá cegejuvvot vuotnalávdegoddi mii sáhtta sihkarastit sámi ja regionála mielmearrideami vuotna- ja riddoguovlluid guollevaljiid hálddašeamis. Dasa lassin leat Sámediggi ja FKD soahpan ahte galgá várrejuvvot jahkásaš lassiearri čuovvolan dihtii dan lánkamearriduvvon vuoigatvuoda.

Sámi boazodoallu lea guovddázis seailuheamen ja ovddideamen sámi giela ja kultuvrra. Mánngga sámi birrasiidda lea boazodilli eaktočorgin vai dát árvvut galget bissut ja jotkkojuvvot. Vuodđoávdnasat boazodoalus leat vuodđun olu duddjomii.

Stuorámuš olggobeale áittan boazodoalu ovddideapmái ja birgejupmái lea meahceguovlluid gáržžideapmi, ja massimat mat boazodoalus leat earret eará ráfáiduhhton boraspiriid geažil. Ealáhus rahčá muhtin guovlluin siskkáldasat oazžut bargiid, alla gaskamearreagiin ja vuollelis nissonolbmoosiin. Eará hástalus lea ahte muhtin guovlluin Finnmárkkus leat menddo olu bohccot areálavalljiid ektui. Erenoamážit guokte dili váddudit barggu go galgá heivehit boazologu areálaide. Nubbi lea ahte boazodoalu riektesihkarvuohta ii fuolahuvvo areáladili ektui. Daid orgánain mat dál leat, nugo eanajuohkinriekti, eai leat návccat fuolahit boazodili areálavuoigatvuodaid doarvái bures. Dán geažil mánnga orohat- ja siidarájá eai leat vel čielgasat. Nubbi lea ahte bohccobierggu márkán- ja vuovdindilli ii leat daid mañimuš jagiid leamaš nu buorre go galggašii.

Mánnggas leat välljen vuoruhit lotnolasaid eará ealáhusaiguin lasihan dihtii bearašboaduid. Sáhttet leat vuodđoealáhusat mat jođihuvvojit lotnolasat dujiin, mátkkoštanealáhusain, meahccealáhusaiguin ja biepmu reidemiin. Hástalusas lea lánčit dili buriid rámmaeavttuide vai sáhtta lotnolasat jođihit mánnggalágan ealáhusaid.

Sámi guovlluin leat stuorra vejolašvuodat ávkkástallat meahcceriggodagaid. Meahcebuktagiid márkánhaddi ii datte leat áktánas, nu ahte eai šatta olus boadut. Dasa lassin leat stuorra golut earret eará go galgá riggodagaid viežžat. Hástalusas šaddá ásahit ovttasbarggu gaskal doaimmaheaddjiid nu ahte sáhtta vuolidit goluid viežžat riggodagaid, daid reidet ja vuovdit. Rámmaeavttut jođihit meahccealáhusa eai leat lánččon gávppálaš doibmii. Sihke vuodjima gáržžideamit ja guhkesáigeráhkaneapmi riggodagaid hálddašeamis vádduda plánet dákkár doaimmaid.

Dálkkádatrievdamat čuhcet vuodđoealáhusaide erenoamážit go dát leat oalle muddui luondduriggodagaid olis. Dál jo orro vuhttomis ahte dálvvit otnot ja šaddet bivvalat ja muohta suddá árabut giđasdálvvis. Jieđat

čatnet maŋjelat čakčat ja dat lea aseheabbot dálvit ja jieŋat mannet árabut. Mii dávjjit vásihat garrasat biekkaid ja stuorát erohusa arvvis ja muohttimis. Lea váttis ávaštit daid guhkesáiggi váikkuhusaid, muhto oanehisáiggi váikkuhusaid leat jo áičan go earret eará rašibut jieŋa dagaha ahte boazoealáhussii šaddet stuorát hástalusat heivehit iežaset daid árbevirolaš johtinvugiide. Uhcit girsi eatnamis ja njuoskkadat eana dagaha hástalusaid fievrrideapmái sihke eanadollui, boazodillái ja meahcásteaddjiide. Go jámma molsašuvvo gaskal liegga ja galbma dálkkiid šaddet stuorra hástalusat eanadoalu gieddešattuide birget dálvvi badjel ja boazoguohtumat jikŋot. Oanehisáiggi posiitiivva váikkuhusat leat ahte šaddoáigodat baicce guhkku, mii fas lea buot guohtunealáhusaide buorrin.

Mihttomearri

- Seailluhit ja ovddidit mariidna ealáhusaid, boazodoalu ja eanadoalu dehálaš kulturguoddin ja barggaheaddjin sámi guovlluin.

Oassemihttomearit

- Duhtadeaddji juridihkalaš ja ekonomalaš rámmaeavttut
- Buoret gánnáheapmi vuodđoealáhusain
- Fidnet ođđa bargiid
- Buoret sohkabealledássedeaddu
- Boraspirepolitiikka mii vuhtii váldá sámi ealáhusaid

Strategiijat

Mihttomeari ja oassemihttomeriid áigu Sámediggi juksat čuovvovaš strategiijaid bokte:

- Sihkarastit areálaid ja riggodagaid
- Váikkuhit mariidna ealáhusaid, boazodoalu, eanadoalu ja meahcceealáhusaid politiikka
- Láhčit dili vuodđoávdnasiid reidemii
- Lea veahkkinn ásahtit buoriid ortnegiid vuodđoealáhusaide buolvadatmolssašumis
- Lea veahkkinn dasa ahte vuodđoealáhusain lasihuvvo nissoniid oassi
- Sihkarastit meahcásteaddjiid beassat meahcceriggodagaide
- Geahpedit dálkkádatricvdamiid dahkan vahágiid

2. vuoruhansuorgi Geasuheaddji báikegottit

Hástalusat

Eanaš gilit ja báikegottit dan guovllus maid ealáhusealálaš máinnaša, leat dan mađe ahte nuorat guđet leat oahpu gazzamin fertejit fárrat eret háhkan dihtii dárbbalaš gealbbu fidnoeallimii. Dehálaš ášši ásahtit stádis báikegottiid lea ahte nuorat máhccet go leat oahpuin geargan. Dát lea áinnas mearrideaddjin go galgá fuolahit ahte nuorra nissoniid mielas leat dát servodagat geasuheaddji ássan- ja bargobáikin.

Geasuheaddji ássan- ja bargofálaldagat leat mearrideaddjin oazžun dihtii nuoraid máhccat sámi guovlluide. Dasa lassin lea dehálaš ahte báikegottit sáhttet fállat buoriid kulturdoaimmaid, sosiála deaivvadanbáikkiid ja buoriid almmolaš fálaldagaid earret eará mánáidgárddi, skuvlla, dearvvasvuodabálvalusaid ja johtolatvejolašvuodaid dáfus. Dasto sáhtta servodaga rabasvuohhta sisafárrejeaddjiide ja vierrásiidda dábálaččat leat mearrideaddji mearkašahttin ássamii ja ođđaásaheapmái.

Juohke gielddas lea viehka muddui ovddasvástáduš ráhkadit buoriid rámmaeavttuid ássamii ja ealáhusaide. Sámediggi sáhtta ealáhuspolitiikkas bokte, nannet bargosajiid vuoruheami ja sosiála deaivvadanbáikkiid ásaheamiid. Seammaláhkai sáhtta Sámedikki giella- ja oahpahušpolitiikka váikkuhit geasuheaddjibut báikegottiide.

Boaittobáikkiin leat moanat bargosaji mat gáibidit alit oahpu. Hástalusat lea cegget gealbobargosajiid mat geasuhtit nuoraid earret dan ahte guovlu iešalddes geasuha. Informašun- ja kommunikašunteknologiija ovddideami geažil sáhtta ásahtit dákkár bargosajiid sorjakeahtta stuorát gávpogiin.

Lohkanloana vuolidanortnega geažil leat eanet nuorat ásaiduvvon Davvi-Romssa ja Finnmárkku doaibmaguvlui. Dat heive nuoraide guđet leat álggahandásis, ja sáhtta viiddiduvvot eará guovlluide gos maiddá leat hástalusat fidnet alla oahppan nuoraid.

Mihttomearri

- Geasuheaddji ja ceavzilis sámi báikegottit

Oassemihttomearit

- Mánnggalágan ealáhusat geasuheaddji bargosajiguin goappašiid sohkabeliide sámi guovlluin
- Lassi fárren sámi guovlluide mii mielddisbuktá ceavzilis báikegottiid
- Eanet gealbobargosajit nuoraide

Strategiijat

Mihttomeari ja oassemihttomeriid áigu Sámediggi juksat čuovvovaš strategiijaid bokte:

- Doallat lagabut ovttasbarggu giełldaiguin
- Leat veahkkín ásahit gealbobargosajiid nuoraide
- Ovddidit kulturdeavvadanbáikkiid
- Nissonlaš entreprenordoaibma
- Viiddidit lohkanloana vuolidanortnega vai fidne nuoraid gealbobargosajiide

3. vuoruhansuorgi Kulturealáhusat

Hástalusat

Sámediggi lea jahkeviissaid juolludan ruđa buhtes sámi kulturdoaimmaide. 2011:s lea várrejuvvon 87 miljon kruvno mánnggalágan kulturdoaimmaide. Dát gártá goalmmás visot váikkuhanomiin mat Sámedikkis leat. Dás lea ruhta earret eará dáiddašehtadussii, festiválaide, valástallamii, teáhteriidda, sámi kulturviesuide ja kulturgaskkustanáhusaide, johti girjerájusbálvalusaide ja museaide.

De leat vejolašvuodát ásahit eanet bargosajiid sámi kulturealáhusain. Moanat hástalusat leat dan hárrái ahte galggašii lihkestuvvat oažžut áigái kulturealáhusaid boaittobeliin. Seamma go eará ealáhusain, de lea dehálaš ahte lea čehppodat entreprenordoaimmas ja bagadallo mo galgá ásahit ođđa doaimmaid. Vai galgá atnit ávkki guhtet guoimmiset vásáhusain ja gealbbus, de lea ovttasbargu ja fierpmádat dehálaš. Dás ii leat sáhka dušše fierpmádagas gaskal kulturealáhusdoalliid, muhto maiddá gaskal eará ásaheaddjiid ja ealáhusaiguin muđui.

Sámediggi lea váldán badjelasas ovddasvástádusa ovddidit duodjeealáhusa. Sámediggái lea dehálaš oažžut nu buori beavttu go vejolaš dan ruđas mii juolluduvvo duodjedoaaimmaide. Duodjái dárbbasuvvo ovddidit ođđa buktagiid ja gávdnat ođđa márkaniid earret eará jus duojis galggaš lasihit gánnáheami.

Duodjeealáhusat leat beroštussearvvit ja ovddidanguovddážit, ja dáiin lea erenoamáš ovddasvástádus sihkarastit ahte duodjeealáhus šaddá ceavzilis sámi ealáhusain. Duodji lea dehálaš identitehtaásaheaddji doaibma, mas lea stuorra mearkkašupmi sámi kultuvrii ja gillii. Nuorat fertjit áddet ahte sáhtta ásahit bargosaji duodjeealáhusat. Gilvu joavkobuvttaduvvon mátkemuittuin hástuhit sin guđet áiggošedje ieža duđđjot dujjeaset.

Sámi mátkkoštanealáhus ii leat definerejuvvon čielga kulturealáhusain, muhto sáhtta leat dehálaš arenan duojáridda ja kulturealáhusfitnodagaide. Dehálaš oassi dáid doaimmain leat vuodđoealáhusaide guoskevaččat. Lihkestuvvon mátkkoštanealáhusdoaibma lea hui dehálaš sámi kulturealáhusaid vuoruhemiid oktavuodas.

Mihttomearri

- Eanet bargosajit sámi kultur- ja kulturvuđot ealáhusain

Oassemihttomearit

- Gánnáhahti kulturealáhusfitnodagat
- Lasihit gálvojođu iežas duddjon duojs ja eará dáidda- ja kulturbuktagiin
- Sihkarastit ođđa duojáriid duodjeealáhusaide
- Vásáhusurisma mas giddejuvvo fuomášupmi dasa mii lea albma ja jáhkehatti

Strategiijat

Mihttomeari ja oassemihttomeriid áigu Sámediggi juksat čuovvovaš strategiijaid bokte:

- Ovttasordnet Sámedikki kultur- ja ealáhusvuoruhemiid
- Ovddidit gánnáheami kultur- ja kulturvuđot ealáhusain
- Lasihit sámi kulturealáhusaid profeshunaliserema ja kommersialiserema
- Vuoruhit duodjeealáhusas oahpahalliortnega ja ovddidanbarggu

4. vuoruhansuorgi Innovašuvdna, dutkan ja árvoháhkkan

Hástalusat

Hutkkálašvuohta ja innovašuvnnat leat vuoddolemeantan visot ealáhusaid ovddideamis. Fuomášupmi hutkkálašvuhtii ja innovašuvnnaide ferte leat vuodđun visot ealáhussurggiid hálddašeamis.

Innovašunprográmmat leat dávjá hui resursagáibideaddjin ja dasa seaguhuvvojit mánnga sierranas almmolaš ja priváhta ealáhusaid doaimmaheaddjit. Lihkostuvvon innovašunprográmmat gáibidit olu profeshunaliseremis. Sámi guovlluid ealáhusat leat dávjá smávva fitnodagat. Dákkár fitnodagain leat hástalusat ovddidit ja implementeret innovašuvnnaid – dás lea sáhka sihke kapitála ja olmmošlaš návccaid birra. Dát sáhttet leat innovašundoaimma hehttehussan.

Dutkan lea nannosit deattuhuvvon go almmolaš hálddašeamis galgá mearrádusaid dahkat. Dát guoská maiddái dasa maid Sámediggi ieš mearrida, vaikke Sámediggi eanebut vuodđudan dan árbedieđu atnui. Datte lea guovddáš eiseválddiid ságastaladettiin leamaš váttis dohkkehahttit ákkastallama mii lea árbedieđu vuodul.

Fágasuorggit mat leat sámi guovlluide dehálaččat eai soaitte dovdot leamen nu dehálaččat servodahkii muđui. Dehálaš dutkanprošeavttat eai soaitte dán geažil vuoruhuvvot. Sámediggi ii hálddaš ruđa dutkandoaimmaide. Dasa leat nationála prográmmat mat fertejit eanet fuolahit dutkama sámi guovlluin. Hástalussan lea oažžut áigái prošeavttaid sámi ealáhusaid birra.

Mihttomearri

- Eanet innovašuvnnat sámi servodaga ja ealáhusaid vuodul

Oassemihttomearit

- Lasihit hutkkálašvuođa, lassáneami ja ođasteami FoU-doaimma bokte
- Govdadat buvttavallji
- Lasihit dutkandoaimma sámi guovlluid ealáhusain

Strategiijat

Mihttomeari ja oassemihttomeariid áigu Sámediggi juksat čuovvovaš strategiijaid bokte:

- Oalgguhit doaimmaheaddjiid gaskasaš ovttasbargui
- Gealbolokten márkan- ja buvttaovddideamis
- Ovddidit gánnáheami ja profešunalitehta
- Doarjut doaibmi ovddidanbirrasiid sámi guovlluin
- Ovttasbargat dutkanbirrasiiguin main lea gealbu sámi ealáhusain
- Ovttasbargat Innovasjon Norgiin lasihan dihtii hutkkálašvuoda sámi guovlluin

5. vuoruhansuorgi Gealbolokten ja ođđaálggaheamit

Hástalusat

Sámi guovlluin lea vuollelis ásaHANDÁVJODAT. Ođđa čálihuvvon fitnodagat leat njiedjan 2008 ja 2009 jagiin, nu go lea riikkas muđui ge. Muhtin ráje dás lea finánsaroasu geažil mii álggii 2008:s. Go lassin áicat ahte doaimmaid nettolasáhus njiedjá, de hásttuha dát sakka sámi guovlluin ealáhusaid.

Sámi guovlluin lea stuorra erohus gealbodásis. Smávit guollesorjjas riddogielddain, áinnas Finnmarkkus, eai leat dábaláččat nu galle alla oahppan olbmo go ovdamearkka dihtii Sis-Finnmarkkus. Vaikke muhtin gielddain leat máŋga alla oahppan olbmo, de ii leat vassis ahte dan gealbbu dat ealáhus dárbbasa. Hástalusain lea loktet ealáhusain dan gealbbu mii lea heivehuvvon ealáhusaid dárbbuide.

Ođđa ealáhusaid ásaheapmi eaktuda sihke fágagealbbu ja ásaHANGEALBBU. Máŋga álggaheaddji leat fágalaččat gelbbolaččat, muhto ii buohkain leat vásáhus dasa mo galgá álggahit ođđa doaimmaid. Dákkár váili sáhtta bahámusat ájihit ásaheami máŋggaid jagiid.

Máŋgga joatkkaskuvllas lea leamaš **ENTREPRENORDOAIMMA** oassin sin oahppofálaldagas. Iskkadeamit čájehit ahte oahppit guđiin lea leamaš **ENTREPRENORDOAIMMA** fágan, dávjijbut ieža ásaHIT doaimmaid go sii guđet eai leat dan dahkan. Hástalusain lea skuvllaid diđolažžan dahkat ahte galget leat dihtomielaččabut das guđe buriid beavttuid dát fálaldagat addet maŋŋil skuvllavázzima.

Vai sámi guovlluin ásaHUVVON ealáhusat galget leat gilvonávccalaččat, de ferte loktet gealbbu seamma dássái go ovddideamis servodagas muđui. Alo dárbbasuvvojit suorgeguoskevaš kurssat ealáhusain. Álggahanmutter lea čuovvoleapmi guđdon ja ferte ge vuoruhuvvot.

Nationála statistihkka čájeha ahte dušše sullii 25 % ođđaásahemiin maid ovttaskas olbmot eaiggáduššet ”birgejit” dan viđa vuosttaš doaibmajagi. Oasusfitnodagaide lea birgenproseanta badjel duppal enet - sullii 60 %. Okta hástalusain Sámediggái lea gávnnahit mat leat ”buorit” ásaheaddjit rivttes oahppo- ja vásáhusduogažiin, ja vuoruhit ásaheamiid main lea doarvái ruhtadeapmi .

Mihttomeari

- Lassi ásaHANDÁVJODAT sámi guovlluin

Oassemihttomeari

- Alibut gealbu ealáhusain

Strategiijat

Mihttomeari ja oassemihttomeari áigu Sámediggi juksat čuovvovaš strategiijaid bokte:

- Fállat ásaHANOAHPAHUSA ja čuovvoleami
- Ávžžuhit joatkkaskuvllaid vuoruhit **ENTREPRENORDOAIMMA** skuvllas
- Fállat gealbolasiheaddji doaibmabijuid
- Gealbolasiheaddji doaibmabijut heivehuvvon sámi lotnolasealáhusdoalliide

Ekonomalaš ja hálddahaslaš váikkuhusat

Čilgehusa čuovvoleapmi geavvá jahkásaš bušeahtain main juohke mihttomeari doaibmabijut vuoruhuvvojit. Sámediggeráđđi áigu árvvoštallat ráhkadit doaibmaplánaid vuoruhansurggiid osiide. Čilgehusas lea guhkesáiggi perspektiiva ja lea lunddolaš geahčadit čilgehusa golmma-njealji jagi geahčen, árvvoštallan dihtii lea go Sámediggi juksan daid mihttomeriid mat čilgehusas leat biddjon.

Ealáhusovddidanbarggu vuoruhemiid nuppástusat eai olus váikkut ekonomalaččat dahje hálddahaslaččat. Váikkuhanoapmeatnima garrasat vuoruheapmi sáhtášii geahpedit veaháš resursaatnima, muhto dárkkisteapmi ja čuovvolanbargu gáibida hálddahaslaš návccaid. Ealáhuspolitihka nuppástusat eaktudit lagabut ovddasbarggu máŋggalágan ovttasbargoguimmiiguin nugo gielddaiguin, Innovasjon Norgiin ja dutkanbirrasiiguin.

Ášši meannudeapmi loahpahuvvui 22.09.11 dii. 12.00.

Ášši/Sak BFOL	004/11
Ášši/Sak DC	036/11

Davviriikkalaš sámi giellaovttasbargu

Arkiivaáššennr..
11/358806 / 25 - 58

Meannudeamit

Politiikkalaš dássi	Beaivi	Áššennr.
Sámediggeráđdi	23.08.11	SR 086/11
Bajásšaddan-, fuolahus- ja oahppolávdegoddi	19. – 20.09.11	BFOL 004/11
Sámedikki dievasčoahkkin	21. – 23.09.11	DC 36/11

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 22.09.11 dii. 15.00.

I Mildosat

Nr.	Beaivi	Geas/Geasa	Namahus
1	23.08.11	Sámediggeráđi	Ášši SR 086/11 Davviriikkalaš sámi giellaovttasbargu
2	26.8.2010		Evttohus sámi giellaovttasbarggu oddasit organiseremis Sámedikki västosurggiin
3	29.10.2008		Sámi parlamentáralašráđdi Beavdegirji 02/2008 - SPR 06/2008
4	1.11.2008- 31.12.2009		Sámi parlamentáralašráđdi Beavdegirji 02/2008 - SPR 04/2008
5	05.05.2011		Beavdegirji 2/2011 – SPRs 14§
6			Sámi Giellalávdegotti bušeahtta 2011

II Evttohusat ja mearkkašumit

Sámediggeráđi mearrádusárvalus:

Sámediggi searvá Davviriikkalaš sámegeiela dutkan- ja ámmát/resursaguovddáža geahččalanprošeaktii, jus:

Interreg IV A Davvi-programma juolluda ruđa prošeaktii dahje prošeaktii gávdno ruhta muhtun eará ruhtagáldus, ja

Ruota ja Suoma Sámedikket servet ovttasbargui ja gávdnet ruđa ja fágabargiid goabbáge guovddáža geahččalanprošeavtta várás.

Sámediggi árvala Sámi parlamentáralaš ráđđái, ahte iešguhtege riikka Sámediggi várre jagi 2012 rájes dan supmi maid ovddit jagiid leat juolludan Sámi giellalávdegotti doaimmaide Davviriikkalaš sámegeiela dutkan- ja ámmát/resursaguovddáža geahččalanprošeavtta iežas ruhtadanoasi goluide.

Jus dát ollašuvvá, de Norgga Sámediggi virgáda guovddáža 2-2,5 jagi geahččalanprošeaktii eanemusat 4 bargiresurssa.

Bajásšaddan-, fuolahus- ja oahppolávdegotti árvalus

Álgu

Sámi parlamentáralaš ráđi (SPR) gohččuma vuodul álggahedje sámedikki 2011:s Interreg ruhtaduvvon čielggadanprošeavtta davviriikkalaš sámi dutkan- ja fága/resursaguovddáža ásaheami birra. Prošeavtta ulbmil lea ráhkadit raportta dakkár guovddáža ásaheami birra, ja hábmet ohcama prošeavtta viidásit ruhtadeapmái. Prošeavtta ruhtadeami galgá ohcat Interreg IV A Davvi-programmas. Vai prošeakta sáhtta realiserejuvvot, de gáibiduvvo ahte sámedikki politihkalaččat mearridit searvat geahččalanprošeaktii Davviriikkalaš sámi dutkan- ja fága/resursaguovddáš, ruhtadit iežaset searvama prošeaktii ja heivehit bargoresurssaid prošeaktii.

Mearkašumit

Lávdegoddi, Norgga Sámiid Riikkasearvvi (NSR) labtut Silje Karine Muotka, Kirsti Gursám, Áge Nordkild, Oluf Kubmunen, Norgga Riikkasearvvi/ Sámeálbmot bellodağa (NSR/SáB) labtu Trond Are Anti ovddideddje čuovvovaš mearkkasumi:

Sámediggi bivdá Sámi parlamentáralaš ráđi (SPR) lagabut árvvoštallat makkár giellafágalaš barggut Davviriikkalaš sámi giellaovttasbarggu geahččalanprošeavttas leat dálá ásaheami Norggas, Ruotas ja Suomas mat juo barget giellafágalaš barggaid. SPR berre árvvoštallat mot geahččalanprošeavtta ásaheapmi váikkuha dálá ásaheami. Sámediggi háliida earenoamážit deattuhit ahte geahččalanprošeavtta dutkanoasi ferte geahčadit dárkileabbo.

Dálá dilli lea ahte sámegea ja sámi dutkandimenšuvnna ovddasvástádusat leat háddjejuvvon mángga ásaheami ja iešguđetlágan vuogádahkii, ja ahte dán suorggi galggašii lagabut geahčadit earret eará Butenschon-lávdegotti barggu ektui, raporttaid ja ávžžuhusaid olis.

St.died.nr 28 (2007-2008) mielde leat mángga ásaheami ožžon ovddasvástádusa fállat alit oahpu ja doaimmahit dutkamiid sámi servodaga várás. Romssa universitehtas ja Sámi allaskuvllas lea viidamus ja fágalaččat eanemus fáttastaddji doaibma, ja Sámi allaskuvla lea áidna sámi giellaásahus mas lea sierra ovddasvástádus sámegea ovdánahttimii. NIKU davviguovloossodat, Norut Áltá ja Nordlándda universitehta profešuvdnaallaskuvla barget maiddá sámi diliid dutkamiin, muhto sámegea dutkan doaimmahuvvo eanas Sámi allaskuvllas ja Romssa universitehtas. Muđui barget ásaheami nugo Giellagas instituhta, Uppsala universitehta, Ubmi universitehta, Nordlándda universitehtas ja Levanger allaskuvlla sámegea alit oahpahusain.

Sámi dutkama ovddasvástádus obbalaččat lea surggiidgaskaš, ja iešguđet departemeanttat ruhtadit dutkamiid. Máhttodepartemeantta juolluda sámi relevánta fáttaid dutkamiid doarjaga belohakkii juolludusaid bokte universitehtaide ja allaskuvllaide, ja belohakkii juolludusaid bokte Norgga dutkanráđđái.

Sámi allaskuvla ásaheami gozihan ja nannen dihte sámi servodatovdáneami ja dárbbu gelbbolašvuodahuksemii. Allaskuvllas lea našonála ovddasvástádus gozihit ja nannet boazodoalu, duoji ja sámegea dieđafágan. Ovttaštáhtin Davviriikkalaš Sámi Instituhtain ja instituhta sámegea fágabirrasiiin vurdojuvvo buktit synergijabeavttuid nu ahte sámegealfága sáhtta ásaheami alibut dásái. Allaskuvla lea sámi guovddášbáikkis ja lea áidna alit oahppoásahus Norggas mii ollislaččat lea sámegea. Eanaš oahpahus lea sámegea, ja sámegea lea maiddá ásaheami hálddahušgea. Ásaheami oahpahus lea oppasámi- ja álgoálbmotperspektiiva.

Sámi allaskuvla lea ožžon našonála ovddasvástádusa gozihit, nannet ja ovddidit sámegea dieđafágan, gč. St.died. nr. 34 (2001 – 2002). Dát ovddasvástádus guoská buot giellajoavkkuide, sihke davvisámegea, lullisámegea, ja julevsámegea, ja dat eaktuda lagas ovttaštáhtin fágabirrasiiin eará áigejuovdilis alit oahppoásahusain. Allaskuvla lea doaimmahan stuora barggu iešguđet fágasurggiid fágaterminologijja ovddideamiin. Muhto sámegea dieđagea ovddideami lea áddjás bargu mii gáibida jámma ángiruššama.

Sámi allaskuvla lea oassálasttán Sámedikki prošeaktii sámegea ealaskahttimiiin Elgås Engerdal suohkanis, prošeakta mii lea bistán 5 jagi 2001 rájes 2006 rádjái. Allaskuvla fágabargit leat leamaš mielde sihke prošeavtta stivrenjoavkkus ja fágalaš bagadallin prošeaktaáiggis.

Sámegeiella lea dál ášahuvvon vuolit gráda dásis ja oassin oahpaheaddjioahpus Sámi allaskuvllas. Namuhuvvon stuoradiggediedáhhusas bealuštii ráđđehus dan ahte allaskuvla galgá nannejuvvot dainna áigumušain ahte sámegeiella ášahuvvo alibut dásis. Eaktu ášahit oahpuid alit dássái lea ahte Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningen – NOKUT (Nasionála orgána oahpu kvalitehta várás) – akkreditere oahpu. Guovvamánu 2008 akkrediterejuvvui Sámi allaskuvla sámegeiella masteroahppu. Nannen dihte sámegeiella lea allaskuvla ožžon juolluduvvot ovtta stipendiáhttavirggi.

Máhttodepartemeanta lea bidjan Dutkanráđđái barggu čielggadit olu áššiid sámi dutkama ja alit oahpu birra, viiddes regionála ja riikkaidgaskasaš perspektiivvas. Čielggadeapmi galgá gárvvistuvvot ovdal juovlamánu 31.b. 2011. Máhttodepartemeanta lea addán Butenschøn-lávdegoddi čuoovvovaš mandáhta:

Lávdegoddi galgá čielggadit daid álbmotrievttálaš njuolggadusaid álgoálbmogiid ja unnitloguid birra mat gusket sámi dutkamii ja alit ohppui, ja dat galget biddjot vuodđun sin evttohusii. ON konvenšuvdna siviila ja politihkalaš rivttiid birra 1966:s, ILO-konvenšuvdna nr. 169 ja ON julggaštus álgoálbmotvuoigatvuođaid birra lea earenoamáš relevánta álbmotrievttálaš reaiddut. Lávdegoddi galgá čielggadit guđe ládje dutkan ja alit oahppu sáhtá addit eavttuid ja váikkuhit sámi servodatovdáneami. Dán oktavuodas galgá lávdegoddi maiddái geahčadit sámi alit oahpu rekruterendili, vuodđun sámi servodatovdáneapmái ja huksen dihte nanu dutkanbirrasiid.

Álgoálbmotperspektiivvas galgá lávdegoddi:

- Kártet ja govvidit sámi dutkama ja alit oahpu dálá birrasiid ovddideami, ja sin profiila. Sii galget digaštallat máhttohástalusaid ja ovddidit evttohusaid mat mielddisbuktet dohkálaš dutkandoaimmaheami daid surggiid siskkobealde main lea stuora mearkkašupmi sámi servodaga ovddideapmái viiddes perspektiivvas.
- Analyseret rámmaid, rollajuogademiid ja eavttuid sámi dutkama vuoruhemiid váikkuhanvejolašvuođaid ektui.
- Evttohit doaimmaid mot nannet ovttasbarggu gaskal fágabirrasiid mat barget álgoálbmotdutkanii, sámi dutkamii ja alit oahpuin, dás maiddái strategalaš ovttasbarggu rámmat, ášahus- ja fierpmádathuksen nationála ja riikkaidgaskasaš dásis.
- Evttohit doaimmaid mat láchčēt dili fágalaš nanu ja nuppástuhttinahccilis ášahusaide sámi dutkama ja alit oahpu várás.
- Árvvoštallat Sámi allaskuvlla ovddideami dieđalaš allaskuvlan, ja dasto viidásit álgoálbmotuniversitehtan, das maiddái árvvoštallat mot davviguovlluid ovttasbargu sáhtá leat dása veahkin.
- Evttohit doaimmaid mat nannejit sámegeiella dieđagiella.

Lávdegoddi galggašii maiddái evttohit doaimmaid mat sáhttet čadáhuvvot dálá ekonomalaš rámmaid siskkobealde ja vuoruhit listui daid doaimmaid mat gahččēt ekonomalaš rámmaid olggobeallái.

Dábálaččat lea áddjás bargu hukset nanu ja dievaslaš dutkanbirrasiid. Sámi allaskuvla lea álggahan sámegeiella masteroahpu, ja šaddá stuora dárbu nannet dutkandimenšuvnna sámegeiella ektui Sámi allaskuvllas. Danne heive jearrat mii lea ulbmil dutkan-, fága- ja resursaguovddáža ásaheamis, go geahččá dan olis ahte mii berret sihkkarastit dálá ášahusaid kapasitehtabuorideami dutkama várás. Lea maiddái dárbu čielggadit sámegeiella dutkama ovddasvástádusdili.

Sámediggi oaivvilda maiddái ahte ovddeš Sámi Instituhta ja Sámi giellalávdegotti vásáhusaid berre árvvoštallat dán oktavuodas. Sámi giellalávdegotti doaimma berre evaluerejuvvot farggamusat vai soahpá árvvoštallat mot vejolaš fága- ja resursaguovddáš sámegeiella várás buoremusat sáhtá ášahuvvot.

Evttohusat

Ovddádusbellodaga lahtus Monica Dervo

Evttohus 1

Ođđa lassecealkka evttohusa loahpas:

Vejolašvuohtan lea ahte Sámediggi sirdá muhtun dálá virgeresursain guovddáži.

Lávdegotti ráva

Lávdegottis eai leat eanet mearkkašumit dahje evttohusat ja rávve Sámedikki mearridit čuovvovačča:

Sámediggi doarju muđui sámediggeráđi árvalusevttohusa.

III Jienasteapmi

39 áirasis ledje 36 čoahkis. Jienasteapmi dahkkojuvvui čuovvovaš vuogi mielde:

- Evttohus 1 hilgojuvvui 33 jienain. 3 jienastedje beali.
- Bajásšaddan-, fuolahus ja oahppolávdegotti ráva mearriduvvui 35 jienain. 1 jienastii vuostá.

IV Beavdegirjelasáhusat

Geir Johnsen, Bargiidbellodat, ovddidii čuovvovaš beavdegirjelasáhusa:

Bargiidbellodat, Áarjel-Saemiej Gielh ja Sámit Lulli-Norggas dorjot NSR mearkkašumi áššái.

Alf Isaksen, Árja, ovddidii čuovvovaš beavdegirjelasáhusa:

Árja doarju NSR mearkkašumi áššái.

V Sáhkvuorrolistu ja replihkat

	Sáhkvuorru	Replihkka
1	Mariann Wollmann Magga, áššejođiheaddji	
2	Monica Dervo	
3	Áge Nordkild	
4	Silje Karine Muotka	
5	Trond Are Anti	Mariann Wollmann Magga
	Trond Are Anti	
6	Anders Somby jr.	Aili Keskitalo
		Trond Are Anti
	Anders Somby jr.	
7	Anne Helene Moeng Saari	Trond Are Anti
		Silje Karine Muotka
	Anne Helene Moeng Saari	
8	Kirsti Guvsám	
9	Geir Johnsen	Jørn Are Gaski
10	Silje Karine Muotka	
11	Alf Isaksen	Trond Are Anti
	Alf Isaksen	
12	Marie Therese Nordsletta Aslaksen	
13	Geir Johnsen	
14	Ellinor Marita Jåma	
15	Aud Marthinsen	

	Ellinor Marita Jåma, čoahkkinortnegii	
16	Aud Marthinsen	Mariann Wollmann Magga
		Alf Isaksen
	Aud Marthinsen	
17	Aili Keskitalo	
18	Anders Somby jr.	
19	Mariann Wollmann Magga	

VI Sámedikki mearrádus

Sámediggi searvá Davviriikkalaš sámegiela dutkan- ja ámmát/resursaguovddáža geahččalanprošektii, jus:

Interreg IV A Davvi-programma juolluda ruđa prošektii dahje prošektii gávdno ruhta muhtun eará ruhtagáldus, ja Ruota ja Suoma Sámedikkít servet ovttasbargui ja gávdnet ruđa ja fágabargiid goabbáge guovddáža geahččalanprošeavtta várás.

Sámediggi árvala Sámi parlamentáralaš ráđđái, ahte iešguhtege riikka Sámediggi várre jagi 2012 rájes dan supmi maid ovddit jagiid leat juolludan Sámi giellalávdegotti doaimmaide Davviriikkalaš sámegiela dutkan- ja ámmát/resursaguovddáža geahččalanprošeavtta iežas ruhtadanoasi goluide.

Jus dát ollašuvvá, de Norgga Sámediggi virgáda guovddáža 2-2,5 jagi geahččalanprošektii eanemusat 4 bargiresurssa.

Ášši meannudeapmi loahpahuvvui 22.09.11 dii. 16.30.

Ášši/Sak DC 037/11

Ohcan luvvejuvvot ámmáhis várrelahttun Sámedikkis - Anne Jannok Eira

Arkiivaáššennr..
11/21406 / 25 - 58

Meannudeamit

Politiikalaš dássi	Beaivi	Áššennr.
Dievasčoahkkinjođihangoddi	26.10.05	DCJ 008/11
Sámedikki dievasčoahkkin	21. – 23.09.11	DC 37/11

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 22.09.11 dii. 16.30.

I Mildosat

Nr.	Beaivi	Geas/Geasa	Namahus
1	30.08.11	Dievasčoahkkinjođihangoddi	Ášši DCJ 008/11 Ohcan luvvejuvvot ámmáhis várrelahttun Sámedikkis - Anne Jannok Eira
2		Anne Jannok Eira	Bivddán beassat eret doaibmas, várrelahttun Ávjovári válgabiäres

II Evttohusat ja mearkkašumit

Dievasčoahkkinjođihangotti árvalus

Anne Jannok Eira luvvejuvvo váлгаáigodaga lohppii ámmáhis Johttisápmelaččaid Listtu 3. várreáirrasin válgabiäres 2 Ávjovári. Sivvan luvvemii lea go lea biddjojuvvon virgái Sámedikki hálddahasas.

III Jienasteapmi

39 áirasis ledje 36 čoahkis. Jienasteapmi dahkkojuvvui čuovvovaš vuogi mielde:

- Dievasčoahkkinjođihangotti árvalus mearriduvvui ovttajienalaččat.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhavuorrolistu ja replihkat

	Sáhavuorru	Replihkka
1	Jarle Jonassen, dievasčoahkkinjođiheaddji	
2	Per Andersen Bæhr	
3	Jarle Jonassen	

VI Sámedikki mearrádus

Anne Jannok Eira luvvejuvvo válgaáigodaga lohppii ámmáhis Johtisápmelaččaid Listtu 3. várreáirrasin válgabiures 2 Ávjobárru. Sivvan luvvemii lea go lea biddjojuvvon virgái Sámedikki hálddahusas.

Ášši meannudeapmi loahpahuvvui 22.09.11 dii. 16.40.

Ášši/Sak PFL	005/11
Ášši/Sak DC	038/11

Sámepolitihka hálddašanrevišuvdna

Arkiivaáššennr..
11/364606 / 25 - 58

Meannudeamit

Politiikkalaš dássi	Beaivi	Áššennr.
Sámediggeráđi	23.08.11	SR 091/11
Plána- ja finánsalávdegoddi	19. – 20.09.11	PFL 005/11
Sámedikki dievasčoahkkinn	21. – 23.09.11	DC 038/11

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 23.09.11 dii. 09.00.

I Mildosat

Nr.	Beaivi	Geas/Geasa	Namahas
1	23.08.11	Sámediggeráđi	Ášši SR 091/11 Forvaltningsrevisjon av samepolitikken
2			Riksrevisjonsloven
3		Riksrevisjonen	Retningslinjer for forvaltningsrevisjon
4		Riksrevisjonen	
5		Sametinget	Tabell over oppgaver og myndighet overført Sametinget
6		Sametinget	Figur: Sametingets frihetsgrad i budsjettbevilgninger
7		Sametinget	Figur: utvikling av priskorrigert budsjett til samiske formål og Sametinget

II Evttohusat ja mearkkašumit

Sámediggeráđi mearrádusárvalus:

Sámepolitihka bajimus mihttomearrin lea láhčit dilálašvuodaid dasa ahte sápmelaččat, álbmogin, daid vuogatvuodáiguin mat das čuvvot, sahttet sihkarastit ja ovddidit iežaset giela, kultuvrra ja servodateallima. Sámediggi lea áshuvvon čuovvot dán vuodđolága § 110a mihttomeari.

Sámepolitihka ollislaš hálddašanođasmahttimis livččii Sámedikki oainnu mielde hui deatlaš servodatlaš, prinsihpalaš ja ekonomalaš mearkkašupmi.

Sámediggi ovddasta vudolaš servodatásahusa Norgga demokratiijii. Dakkár Sámedikki ovddideapmi mas lea heajos legitimitahta sámi servodagas, rihkku sihke njuolggá ja eahpenjuolggá daid sámepolitihkalaš mihtomeriid maid Stuorradiggi lea mearridan ja eaktudan. Bures doaibmi Sámedikkis ja ráđdehusa sámepolitihka bevttolaš organiseremis leat nappo hui deatlaš mearkkašupmi sápmelaččaide álbmogin, ja stáhta ja sápmelaččaide gaskasaš ovttasdoaibmami.

Sápmelaččat lea álgoálbmot ja, eanaš guovlluin riikkas, minoritehta. Sihke nátionála ja riikkaidgaskasaš riekti geatnegahtta Norgga láhčit dilálašvuodaid dasa ahte nannet ja ovddidit sápmelaččaide kultuvrra. Go

Norga lea ásaheavvon guovtti álbmoga eatnamii – dážaid ja sápmelaččaid – de lea spiehkasteapmi sámepolitihkalaš mihttomeriin hui deatalaš prinsihpalaš mearkkašupmi. Bušehtat sámii ulbmiliid várás ja Sámediggái leat hui uhcit ollislaš juolludemiid ektui stáhtabušehtas. Dáid bušehttaruđain lea dattetge mearrideaddji ja hui deatalaš mearkkašupmi sámii servodahkii. Bevttolaš bušehttaprosedyrat ja bušehttaruđaid bevttolaš hálddašeapmi sámii ulbmiliidda, mas Sámediggi seammás adnojuvvo árvvus sámiiid ovddasteaddji orgánan, mearkkaša hui ollu sámii kultuvrii, ealáhusdoaimmii ja servodateallimii.

Sámepolitihka váikkuhangaskaomiid ovddideapmi ja geavaheapmi sáhtta Sámedikki árvvoštallama vuodul mearkkašit dan vára ahte bajimus sámepolitihkalaš mihttomearit eai ollašuva.

Sáhtta leat mearkkašahhti várra ahte juridihkalaš váikkuhangaskaomii sámii giela ja kultuvrra sihkkarastima ja ovddideami várás ovddiduvvot menddo njozet ja uhcán koordinerejuvvon dasa ahte dain lea dárbbalaš ja implementerejuvvon suodjalus sámii kultuvrii, ealáhusdoaimmii ja servodateallimii. Sáhtta leat mearkkašahhti várra áhte ruhtadanortnegat sámii ulbmiliidda ja Sámediggái eai láže dilálašvuoda dasa ahte nannet sámii kultuvrra ja dahkat sámii kultuvrra ovttárvosažžan servodagain muđui. Sámedikki politihkalaš ja hálldahuslaš barggu organiseremis, ja ráđđehusa siskkáldas barggus sámepolitihka váikkuhangaskaomii, sáhtta leat mearkkašahhti várra dasa ahte sámii kultuvra ii oaččo vurdojuvvon sihkkarastima ja ovdáneami. Dát guoská sihke bevttolaš siskkáldas politihkkadoaimmaheami ja hálddašeami beliide ja stáhta ja Sámedikki bevttolaš ja ulbmillaš ovttasdoaimmii. Sáhtta leat várra dasa ahte sámii kultuvrra birra diehtojuohtin- ja máhttogaskusteami organiseren ja ángiruššan ii nanne ja ovddit sámii kultuvrra bevttolaččat. Álbmoga vejolašvuotta háhkat oppalaš dieđuid sámii historjjá ja servodaga birra ii leat doarvái bures ovddiduvvon, siviila sámii ásaheavvon leat oalle uhcán ja smávva ja stuorra institušunaliserejuvvon diehtojuohtkindoaimmabijut sápmelaččaid ja sámii vuoigatvuodaid birra leat čadnojuvvon ráđđehussii, eai ge Sámediggái.

Dán vuodul ávžžuha Sámediggi Riikkarevišuvnna árvvoštallat álggahit sámepolitihka ollislaš hálddašanrevišuvnna, mas Sámedikki erenoamáš sajádat, álbmoga ovddasteaddji orgánan, adnojuvvo árvvus daid vuoigatvuodagain mat das čuvvot.

Plána- ja finánsalávdegotti árvalus

Álggahus

Riikkarevišuvdna galgá revišuvnna, bearráigeahču ja bagadallama bokte váikkuhit dasa ahte stáhta boadut máksojuvvojit eavttuid mielde ja ahte stáhta ruđat ja árvvut geavahuvvojit ja hálddašuvvojit ekonomalaččat dohkálaš vuogi mielde, ja Stuorradikki mearrádusaid ja eavttuid vuodul.

Hálddašanrevišuvnna bokte galgá Riikkarevišuvdna háhkat guoskevaš dieđuid Stuorradiggái almmolaš doaimmabijuid čađaheami ja váikkuhusaid birra. Riikkarevišuvnna instruksa dadjá ahte hálddašanrevišuvdna berre ráddjejuvvo daidda áššuide, main lea prinsihpalaš, ekonomalaš dahje stuorra servodatlaš mearkkašupmi.

Sámedikki oaidnu lea ahte sámepolitihka lea dakkár áššesuorgi, mas lea stuorra mearkkašupmi, ja ahte ollislaš hálddašanrevišuvdna sáhtta váikkuhit politihkkasuorggi ja stivrenberráigeahču ovddideami.

Evttohusat

Evttohus 1

Evttohus Bargiidbellodaga sámediggejoavkke (Bb) lahtuin Hilde Anita Nyvoll, Ronny Wilhelmsen, Ragnbild Melleby Aslaksen ja Sten Erling Jonsson, Norgga sámiiid riikasearvvi (NSR) lahtuin Ann-Mari Thomassen, Aili Keskitalo, Rolf Jobansen, Jarle Jonassen, Sámi Mátta-Norgga lahtus (SbS), Marie Therese N. Aslaksen ja Árja lahtus Alf Isaksen

Sámediggeráđi evttohusa 4 vuolde:

”árvvoštallat álggahit” sadjái boahká “álggahit”

Evttohus 2

Evttohus Ovddádusbellodaga sámediggejoavkkus (Ob), Rolf Fjellstad

Sámepolitihka hálddašanrevisuvdna

- Sámediggi atná deatalažžan ja riggadeaddjin Norgii fuolahit sámi giela, kultuvrra ja árbevieruid dain guovlluin gos sápmelaččat árbevirolaččat leat ássan, ja gos sis lea leamaš doaibma. Dát fuolahanbargu berre dattetge dahkkojuvvot dábalaš álbmotválljen orgánaid bokte dahje orgánaid bokte maid dat leat vuolggahan, ja eaktodáhtolaš vuodul.
- Almmolašvuodas lea ovddasvástádus váikkuhit ahte sámi giella ja kultuvra ja sámi árbevierut fuolahuvvojit.
- Dan vuodul ávžžuha Sámediggi riikkarevisuvnna álggahit sámepolitihka ollislaš hálddašanrevisuvnna, mas Sámedikki erenoamáš rolla árvoštallojuvvo ulbmillažžan dan ektui ahte fuolahit 1. čuoggá beliid.

Lávdegotti ráva

Lávdegottis eai leat eanet mearkkašumit dahje evttohusat ja rávve Sámedikki mearridit čuovvovačča:

Sámediggi doarju muđui sámediggeráđi/dievasčoahkkinjođihangotti árvalusevttohusa.

III Jienasteapmi

39 áirasis ledje 33 čoahkis. Jienasteapmi dahkkojuvvui čuovvovaš vuogi mielde:

- Evttohus 2 hilgojuvvui 30 jienain. 3 jienastedje beali.
- Evttohus 1 mearriduvvui 30 jienain 3 jiena vuostá.
- Plána- ja finánsalávdegotti ráva mearriduvvui 30 jienain 3 jiena vuostá.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhkvuorolistu ja replihkat

	Sáhkvuorru	Replihka
1	Aili Keskitalo, áššejođiheaddji	
2	Ann-Mari Thomassen	Jørn Are Gaski
	Ann-Mari Thomassen	
3	Silje Karine Muotka	Jørn Are Gaski
	Silje Karine Muotka	
4	Ronny Wilhelmsen	Jørn Are Gaski
		Ann-Mari Thomassen
		Aud Marthinsen
	Ronny Wilhelmsen	
5	Jørn Are Gaski	Rolf Johansen
		Geir Tommy Pedersen
	Jørn Are Gaski	
6	Rolf Johansen	Mathis Nilsen Eira
		Jørn Are Gaski
	Rolf Johansen	
7	Ragnhild Melleby Aslaksen	Rolf Johansen
	Ragnhild Melleby Aslaksen	
8	Per Andersen Bæhr	Mariann Wollmann Magga

		Monica Dervo
		Ragnhild Melleby Aslaksen
	Per Andersen Bæhr	
9	Mariann Wollmann Magga	
10	Trond Are Anti	Anne Helene Moeng Saari
	Trond Are Anti	
11	Anders Somby jr.	
12	Rolf Fjellstad	Anne-Marit Eira
		Rolf Johansen
		Aili Keskitalo
	Rolf Fjellstad	
13	Alf Isaksen	
14	Ronny Wilhelmsen	
15	Vibeke Larsen	
16	Ann-Mari Thomassen	
17	Anne-Marit Eira	
18	Aud Marthinsen	
19	Jørn Are Gaski	
20	Anne Helene Moeng Saari	
21	Aili Keskitalo	
	Geir Tommy Pedersen, čoahkkinnortnegii	

VI Sámedikki mearrádus

Sámepolitihka bajimus mihttomearrin lea láhčit dilálašvuodaid dasa ahte sápmelaččat, álbmogin, daid vuoigatvuodaiguin mat das čuvvot, sáhttet sihkkarastit ja ovddidit iežaset giela, kultuvrra ja servodateallima. Sámediggi lea áсахuvvon čuovvot dán vuodđolága § 110a mihttomeari.

Sámepolitihka ollislaš hálddašanođasmahttimis livččii Sámedikki oainnu mielde hui deatalaš servodatlaš, prinsihpalaš ja ekonomalaš mearkkašupmi.

Sámediggi ovddasta vuđolaš servodatásahusa Norgga demokratiijii. Dakkár Sámedikki ovddideapmi mas lea heajos legitimizehta sámi servodagas, rihkku sihke njuolgga ja eahpenjuolgga daid sámepolitihkalaš mihttomeriid maid Stuorradiggi lea mearridan ja eaktudan. Bures doaimmi Sámedikkis ja ráđđehusa sámepolitihka bevttolaš organiseremis leat nappo hui deatalaš mearkkašupmi sápmelaččaide álbmogin, ja stáhta ja sápmelaččaid gaskasaš ovttasdoaimmamii.

Sápmelaččat lea álgoálbmot ja, eanaš guovlluin riikkas, minoritehta. Sihke nationála ja riikkaidgaskasaš riekti geatnegahtá Norgga láhčit dilálašvuodaid dasa ahte nannet ja ovddidit sápmelaččaid kultuvrra. Go Norga lea áсахuvvon guovtti álbmoga eatnamii – dážaid ja sápmelaččaid – de lea spiehkasteapmi sámepolitihkalaš mihttomeriin hui deatalaš prinsihpalaš mearkkašupmi.

Bušehtat sámi ulbmiliid várás ja Sámediggái leat hui uhcit ollislaš juolludemiid ektui stáhtabušehtas. Dáid bušehttaruđain lea dattetge mearrideaddji ja hui deatalaš mearkkašupmi sámi servodahkii. Bevttolaš bušehttaprosedyrat ja bušehttaruđaid bevttolaš hálddašeapmi sámi ulbmiliidda, mas Sámediggi seammás adnojuvvo árvvus sámiid ovddasteaddji orgánan, mearkkaša hui ollu sámi kultuvrii, ealáhusdoaimmamii ja servodateallimii.

Sámepolitihka váikkuhangaskaomiid ovddideapmi ja geavaheapmi sáhtá Sámedikki árvvoštallama vuodul mearkkašit dan vára ahte bajimus sámepolitihkalaš mihttomearit eai ollašuva.

Sáhtá leat mearkkašahhti várra ahte juridihkalaš váikkuhangaskaoamit sámi giela ja kultuvrra sihkkarastima ja ovddideami várás ovddiduvvojit menddo njozet ja uhccán koordinerejuvvon dasa ahte dain lea dárbbaslaš ja implementerejuvvon suodjalus sámi kultuvrii, ealáhusdoaimmamii ja servodateallimii. Sáhtá leat mearkkašahhti várra áhte ruhtadanortnegat sámi ulbmiliidda ja Sámediggái eai láže dilálašvuoda dasa ahte nannet sámi kultuvrra ja dahkat sámi kultuvrra ovttáárvosažžan servodagain muđui.

Sámedikki politihkalaš ja hálddahušlaš barggu organiseremis, ja ráđđehusa siskkáldas barggus sámepolitihka váikkuhangaskaoapmin, sáhhtá leat mearkkašahtti várra dasa ahte sámi kultuvra ii oaččo vurdojuvvon sihkkarastima ja ovdáneami. Dát guoská sihke bevttolaš siskkáldas politihkkadoaimmaheami ja hálddašeami beliide ja stáhta ja Sámedikki bevttolaš ja ulbmillaš ovttasdoaimmami.

Sáhhtá leat várra dasa ahte sámi kultuvrra birra diehtujuohkin- ja máhttogaskkusteami organiseren ja ángiruššan ii nanne ja ovddit sámi kultuvrra bevttolaččat. Álbmoga vejolašvuohta háhkat oppalaš dieđuid sámi historjjá ja servodaga birra ii leat doarvái bures ovddiduvvon, siviila sámi ásausat leat oalle uhccán ja smávva ja stuorra institušunaliserejuvvon diehtujuohkindoaimmabijut sápmelaččaid ja sámi vuoigatvuođaid birra leat čadnojuvvon ráđđehussii, eai ge Sámediggái.

Dán vuodul ávžžuha Sámediggi Riikkarevišuvnna álggahit sámepolitihka ollislaš hálddašanrevišuvnna, mas Sámedikki erenoamáš sajádat, álbmoga ovddasteaddji orgánan, adnojuvvo árvvus daid vuoigatvuođaidguin mat das čuvvot.

Ášši meannudeapmi loahpahuvvui 23.09.11 dii. 11.15.

Vuolláičállit leat lohkat čoahkkinbeavdegirjji, ja leat gávnnanan ahte čoahkkingirjái fievrriduvvon mearráduusat leat nu movt Sámediggi mearridii.

Karášjohka 20.10.2011

Dievasčoahkkinjođihangoddi

Jarle Jonassen
jodiheaddji

Toril Bakken Kâven

Jørn Are Gaski

Hilde Anita Nyvoll

Mathis Nilsen Eira